

ДУБОВЕ ЛЫСТЕ.

ДУБОВЕ ЛЫСТЕ.

Дубове листє.

Альманахъ на згадку про П. О. Кулиша.

Упорядкували:

М. Чернявський, М. Коцюбинський, Б. Гринченко.

Зъ чотырма портретами Кулишевыми та зъ малюнками
його хаты, похорону й могылы.

У Києви, 1903.

Зъ друкарни Петра Барського, Хрещатыкъ, № 40.

UKRAINIAN BAZAR
2329 GRAYLING AVENUE
DETROIT, MICH.

Original from
HARVARD UNIVERSITY

WID-LC

PG

3932

.C5x

Дозволено цензурою. С.-Петербургъ, 18 Сентября 1902 года.

С ПЕРВОЙ РУССКОЙ
"ИСТОРИИ"...

Сентябрь

До читачивъ.

Вьдаючи сей альманахъ на згадку про славетного діяча украинського письменства, годиться нагадати читачеви про того, кого зібралыся люде пошануваты своєю працею, та й сказаты за що саме вони його шанують. Хочъ и не вси ще Кулишевы творы повьдрукòвано, та все жъ найголовниши рысы його діяльности выявылыся вже добре и можна ихъ позначыты.

П. О. Кулишъ народывся 27-го лыпця року 1819-го въ мистечку Воронижи Глухивського повиту, въ Чернигивщыни, въ семьи козацькй, та такй одначе, шо встыгла вже перекрынутыся на полупанкывъ. Палкого й завзятого старого Кулиша прозывано „гарячымъ Кулишемъ“, и сынъ не бувъ холоднишый за батька.

Маты покынула свить, якъ хлопецъ бувъ ище малымъ.

Кулишъ бувъ восьмою дытыною въ семьи, де николы не чуты було иншои мовы, оприче вкрайньскои, и ся остання ричъ спершу вельмы перешкоджала йому въ науци въ повитовй школи. Та подужавшы россьйську мову, зробывся першымъ у класи.

Малоосвиченый Кулишивъ батько хотивъ оддаты сына, писля повитовои школы, до канцелярии повитового суду, але пани Мужыловська, сусида Кулишивъ и богыня мрй маленького хлопця, обстояла, щобъ його виддано до Новгородсиверської гимнази. Хочъ наука була тутъ и кепська, та можна було чытаты Жуковського, Пушкина, Гоголя, Артемовського-Гулака й Квитку. Выпадкомъ потрапляе хлопеци до рукъ збирка вкрайньскихъ писень Максимовыча (выданне 1834), и ся кныга зробыла таке вражинне на його, шо винъ *вычывъ* ии всю, щобъ николы не розлучатыся зъ улюбленымы думами.

Доси вживавъ ридну мову несвідомо; теперъ почавъ любити її, навіть писати нею: зъ колысь чутого оповидання своєї матери напысавъ казку „Цыганъ“—українську варіацію одного зъ оповиданнівъ славетной збирки: „Тисяча й одна ничъ“.

Натура въ хлопця була горда й зважлива. Одного разу, вже въ четвертому класі, звеливъ йому вчитель стати навколишки за те, що не мигъ винъ зробыты алгебраичного завдання.

— Колю поставыте мене навколишки,—каже хлопець,—то закъну навикы алгебру; якъ же сей разъ мени простыте,—буду добрымъ учнемъ.

Учитель не послухався, и хлопець справди закынувъ алгебру и на экзамени сказавъ, що ничого зъ неї не знає.

Сього випадку не треба забувати, розглядаючи другу половину литературной діяльности Кулишевої.

У гимназії винъ до кінця курсу не добувъ, выйшовшы (1837) зъ V-го класу. Бувъ учителемъ по панськихъ сем'яхъ, готуючыся на экзамень до кыивського университету. Здавшы экзамены, ставъ слухаты лекції (здається, р. 1839-го), та вже зъ кінцемъ р. 1840-го мусивъ покынуты университетъ черезъ безгришше та якисъ формальни перешкоды.

Бувшы ще Кулишъ въ университети, зазнайомывся зъ проф. М. Максимовичемъ, и въ выданні його „Кіевлянинъ“ (1840) вперше выдруковано Кулишеву працю: се бувъ переказъ по велькоруському двохъ українськихъ народнихъ легендъ.

Инспекторъ шкиль, а згодомъ помишныкъ кыивського куратора, М. Юзефовичъ бувъ дуже прыхильный до Кулиша, и за його протекцією учителювавъ Кулишъ у луцькому, тоди въ кыиво-печерському та въ кыиво-подільському „дворянскомъ училищѣ“, а врешти ставъ старшымъ учителемъ исторіи въ ровенській гимназії.

Въ Луцькому сварывся зъ директоромъ школы, неукомъ и хабарныкомъ.

— Я не люблю горячого кулишу,—сказавъ йому одного разу той.

— Бо собаки не люблять горячого,—видказавъ Кулишъ.

Писля Луцького Кулишъ проживъ чотыри roky въ Кыиви. Се бувъ найкращый часъ його жыття. Винъ познайомывся зъ Костомаровымъ, зъ Шевченкомъ, зъ Билозерськымъ Василемъ та зъ иншымы зъ української молодежи. Се бувъ той гуртокъ українськихъ идеалистівъ, що марывъ выдвыгнуты зъ занепаду

українську націю и врешти склався въ Кырыло-Мееодивське Братство, що своєю мрійною метою мало поеднаты усихъ сла-в'янъ въ одну велику республику, де кожний на́ридъ мавъ бы самостайне національне жытте и де не було бь ни панивъ, ни мужыкивъ.

Кулишъ тымъ часомъ захопився українськимъ минулымъ. Слишкомъ за В. Скоттомъ винъ творить исторычный романъ: „Михайло Чарнышенко, или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ на-задъ“ (1843). Криваву епопею народньої боротьбы за волю выв-чае винъ по книгахъ та старыхъ документахъ, по роскопанныхъ мертвыхъ могылахъ та по живыхъ поетычныхъ переказахъ и писняхъ ридного села. На його повіяло духомъ старого героизму вкраїнської исторіи и постала въ його думка сотворыты... вкра-їнську Иліяду. Винъ хотивъ „познаходыты думы про всихъ на-шихъ гетьманивъ да й зложыты зъ ныхъ таку кныжку, якъ Гомерова „Иліяда“. Винъ пишовъ зъ села въ село, выпытуючы, выслухуючы скризь тіи думы. Та на лыхо—про дещо зовсимъ не склавъ на-ридъ писень, а про дещо хочъ и склавъ, та позабувавъ,—такъ и не довелося Кулишеви добуты ничего цилого. Узявъ тоди яки булы народни думы, додавъ до ихъ ище думъ, свого вже складання, та й выдавъ (1843) початокъ сієи епопеи, въ якій думавъ зма-люваты всю вкраїнську исторію и яку назвавъ: „Україна“. Та тоди вже спивавъ Шевченко, и огныста поезія генія потьмарыла меншу претычну сылу. Другои часткы „Україны“ зовсимъ не було.

А тымъ часомъ перши роздили исторычного роману „Черная рада“, надруковани въ мисяшныку „Современникъ“, зробылы те, що редакторъ того выдання П. А. Плетневъ, бувшы й ректоромъ университету й кураторомъ петербурьськимъ, выкыкавъ Кулиша до Петербургу и давъ йому посады вчытеля въ гимназіи та въ уни-верситети. Кулишъ працювавъ у „Современникъ“, познайомывся зъ цвитомъ петербурьскои интеллигенціи, та не забувавъ и вкра-їнської исторіи и разъ-у-разъ посылавъ Бодянському въ Москву до выдання въ „Чтеніяхъ“ стари вкраїнськи литопысы, мижъ иншымъ—славетный Литопысъ Самовыдцивъ. Тымъ часомъ умеръ академыкъ славистъ Прейсъ, и заходамы Плетнева академія на-укъ послала Кулиша, хочъ винъ и не счинчывъ университету, за кордонъ, щобъ маты зъ його потимъ профессора слав'янськыхъ литературъ. Кулишъ выйхавъ зъ Петербургу въ Чернигивщину,

и 22 сичня р. 1847-го одружився въ Борзенщыни зъ давно йому знаною сестрою свого прыятеля й братчыка Кырыло-Меѳодивсько-го В. Билозерського — Олександрю М. Билозерською, видимою теперь у нашій литератури пидъ псевдонимомъ „Ганна Барвинокъ“. Утрюхъ выйихалы до Варшавы, щобъ извидты простуваты за кордонъ. А тымъ часомъ выкрыто вже було Кырыло Меѳодивське Братство, Костомарова, Шевченка й иншыхъ братчыкивъ позабирано. Хочъ Кулишъ и не бувъ братчыкомъ, т'алежъ и його, вкупы зъ В. Билозерськымъ, ухоплено въ Варшавы, прывезено до Петербургу.

Писля присуду Кулишъ два мисяци видбувавъ кару въ фортеци въ Петербурзи, а потимъ заслано його до Тулы, заборонывшы служыты въ министерствы народнои освиты й пысаты.

Звидты винъ вызволився р. 1850-го, прыйихавъ до Петербургу и жывъ изъ журнальной працы, пышучы анонимно, бо ще й доси не вильно було йому пысаты. Почавъ бувъ служыты,—не щастыло; пойихавъ хазяйнуваты въ Полтавщыну. Та його до литературной працы тягло бильше, нижъ до хазяйства.

Згодомъ бачымо його вже въ Кыиви, тоди въ Петербурзи, дали за кордономъ и зновъ у Петербурзи. Одна по одній выявляються його кныгы: „Записки о жизни Н. В. Гоголя“ (1856—1857, 2 т.), „Записки о Южной Руси“ (1856—1857, 2 т.), „Чорна рада“ (1857) та инши.

Найдужче вподобалысь „Записки о Южной Руси“ та „Чорна рада“.

„Записки“, збирка змисту переважно етнографичного й исторычного (хочъ тамъ уперше выдруковано й дви перлыны нашего пысьменства красного: „Наймычку“ Шевченкову та „Орысу“ Кулишеву), мають и теперь вельку наукову вагу своими фольклорнымы запысамы й Кулишевымы про ихъ увагамы, а тоди зробылы вельке вражинне не тилькы яко наукова праця, а ще й яко одынъ зъ доводивъ сылы духовной творчосты народнои. Тутъ же Кулишъ уперше впорядкувавъ и вкрайнський правдопысь. *)

*) Такъ звану „кулишивку“. Трохы видминена, вона теперь ужывається у Галычыни й на Буковынч по всихъ народнихъ школахъ. въ украинськихъ гимназіяхъ и на вкрайнськихъ катедрахъ на университетахъ Львивському та Черновецькому; ии вжывае австрійський урядъ у Галычыни и въ офіціяль-

Першый український историчный романъ „Чорна рада“, може трохи холодный, але напысанный чудовою мовою, зъ деякымы прегарно змальованымы постатямы (Кырыло Туръ, Черевань) и теперь лышається выдатнымъ творомъ украинського пысьменства.

Народня просвита дуже зацикавлювала Кулиша. Ще р. 1857-го винъ выдавъ украинську „Грамотку“, потимъ выдрукувавъ новымъ тыпомъ украинськи проповиди Гречулевыча, вельмы ихъ поперероблявшы, чы то й зовсимъ знову напысавшы; дали йшовъ першый выпускъ популярной исторіи Украйны—„Хмельныщына“ (1861); за Кулишевою помиччу Д. Каменецкый выдае „Сильську Библиотеку“—дешеви кныжечкы зъ творивъ кращыхъ пысьменныкивъ, такъ звани „метелькы“ (39 кныжечокъ 1860—1862 р.)

Добре проредакувавшы й выдрукувавшы (1857) зъ своею хвальною передмовою „Народни оповидання“ М. Вовчка, винъ згодомъ намыслывъ выдаваты украинський журналъ „Хата“, та добувъ дозвилъ тилькы на альманахъ „Хату“. Сю гарну збирку зъ творивъ своихъ и кращыхъ тодишнихъ пысьменныкивъ появывъ р. 1860 и тоди жъ выдавъ у чотырьохъ томахъ свои велькоруськи „Повѣсти“ („Өеклуша“, „Яковъ Яковлевичъ“, „Алексѣй Однорогъ“, „Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ“ та „Чорная рада“).

Тымъ часомъ В. Билозерський здобувъ дозвилъ на мисяшныкъ (українською й велькоруською мовама) „Основа“, що й почавъ зъ р. 1861-го выходыты въ Петербурзи. Кулишъ заразы стае въ йому найщыришымъ робитныкомъ и справдешнымъ редакторомъ журналу. Украинське пысьменство було тоди дуже вбоге на сылы: Шевченко вже вмиравъ, и тилькы на М. Вовчка та на Костомарова можна було рахуваты якъ на поважныхъ литературныхъ робитныкивъ. Якъ бы не Кулишъ зъ його надзвычайною працьовытистю та зъ його знаннемъ мовы й исторіи вкраїнськыхъ, то певна ричъ,—не проистнила бь „Основа“ й ти два роки, яки истнила. Кныгу за кныгою журналу сповняе Кулишъ своимы працямы, пидпысуючысь и своимъ призывыщемъ, и всякымы псевдонимама. Се byly крытычни, публицистычни й исто-

ныхъ своихъ документахъ. „Россійская Академія Наукъ“ ужывае сього жъ правопысу въ украинськыхъ параллеляхъ у своему новому „Словарѣ русскаго языка“.

рычни розвідкы по велькоруському, велькоруськи повисти зь українського жыття, українськи виршы и т. и. Найвыдатнищмы пряцмы булы тутъ: „Обзоръ украинской литературы“ (Клыментій, Котляревський, Гулакъ - Артемовський, Гоголь), крытычно-полемычни „Лысты зь хутора“, въ якыхъ авторъ псвстававъ проты городянської цивилизації панськси, обстоючы за нову, сильську, яка ще мае сотворытыся заходамы новои української интеллигенції; „Исторія Украйны одъ найдавнішыхъ часивъ“ — початокъ, цикавый тымъ, що авторъ здолавъ прегарною вкраїнською мовою выкладаты ричъ цилкомъ поважно-наукову: тоди се мигъ зробыты самъ Кулишъ тилькы, бильше ниhto.

У всихъ друкованыхъ въ „Основи“ Кулишевыхъ працяхъ багато крытычного перегляду мынулого Вкрайны, багато полемыкы зь ворогамы вкраїнського слова и выясненнивъ того, якимъ мусыть быты нове наше пысьменство. Палкый борець, Кулишъ часомъ помылкою вдарыть и на прыятеля (напр., його погляды на Котляревського, що й самъ винъ потимъ ти думкы зрикся), але все въ його діяльности, навить си помылкы, выходылы зь благородно-чыстого бажання прыбыты шляхъ самостійному розвиткови творчої сылы народньої, и колы зь його усть часомъ и чуты було гострый судъ, то сей судъ вырекався зь погляду дорогыхъ авторови интересивъ народнихъ массъ. Багато оригинальныхъ та правдывыхъ думокъ, багато доброи науки якъ и що треба роботы...

Ой мовчавъ я, браття,
Словомъ не озвався,
Пока батько украинський
Писнею впывався, —

такъ пысавъ Кулишъ про свою поезію, що мистывъ увъ „Основи“, а потимъ зибравъ (1862) у збирку „Досвиткы“. Писля Шевченкового „Кобзаря“ се була тоди найлипша кныжка виршивъ, — вона й теперь чытається залюбки. Увесь цей невельчкый томкыкъ — се поетычный закълкыкъ, щобъ прокынулыся люде зь духовного сну —

Та на лыхо непорозуминне й розбратъ, таки рясни завсигды середь нашої интеллигенції, вкупы зь де чымъ инымъ, доводятъ до того, що „Основа“, писля 22-и кныгы, не стала выхо-

дыты, а Кулишъ пойхавъ на хутирѣ пидъ Борзну хазяйнуваты. Звидты винъ посылавъ исторычни розвидкы до петербурьскыхъ журналивъ и жывъ у недостаткахъ. Потимъ подався на службу въ Варшаву, та вже р. 1869-го мусивъ ии покынуты. Його діяльність тамъ не вдовольняла його землякивъ, а начальство ремствувало на його за працю въ Галычыни.

Заразъ писля „Основы“ Кулишъ починое працюваты въ галыцькыхъ выданняхъ: „Вечерныци“, „Мета“, „Правда“. Винъ друкуе тамъ свои повисти: „Мартынъ Гакъ“, „Потомкы украиньского гайдамацтва“—и всяки розвидкы: „Первый періодъ козацтва одъ його початку до ворогування зъ ляхама“, „Нарысь исторіи словесности р.-украиньскои“, „Поглядъ на устню словесности украиньску“, „Выкохуванне дитей“ та ин. Року 1869-го друкуе винъ у Львови свій перекладъ зъ Библии „Пъятохъ книгъ Мусіевыхъ“, а згодомъ виршовани переклады „Псалтыря“ й книгу „Иова“, врешти (у Видни)—прозовый „Евангелія“ (1871; пизнише Кулишъ, укупы зъ проф. Пулкюемъ, выдавъ перекладъ усього „Нового Заповиту“). Кулишъ щыро працювавъ, займаючы нови поля пидъ украиньске слово та пособляючы галычанамъ боротыся зъ польськымъ нагнитомъ.

Все се було до р. 1873-го. Року-жъ 1873-го Кулишъ бувъ уже въ Петербурзи и працювавъ коло своєи „Исторіи возсоединенія Руси“ (два томы 1874-го, третій—1877, кинця не було), а року 1877-го надрукувавъ у №№ 3 та 6 „Руськаго Архива“ свои розвидкы про козацтво и всимы цимы працяма дуже вразывъ чытачивъ.

Ще въ „Запискахъ о Южной Руси“ (II, 171—174 та инш.), въ „Основы“ (1861, V, 22—23, Липовыя пущи) Кулишъ гостро выступавъ проты козацькои старшыны за ии втыскы надъ народомъ, палко нападаючы часомъ и тамъ, де, може, й не треба було. Помалу си його непрыхыльни погляды пошырылыся видъ старшыны й на все козацтво, за имъ и на поспильство. Велькый прыхыльныкъ культурности, винъ не добачавъ ии у украиньского народу и черезъ те погани стали йому й народни массы, и ихъ старшына. Винъ у всихъ козацькыхъ рухахъ почавъ бачыты саму розбишацьку жадобу грабування й буяння, середъ народу—саму дыкысть. Колышни хвалы народньому розумови, совисти й справедливости переминылыся теперъ на палки прокльоны й докоры и козакамъ, и народови, а поручъ изъ цымъ почувыся хвалы тимъ

панамъ, що теперь здавалыся Кулишеви цивилизаторамы й культурныкамы, тимъ самымъ, зъ якымы не могло зжытыся вкрайнське серце

Поки Рось зоветься Россю,
Днипро въ море ллеться... *)

Таки погляды выявлявъ теперь Кулишь у отихъ згаданыхъ исторычныхъ працяхъ та й у багатьохъ иншыхъ роботахъ: исторычныхъ (напр., „Исторія отпаденія Малороссіи отъ Польши“), поетычныхъ, якъ отъ „Хуторна поезія“ (Льв., 1882, збирка виршивъ), „Дзвинъ“ (те жъ, 1893), „Драмована трылогія“ (1900), поема „Маруся Богуславка“ (1899) та въ памфлети „Крашанка“ (1882)—нещасливій кныжци, яка мала помырыты галыцькыхъ украинцивъ зъ полякамы, та, похыльшысь занадто на лядський бикъ, наробыла тилькы ще більшого колоту й сваркы.

Не була се раптова видмина въ думкахъ Кулишевыхъ: можна по його творахъ, почынаючы ще зъ п'ятдесятыхъ рокивъ, дослидыты сю нещасливу еволюцію въ його поглядахъ. Може вона й не вразыла бъ такъ громадянство, якъ бы Кулишь не высловлювавъ сихъ поглядивъ у надзвычайно гострій, палкій форми, прыточуючы ихъ безъ лику часто до кожного випадку, а надто, якъ бы, нападаючы на чужи погляды, не додавъ до ихъ нападивъ и на людей, що выявлялы ти погляды. Першымъ зъ ихъ бувъ прыхыльный до козацтва исторыкъ його Костомаровъ. Напады на його въ „Исторіи возсоединенія Руси“ булы такы гостры, що самъ Кулишь згодомъ, у годыну дочаснього каяття, назвавъ ихъ „непомѣрно-рѣзкими“, „о которыхъ теперь“ — казавъ,—„вспоминаю со стыдомъ и раскаяніемъ, оправдывая себя только болѣзненнымъ состояніемъ, которое заставило меня немедленно оставить Петербургъ по напечатаніи второго тома „Исторіи возсоединенія Руси““ (**).

Пидъ той же хворобливый часъ и въ тому жъ другому томови „Исторіи возсоединенія Руси“ почалыся напады й на Шевченка. Колысь, у своему третьому „Лысти зъ хутора“ („Чого сто-

*) Досвиткы.

***) П. Кулишь, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ (Новь, 1885, т. IV, № 13, бикъ 74).

ить Шевченко яко поетъ народній*), Кулишъ по правди й зъ великимъ талантомъ та розумомъ показавъ усю величезну вагу Шевченкового генія *); теперъ же винъ выступивъ проты його, яко поета, прыхыльного до козацтва. Напады були ще гострищи, нижъ на Костомарова. Та згодомъ Кулишъ спокутувавъ, на який часъ, и сей свій грихъ, назвавши Шевченка въ присвяти до „Крашанкы“ „мученыкомъ чоловіколюбства“, а въ „Исторычному оповиданни“ (въ „Хуторній поезіи“) наменувавши його „великимъ духомъ“. Сими своїми словами видповивъ Кулишъ краще за кого иншого на вси свои напады на Шевченка до того й після того...

Та хочъ ни нашъ розумъ, ни наше почуванне не можуть погодитися и николи не погодяться зъ тыми непрыхыльными поглядами Кулишевыми на наше минуле и на великого кобзаря земли ридной,—не були, одначе, прави й ти, що нападалися на Кулиша безъ ніякои миры, взываючы його навить зрадныкомъ,—того, хто весь свій викъ працювавъ за для добра ридного слова. Коли винъ и помылявся, то не помыляється тилькы той, хто ничего не робить, а Кулишъ такъ багато робивъ! Коли винъ и нападався на свій наридъ (я кажу не про особысти напады), то въ його докорахъ такы була частына правды, хочъ мы й не скризь однакови зъ Кулишемъ высновкы зробымо зъ тіей правды... И що Кулишъ, и нападаючысь на свій наридъ, хотивъ його бачыты кращымъ, культурнишымъ, хотивъ йому добра, а не лыха, и закыкавъ до сього добра, то то певне. Сьому доводомъ е хочъ бы й друкований у „Хуторній поезіи“ „Зазывный лысть до вкраїнської интеллигенції“—могучый заклыкъ до праці коло рбзвытку рид-

*) Отъ що, мижъ иншымъ, тамъ напысано: „Шевченко—нашъ поетъ и первый исторыкъ. Шевченко перше всихъ запытавъ наши ними могылы, що воны таке, и одному тилькы йому дали воны ясну, якъ Боже слово, одповидь. Шевченко перше всихъ додумався, чымъ наша старосвитщына славна и за що проклянуть ии грядущи роды... Высоко надъ нами пиднявъ Шевченко поетычне свитло свое—и стало видно по всій Украйни, куды зъ насъ коженъ му сыть простувать... Замовкла була наша словесность на якийся часъ, прислухаючысь до поважного благовиствування... и благодатна була тыша, середь которой поетъ дававъ намъ нови законы слова украйнского. Не мале творивъ винъ дило тымъ благовиствуваннемъ. (Кулишъ, Оповидання, Бахмутъ, 1900, боки 191, 121—122).

ного слова. Хыба се не любовь до того слова примусыла Кулишъ перекласты по украинському прозою всю Библию, а потимъ, якъ той перекладъ изгоривъ пидъ часъ хуторной пожежи, заходьтыся коло перекладу знову и то тоди, якъ йому було вже 75 рокивъ! * Хыба жъ не черезъ сю любовь сыдивъ Кулишъ коло перекладивъ украинскою мовою зъ Шекспира (трынадцять пiесъ), зъ Шиллера („Вильгельмъ Телль“), Байрона („Чайльдъ Гарольдъ“) та иншыхъ европейскыхъ классыкывъ? Та й въ оригинальныхъ Кулишевыхъ складанняхъ останнихъ двадцятьохъ рокивъ, въ отому „Дзвени“, „Хуторнiй поезiи“, въ поемахъ „Магометъ и Хадыза“, „Маруся Богуславка“, поручъ изъ ричамы такымы чужымы, що николы вони намъ не стануться риднымы,—хыба нема тамъ чыстыхъ и прекрасныхъ перливъ поезiи? А хто краще за Кулиша знавъ нашу мову и чы е въ насъ хто иншый такый блискучый стильста, якъ винъ?

Жыття Кулишеве тилькы на короткий часъ обняло будьяевомъ щасливои доли. А здебильшого воно складалося зъ турботъ та зъ повсякчасной працы. И ся праця, найбильше жъ останни двадцять рокивъ, була середъ обставынъ тяжкыхъ, середъ ворожнечы й занедбання громадського. Шануймо жъ сылу духа тiею людыны, що змогла середъ усього того працювати зъ такою невсыпушою енергiєю! Простимо йому його помылкы, бо краще збыты помылкы, бувшы въ жытти *сылою*, ніжъ мляво пролежать свiй вiкъ—безъ помылокъ...

Останни роки Кулишъ прожывъ на хутори пидъ Борзнокъ вдвохъ тилькы зъ своею дружиною. Тамъ и вмеръ 2-го лютого р. 1897-го, працювавшы мало не до останнього дня. Навить передъ смертю, непрытомный бувшы, пысавъ у повитри пальцемъ кинчавъ вельку роботу...

Його им'я вже запысалося выразнымы й велькымы литерами въ исторiи нашего пысьменства...

У Чернигови, 1901.

Б. Гринчѣнко.

*) Перекладъ сей Кулишъ тилькы трохы не выкинчывъ. Недороблене доробывъ д. Ив. Левыцькый, и теперъ повну Библию старого й нового запыту друкуе Брытанське библiйне товариство. Опроче того, Кулишъ въ девiности роки багато виршувавъ зъ Библии; выдруковано зъ того сами „Товитови словеса“,—инше лежить у рукопысахъ.

A. Kyriakou

Про Кулиша: 1. Жизнь Кулиша. (Правда, 1868, №№ 2—4, 24—28). 2. Пыпинъ, Исторія славянскихъ литературъ, т. I, 373.— 3. Петровъ, Очерки исторіи украинской литературы XIX ст. К., 1884, бб. 264—296.—4. Дашкевичъ, Отзывъ о сочиненіи г. Петрова „Очерки ист. укр. лит.“ (Отчетъ о 29 присужденіи наградъ графа Уварова, Спб. 1888).—5. Огоновський, Исторія литературы etc. III, 79—224; IV, 157—169.—6. Пыпинъ, Исторія русской этнографіи, т. III. Этнографія малорусская, 188—222.—7. Гринченко, П. А. Кулишъ. Біограф. очеркъ. Черн. 1898.—8. Маковей, П. О. Кулишъ. Оглядъ його діяльности. (Л. Н. Вистныкъ 1900 и окремо).—9. Шенрокъ, П. А. Кулишъ. Біограф. оч. (Кіевск. Старина 1901 и окремою книгою).—10. Чалый, Юные годы П. А. Кулиша. (Кіев. Старина, 1897., V, 291—299).—11. Костомаровъ, О казакахъ. По поводу статьи П. А. Кулиша въ „Р. Архивъ“. (Монографіи, т. XIV).—12. Слипченко-Мордовецъ, За крашанку-пысанка П. О. Кулишеви. Спб. 1882.—13. Костомаровъ, П. А. Кулишъ и его послѣдняя литературная дѣятельность. (Кіев. Старина, 1883, II).—14. П. Кулишъ, Воспоминанія о Н. И. Костомаровѣ. (Новь 1885, т. IV, № 13, б. 74).—15. Лысты Кулишевы и всяки матеріялы до його жыттепысу: Кіевская Старина зъ р. 1897-го.

Sostenuto. *У до-брина венав а...* *Вузиса П. Кулемина.*
(по менора) *Poco moderato.* *Света М. Луцанка.* 1901 г.

Sostenuto. *У до-сви-та венав а... тешно ще на дво-пу...*

mp.

коо cres.
а-не-се по-та-мав ле-не свитло се-е, се-е ле-не свитло,

dimin.
акъ на не-бу го-пу....

Sostenuto.

dimin. *rallent.*

Moderato. *cresc.*
Дви-бу-сов, ра-ди-ю, у сер-ца нѣта-ю: „ска-ѣси више серце,

poco rallent. *Andantino non troppo.*

Чи ко-рчунс дь-де?"

poco rallent. *mf*

con allegrezza.

Ой, ко-рчунс дь-де, про-ки-нута мо-де,

у ба-ке бу-кон-це га-ци-е-е кон-це!

cresc.

Ой, у-де-проде зра-гу у смь-

Handwritten musical score system 1. It features a vocal line on a treble clef staff and a piano accompaniment on a grand staff (treble and bass clefs). The lyrics are: "нби себе - би - и : про-кленк - мек, вма - бай ме ема пи". The music is in a key with one sharp (F#) and a 2/4 time signature.

Handwritten musical score system 2. It continues the vocal and piano parts. Performance markings include "agitando maestoso" and "Sempre cres - cen". The lyrics are: "и и на - и - и ! Ву - шу - ван. как но - вий сер - це мо - е".

Handwritten musical score system 3. It continues the vocal and piano parts. Performance markings include "Do" and "Allegro". The lyrics are: "блмб - це, ре - проз край из сер - це рид не сло - во мект".

Handwritten musical score system 4. It continues the vocal and piano parts. The lyrics are: "це." The music concludes with a final cadence.

Середь степивъ.

(Присвячується моему давньому спильникови—И. Билыкови).

Дсводлося вамъ йиздыты пизньої весны, чы раннього лита по Украйни? Мирялы вы ии безмирни шляхы зеленыхъ та ривныхъ степивъ, де нищо не забороняе вашымъ очимъ вымиряты ихъ и вздовшъ, и вшыръ, и впоперекъ; де одни тилькы высоки могылы нагадують вамъ про давне жытте людське, про бои та чвары, хыжацьки замиры та кривави сичы; де сыне небо, побратавшысь зъ веселою землею, розгортае надъ нею свое блакытне, безмирно-высоке, безодне-глыбоке шатро; де тоне вашъ поглядъ въ безкрайому простори, якъ и ваша душа—у безмирній безодни того свиту та сяйва, сыньої глыбыны та сызопрозори далечызны?... Якъ що вашымъ очимъ доводлося хочъ разъ бачыты все те, то не забудыть вамъ того довику.

Ось ранокъ.... Ясный та погожий ранокъ писля короткой ночи. Зирочки кудысь зныкы—пурнулы у сыню безодню блакытного неба; край його горыть-палае рожевымъ огнемъ; червонувати хвыли ясного свиту мыготять середъ темноты; по-надъ степомъ вие ии послидне зитханне; положысти балкы дримають середъ темной тини, а высоки могылы выблыскують срибною росою; пиднимається сызый туманъ и легесенькымъ дымкомъ, чепляючысь за рослыну, стелеться по земли... Тыхо,—нищо не шерхне, нищо не пысне.... Ось зразу шугнуло свитомъ, наче хто торкнувъ головешку, що догоряючы тлила,—и сызе полум'е вихтемъ

знялось угору середь червоного жару. Витрець легенький дхнувъ; поблызу у трави засюрчавъ коныкъ; десь далеко ударывъ перепель, а тамъ надъ шляхомъ понеслась-полылася, наче срибный дзвоночокъ, жайворинкова писня. Недалеко видъ неи роскочується друга; перепелы у трави распочалы перегукуванне; коныкы одынъ передъ другимъ навпереймы сюрчалы.... Рушывся бильшый витрець и пишовъ-похыльвъ, по трави котючы непрымитную хвылю, выграючы срибною росою.... Ще наддало свиту; ще разъ кынуло з-за горы рожевымъ огнемъ; крайнеба, мовъ кармазыномъ укрыте, мыгоче, пашыть—мовъ лыченько сором'язливои дивчыны... Ажъ ось, здається, наче хто прыснувъ!... З-за горы скакнула невеличка искорка середь рожевого сяйва и довгою проминястою стрилою перетяла увесь степъ; рядомъ зъ нею стелеться друга, а третяя мчыться навздогинци... Ось цилый пукъ знявся! цилый оберемокъ мчыться! И—на далекому небосклони загравъ-засвитывъ край искрыстого кола... Зрадила земля: усмихнулысь высоки могылы срибною росою; закурылысь положысти долины пахучымъ туманомъ; жайворонкы, якъ не перервуться, щебечуть; перепелы хававкають та падьпадьомкають, а неугавни коныкы завелы у трави таке сюрчанне, ажъ у вухахъ ляскотыть.... Сонце! сонце! се тебе, довичній свите, стриваючы, витає земля... „Геть соби все темне та эле, цуръ тоби, лыхе та недобре! Прокынулась свитова маты, показала намъ лыченько красне! Слава тоби, пышная вельче, мольсь до неи, жывый свите! Мчыся йй назустрічь, тыхесенький витре, и прогортай, продымай стежки й дорижки, щобъ наша маты не запарошыла дорогом сукни!“... Спиває кругомъ васъ увесь свить, все жыве; и ваше сердце, трипаючысь, якъ пташка пидъ ситкою, пидспивує свитови, б'є й дзвоне у глуху дошку вашои грудныны. Яка то радисть його огортає! яке нестямно-хороше почуванне його колыше!... Ваше тило щыпає прывитный холодокъ, ваши очы веселыть краса свитовая, вашу душу чарує його щасте. Вы почуваєте, що вы—частына того свиту, невеличка цяточка його жывого тила, непрымитный куточокъ його безмирной души. Його мука—ваше лыхо; його радисть—ваше щасте; його втиха—ваша забавка.... Скажы жъ мени, царю земный-чоловиче, що твое, а що свитове?

Мовчыть царь земли: зачарованый свитовою красою винъ наче дримає.... Ось десь узався невеличкый кибчыкъ и, выголошуючы свою голодну писню, высоко знявся надъ вашою головою.

Середь прозорого свиту чорніе його блискуче пир'є, широко розпросторени крыла ледве тремтять у чистому повітрі; здається—мовь хто спустивь його на непримитній ниточці зь самого неба и держить надь землею. Ваши очы уп'ялыся вь його; ваше сердце дожыдає—що дали буде... Ось щось злегка луснуло—наче перервалася нитка, що прыдержувала того кибчыка на одному мисци, злегка трипнулыся його крыла, и кибчыкъ опукою пустывся на землю. Не встыглы ваши очы вслидкуваты за тымъ, де винь спустыться, якъ винь знову знявся угору, дзьобаючы гострымъ носомъ невеличкого конька.... „Смерть... розбій!...“ тьохнуло у вашому серци. „Середь сіи красы свитовои, де закълюується радисть та щастє, де прокыдається любова до всього,—лыха смерть та розбій появылысь!... Нащо то? за що?...“>

Видразу помутылась у вашихъ очахъ краса свитова, тихая радисть почала зныкаты, щось васъ злегка вщыпнуло за сердце, не болисть—а якесь недобре почуванне окрыло вашу душу...

— Якыме! пора запрягаты!—кажете вы своему возныци.

А Якымъ, лежачы пидъ возомъ на кобеняци, дримає. Його шапка насунулась на закрыти очы; його горяче тило пестыть и лоскоче прохолода. Йому такъ гарно, такъ смашно свитомъ дримається. Винь цилу ничъ не спавъ, поглядаючы на коня, щобъ той не зайшовъ куды далеко видъ воза, де вы на пахучій трави цилу ничку такъ смашно спалы, пидъ дозоромъ тихои зорянои нocy.

— Якыме!—гукаете вы, звишуючыся зь воза.

— А говъ?—обзывается Якымъ.

— Пора,—кажу,—запрягаты.

Якымъ почухався, цмокнувъ, буцимъ промовывъ: хе-е! а не запригъ бы ты й самъ?—и, позихаючы, почавъ зводытысь.

Ось кинь запряженный; Якымъ пидсунувъ зелену траву у задокъ, вымостывъ ии тамъ, щобъ вамъ було добре сыдиты, самъ скакнувъ на голый полудрабокъ и, пидбираючы вижкы, гукнувъ:

— А ну, гнидко, спочывъ за ничъ? Рушай дали,—покы рано!

Гнидко струснувъ шкурою, сипнувъ и повагомъ пишовъ шляхомъ, закъдаючы то на той, то на другый бикъ голову, щобъ хочъ подывытыся на те мисце, де йому було такъ добре: и пашы доволи, и спочынку чымало.

Якымъ выдно помитывъ гнидкову думку и почавъ йому докоряты:

— А, не хочешъ? огынаешся?... Не хотивъ и Якымъ уставаты, та, бачъ, збудылы... Но-о!

Реминный батигъ ляснувъ середь гнидковой спыны, зоставляючы на ій довгу смугу. Гнидко, мовъ опеченый, кынувсь-стрыбнувъ и, пырхаючы, пишовъ дрибною ходою.

— За що ты його, Якыме, оперезавъ отакъ? Хай соби повагомъ тягне,—кажете вы.

— А колы жъ його и пидтюпцемъ, якъ не ранкомъ?—одказуе неласкаво Якымъ.—Покры холодокъ,—хай тюпае, бо якъ сонце прыпече, то тоди и повагомъ буде важко... Но!—гукнувъ знову Якымъ, смыкнувшы сердыто за вижкы.

Гнидко ще дужче прыдавъ ходы. Заклацалы його копыта обь суху землю, загулы колеса, котячысь по ровному шляху.

Той гуркить и клацанне гудуть у вашій голови, одзваються у спыни. За нымы не чутно ни неугавного сюрчання конькивъ, ни веселого щебетання пташокъ, ни голодного киб'ячого гуку... Одно безперестанно—гуръ-гуръ-стукъ! гуръ-гуръ-стукъ!... Ясне сонечко выкотылось геть з-за горы, обдае своимъ теплымъ проминнемъ, а легенькый насупроты витерь несе зъ холодыкомъ пахоши степовой рослыны. Вамъ знову робыться гарно. Знову царь земли закрыва свои очи, а тыха радисть почына обниматы ваше сердце.

Ось вы выйхалы на невысоку гору. Сырымъ змиемъ плазае шляхъ зъ горы у долину по мижъ зеленою травою безкрайого степу. Ясне сонце геть пидбылося вгору, розсывае свое золоте марево по зеленій долини. Ни перомъ не спысаты, ни словомъ не сказаты тіеи несподиваной красы, якою до васъ усмихнулася долына!

Зелена трава горыть-палае зеленымъ огнемъ, на іи довгихъ лысточкахъ грае и сые, мовъ самоцвитне каминне, чыста роса; то стрильне вамъ у вичы тоненькою голочкою жовтого свиту, то зачервоніе круглою горошыною, то засыніе сыноцвитомъ, то пыпле зеленымы искоркамы... И тожъ—по праву ручъ и по ливу ручъ. Куды вы не повернетесь — все горыть-палае, вся долына пышаецься, мовъ зверху веселкамы вкрыта!

Вы дывытесь и дывуетесь; вамъ здаецься, що вы йидете не по вбытій дорози зеленого степу, а якымсь невидомымъ краемъ красы та чару, та вильного пахучого повитря. Вамъ легко дышеться, легко жыветься. Все, що васъ колысь давыло та сму-

токъ будыло,—зныкло; знову любви та мыли почування почалы вась огортаты, сны якись душу колышуть; зъ самого глыбу серця вырынають думкы непрымитни, гадкы легкокрыли,—самы мчаться и вась мчатъ за собою.... Куды? не пытайте! не шукайте!

Середь тїи п'янои оманы, середь того чаривнычого хмелю до вашого уха доносыться якыйся глухой гуркитъ, якыйсь неясный скрипъ... Це зразу вась неначе що пидъ бока штовхнуло.

— Тпру-у!—чуєте вы голосъ Якимивъ, що видразу надержавъ гнидка.

Вы хытнулысь, кынулыся, озыраетесь.

Недалеко передъ вами стоять валка у висимъ возивъ. Верхы на тыхъ возахъ высоки, выплетени зъ лозы, прикрыти зверху лыхою рядныою. Шкапїичны, що булы запряжени у возы, закустри, заморени, понури головы посхылялы. Биля першой шкапы стоять высокый чоловикъ, сухой, якъ скипка, чорный, якъ сажа. У його тилькы зубы биліють, та выблискують гостри очы зъ пидъ настовбурченыхъ бривъ, а то увесь винъ засмаленый сонцемъ та густо прикрытый чорною кептягою. Здавалося, стоять передъ вами стара верства зъ трюхлымы облупанымы бокамы, вся почорнила видъ негоды.

— Чого вы стали?—гукае Якимъ.—Не бачыте, що навпроты йидемо? Звертайте!

— А тоби хыба повылазыло, що мы не порожни?—сердыто обизвався чоловикъ.

— Не порожни?!—передражнивъ його Якимъ.—А мы хыба порожни? онъ, бачъ, пана везу!

— Ну то й везы його зъ Богомъ!—глухо одмовивъ чоловикъ и почавъ на шкапїичны чуба поправляты.

Якимъ звернувъ гнидка зъ шляху и повагомъ почавъ обмынаты валку.

Пройизжаючы побиля переднього воза, вы бачыте, що зъ пидъ його халабуды вызрае до васъ молодыця зъ невелычкою дытыною на рукахъ, два хлопчыкы зъ билымы, якъ молоко, головами, дивчынка зъ заплетеною у косахъ замистъ косныкивъ вервовочкою зъ валу. Биля другого воза, схылывшысь на шкапу, стоявъ ще молодой парубокъ и цикаво дывывся на васъ, а зъ воза выставылося покарбоване облычче бабуси зъ пов'язаною

чорнымъ платочкомъ головою; била закустрана борода дидова зъ червонымъ попеченымъ сонцемъ лицемъ та яснымы очыма.

— Здрастуйте!—прывиталыся вы до диды.

— Здрастуйте й вамъ!—обизвався дидъ беззубымъ ротомъ.

— Куды Богъ несе?

— Далеко,—повагомъ одмовывъ винъ,—звидсы не выдно!

— Це, пане, переселенци,—додавъ Якымъ, стьобнувши гнидка, щобъ мерщи обмынуты воза.—А онъ гляньте, яка хазяйлыва молодыця: и кучу зъ курьмы за собою везе; а онъ—и кота узялы зъ собою... Бодай вамъ добро снылося!—базикавъ Якымъ, пидганячы гнидка возжыною, щобъ швыдче помынуты валку.

Та вы вже не слухаете Якымоваго базикання, не дыгытеса и на переселенцивъ, що выставылыся зъ пидъ своихъ наметивъ и цикаво васъ озырають; не мылуется красою свитовою, що передъ вами якъ кылымъ розгортається, б'е у вичы, до серця радистю доходе...

Голова ваша похылылася, смутокъ облягае душу, нерадисни думкы почалы за серце щыпаты...

— Торкай гнидка, Якыме! торкай!—не знаючы, що робыты, прысыте вы.

Якымъ стьобнувъ гнидка... Знову його копыта заклацалы объ суху землю, знову загулы колеса по ровному шляху.

Перейхавшы долину, вы знову починаяте пидниматъся на згирокъ. Гнидко проты горы не заскаче, тягне тыхою ходою; витьеръ не мчытеса вамъ назустрічь, не пестыть холодкомъ вашого облыччя,—затыхъ; сонце геть-геть пиднялося, почало допикаты. Ось воно у бикъ васъ прыгрило; ось прыпекло у плече; жарко цилуе въ щоку. Десь и докучлыва муха взялася, лизе вамъ прямо у вичы. Васъ розбирае досада на несподивану гостю. И якый лыхый занисъ ии у се безлюдне мисце? Вы одмахуетесь рукою, а вона, не потураючы на те, здійметься, политае надъ вами и—то объ нисъ ударытеса, то сяде на щоку и знову плазае до ока.

— Добра бъ тоби не було, осоружна!—скрыкнулы вы и зъ нестыямкы ударылы по щоци рукою.

Тилькы вилляскъ роздавсь та питъ почавъ васъ облываты.

— А ну, Якыме, поганяй! Що мы, мовъ тымы воламы, плуганымося?—сердытеса вы, дывлячыся на Якыма, що хыляється передъ вами зъ одного боку на другый.

— Но-о!—гукнувъ Якымъ, ударывшы гнидка возжыною.

Гнидко надавъ ходы, а проты горы не заскаче.

Нудно вамъ робыться и душно; сонце пече. Оце настае уже день. На неби ни хмарочки, ни плямочки—высоке та сыне, воно де-дали почынае жовтиты; не то що видъ сонця,—й видъ його почынае пашыть та гриты. Степь, струснувшы зъ себе росу та зигнавшы непрымитни тини, горыть ривнымъ жовтозеленымъ колиромъ; висока трава почынае гнутысь-хылытысь, поверхъ неи тилькы гарячий витерь гуляе, та сонце розсива свое пекучо-искрысте проминне. Зъ пидъ гнидковихъ нигъ та зъ пидъ воза почынаа вырыватьсь кыптяга,—курыть, обдае васъ пыломъ; чысте пахуче повитре стае важкымъ, курнымъ. Вы вже скильки разивъ чхнули, скильки разивъ ухопылысь за груди, ледве переводючы духа.

А сонце пидплывае все выше та выше, пече все дужче та дужче; стае душно, ажъ млосно. Охъ, де бъ того холодочку узяты, хочъ на хвылыночку пидъ його свою голову прыткнути!

Онъ гень-гень у жовтій мли безмирной далыни, ажъ биля самого небосклону, довгою смужкою сыніе щось. Що то? Доцова хмара высокоуе з-за горы свое верхов'е, чы темный лисъ дримае на соняшній специ?.. Колы-не-колы тягне звидты холодочкомъ.

— Якыме! Що то манячыть?

— Де?

— Ажъ онъ—гень-гень... Бачъ?

— Бачу... Лисъ, видно, буде, а може й слобода надъ ричкою ростяглась, бо звидты прохолодою тягне,—угадуе Якымъ.

— Твоимы бъ, Якыме, устами та медъ пыты!—мовыте вы, радіючы, що Якымъ видгадавъ ваше бажанне.

Видъ нестямнои спеки вы зневиряетесь на свои очы. Васъ бере думка: а що, якъ то тилькы одно марево, що такъ часто морочыть чоловика у безмирныхъ пискахъ безводного степу? Пекуча згага та гирка печія його такъ знемогли, що передъ очыма незнать де беруться кучеряви садкы, темни лисочки, и сыни ричечкы кругомъ ихъ оббигають... Ось-ось воны передъ очыма грають; ще трохы—и вы загасыте нестямну згагу, потушыте пекучу печію... Верства всього зосталася до того, а якъ дви, то й багато... Лупъ! и вы вытрищаете здывовани очы... Де дилыся ти садкы та лискы и ричкы чысти бигучи? Передъ вами одни тилькы пискы жовтіють та безмирна пустыня розлягається буро-червонимъ паломъ...

— Ни, ни!—думаете вы,—въ насъ того не бува, то десь далеко видъ насъ, у чужій стороны... Онъ и Якимъ угадуе, що то не омана, а вже Якимъ привычный до того—не обманеться. Охъ, колы бъ швыдче! охъ, колы бъ скорыше!

А сонце мовъ росердылося на васъ за таки думкы; вытрищылося, пече, тысячами горячыхъ голочокъ угорожується у вашу одежду, добирається до вашого тила, точе-высмоктуе горячымъ потомъ зъ його всю воду, смале и суше почервониле облычче. Вы чуєте, якъ у васъ гускне кровъ, ледве плазае вона у набряклыхъ жылахъ, трудно до сердца доходить,—скильки то, бидному, наддае лышньої работы! Омливаючи, воно такъ порывчасто б'еться: то застугоне, мовъ зъ пересердя, у глухи груды, то, одходячы, затрусяться важко та дрибно, то на хвылыну зовсимъ перестане кыдатись—замре. Сонъ—не сонъ облягае васъ—якась сонная млявисть, и думкы спують у вашій голови—не думкы, а якись невеличкы урывкы мученыхъ думокъ.

— Ну, та й допикае!—чуєте вы немовъ видкилясь здали. То Якимъ занепалымъ голосомъ гомоне.

— А ну, лышень, бадьорныше!—обзывается винъ до гнидого. Швыдче до мисця дойдемо, десь у холодочку спочынемо... Онъ, бачъ, лисъ бованіе... Ноо-о!

Васъ сипнуло; вы кынулыся, наче зо сну, розкрываєте очы... Справди, онъ по гори сынїе рослына; то, мовъ стигъ сина, горбомъ здїймається вгору, то острою швайкою пиднимається въ небо, то невеличкымы копыцями роскыдалася по гребинчастїй гори. Свижий витрець на васъ подыхае... Охъ, легкокрылый брате! выходи зъ свого тыхого захысту—гущыны лисовой, зъ пидъ шырокихъ гиллястыхъ кущивъ та глыбокихъ темныхъ яривъ, де ты въ холодочку пахучому спочываешъ опивдни, ховаючишь видъ горячой спеку! Вылазь за возлиссе, на горы высоки, спустыся въ долины шыроки и подмы-повїй на степы безкраи та довги, на ланы безмирно-шыроки! Зъ сынїои ричкы, де ты на легесенькыхъ хвыляхъ любышь гойдатысь, здїймы непрымитную пару, оберны ии въ чорную хмару и повись-розстелы ии по небу сынїому, заховай видъ насъ сонечко ясне, захысты видъ його недоброго замиру—роспекты насъ, ростопыты!...

Ваша голова закрутылася; заходылы зелени кружала передъ закрытымы очыма; пидъ сердце щось пидступыло,—даве васъ, духъ

у грудяхъ спирає... Якъ снпъ той вы хылытесь и прылягаєте на тому мисци, де сыдили.

Сонъ то, чы друга страшниша немичъ васъ похылыла? Вы ніякъ не розберете; думкы ваши сплуталысь; голову наче що рукамы здавыло, болыть вона, пече іи. Вамъ бы хотилось гукнуты Якимови, щобъ давъ допомогы звестыся, та языкъ вашъ не повертається—онимивъ, голосъ вашъ заслабъ, зныкъ. Вы почуваете, що тамъ у васъ,—десь глыбоко у середьни,—ледве кыдається сердце, ледве ворущыться жытте, що незабаромъ, черезъ хвылыну, воно ще разъ трипнется и замре на вашихъ устахъ його послідне зитханне... Вамъ страшно робыться, гарячый холодъ пробигъ по за вашою спыною, торкнувся вашего сердца и наче опикъ.

— Еге! такъ вы онъ якъ? спаты?!—доносыться до васъ голосъ Якимивъ, мовъ зъ пидъ земли.—Овва! Таке добро, а вони—спаты! Уставайте лышень, та хочъ надышетесь уволю!

Вы кынулысь, зводытесь, розкрываете здывовани очы. Що за дыво? Вы въ лиси. Середъ товстючого высокого дерева генъ на гору корытомъ потягся шляхъ; довге гилле посплнталося надъ нымъ высокою оселею; зелена тинь та холодочокъ выстылають його и хыба де ненарокомъ ясне сонечко, пробывшысь кризь густе лыстя, метушыться по земли ясною плямою, або тліе невельычкою жарыною... >

Зразу не знать де подилася ваша сонная немичъ, вернулася до васъ ваша сыла. Гнидко, натужуючысь проты горы, тыхо ступає; збоку йде Якимъ, прыдержуючысь за полудрабокъ рукою, цмока на гнидка, злегка трымає за вижкы. Васъ такъ и рвонуло скакнуты зъ воза. Якимъ не похопывся спыныты гнидка, якъ вы уже й доли; стукнулысь сбъ суху груду ногамы, злегка поточылыся и, потягуючысь, расправляете натомлену спыну. Вамъ стає гарно: по кожній жылочци пробигає несподивана миць, въ кожному сустави вона обзывается молодою радистю; сердце ваше б'ється повно та ривно, груди дышуть глыбоко та вильно, душу чарує почуванне любе.

Ще недавнечко васъ пекло и палыло, ще недавнечко вы не знали, де дитыся середъ ривного безкрайого степу; а тутъ де не взялася гора и лись по гори густый та высокый. Страшенне дуб'е гордо повыганяло свои головы вгору, шыроко распстырыло гилькы на вси боки; гонка бугылова та шыроколысти лопухы прымостылыся коло ихъ у холодочку—роскошуютъ; по

широкихъ полянахъ молода лищина зъ жовто-зеленымъ лыстомъ гріється на соняшній специ; на низахъ кущи темнозеленои калыны посхылялы виты додолу; по ихъ солов'и неугавни засилы, безперестанно несеться ихъ щебетанне вповодшъ всього лису; невелички пташкы сперечаються зъ ными своими писнями: цюмка та прыцмокує въ чорнобыли кропыв'янка, щось белькоче чыжыкъ зъ высокого в'язу, вищує лита сывая зозуля, жовтобрюха-иволга перегукується зъ одудомъ, а зъ кущивъ лищины иде-несеться важке орлычыне туркотанне...

Помалу вы беретеса все вгору та вгору. И непрымитно наче, а натуга гарячыть вашу кровь, сердце стукає дрибнише, зитханне важчає, затынається. Та ось незабаромъ—и вы на гори, на шырокій поляни высокосты. Тутъ уже и дерево ридче, и трава ныжча—запекло їи сонцемъ. Ось уже и край неба стає выдко, не ховається винъ за лисомъ, а тикає кудысь дали, за гору. Може знову на степы безкраи, на ланы шыроки, де гарячий витерь віє, да пече-прыпикає сонце яснее? Ось, ось и... вы якъ укопаныи стали...

Маты уроды, красе свитовая! Де ты берешъ таки пышніи барвы, колиры блыскучи? Який метець, якою талановытою рукою наложывъ ихъ на тебе такъ густо та ривно, такъ втишно та мыло и покрывъ зверху чаривнымъ свитомъ, наче золототканымъ серпанкомъ?... Ой вы, маляри, на ввесь свить славетни! ке мени вашу палитру и краскы, пензли й полотна! Я буду малюваты тебе, цяточко небесного раю, невеличка крыхотко красы свитовои!... И вы, кобзари голосніи, спиваки пророчого слова! Дайте мени того жывого огню, що нымъ вы пропикаете людськи души, чаруете сердце и здіймаете цилый рій думокъ та гадокъ, цилу вервечку пышныхъ мрій въ заклопотаній голови людській! Бо не моимъ слабымъ голосомъ выявыты мырови про той закутокъ щастя, де краса свитова побраталася зъ тыхымъ спокоємъ, де чаривна врода заручылася зъ незвычайнымъ дывомъ!... Краю мій!..

Вы на гори, на самому шыпелчку. Видъ васъ по праву ручъ збигає унызъ шляхъ, наче зміи велетень в'ється винъ помижъ деревомъ, а по ливу—яры та бескеты, непролазни хащи та гостри головы червоного кглею, а прямо передъ вашымы очыма розислалася долына... Сама наймысльвиша ткаля не затче такои расной плахты, якъ маты прырода заткала на дыво людимъ ту шыроку долыну! Зелени луку зъ пышнымы квиткамы стали їи

за основу; поодыноки кущи зеленого дерева пороскыдались темнымъ затканнемъ; надъ ричкою село зъ билимы хаткамы та вышневымы садкамы облягло іи узорчатою лыштвою, а чыста ричка оторочуе сыньою кгальонкою. У іи темній глыбны видывається и лись, и горы, и село зъ хаткамы та садкамы, и небо безоднэ та сыне зъ билимы, наче павутынне, хмаркамы, и сонце пекуче та ясне зъ його незвычайнымъ сявомъ. А тамъ, дали за ричкою, що обставылася стиною темнозеленого очерету, потяглыся ныв'я довгымы поясамы, розиспалыся ланы шыроковымы кылымамы, ховаючы свои край ажъ тамъ, де земля зиходыться зъ небомъ, де блакытний край неба зльвається зъ темно-зеленою далечызною... И надъ усимъ оцымъ, шатромъ роскынулося высоке та глыбоке небо, сяе искрысте сонце и обдае усе горячымъ свитомъ; ясни плямы и темни тини ходять, перелазять зъ мисця на мисце. О, чаривныце-прыродо! на що ты мене вабышь своимъ чаромъ? На що прыкувала на одному мисци та й не пускаешъ? Пусты мене! Онъ, бачъ, Якымъ уже спустывся зъ горы и, не дойизжаючы мосту, повернувъ на пышну поляну, щобъ самому одпочты и свого гнидка попасты. Онъ уже винъ мае думку утаборытыся тамъ, бачъ—роспрягае... И вы мерщи побиглы шляхомъ до Якыма.

Въ холодочку гонкого шыроко-гиллястого осокура, середъ пышнога кылыму густой травы, утаборывся Якымъ зъ своимъ добромъ. Вижкамы прып'явъ гнидка до сусидньої березы, а самъ розставывшы трынижокъ, налаштвовуючыся варыты кашу, зъ видромъ побигъ до ричкы, що недалечко плескалася въ положыстыхъ берегахъ. Вода у ій чыста та прозора; сонце пронызуе іи зверху ажъ до самого дна, и тилькы посередыни чорніе: то або глыбныя видзначається, або зелене жабурынне укрыло чысте дно. Тыхый витерь віе вповодышь ричкы, здймае невелычку хвылю и шырокою складкою жене вповодышь течіи. Ось погнало іи ажъ до берега, плеснуло гень на писочокъ, пидхопыло порожню черепашку, сипнуло іи у воду, погойдало, погралося и знову выкынуло на берегъ.

Вась такъ и потягло до воды, до іи чыстой хвыли, до іи цилющей прохолоды. Мерщи все зъ себе!... Шубовсть!.. Заклыко тила-потемнила іи прозора товща, шыроки кругы знялыся по верху и, росходячыся на вси боки, покотылы одынъ за другимъ, здймаючы невелычки бульбы; поперечни хвыли захыталыся, по-

далися назадъ и, стукаючы одна объ одну, пишлы соби выстрыбомъ, попережаючы одна другу... Шу-шу-шу-у! пльгъ! лясь!... шу-шу-шу-у! пльгъ! лясь!... Посередъ того муткого кып'ятку тилькы биліе ваше тило, подаючысь пидъ водою впоперекъ ричкы. Ось вамъ уже стало важко пльвты пидъ водою, духъ почавъ затынатися у грудяхъ и вы мерщи вырынаете зъ пидъ хвыли ради та весели; струшуете воду, що патьокамы збигае зъ вашои головы, расплющае очы и, перевившы духа, обдывляетесь кругомъ себе. Чыста вода васъ обмывае, чоломка и въ груды и въ плечи, лоскоче по пидъ бокамы; зъ высокосты сонце прыще на неи своиы огненныы стриламы, посылае вамъ гарячы поцилункы, гойдаеється поверхъ прозорои хвыли. Ось вы незнарошне прыснулы—невельчка веселка знялася бияя васъ, свитнула у вичы и незабаромъ зныкла; ось вы повелы рукою—закыпила тыхая хвыля, пидняла цилый оберемокъ билого шуму й кынула на васъ; вы пурнулы—шумъ помчався впововшъ течіи, и вы знову вырынаете середъ тыхой та чыстой хвыли. Вамъ стае гарно, несказанно гарно середъ тіеи ридкои прохолоды; васъ обіймае якась миць, напручуе ваши жылы, выклькае радисть у серци, порывае на играшкы-забавы. Наче мала дытына, вы почынаете бавытысь середъ воды: то ляжете на спыну и колышытесь на тыхій хвыли, задывляючысь у сыне небо, то колы васъ однесе течією, перекидыаеється на груды и, вымахуючы рукамы, пльвете проты течіи, а то пурнете на глыбыни, а вырнете ажъ на бережечку.

Ажъ Якымъ задывывся на васъ. По його загорилому облычю грае тыха усмишка.

— Ради, що до воды добралыся, та й бавытеся!—вымовляе винъ до васъ.

— А що жъ ты, Якыме, не купаешся?—гукае ты до його.—Покы окрипъ закыпытъ—освижысь!

— Дывлюся, якъ вы бавытеся, та й себе тягне,—одказуе Якымъ.

— А колы тягне, то чому не купаешся? Чы може плаваты не знаешъ, боишся втонуты? То онъ зъ берегу неглыбоко—побовтайся.

— Та я колысь трохы плававъ, а теперъ не знаю, чы не забувъ,—повагомъ одказуе Якымъ, почынаючы роздягатысь.

— Якъ то ты тамъ плававъ колысь?—думае ты, дывлячысь, якъ повагомъ Якымъ зкыдае зъ себе одежу, и зразу замышляе ты

проты його: отъ колы бѣ тилькы винъ увійшовъ у воду—потягты його на глыбѣ, хай покаже, якъ по сокырячій уміе плаваты.

Ось Якымъ роздигся; чорный та запеченый сонцемъ стоить винъ на берези и якось неймовирно поглядае на воду. Ось пидійшовъ до воды, обережно ступывъ однією ногою и, струснувшысь, подався назадъ.

— Чого ще выпробуешъ? Вода тепла!—гукаете вы.

— Де вона вамъ тепла? ажъ морозъ по-за шкурою пишовъ, якъ черкнувся ногою!—каже Якымъ и знову неймовирно поглядае на воду.

— Колы ты однією ногою торкнувся, то, звисно, вона здалася холодною. А ты—разомъ!

— От-такъ!—гукнувъ Якымъ и, наче хто здоровенну каминюку шпурнувъ,—кынувся у воду.

Закыпило-заревло навкругы, ажъ ричка охнула и нестямно на вси боки захыталася. Вы й не чулыся, якъ Якымъ била васъ vyrнувъ.

— Го-го-го-го-о!—загукавъ винъ товсто на всю горлянку, ажъ луна у лиси розляглася.—Братъ ты мій! яка холоднеча! А ну—гритыся! А ну—ажъ на той бикъ!

И, мовъ добрый косарь, замахавъ Якымъ руки, рижучы впоперекъ хвыли. Вода пидъ нымъ гула-клекотила; выдавленный слидъ довгымъ поясомъ видзначався по ричци, а Якымъ, повертаючы голову то на той, та на другый бикъ, знай махае руки, мовъ сажнямы вымиряе ричку. За кожнымъ його замахомъ, наче дровыняка, плыве поверхъ воды його загориле тило, та такъ и прыгоне упередъ; гоки винъ замахнется вдруге, злегка покрьеться воно водою, а тамъ знову знырне й поверхъ воды мчыться на той бикъ.

— Чы то бѣ хто подумавъ, щобъ Якымъ, отакый неповороткый та отакъ плававъ!—дывуется вы. И—ну на вздогинци!.. Шкодъ! Не вашимъ слабымъ рукамъ сперечатысь зъ дужымы Якымовымы; нема у васъ ни того хысту, ни тѣи дотепности. Якымъ мовъ рыба плыве и воды, здається, не черкається, онъ уже не далеко до того боку сягае; а у васъ уже й руки помлилы, дыхаты стае важко, а вы ще и до середины не добулысь; щобъ перепочыты, вы перекидыаетесь на спыну.

— Эге-е!—регоче Якымъ зъ того берега, шаруючы руки пискомъ,—вы всима нападамы? А нуте ще по жиночому!

Той глумъ Якимивъ коле васъ, щыпае; досада впывається въ сердце.—Постій же!—думаете вы,—я такы тебе здывую.—И, перекинувшысь на бикъ, починаете пльвты.

— А це жъ по якому? По павучачому? Такъ павучча тилькы стрыбае!—регоче Якимъ.

Та вы вже не дослухаетесь досады; вы ради, що добралися до неглыбокого мисця, де вы ногами черкнулыся дна. Слава Богу! А то вамъ довелось скилькы разивъ и похлынутысь водою; руки наче хто пов'язавъ, а ноги позмыкавъ—не слухаються вашою воли.

— Хай тобі всячына, Якиме!—перепочывшы трохы, мовыте вы.—Зъ тобою не сплывешъ. А я думавъ, що ты тилькы по сокырячій и вміешъ.

— И по сокырячій, якъ схочу!—регоче Якимъ и знову пускається вплавъ.

Посередъ ричкы винъ почавъ показуваты, якъ по сокирячій плаваты: то пурне, то вырне, то заплеще въ долшкы, то заверещыты:—рятуйте! то зарже, якъ жеребець.

— А це вамъ и по жиночому!—гукае винъ знову; расплатується на води, мовъ жаба; выхае спыною, перебирае ногами такъ, що вода кругомъ його, наче пидъ лотокамы, пине та шумыты.

А це зразу Якимъ якъ зажелипае:

— Охъ ты, бисова тварюко! тпру-у!—и чымъ дужъ замахавъ руками.

Не встыглы вы пидвестыся, подывытыся, чого то Якимъ такъ затурбувався, якъ винъ уже и на той берегъ выпльвъ и голый помчався вповодшъ луку.

Що тамъ лучылось?—Вы пидводытесь и бачыте, якъ гнидко, вывернувшысь на трави, намиряється перекинутысь: хытнеться збоку на спыну, пидниме ноги вгору, замеле нымы, та й упаде набикъ.

— Бачъ, падло!—гукнувъ Якимъ бия гнидка, колы той такы перекинувсь.

Гнидко, зачувшы бия себе гризный голось Якимивъ, пидвився на передни ноги, глянувъ на Якыма и зразу пидскочывъ на задни, схыляючы нызько голову, мовъ засоромывся, що безъ хазяйського прыводу трохы побавывсь.

— Стій, я тебе, бисова звируко, скупаю!—сварытыся Якимъ и почина одвязуваты повидъ. Гнидко наблыжывся до Якыма, скося

блыснувъ на його своимъ червонымъ окомъ и тернувся объ бикъ мордою.

— А ну! Чы бачъ, зрадивъ?!—И Якимъ, замахнувся кулакомъ на гнидка. Той, прыщурючы око, геть одвивъ голову набикъ.

Черезъ хвылыну и гнидка, и Якимъ уже пльвлы ричкою. Гнидка, задравшы морду и выставившы, мовъ човень, шыроку спыну, пльвъ тыхо, разъ-позъ-разъ порскаючы та хрупчы; а Якимъ, ухопывшысь за хвистъ, ззаду пидганявъ гнидка, якъ той намирявся звернуты набикъ.>

— Купай же, Якиме, гнидка, а мени часъ и вылазыты,—кажете вы Якимови, почуваючы, що вода взяла такы свое: частише обсыпа васъ з-за спыны морозомъ, зубы цокочуть; вы повинни мицнише ихъ сциплюваты.

Повагомъ вы перепльвлы ричку, мерщи выскочылы на берегъ одягатыся. Одежа, напечена сонцемъ, гріе васъ; теперъ вамъ любе и тепло: воно зупыныло несподиваный холодъ, що васъ такъ зразу обнявъ, выклька якись утишни почування, будыть думкы; глыбоко воны до серця доходятъ. Облычче ваше сумне, задумане; сказать бы, вы росердылыся на кого. Та то тилькы такъ здається, то тилькы—зъоколу; то—незвычайна облуда тыхой одрады, що розлыавється у вашому серци якымсь теплымъ привитомъ.

Ось вы, мовчкы, не дывлячысь никуды, одылысь; мовчкы знялысь, почемчыкувалы въ холодокъ пидъ шыроко-верху осокорыну, де Якимъ розвивъ багатте; ненарокомъ глянулы на казанокъ зъ водою надъ огнемъ,—чы не кыпыть ще? и, наглянувшы недалеко зелену, якъ рута, полянку, вывернулыся на й, якъ на мнякому кылыми.

Тыхо. Вы чуете, якъ ваше серце б'ється объ груды глухо обрубо... А то що шумыть? ваша кровъ? Ни, то червоне полум'є знявшысь угору, лыже чорне дно казанкове и сычыть на йому, незнарошне пролыта вода; злегка лопочуть дрова; зъ ричкы доносыться гукъ та регить Якимивъ, порсканне гнидкове... Надъ, вамы стоить гонка сокорына; высоко у гору буюе, шыроко розвела на вси бока свою густу верховыну и прыкрыла васъ легенькою тинню. А онъ, на праву ручъ здймактыся горы; пидковою обнялы воны ту долину, де вы лежыте; вся верховына ихъ покрыта густымъ лисомъ, а бока порыты глыбокымы ярамы та крутымы проваллямы... Онъ понавертало цили купы жовтой глыны; понаставляло гострыхъ стрильчатыхъ голивъ червоного кклею. Онъ

гола скеля стоить, трохы похылылася набикъ; на самимъ ии вершечку прымоствылася била береза, журлыво спустывшы виты до-долу... И надъ усымъ оцимъ высоко роспросторылося блакытне небо; блыскуче сонце обдае усе своимъ яскравымъ свитомъ. Здається—передъ вами стоить картина и любо вражае ваши очы своею чаривнычою красою. Вы такъ задывылыся на все те, такъ замылувалыся, що не чулыся, якъ и ваши очы закрылыся, якъ тыхе забутте почало колыхаты вашу голову.

— Эге-ге! Я думавъ, що вы тутъ доглядаєте? А вы спаты!—чуєте вы голосъ Якимивъ.

Роскрываєте очы; зыркнули... Якимъ, пустывшы гнидка по воли, мерщи кынувся до трынижка, звернувъ казанокъ набикъ и надержуе, покы той перестане клекотиты. Гнидко пишовъ попаскы, выщыпуючы свижу траву та вышукууючы зеленишу мисцыну.

— Гей! гей! гнидко! гнидко!—гукае Якимъ, зигнувшыся надъ трынижкомъ и не знаючы, що йому робыты: чы казанка доглядаты, чы гнидка завертаты?

Вы поспишаєте на помичъ: берете зъ Якимовыхъ рукъ держало зъ казанкомъ, а винъ бижыть мерщи гнидка ловыты.

— Клопить!—думаєте вы, задывляючыся, якъ Якимъ забигае упередъ гнидкови, хытрыть його переняты. „Клопить!“ б’е у вашу голову, якъ вы звернули увагу на себе. „Отъ якъ бы було не вывертатыся пидъ осокоромъ та доглядаты казанка, то й клопоту бъ не було; може бъ вже доси и каша зварылася: не ссало бъ такъ за сердце, не в’яло пидъ грудьмы“...

Якимъ не забарывся гнидка зловыты; прып’явъ його вижкамы до березы и мерщи кынувся до казанка. За його працею швыдко и каша поспила. >

Доводылося вамъ колы небудь польову кашу йисты? Щерба одна, засыпана трохы пшономъ та задобрена шматочкомъ сала зъ цыбулею—отъ и все. А що то за смашна та добра! Пахощи стравы поєдналыся зъ пахощами польового повитря; будить у васъ смакъ непевный, выклекають голодь ненасытный!... Шматокъ чорного засохлого хлиба, що вы ледве вгрызете його зубамы, здається кращый найсолодчого медяныка; ложка щербы, що вы влываєте у ротъ, якось смашно лоскоче за языкъ; горяча пара, прыпахуючы злегка старымъ саломъ, прыязно б’е у нисъ и ще бильший смакъ выклекае. Ложка, шпарко переходячы видъ рота до казанка, щобъ знову до рота сягнуты,—не похопытыся васъ задо-

вольныты... Здається—навхыльци пывъ-бы, очыма йивъ,—такъ хороше та смаковыто. И за сердце перестало ссаты, и пидъ грудьмы не в'яне; якась сыла всего васъ проймае, легкисть та скористь бадьорыть. Ось уже ложка почала й дна казанку досягаты, гарчыть по йому, намиряючысь повнише набратысь; тамъ на самому споди каша густыша, та ще смашныша, такъ вона й расплывається въ роти, такъ и росходыться, мовъ те масло на гарячій сковоридци.

— Та й мастакъ ты, Якыме, кашу—варыты!—кажете вы, кладучы ложку, якъ уже въ казанку не зосталося ничего.

— Хыба то я ии варывъ?

— А хто-жь?

— Огонь!—жартуе Якымъ.

— Та огонь то огонь... А хто готувавъ?

— Яка тамъ готивля? Укынувъ пшона та затовкъ саломъ, отъ и все!

— А чого жъ вона така добра?

— Польова каша завжде добра. Може черезъ те, що не въ печи упривае, а середъ вильного повитря... А може вы выголадалысь добре?—додае Якымъ.—На голодни зубы, кажутъ, и пидошва смашною здається. Голодь не титка!—гуторыть весело Якымъ, перемиваючы ложки та складаючы добро у клунокъ.

— А що жъ, пора може й рушаты?—пытае винъ, швыдко упоравшысь.

— Якъ що ты зовсимъ управывся, то й рушымо.

— Ось тилькы воза пидмажу, та й готовъ!

Сонце геть повернуло на захидъ, якъ вы рушылы зъ мисця. Пройизжаючы мостомъ, вы ще разъ глянули на чысту ричку, де вы купалыся, на зелену долину, де вы вылежувалысь та пидкриплялыся... Чыста водо-прохолодо! тихый краю—земный раю! разъ на вику довелося васъ здыбаты, та до вику не забуде сердце вашого ласкавого прывиту!

Ось и село. Генъ по гори розислалося воно невеличкымы дворами зъ вышневымы садкамы, зъ бильмы хаткамы. По дворахъ, якъ и слидъ,—комирчыны, хливци усяки; кругомъ тыны та загороды... На що то? Видъ кого люде розгородылыся? Видъ якого ворога захыщають свое добро отымы тынамы невысокымы? Самы видъ себе? Видъ свого сусиды?... Охъ, люде, люде! На шырокому свити е багато й воли, й простору, й добра усякого безъ миры,

та ваше ненажерльве око не задовольняється тымъ, чого треба гарбае—скільки засягне! Треба тынивъ та ровивъ, щобъ вашу ненажерльвисть спыныты!

Вамъ стае чогось боляче, досадно... Зъ горы такъ далеко выдко. И темно-зелена долына, огорнена горами, и горы, покрити лисомъ, и луки, поризани сыньою ричкою. Зъ пидъ горы сонце навкосяка облывае все те своимъ золотымъ свитомъ, пестыть и красе своимъ прывитнымъ сяевомъ,—мережае темнымы поясамы тини... Все таке хороше, красне! дывытыся бъ та мылуватыся, а вамъ стае досадно. Чысте та прывитне село здали, здається вамъ и тиснымъ, и вонючымъ,—зъ дворивъ несе хливамы, по вулицяхъ трусько та вузько; прывитни били хаткы здаються въ середыни темнымы та нещырымы,—зздристь та ворожнеча звылы тамъ свое гнездо и з-за ихъ тыхого захысту вызырають на свить божый, бажаючы його полоныты... Швыдче зъ села! геть мерщи на вильне простир'е!

Ось вы вже й за селомъ, у царыни. Сумни млыны обляглы шырокий майданъ, мовъ сторожи; сирый ихъ поклитъ здається вамъ пузатымы павукамы, а довги крыла—чорнымы пазурамы. То воны выставылысь на край села сторожыты здобычъ. Поглядають зъ горы на безкраи поля и тыхо регочуть: росты, буай, зелена рослыно, на нашу корысть! Выгривай та вырошай, ясне сонце, добрее зерно: не мыне воно нашего ненажерльвого рота, перемелемо мы його своимы кам'янымы зубамы! Якъ та земля зимою покрыється бильмъ снигомъ, переведемо мы все те на биле борошно. На що намъ твоя теперишня краса та пышне убранне? Годуй нымы нерозумну тварюку та всяку скотыну, а мы свого господаря чымсь мякшымъ погодуемо!

Ось вы мынули царыну, мынули й млыны; выхопылысь знову на безкраи поля, на безмирну простористь степу. Бурою гадюкою в'ється по степу шляхъ бытый, а винъ—нимый та мовчазный!—роспросторывся по земли—дримае. Сонце блысучымъ покотьюломъ котыться до спокою; його, здається, такъ мане та невидома далечыня за горою, що вся загорилася, ажъ палае рожевымъ полум'емъ. Видъ неи и той край червоніе, що прысусидывся до неи. У повитри тыхо; туманъ чы кыптяга завыслы въ йому, здймається надъ степомъ дымчатымъ пологомъ; темни тини стелются довгымы поясамы видъ заходу ажъ до сходу. Высоке небо почынае сыниты, дыше на землю прохолодою. А сонце спускаеть-

ся все ныжче та ныжче, наблыжається до горы все бильше та бильше; його блыскуче сязво меркне, густа червона краска крые здоровенне коло... Вамъ стае сумно; голова хылыться на груди.

— Завтра, мабуть, витерь буде!—обзывается Якимъ.

— А що?

— Сонце онъ якъ червоно сидає,—показує винъ.

Вы зводите очы. Середъ рожевого полум'я, наче червони бокла, стоить-колышеться соняшне коло. Отъ-отъ воно черкнеться темной горы, що здймається биля самого неба! Отъ-отъ воно стукнеться объ неи!... Що то тоди буде?... Ни, не стукнулося, Тыхо, наче хто бережно руками спустывъ його, посунулося воно за гору... Широка тинь знялася видъ неи, якась невидома сыла погнала ии звидтила на васъ, розстылаючи впововшь степу... Западъпадъомкалы перепелы въ травы, засюрчалы неугавни конькы й жайворонкы, качаючысь чорною горошыною у сыньому неби, посыпалы свои дзвинкы писни. Якъ и ранкомъ, воны защebetалы, загукалы, та тилькы безъ тїеи видрады, що ранкомъ,—не було того молодого завзяття, що тоди: якосъ сумно, боляче-сумно, наче хто провожає кудысь когось блызького соби и розлягається та розлывається жалислывымъ лементомъ.

Ось сонце ще бильше осило; мовъ ськыба стыглого кавуна, червонїе воно тилькы половиною... Ось и половина зменчується... тилькы четвертына... дали ськыбочка... кильце тилькы... ось и воно плыве—зныкає... Зразу кынуло вамъ у вичы темнотою, а черезъ хвылыну середъ червоного заходу знявся здоровенный блыскучый стовпъ, шугаючы высоко у небо своею широкою верховыною... Небо нахмурылося, темнїе, степъ выстылає густа чорна тинь. Жайворонкы спускаються ныжче, тыхнуть, сидаючы на землю; конькы перестаютъ перегукуватись у травы, одни перепелы неугавно падъпадъомкають... Ще трохы згодомъ захидъ почына блиднуты; ясный середъ його стовпъ меркне-зныкає; середъ высокого неба на його темно-сыній осели почынають загорятыся зирочки; мовъ зъ далекого даленя хто жарыною грається—доходять ии свить до васъ,—то блысне, то зныкне. Темнота кругомъ розходьтись, здймається зъ земли вгору, шугає пидъ саме небо. Вже вамъ стає выдко тилькы кругомъ себе, а дали—все меркне въ сирїй темноти тыхого вечора. Нею покрывається степъ, мовъ пурынає въ сиримъ мори туману та пылу; край його чорнїють, зиходятыся й злываютыся зъ далекымъ краємъ неба; сыне

небо темніє, выблискуючы зирочкамы яснымы, мовъ хто розиславъ надъ землею темно-сыній оксамытній пологъ, оздобывшы його золотымы кгудзыкамы.>

— А шо, чы не втаборымося на ничъ отута?—пытае Якымъ, повертаючы до васъ почорниле облычче.

— Якъ знаэшъ... Мени все едно,—одказуеце вы йому нехотя, линыво.

Якымъ повернувъ гнидка зъ шляху. Повозку вашу шось пидняло трохы зпереду и незабаромъ наче въ ривъ спустыло,—колеса стукнулысь, насадъ затрищавъ.

— Чы то шляхъ такъ выбылы, чы ровомъ окопалыся?—промовывъ Якымъ, надержуючы гнидка.

Ось и задни колеса пиднялыся вгору и, спускаючыся, стукнулысь объ землю. Повозка покотылася не бытымъ шляхомъ, а травую.

— Тпру-у-у! годи!—мовывъ Якымъ, прыпыняючы гнидка, и стрыбнувъ зъ воза.

— Отутъ будемо й ночуваты!—додавъ винъ и почавъ роспрягаты коня.

Вы сыдыте на повозци, вамъ не хочеться уставаты. Гуркить колесъ та подорожня стусанына обзываються у вашій спыни, шумлять у голови, гудуть у вухахъ. Вамъ здаеться, шо вы йдете, шо васъ хытае. Ось вы простягаеце ногы, посуваеце ихъ ажъ у передокъ. Васъ зглегка кольнуло у бикъ, заболело пидъ грудымы... Потягаючыся и росправляючы спыну, вы розвертаецеся на вози. Якыйсь тыхий спокій васъ обнимае; втома видбирае руки й ногы; лежавъ бы такъ и не ворухнувся! Кругомъ васъ тихо, ажъ глухо тихо; якъ бы Якымъ не вовтузывся биля гнидка, прыпынаючы його на ничъ до прыкорня, то, здаеться, ничего бъ не було чутно; тилькы темнота метушыться передъ очыма, немовъ хто махае чорнымъ платкомъ передъ вами. А тамъ, надъ вашою головою чорнымъ шатромъ розстылаеться темносыне небо зъ золотымы зирочкамы. Скильки то ихъ тамъ? и якыхъ тилькы немае? То—одсторонь далеко одна видъ другои порозбигалыся, стоять соби й лупають до васъ своимъ свитомъ, то — позбиралыся въ гурты и выблискують неяснымъ свитомъ, а то позлывалыся у довгу предовгу вервечку й билуватымъ поясомъ перетяглы все небо... Писку, кажутъ, менче на всій земли, нижъ зирочокъ тихъ въ якій небудь частыни неба. И тожъ усе жыви стоты, якъ и

наша земля; кожна зъ ныхъ живе своимъ жыттемъ, тягнется до своей подругы, отъ якъ и наша земля до сонця... И всимъ намъ мисце є въ тому безмирному краи... Якою жъ вельчезною повинна буты та обшырь, що ихъ у соби розмистыла? Чымъ ты вымирышь ту безмирну пустыню, що зоветься свитомъ? И думкою не збагнешъ тієи безъ кинця-краю озіи!... А тамъ, за нею що? Та ничего, то все вона, безмирна свитова обшырь-пустыня. То тилькы мы тутъ, на земли, привыклы бачыты кожному початокъ и кинецъ, и думаемо, що все на свити повинно ихъ маты... Що жъ ты таке тутъ, пылыно свитова, царю земный, чоловіче? Колы твій розумъ не збагне того свитового простору, твои очы не проглянуть його пустоты, твоя думка не досягне його краю, скажы жъ мени, що ты таке зъ своимы высокымы думкамы, зъ своимъ гордовытымъ розумомъ? Куды ты пнешся зъ нымы, куды лизешъ?... Жытте земли заснувало твое жытте, дало тоби покормъ, выробыло зъ його кровъ, вылипыло въ твой голови мозокъ, сказало: думай нымъ!... И ты, двоноге звиря, высоко пидняло свою голову вгору, загордувалося. Цей безмирный свитъ-мырь— тилькы за для тебе! Все живе, що роде и плоде земля—твои слугы, тоби на потребу!... Оханыся та кругомъ себе обдывыся! Та земля, що твое жытте зародыла—вона його й розоре: зигне його болистямы, пидкосе хворобамы, зныщыть смертю!... „Земля есы—и въ землю пидешъ“, и твій гордый розумъ-мозокъ выточе гыдкый червакъ, що ты його за свое жытте топтавъ ногамы. Що жъ ты за царъ такый, скажы мени? Що ты за сыла така, колы себе ни видъ чого захыстыты не зможешъ? Покрынь же свои высоки думы, горди замиры та поглянь кругомъ себе. Поверны свои очы назадъ, у свои прожыты вики, у свои мынули столиття... Що ты тамъ бачышь? Бои, та сичи, змагання та чвары... кровь братова червоніє на тоби до сього часу... Зачатый у крови, выгодованый та вырощеный нею, нею ты живешъ до сьогодни; заснувавши свое жытте на хыжацтви, ты ти хыжацьки замиры перенись и на громадськи справы: помежувавъ бративъ на станы, подилывъ ихъ на колина, выставывъ одного проты другого и втишаешъ себе отымъ змаганнемъ, забуваючы про братерство... Булы въ тебе свои проводари, з'являлыся пророчи люде; булы й пророкы велькы... Проймалы воны тебе своимъ огненнымъ словомъ, та не пронявся ты ихъ святою вирую; прынявъ ты облуду за душу и, прыкрывшы зверху блискучымы шатамы, гривъ коло

серця свои хыжацьки замиры. Жытце твое и доси давнє!... А глянь на свить, на його красу пышну, на його обшырь безмирну... Здаецься вьсього багата є—и красы и достатку... Для вьсихъ вона однакова, вьсимъ бы його стало...

— Добродію! Вы не спыте?—спытавсь васъ Якымъ, укладшысь спаты била вьоза на травы.

— Ни, не сплю,—одказуєте вы, ради, що хочъ голось Якымивъ одвивъ васъ видъ тїи плутаныны, яку закуйовдылы ваши невпынни думкы.—А що скажешъ, Якыме?

— Та... Хотивъ васъ попытаты...

— Пытай, що таке?

— Вы не знаєте, добродію, якъ його запысатыся на Амуръ?

— Куды?—ажъ скрыкнулы вы.

— На Амуръ... Сторона є така... Земли тамъ, кажуть, неомирно: иды, беры, займай скилькы хочъ—нихто тоби не забороне.

— Чы ты, бува, не здуривъ, Якыме?—гукнулы вы, пидводячысь на вьози.—Ты жъ йихавъ зо мною цилисинькый день, зъ ранку и до пизньои ночы... Бачывъ цей край,—якый винъ хороший та пышний. Де ты знайдешъ другый такый на билому свити?—И вы почалы Якымови гаряче выкладаты про все, що вамъ довелось бачыты сьогодни, про ти чаривни та мыли почуваннья, яки вы пережылы, про красу и достатокъ свого краю.

— Та воно то такъ, добродію. Що й казаты? Хороше у насъ и красно, и вьсього вволю є... Онъ у мене жинка, дитокъ трое, а земли ни клаптя немає. Городъ такый, що зъ своєи стрихы та на чуже капле... Отъ вы й розсудить: якъ тутъ його жыты?... А Амуръ—сторона, кажуть, багата: земли тїи—неомирно; лису—скилькы хочешъ; ричкы—такъ и кышаты рыбою! Отъ якъ бы хто знайшовсь такый добрый та допомигъ мени туды зъ сим'єю добутыся.

— А ты бувъ тамъ? Бачывъ своими очыма все те, про що оце тутъ наказавъ?

— Я не бувъ, а вси такъ кажуть... Ото, що сьогодни стривалы, тежъ на Амуръ пишлы... И курей, и кишокъ повезлы зъ собою... Добро!..

— Хороши бубны за горама, а зблызьку шкуратяни,—знаєшь?

— Знаю,—нехотя одказавъ Якымъ.—Такъ вы, значыть, не раєте на Амуръ?—не швыдко спытавъ винъ.

— Не тилькы тоби, а й ридному батькови не пораю! Багато вашого брата туды пишло; булы люде зь достаткомъ, та й ти зныщылысь, перевелысь ни на вищо... Диты повмиралы; самы— видь хворобы та всякыхъ напастивъ ледве ноги волочать... Радниши бь и назадъ вернутыся, та ніякъ доставытысь.

— А вы самы, добродію, звидты? Бачылы тамъ самы нашого брата?—попытався Якимъ.

— Ни, я тамъ не бувъ,—по газетахъ пышуть.

— А-а... пышуть?... Ну, такъ будемо жь спаты,—одказавъ Якимъ,—бо онъ уже й волосожаръ зійшовъ, незабаромъ почне свитаты.

Середъ ничной тыши та темноты до васъ донеслося, якъ Якимъ почавъ лаштуватися до видпочынку: щось таке винъ пидсовувавъ, щось розгортавъ и, позихнувшы, незабаромъ почавъ высвистуваты носомъ.

Чы не часъ бува и вамъ видпочыты?... Часъ, часъ!... Та чы зійде жь сонъ на вашу заклопотану голову? чы заспокое винъ ваше розражене серце та роз'ятрену душу?...

П. Мырный.

Вона пысьменна.

Оповиданнє.

— ось їй Богу, ха-ха-ха, що вона у книжку чыта, ха-ха-ха!..
Ось їй Богу, що чыта, хрестъ мене побый, го-
ойда!—сыпала, якъ намыстомъ, живо та дрибно,
напивъ зъ реготомъ, ажъ злегенька слына брызкала
зъ рота, товстоморденька та червона, якъ спи́ла ягода, Катря
Москаливна межъ гуртомъ дивчатъ на гойдальци у недилю, то
пидлитаючы, якъ на крылахъ, угору, то падаючы, якъ каминчыкъ,
унызъ.

— Та бре-е-ешешъ, та не бре...ш...шы, б-ббрехня, та годи-и-и!—
посыпалысь зъ усихъ бокивъ довги, коротки, товсти, тонки голоса,
наче крапли дощу на стриху зализну, и въ ихъ чулыся и дыво-
выжа, и глузуваннє, и нерозуминне и, може, трохы зненавысты,
чорнои, якъ сажа.

Катря почала запрысгатысь:

— Щобъ мени кризь землю провалытысь, ха-ха-ха, щобъ мени
пидъ винецъ не пидійты, колы брешу, щобъ мени Васыля не по-
бачыты, ха-ха-ха, чыта, їй Богу що чыта вона у книжку, го-ой-да!

Тилько за тымы ха-ха-ха, що якъ дзвоночки дзеленчалы, та
за розмахомъ гойдалкы не можна було добраты кинця.

— Та ты бо справди скризь брешешъ!—выступыла зъ-за стовпа
гойдалкы суха якъ деревце, що не цры́нялось, Мокрына Кова-
ливна зъ жовтымъ волосемъ (якъ локшына высило по обыдва
бокы, высмыкавшыся зъ косы)—сказала и скрывыла губы такъ,
наче чогось гиркого найилась. Вона жъ нико́лы никому ни въ
чому виры не йняла.

Катря скипила, такъ почервонила, ажъ до волосся, ажъ вуха та вика іи стали червонымы и затремтили, и скрыкнула:

— Брешу? Ну, то ходимъ!

Вона смыкнулася якъ обирвана нитка, гепнула зъ гойдалкы, ажъ тая високо вгору одскочыла и мотузкы перекрутылысь, и побигла, а за нею Мокрына и килькосъ дивчатъ, крычучы: „А ну, ну!“

Воны побиглы городамы до билои хаты старосты Конона Короленка, що стояла на краю села; тилько вона одна на все село була зъ тесовымъ кганкомъ, а городъ бувъ обгороженный кругомъ тынкомъ. Дивчата, що спершу биглы зъ гукомъ и реготомъ, теперь побиглы лехше, пидтанцьовуючы навспынячкы, трымаючы пучкы коло рота, щобъ ихъ не чуть було, наче снигъ, що мякко падае и мякко стеле, а якъ добиглы до тынка—и зовсимъ замовкы, и вси разомъ палы, наче жовтый лысть въ осены, и... ничычыркъ...

Коло хаты бувъ вышневы садокъ. Вышынне потроху одцвигталось и маленька, маленька стежечка, що трава все хотила зайняты, та ноги людськи іи давылы, то вона одвернулася и дала мисце шырокому лыстячку подорожника, була вкрыта по краечкахъ довгымы билымы пахучымы смужкамы. Увесъ часъ летины тїи биленькїи точечкы, та ще багато ихъ и на деревахъ зосталось, такъ, що вышни стоялы якъ били хмары, тилько злехка рожевилы на сонци, що вже спустилося якъ разъ вривень изъ нымы та облывало ихъ своимъ червонымъ свитомъ, запалюючы разомъ и темни стовпы ихъ червонымъ золотомъ. Вгори на неби творылось чудо: де не взялысь, збиглысь хмаркы дуже тоненьки, якъ пера, блискучи, якъ срибло, якъ дрибна рыб'яча луска, и віялысь, и розлягалысь и вдовшъ и вшыршъ, и минялысь, колы знызу поступавъ до ихъ вогонь сонця, а ще выще небо все голубило та темнійшало... Ось зъ другого боку неба, ливоручъ, шугнуло зелено-блиде пасмо и, змишавшыся разомъ зъ голубымъ та червонымъ, пожовкло, якъ гвоздыкы, а дали посывило, якъ голубъ сызокрылый; колы це хтось ставъ кыдаты по небу рожевымы трояндамы... На тимъ же боци, де сонце ховалось, все держалось червоне сяево и въ тому сяеви помалу, помалу ходыла по садочку вся середь квитокъ одъ вышення, наче обведена имы, якъ каблучкою, дивчына зъ сухенькымъ довгообразымъ облыччемъ, нахыленымъ до кныжки такой старои й засмальцованои, що й

картокъ у іѣ неможна було розлипыты. Облычче нахылялось такъ нызько, що яснилы тилько іѣ товсти косы, зав'язани кругомъ головы, та чорни бровы на билому круглому чоли. Били вышневи лысточкы сыпалысь іѣ разъ у-разъ на голову, вона того не помичала. Вона въ голось чытала зъ кныжки: „земля наша не ривна, якъ стиль, а ссаробразна“... Вона все збывалась на цюму слови „саробразна, якъ“...

Ни, дивчата не могли бильше вытрыматы: вони порскнули зъ реготу, скилько не держалы роты рукамы. Почулося: „Пшррр“...

Дывчына зомлила на мисци, пидвела свои довги віѣ и перелякани сири очы, що заблыщалы проты сонця, а уста іѣ такъ и зосталысь на пивъ одкрытымы... Черезъ хвылыну вона, прытульшы свою мняку кныжку до грудей, зныкла въ хати, якъ наляканый соловейко въ гаю.

Дивчата зъ смишкамы розбиглысь, балакаючы промижъ себе.

— Га, хоче розумнишою одъ насъ буты!—якъ ножемъ ризонула Мокрына.

— И яка нудна ця Оксана, якъ крейда, наче въ неи кровы нема,—брыкаючы высоко босою ногою, сказала напоследокъ Катря, выявлячы тую думку, що у всихъ у голови снувалась,—наче зъ нитокъ полотна наткала:—тутъ весна на двори, тутъ писни, тутъ парубкы—ха-ха-ха!.. а вона—кныжки... тьху на тебе! А ну, хто швыдче?...

По-о-обигла!.. По-о-обиглы!

II.

Парубкы тежъ цуралыся Оксаны, бо була вона якась дыка, якъ лыщынонька въ лиси,—ни танцюваты, ни спиваты, а щобъ поцилуваты, то Бо' храни! такъ щильно закрыється заразъ рукавами—тилько гостреньке пидборидде та продиль мижъ косамы знать. И ховається, и тулыться, и тремтыть уся, якъ осычына, або цидыть кризь сциплени зубы: „не займай, не хочу, не хочу“... А то втече геть, не пидпустыть и зблызка до себе... Ще жъ до того була вона, на ихъ думку, дуже блида та суха, якъ былына, то щобъ свататы,—нихто й не тїавъ: руки у неи дуже нижни, таки довги та били, наче шыя у гускы,—выдно, що ничего не робыть. И справди: едына дочка (сынъ бувъ учителемъ у другому сели, а бильшь

дтей не було), то, звісно, маты балувала; хочъ наче и строга соби, та до роботы іи не дуже неволыла, все: „я сама,“ а що жъ то вже за жинка, колы не робитныця, на чорта іи грамота й били руки?

— Мы соби й кращу знайдемо, що жыжки тремтитымутъ, що дило горитыме, що чоловика любытыме,—казалы парубкы и мыналы Оксану Короленкову и николы вночи пидъ вербою зъ нею не стоялы.

Стояла жъ вона частенько сама тихои теплои весняной нocy, стояла пидъ тынкомъ, высунувшысь зъ перелазу, далеко простягшы голи по ликти, били и въ питъми руки свои, дывлячысь шырокымы очыма просто впередъ, наче когось выглядаючы, когось дождаючы... Зори пысалы золотымъ на темному, якъ плысовому, неби, помалу з'являючысь одна за однією, и Оксана починала слидыты ихъ очыма, вышукувала стожары, и здавалось ій, наче бъ то справди золоти буквы та слова въ кныжци, чы Б—Богъ, чы Д—Добро?... И чудне щось починачо робытыся зъ Оксаною: думкы іи складалысь усе до ладу:

Ой ничко, ничко, ничко темненька!
Чогось заболело, чогось защемило мое серденько,
Що стою я отута, стою саменька...

Ой зори вы ясни, ой зори вы чысти,
Чому вы далеко, золоте намысто?
Колы бъ же вы, зори, колы бъ та близенько,
Може бъ одпочыло и мое серденько...

И дали отакъ усячына лизла ій у голову та все до ладу, то про зори, то про квиткы. И все іи серденько хтось наче у руци трымавъ и воно трохы болило, трохы радило, якъ очы дывлыся въ темный садокъ, а вуха чулы соловейка въ гаю... Може бъ вона заспывала—тоди бъ свое серденько розигнала,—та голосу не мала. А може й мала, та никѡлы не насмилювалась його здйматы высоко, хочъ и хотилось ій иноди прыстаты до гурту дивчатъ та парубкивъ, що—вона чула—крычатъ увечери на выгони писень, та соромылась... Соромылась и ховалась, якъ пролисокъ пидъ снигомъ. Та колы жъ часомъ и прыстане до ихъ, що дуже нудно стане самій—тягне до гурту, якъ колось до сонця,—то наче чужа вона имъ. Почнуть сміятысь, що у Параскы

нисъ довгый, якъ у гайстра, а їй не смишно, бо на їи думку „Параска жъ не вынувата“. Почнуть судыты, що Гнатъ укравъ шматокъ сала, а їй не хочеться судыты, бо зновъ „винъ не вынуватый, бо голодный сыдыть, а никто не дає“. Почнуть лаяты Марусю, що грызеться зъ свекрухою, все якъ вовкъ проты неи зубы щырыть, то Оксана думає, що й Маруся й свекруха „обыд-ви и вынувати, и прави, бо Марусю диты стяглы, а свекруху—жытте, и обыдви засмыкани, обтрипани, якъ конопли, того й лю-туютъ“... И хотилось бы їй имъ помочи даты, та, ба! никто їи не пытає, а вона не знає, на яку їй ступыты; колы жъ почне гуляты, якъ дивчата, то чы выйде бигты: чы одстане, чы незручно повернется,—їи пхнуть и скажуть: „Ну, ты вже, мняло, сыды краще дома!...“

Довго думає Оксана веснянои зорянои теплои тыхои ночи про свои негоды: чого воно такъ, що вона и реготаты якъ слидъ не вмїє, тилькы тыхенько усмихнеться, наче та квитка, що злехка витромъ листочокъ завернуло... Ажъ погы маты не хопытьсѧ їи и не почне помалу клыкаты їи зъ порога хаты перелякано:

— Оксано, Оксано, а де ты? А йды спаты!

— Га?—тыхенько обизветьсѧ, наче зо сну, Оксана и йде тыхенько въ хату, наче черезъ медъ, що лыпне. Не хочеться їй, тилькы вона була слухняна, а маты, чорнява, суха жинка, дуже ще молода зъ выду, зъ зрощенымы бровамы и чорнымы, якъ слывы, очыма, булы таки строги.

— Що ты тамъ робыла? Де ты тамъ стояла? Изъ кымъ?—почне гостро роспытуваты вона дочку, ажъ очы заблыщать у неи:—ты гляды мени!—Вона тягне їи за рукавъ, хоче прыды-вытысь до їи лыця, чы поблидла, чы почервонила?

— Ниде... тамъ... коло тынку... ничего... Еге... сама.. ни зъ кымъ... зъ кымъ же?—несмило одвичає Оксана и чысти очы їи же сповняются слизымы.

— Дуже ты вже розумна,—каже зъ серцемъ Кононыха и чудно: вона и рада, що їи дочка така, якъ голубка била, та й протывно, що вона така млява: не горыть и не палає,—якъ сыре гилле,—не така жъ вона була въ свои лита—охо-хо!

— Ну, лягай уже спаты!—додає, хытаючы головою, ривнымъ голосомъ:—батько сьогонди, мабутъ, не вернется зъ ярмарку.

Обыдви лягають, тилькы Оксани довго не спытьсѧ и не дре-мається; згадала вона писню:

Ой, одна я одна, якъ былынонька въ поли,
Та не давъ мени Богъ ни щастя, ни доли...

И дали зновъ до ладу плететься:

Падала зирочка, падала зъ неба,
Мабуть никому ии не треба...

Сонечко ясне въ неби з'явылось,
Зори прекрасни геть покотылысь...

Чы розгорыться мое серденько,
Чы такъ зав'яне, якъ квитка, ненько?

— Мамо, а мамо, чы вы спыте?—гукае тыхенько Оксана, звившысь на ликти.

Ни, маты не спыть, вона думу думае, що дочка у неи чудна: „И навчывъ же ии Олександръ (сынъ) на нашу голову чытаты! Зовсимъ наче дивку спортывъ, пустоцвить якыйсь!... Хай бы вже краще була непокирлыва, лыха, линыва, або що... то бъ за косы одтрипала та и вже, а се що?... Наче рыбонька холодна... Ну, чого тоби?—зъ сердцемъ обзывається вона до дочки.

— Чы вы знаете, мамо, що... що.. —вона наче чы боялась, чы не насмилювалась казаты, бо ий дуже недобрымъ здався голосъ матерынъ, и вона прыснулась блыжче до неи по полу, де вони разомъ спалы, и налала суху, шорстку матерыну руку своею тежъ сухою, тилькы мянкою, гарячею рукою.

— Ну, кажы,—обизвалась зновъ уже безъ серця маты,—що тамъ таке?

— Та чы вы знаете, мамо, що земля наша, що то мы по ий ходымо, не ривна, якъ стилъ, тилькы кругла... якъ шо?... якъ яблуко, якъ картопына, якъ горошына... и крутыться, крутыться,—ий Богу, вона... коло сонця...—разомъ наче выгукнула Оксана (не могла вона въ соби сього вдержаты, якъ не може снигъ за водою не питы), сказала однимъ раптомъ и пидвелась на лижку. Якъ бы въ хати було ясно, то выдно було бъ, яки въ неи стали гарни очи.

Стара Катерына росердылась:

— Що ты брешешъ? Видкиля сее?... Га, ты зновъ за свое! А я що тоби казала? Покрынь ты, pokryнь свою науку, бо ни хто не посватае! Добре быты розумнымъ, тилькы ты вже така розумна,

що ажъ дурна... Ось визьму й спалю завтра твою кныжку въ печи!

Вона одвернулась до стины, колы почувла, що Оксана тыхенько плаче: тоди вона прытягла ии до себе и прыгорнула до своихъ теплыхъ грудей, якъ колысь було малу тулыла...

Оксана плакала. Сорочка у матери стала мокра. Вона сказала:

— Ну, вже годи... тилькы никому не хвалысь, що знавшъ.

Оксани одъ слизъ полехшало и вона скоро заснула, обкрутившысь коло матери, якъ ципка беризка коло куща.

Вы думаете, батько Оксану хвалывъ за те, що „учена“,—ни, де тамъ! Тилькы бувъ винъ плохенькый соби, смырняга и ридко колы гомонивъ. Колы жъ зъ нього громада сміялась, що дочка йому „бамагу“ прочитае, бо самъ непысьменный, то винъ казавъ, мыгтячы добрымы очыма и трохи червоніючысь, хочъ воно бъ и не прыстало до його сывои довгои бороды, наче выйденыхъ сухыхъ щикъ та „мыкдали“ на грудяхъ:

— Та вона, знаете, братця, тая штука не вредна, не вредна вона, тилькы розуміється, якъ воно дивча, то... йому вже не зовсимъ... Тилькы, братця, онъ же у Петривци вже й дивчатокъ учыты почалы...

— Еге, еге, дурни, того и вчать,—гегекавъ хто нѣбудь зъ громады.—Куды баби наука? Ии дило—диты, а не то що... Отъ ни за що не оженывъ бы парубка свого изъ такую „кныжкою“.

— Воно звисно,—заразъ лякався Конинъ,—се що й казаты! Воно имъ ни для чого... тилькы я кажу, колы есть, то й есть, ничего не зробишь... Бачыте, Олександръ же схотивъ, Олександръ, дакъ тее...

Винъ всюды и скрызъ згадувавъ свого Олександра, що бувъ дуже вже пысьменный и получавъ „билета“ учителемъ; винъ же його любывъ, якъ хлибъ люблять, и слухався и поважавъ, наче бъ то не винъ його батько, а навпаки.

Вси реготалысь и казалы:

— А на що пустывъ зайця на капустку?

Староста йшовъ додому, чухаючы потылицю, а вдома и справди заставлявъ Оксану соби „бамагу“ чытаты, що старшыни одъ прыстава передана, а одъ старшыны зновъ йому „для руководства“, щобъ добре знаты, що тамъ таке, бо бувъ винъ боязькый и дуже „сповнытельный“ чоловичокъ. Оксана, така рада,

така рада, що въ прыгоди стала, почынала тремтячымъ голо-
сомъ чытаты, дывуючысь, що сама не добере дила въ тій
бамази:

„Симъ предпысується старшыни Поповскои волости неукос-
нытелно нарядыть десятскихъ и сотскихъ для охраненія миста
пожара до моего туда самоличнаго прыбытія въ село“.

Батько жъ добре розбивавъ, бо вже прывыкъ чуты, якъ
„началство“ говорыть; винъ слухавъ, усмихався и думавъ: „та-
кы жъ чытае; ій Богу чытае, та ще й добре!... Скажить на мы-
лость!.. Ще й таки розумни слова чытае: не по нашому жъ, по
мужыцькому, сказано...“ И якосъ любо, ажъ тепло йому робы-
лося и хотивъ винъ щонайблызше прыступыты до дочки, прыго-
лубыты ии якъ зовсимъ маленьку дивчынку. Та не смивъ. Соро-
мывся и жинкы, и ии самой, и стинъ у хати, и себе... Винъ
тильки вывся коло неи голубомъ сызокрылымъ, трохи пидска-
куючы навспынячкы коло столу, кумедно вытягаючы жылаву,
худу, темну шыю та зыркаючы въ бамагу, що винъ бачывъ, та
наче не бачывъ, бо не мигъ прочытаты. И замисць того, щобъ,
якъ хотивъ, Оксану озолотыты, казавъ хочъ тыхо та твердо:

— Ну, Оксанко, помалу, помалу, ты мени тиви бамагы не зоп-
суй, бо знаешъ, я тоби що...

Винъ не кинчавъ и ховався за стиль, щобъ його не видно
було...

Еге, радивъ то винъ радивъ такъ, якъ той слипый, що
йому про сонце кажуть: хочъ не бачыть, то чувъ. А про те гирко
такъ було йому, що у всихъ людей дивкы, якъ дивкы, „крыкль-
ви та брыкльви, якъ козы“, тилькы у нього чорна троянда роз-
цвилася! Казавъ бы винъ ранійше, щобъ ии Олександръ не
вчывъ, дакъ якосъ не вспишывся.

А кумедно було дывытысь, якъ Оксанка, наче те граченя,
шыроко одкрываючы червоного рта (у неи булы дуже червони
уста), проказувала за братомъ: „А, Бе, Ве, Ге!“ Олександръ же
ии вчывъ, шуткуючы, вже колы самъ кинчавъ школу. Перше вона
сама брала яку його кныжку, ще ничого не розбираючы, довго
дывылась мовчкы въ неи, все прыглядаючысь, якъ у глупу ничъ
у степу, а то й крейдою на лави або паличкою по писку выво-
дячы тии буквы, що ихъ не знала, наче якись лыштвы-мережки.
Колы жъ Олександръ ии навчывъ чытаты, а самъ пойихавъ, по-
кынувшы ій уси свои (тры-чотыри) кныжки, то вона вже одъ

ихъ не отставала. И такъ якъ маты сердылысь, а батько казали: „Гмъ, гмъ, щось ты вже тее... дуже...“ то вона почала крадькома чытаты по куточкахъ и добре ховаты кныжки то въ стриху, то въ погрибъ. Кныжки наче до серця ій прырослы. А чытала вона такъ: зъ початку до краю прочытае и зновъ починая такъ саме, ажъ помы вывчыть всю чысто на пам'ять, тоди за другу береться.

— Треба було іи въ тютюнъ мижъ дивчата змалечку оддаты,— казала Кононыха чоловикови (той тилькы головою хытавъ),— а то пожалувалы, отъ и заморочыла соби голову, що ажъ невесела стала, якъ льодына чыста ходыть, наче слаба!

Биль проймавъ матирь пры тыхъ словахъ, биль та жалъ, гострый, якъ зализо; ажъ сердыто робылось и крычала вона Оксани, якъ що тая була тутъ:

— Одійды геть!

Тая заразы у плачь, бо була дуже доткльва, якъ кульбаба—тільки дмухны,—такъ и облетыть! Маты жъ іи обижала жалуючы, а иншымъ ни въ свити не дозволыла бъ іи зачыпыты: „Я тому очы выдряпаю, хто про Оксану що скаже,“—хвалылась вона, и всяке вирыло, що такъ воно й буде, бо була вона похожа на коршака.

Дарма, що въ своему сели Оксану не сваталы, ще бъ то Кононыха соби зятя не знайшла—овва! Найшла, та якого: вродлывого и багатыря: чотыри десятины, самъ одынака и свекрухы нема! Побачывъ у церкви въ сели (на храмъ на ярмарокъ прыйиздывъ) Оксану и матирь іи. Катерына роспытала, видкиля винъ и хто та сказала, що у Конона Короленка можно дешево купыты куливъ на вкрывлю. Скоро винъ зъ батькомъ прыйихавъ кули купуваты та разомъ посватавъ и Оксану.

Що жъ було Оксани робыты: чы йты, чы не йты?

А вже жъ що йты. Одно те, що батько-ненька благословылы, друге те, що треба жъ колысь иты, а третє те, що сподобався ій той Иванъ Недопеченый. Якъ винъ уперся въ неи разъ своимы чорнымы, трохы напередъ высаженымы очыма, зъ пидъ нызько до бривъ стрыженого волосся на круглій голови, та й не одводывъ уже ихъ никуды, то вона спершу закрылась рукавомъ, згодя одкрылась,—все дывыться, наче мисяць на неби. Спустыла очы и голову нызенько, пидвела зновъ,—все дывыться неодступно,

сыдячы на одному мисци; зайшла за пичь, зновъ выйшла,—все дывыться на те саме мисце, де вона стояла. Пишла геть зъ хаты, вернулася,—все такъ саме дывыться, не одводячы очей, не во-рухнеться, дывыться тилько на неи и мовчыть. Такъ и въ церкви дывывсь... У неи наче вугилле въ грудяхъ затлилось и почалы навертатыся въ голови слова до ладу, якъ нитка на веретено:

Ой голубе мій ты мый, мій любый соколе,
Якъ бы жъ то зъ тобою,—не треба бъ и воли...

И Оксана платкы подавала...

Довгенько жылы Иванъ зъ Оксаною тыхо та мырно, бо вона була тыха, тилько дила гараздъ не вмила. Та бильше все соби шкоду робыла: то руку окропомъ попаре, то ножемъ урижеться; колы жъ горщыкъ розиб'е або дижу ридко вчыныть, то заразы плаче та такъ гирко, що не прыходыться ии ни быты, ни лаяты. Ну та дарма, потроху прывыкла до хазяйства, прывыкла й до чоловика. А спершу все лякалася: тилько винъ до неи, заразы вона й заскыглыть, якъ чаечка на болоти, и хочъ дається и поко-ряться, та все жахається. Прывыкла и до сына, що спершу зовсимъ не знала, що йому робыть. Прывыкла: вже жъ йому бувъ годочокъ. Такой винъ саме прехорошый, на Оксаныну думку, якъ батько, зъ здоровымы очыма, наче у жабенятка. Прывыкла, устодолылась, обжылась—и закортило ии...

Ось одного дня у недилю ни свекра, ни чоловика вдома не було. Хлопец спавъ соби въ колысци, цмокаючы злегенька и такъ солодко товстенькымы губамы вви сни и крипко стулывшы ручки въ кулаки. Въ хати було чепурненько, стиль застелены скатертю, борщъ пахучый у печи, прыпичокъ заметены, и такъ тыхо, що чутно, якъ муха пролетыть. Оксана полизла наче крадь-кома въ скрыню и на самому-самому дни, мижъ юпкою та кер-сеткою, що ниhto бъ не знайшовъ, вона добула одну зъ своихъ кныжокъ и сила до столу зъ краечку, якъ птыця на гилляци, чы-таты зновъ про „нашу землю“. Колы це надійшовъ чоловикъ. Увійшовъ, побачывъ и остовпивъ.

— Оксано, Оксано, що це?—тилько и мигъ винъ вымовыты.

Вона жъ застыгла, якъ крапля воды на морози, писля по-чала плутаты:

— Це я... це ты... нудно мени... трошки... тилько трошечки... я все вже попорала... я обидь уже зварыла...

Вона схылылась на стиль головою. Вона жь думала, що Иванъ и не знать якъ росердыться; винъ же поклавъ їй руку на голову та такъ и стоявъ мовчки. Вона тежъ мовчала пидъ його рукою, ледве духъ переводыла. Писля винъ промовывъ:

— Ну, то що? Це жь добре, це дуже добре... ось колысь и його, може, навчышь (винъ хытнувъ головою на колыску), бо я жь непысьменный: якось не навчывсь, хочъ и вчылы,—трудно воно дуже тее, еге!

— Ни, ни,—почала впевняты Оксана та жваво щебетаты, наче лотокы одкрылысь,—це не трудно, це... охъ, якъ же ловко!... А ты жь голодный, Иване!

Вона мерщій кынулась до печи и почала, шпарючысь, борщъ вытягаты, а Иванъ такъ и зостався надъ кныжкою и дывывсь у неи, не одводячы очей, якъ колысь на Оксану, тоди, якъ сватавъ їи.

Г. Грыгоренко.

Рукавичкы.

Мыкыта бигъ скильки духу додому.

У велькодну суботу крамныци зачыняються завжды пизно, але сього року черезъ тепле тыхе повитре городяне затрымалы крамаривъ ще довше, й Тыхонъ Семеновычъ выпустывъ свого прыкащыка мало не опивночи.

Мыкыта поспишався на Подоль додому, де його сподивалася молоденька жинка, щобъ иты зъ нымъ до церкви. Винъ певень бувъ, що вона вже давно впоралася биля свого маненького господарства, прычепурыла маленьку свитлычку, поставляла все на стиль, убралася сама й теперь нетерпляче вызырае його. Винъ уявлявъ соби, якъ радо витатыме вона його, якъ гарно буде йому йты поручъ изъ нею въ цю чудову теплу ничъ до церкви, якъ весело буде розгивлятыся и, нарешти, якъ пышатыметься винъ завтра нею—своею жиночкою-красунею, якъ вони одвидуватымуть то прыкащыкивъ, то мищанъ, то знайомахъ панивъ. Звычайно, насампередъ вони пидуть до пани Любыцькой: у неи Дуня прожила ажъ симъ рокивъ, у неи навчылася й одягатыся гарно, й балакаты зъ якоюсь незвычайною ввичливистю и обиходытыся зъ людъмы; видъ неи и зъ порады ии замижъ за його пишла и видъ неи одержала наибильше подарункивъ. Навить та сама биласта, ненача срибломъ заткана сукня, що пошыла соби Дуня теперь икъ Велькодню, тежъ тѣи пани подарунокъ. Правда, на саму облямивку сукни Дуня потратыла мало не половыну тыхъ грошей, що заробывъ бувъ Мыкыта за мисяць, але жъ чы то жъ йому шкодиты жиночци п'ять-шистъ карбованцивъ на облямивку? Довелося за рады тѣи облямивкы взяты у купця впередъ за мисяць гроши—нема що робыты, якъ треба,—то треба. Винъ узявъ, и

теперь облямивка така саме, якои бажала Дуня, и яку вподобала сама пани.

Сталы наблыжатыся святкы. Дуня звелила взяты знову грошы впередь. Мыкыта взявъ и виддавъ уси, причь двоухъ карбованцивъ, що залышывъ бувъ соби на новый картузь, але недавнечко виддавъ й ти два карбованци и сьогодни не мавъ и шага на свичку до плащаныци. Але вона була напевне у церкви, напевне поставыла свичку, а чы не однаково, винъ, чы вона поставлять Богови свичку: чы не одна у ихъ кышеня, чы не одни думкы, не одна молитва? Люде може й осудылы його, навить винъ тамъ, биля плащаныци, вже чувъ де що; але Господь Мылосердный не осудыть. Винъ знае потаенни думкы людны, винъ чытае въ души й серци... До його доходятъ щоденни молитвы Мыкытны, його щыра подяка за те щасте, що Винъ йому пославъ. Сырота, чужый наймытъ зъ дев'ятьохъ рокивъ, не дуже вродлывый, безъ усякыкъ достаткивъ, чы мигъ винъ сподиватыся, що власнымы пучкамы, безъ усякои допомоги, порады, своими сыламы, своею працею здобуде такый забезпечены шматокъ хлиба; буде на двадцятому роци головнымъ прыкащыкомъ у одній зъ кращыхъ крамныць у городи и на двадцять п'ятому визьме за себе Дуню, покоянку пани Любыцькой, -- цю пышаву красуню, що не мала, якъ здавалося Мыкыти, соби ривни ни помижъ покоянкамы, а ни помижъ городянкамы. Це було перше його коханне. Винъ покохавъ ии зъ першого погляду, кохавъ ии цилый рикъ у потайни, ховаючы свое серце и видъ людей, и видъ себе самого и напевне не зважывся бъ ще довго прызнатыся й Дуню, колы бъ вона, спостеригшы, якъ червоніе, якъ блидніе винъ, забачывшы ии у крамныци, не стала йому сама до помочы. На поглядъ пани Любыцькой Мыкыта бувъ до пары Дуни и литамы, й достаткамы. До того заживъ винъ и помижъ купцямы, и помижъ городянамы такой доброй славы й пошаны, що можно було надіятися на далеко кращу посаду, на кращу плату, нижъ мавъ винъ у крамныци въ Тыхона Семеновыча. Мынуло тры мисяци, якъ вони побралыся, и тры мисяци здалися за тры дни. Що-ранку схоплювався Мыкыта до схидъ сонця, настановлювавъ обережно, щобъ не збудыты свои, звыклои довгенько поспаты, жинкы, самоварь, чыстывъ соби одежу, чоботы, вносявъ топыво, воды и тоди вже, якъ самоварь починавъ закыпаты, будывъ Дуню та прохавъ выпыты вкупи зъ нымъ чаю. Видбывшы той чай, Мыкыта бигъ

до крамныци и тамъ ажъ до вечера не прысидавъ. Винъ не знавъ, щбъ робыть увесь день, якъ господаруе його жинка, не думавъ про те, куды та на вищо вытрачае його гроши; винъ не вымагавъ видъ неи ничего, причъ того щастя, що вона й безъ його вымагання давала йому своимъ коханнемъ, своею прыхыльнистю, своимъ ласкавымъ словомъ. О! йому не всмихалося жытте! Винъ не зазнавъ до сього часу ни теплого гниздечка, де бъ винъ почувавъ себе дійсно „своею“ людною, не знавъ сим'и, не знавъ ничыей ласкы. Винъ знавъ доси тилькы обов'язкы до чужыхъ людей, винъ выконувавъ ти обов'язкы и одержувавъ за це декилькось карбсванцивъ, пошану; але ни гроши ти, ни пошана не грилы йому серця. Змалечку чужый наймытъ, чужый попыхачъ, винъ це вперше святкуватыме вельке свято у „своему“ куточку, зъ „своею“ дружною, йистыме „свою“ паску.

Ось уже й додому недалечко: вже выдко свитло у викни... Ще скилькысь хвылынъ, и Мыкыта у своїй господи.

Все сталося такъ, якъ винъ сподивався. Дуня упоралася давно зъ усимъ господарствомъ, двичы вже выбигала на вулицю вызыраты його и такъ радисно зустрела. Якъ гарно прыбрала вона хатыну! Де вона добула ци биленьки завискы на викна? Ось и малюнкивъ начипляла. А яки ровни та высоки паскы на столи! Навить мазурку спекла! Святкы! Святкы!... Вона цилкомъ задовольнена: и хатынка ихня, и стиль прыбрати не гиршъ, нижъ у самого поважного Ивана Семеновыча, прыкащыка зъ зализной крамныци, и хай теперь жинка його, гладка Приська, захогається зъ своимы паскамы, дарма, що одержуе бильше якъ трыдцять карбованцивъ на мисяць.

И сукня Дунина справди чудова. Смугластому облыччу ии такъ лычатъ ти срибласти ныткы пидткання, а сама Дуня здається такою статурною та тоненькою. Його одяга, сорочка, чоботы, тежъ наготови. Винъ похапцемъ одягається, а вона, весела, щаслива, щибече, не стыхаючы. Скилькы було ий клопоту цымъ тыжднемъ. Пасокъ вона не зважылася пекты сама—виддавала знайомій пекарци, и якъ дорого вони обійшлыся! Правда, можно було бъ напекты й дешевшыхъ: сусидка, напрыкладъ, спекла ажъ шисть пасокъ на пивъ сотни крашанокъ, але жъ чы зважылася бъ вона соромыты свого любого Мыкыту, шануючы гостей булкою замисць „папушныкивъ“? „Мазурка“ тежъ не дешево обійшлася, та дарма... Святкы тилькы разъ на рикъ.

Але ось вона раптомъ замовкла.

— Чого ты замыслылася?—запытавъ іи Мыкыта.

— Прыгадую шось,—видказала Дуня и ще дужче замыслылася.

— Кажы, що?—запытавъ, трохы вже занеспокоеный незвычайнымъ выразомъ Дуниного лыченька, Мыкыта.

— Однаково не знайдешъ,—видповила Дуня, похапцемъ одмыкаючы свою скрыню.

— А може й знайду?

— Не знайдешъ!—мовыла вже трохы зъ серцемъ Дуня и почала перекидаты усе въ скрыни до самого денця. Не знайшовшы тамъ того, чого шукала, вона грюкнула зъ усіей сылы важкымъ викомъ окованой зализомъ скрыни и, пидоткнувшы спидныцю, полизла на запичокъ. Тамъ було безличъ коробочокъ, кошычкывъ та торбочокъ зъ усякымы стьожкамы, кружевамы, намиткамы та клаптыкамы, що повыкыдала колысь геть пани Любыцька. Дуня поспорожняла вси ти коробочки та кошычки, переруйнувала вси стьожкы та клаптыкы и ще дужче занеспокоена, ще дужче збентежена стала перекидаты й на лижкови. Мыкыта переставъ одягатысь та стежывъ коженъ рухъ своеи жинкы. Запытаты іи, чого вона шукае, що загубыла, винъ довго не зважувався, бо боявся ще дужче росердыты іи, але нарешти такы не вытрымавъ:

— Чы не грошы часомъ ты загубыла?—спытавъ винъ обережно.

— Грошы! яки грошы? Де бъ тамъ узялыся ти грошы? Симнадцять копійокъ тилькы й зосталося видъ тыхъ двадцятьохъ карбованцивъ, що винъ ій давъ.

Мыкыту немовъ ножемъ шпыгнуло: „Симнадцять копійокъ! Зъ чого жъ, зъ якыхъ грошей жытумуть вони ще два тыждни писля святъ?“

— Такъ чого жъ ты шукаешъ?—запытавъ винъ такъ байдуже, немовъ и не чувъ ничего про гроши.

— Рукавычокъ,—видмовыла Дуня, лагодючы нашвыдку подушкы та перыну.

— Якыхъ рукавычокъ?

— Билыхъ,—мовыла вона мало не зъ плачемъ.

— Я, здається, и не бачывъ ихъ николы у тебе...—завважывъ Мыкыта.

— Якъ то не бачывъ? А на весилли! Ахъ! знаю, знаю, де воны! Прыгадала!—радисно сплеснула вона руками.—Беры, Мыкытко, швыдче ослинецъ та лизь до божныка: воны тамъ, за тією иконою.

Мыкыта приставывъ ослинецъ и зразу диставъ якыйсь верчыкъ паперу.

— Воны! воны!—ажъ пидстрыбнула Дуня й видразу очи іи засялы, облычче стало таке, якъ звычайно—безжурно-радисне, що такъ подобалрся Мыкыти.

— Невже тобі отыхъ рукавычокъ справди було такъ треба? Чы ты бъ любисинько не обійшлася й безъ ныхъ?—запытавъ винъ, усмихаючысь, прыгадуючы той смутокъ, що обгорнувъ бувъ Дуню, колы вона шукала ти рукавычки.

— Та неже жъ такы ты, дурненькый, не розуміешъ, що безъ тыхъ рукавычокъ пропалы бъ и святкы за для насъ,—перепытала вона його, прылагожуючы йому новенькый зеленый зъ червонымы горошынамы галстухъ.—Чы я бъ зважылася вылизты за поригъ у цій сукни та безъ рукавычокъ? Куды бъ я подила свои руки та ще таки червони? У будень-день та й то мени ніяково ходыты зъ голымы руками, а то жъ такы пидъ отаке свято! Я ось умысне купыла соби й легеньки черевычки до цієї сукни,—додала вона, показуючы Мыкыти свою, обуту у новеньки тоненьки черевычки, ногу. Мыкыти не подобалыся ти черевычки: шырока нога жинчына немовъ расплескалася у ныхъ и здавалася великою та нечепурною; про те винъ не сказавъ їй ничего и не запытавъ навить, скилько вона дала за ныхъ. Щаслывый зъ того, що у господи въ його знову весело, що Дуня сміється, весела, Мыкыта похапцемъ скинчывъ свое убранне и ставъ пидганяты Дуню, що заходылася пидновляты свои кучери, понивечени на печи.

Нарешти Дуня полагодыла сукню, накынула на голову намитку и почала натягаты на ливу руку рукавычку. Мыкыти й чудно здавалося, що його жинка, немсвъ тая справжня пани, стоить посередъ свитлыци та панькається зъ рукавычкою, и любо було дывытыся на іи такий щаслывый, веселый, черезъ ти рукавычки, выдокъ.

Але ось Дуня насупыла бровы, тупнула ногою и одвернула видъ Мыкыты.

— Не дывысь!—мовыла вона и раптомъ густо почервонила.

— Чого жъ то такъ?—зсміявся Мыкыта,—наврочу, чы що?

— Не лизы!—видказала вже вона зъ сердцемъ.

— Чого ты сердышся? Вже жъ и рукавичкы є!—засміявсь изнову Мыкыта.

Дуня не видповила ничего, тилькы одійшла геть у кутокъ, дали видъ його.

Мыкыти обрыдло вже стояты, винъ прысивъ на лижку, выкурывъ цыгарку, а Дуня все панькалася зъ рукавичкою.

— Може ты не на ту руку натягаешъ?—нарешти запытавъ Мыкыта, прыгадавшы, якъ одна куховарка порвала колысь у крамныци на шматочки рукавыцю, натягаючы ии не на ту руку.

— Натягны!—видмовыла Дуня и простягла до Мыкыты свою руку зъ накинutoю на кинчыкы пальцивъ рукавичкою.

— Вони не нализуть,—мовывъ Мыкыта прыривнявшы зморхли рукавичкы до шырокои, велькои руки своеи жинкы.

— Якъ то не нализуть?—сқыпила Дуня.—Адже жъ я ихъ надивала до винця...

— А теперь не нализуть, далеби не нализуть, и не натружуй ларемно ручокъ... Ходимъ до церкви: обійдешся й такъ.

Дуня сқыпила ще дужче и зъ усіеи сылы потягла рукавичку; рукавичка триснула и распалася ажъ у трьохъ мисцяхъ. Дуня зирвала ии геть, пошпурыла черезъ усю свитлицю и зъ одчаемъ, зъ гиркымы сльозамы кынулася, якъ була, у новій сукни, у намитци, на лижко. Мыкыта не знавъ, що робыты, що ий казаты, якъ заспокоиты. На вси благання, на вси вмовлянн я вона видповидала ще бильшымы сльозамы.

Що робыты? якъ пособыты? Невже справди святкы пропадутъ черезъ оти рукавичкы? Адже мало хто зъ мищанокъ и носыть рукавичкы, и на двори такъ тепло... Навищо вони здалися?...—умовлявъ Мыкыта жинку, але ци слова ще дужче дратувалы ии.

— Що зъ того, що не вси мищанкы носять рукавичкы? А хыба винъ забувсь про Саньку, Наталку або Гальку? хыба винъ ихъ бачывъ колы зъ голымы рукамы? А чымъ же то вона, Дуня, гирша за ихъ? Чы не тымъ, що пишла за його замижъ? О! покы вона служыла, ий не доводылося плакаты з-за такой дрибныци, якъ рукавичкы. Навищо вона замижъ пишла? Колы бъ не ласка пани Любыцькои, то вона бъ не мала й новои сукни на свято, ходыла бъ задрипанкою, бо чоловикъ не може розстартыся и на рукавичкы, що коштують карбованця!

Мыкыта тилькы слухавъ. Николы до цього часу не спадало йому на думку, що хто небудь, а надто Дуня, може назваты його недоброю дружиною. Винъ, здавалося йому до цього часу, выконувавъ передъ жинкою вси свои обов'язкы: винъ виддавъ їй и сердце, й душу, все жытте свое; винъ виддававъ їй свою працю, свои гроши, але ось вона незадовольнена зъ нього. Може винъ и справди выненъ чымъ? Самъ винъ не знае гараздъ, чы справди тыхъ рукавычокъ такъ треба Дуни, не знае, чы дійсно винъ выненъ передъ жинкою, чы мае вона право докоряты та вымагаты видъ його бильшого, але хыба це не все одно? Винъ бачыть гирки слёзы, винъ чуе серцемъ, що ти слёзы не спынятыся и черезъ святкы, винъ бачыть, що Дуня почуває себе нещасною, прынаймни нещаснишою за якусь Саньку, Наталку, Гальку, и цього досыть, дуже досыть за для того, щобъ зробыты й його нещаснымъ.

Мыкыта одійшовъ видъ лижка и сивъ бия столу. На столи л жавъ вельчезный ключъ видъ крамныци: купецъ доручавъ Мыкыти завжды окремый ключъ, абы винъ мигъ незалежно видъ його увиходыты у крамныцю. Мыкыта угледивъ той ключъ, прыгадавъ крамныцю, а вкупы зъ тымъ и безличъ рижнобарвныхъ рукавычокъ. Чы винъ не дурный? Чого винъ турбується? Чы то йому важко пійты туды, до крамныци, взяты одну парку жинцы и такимъ чыномъ здобуты спокій, вернуты такъ несподивано загублене щасте. Сторожа знае його, а господаревы винъ роскаже все, якъ було, або може й зовсимъ ничого не казаты, а позычыты десь писля святъ карбованця та й виддаты за рукавычкы. Це зовсимъ лехко зробыты.

— Дуню! годи плакаты: ходимъ я тоби рукавычкы вынесу зъ крамныци,—мовывъ винъ весело.

Дуня видразу стыхла. Вона кынулася цилуваты його, дякуваты. Вона божылася, що безъ рукавычокъ не можно ніякимъ чыномъ обійтыся, прохала свого „любого“ Мыкытку, свою „дружиноньку“ не сердытыся на неи, а тымъ часомъ швыденько вытырала мокрымъ рушныкомъ заплаканы очы.

Воны пишлы.

Сторожи не було поблызу. Дуня прысила на схидцяхъ, а Мыкыта одимкнувъ крамныцю, увійшовъ, зачынывъ за собою двери, засвityвъ страстну свичку, що нисъ до церкви, и знявъ зъ полицы коробокъ зъ рукавычкамы. Винъ переқыдавъ його

разъ, удруге, передывввся кожну парку и причъ килькохъ чорныхъ, не пидхожыхъ до срибластои сукни, не мигъ знайти ни одніеи паркы, що погодылася бѣ на руку його жинци. По всихъ церквахъ дзвоннылы, той дзвинъ голосно лунавъ по высокій крамныци; Мыкыта чувъ, якъ пройшовъ повзъ двери одынъ, другый гуртокъ молоди, що перебували вже по всихъ церквахъ и биглы ще послухаты подолянського пан-отця; до його доходывъ гоминъ людей, що поспишались до церкви зъ паскамы на посвяченне; повзъ муры його крамныци безперестанку йихалы, йшлы люде, а винъ усе шукавъ та шукавъ рукавычокъ и не находывъ. Уже щось подибне до одчаю стыскало йому груди; винъ прыгадавъ Дуню, ии слѣозы, и сердце немовъ упало, захололо... Колы ось винъ угледивъ на полыци якисъ блидо-жовти рукавычки. Винъ подывввся на номеръ и мало не крыкнувъ зъ радощивъ—це бувъ той самый, 7^{1/2}, що винъ такъ довго шукавъ.

Черезъ якихъ п'ять-шистъ хвылынъ вона та винъ, обое задовольнени, стоялы поручъ у церкви и зверталы на себе увагу мало не всихъ подолянъ.

Зразу жъ писля службы Мыкыта зъ Дунею надійшлы до свого господаря и похрыстосувалыся зъ нымъ. Купецъ запрохавъ ихъ розгивлятыся. Мыкыти було бѣ любише питы до себе, розгивтыся своею паскою, але видъ такои незвычайнои ласкы не можно було видмовытысь, и Мыкыта згодывся. Що до Дуни, то вона немовъ навить и забулася про свои паскы та мазурку и не прымусыла себе двичы прохаты. Вона певна була, що своимъ убраннемъ здывуе не тилькы гостей купцевыхъ, але навить його невестку, Галыну, що вельмы кохалась у роскишныхъ сукняхъ и за рады сього ладна була зробыты й зайви гоны.

И справди Галыни дуже вподобалася й сукня, й облямивка и навить легенька та тоненька, якъ павутынка, намитка, але надъ усе зацикавылы ии рукавычки: якъ разъ пидъ колиръ до ии жовтои сукни. Вона тежъ выбрала соби парку, але трохы свитлишыхъ, и колы бѣ Дуня згодылася зминятыся, то вона була бѣ ий дуже вдячна. Дуня радо згодылася: до ий билон сукни це надто темни рукавычки; але тутъ тилькы невестка прыгадала, що забула свои рукавычки въ крамныци.

Треба було обов'язково прывезты ихъ, и Галына побигла до Мыкыты. Вона напевне не пам'ятала, де саме ихъ поклала—хай Мыкыта подывытыся скрызъ по крамныци, але хай винъ прыды-

вляється добре, бо вона ихъ позначыла. И щобъ Мыкыта краще зрозумивъ, де саме того значка шукаты, Галына взяла Дунину рукавичку й вывернула ии.

— Та це жъ вони й є!—здывувалася вона, показуючы на рукавичци якыйсь кругленький значокъ.

— А покажъ сюды!—погукавъ купецъ.

Галына показала.

— Правда: твои,—мовывъ купецъ,—вони лежали окремо на польци. Якымъ же то чыномъ Галыныны рукавичкы та опынылыся у твоеи жинкы, Мыкыто?—оззався винъ до прыкащыка.

Мыкыта дуже почервонивъ, про те певный, що никому й на думку не спадає обвынуваты його у злочынстви, наготовывся вже оповидаты про свою прыгоду, але глянувъ на купця, и слова вмерлы на губахъ...

Винъ знавъ свого господаря, за шисть рокивъ винъ вывчывъ коженъ рухъ його, знавъ, що значыть коженъ поглядъ, кожде слово його, и винъ видразу спостеригъ той усмихъ, що перекрывывъ усе облычче Семенови Тыхоновычу, якъ винъ оззався до його. Такъ само осмихався винъ колысь давно, выгонючы невеличкого хлопчыка, якъ той попався у якійсь крадижци: „Геть, злодію! Геть, злодіяко!“ казавъ винъ, выпыхаючы хлопця за двери, а самъ усе осмихався... Такъ невже жъ це Семень Тыхоновычъ, Галына и вси ци гости, що розгивляються въ купця, вважають и його за злодія? А його чесне им'я? А п'ятнацять рокивъ бездоганной праці по чужыхъ людяхъ? Невже все це забулося, и парка рукавичокъ затуманыла всимъ пам'ять, очы никто не пам'ятає ничого причъ цієї нещасливои прыгоды зъ рукавичкамы, никто не бачыть, що передъ ными стоить винъ, Мыкыта?

— Жиночци, жиночци подарунокъ зробывъ, га? Такъ, Мыкытко? Правда? Замисто пысанкы рукавичкы подарувавъ?—осмихався купецъ, не выпускаючы зъ своихъ рукъ рукавичокъ.

И рукавичкы ти растутъ... Еже Мыкыта за ными ничого не бачыть, навить винъ не бачыть и Дуни, що стоить тутъ десь, недалеко видъ його... Ниде нема ничого, нема прожытыхъ рокивъ, нема ни щастя, ни горя на свити—нема ниде ничого, причъ цихъ блидожовтенькихъ рукавичокъ... Мыкыта хоче всмихнутыся, хоче засміятыся и розказаты весело, байдуже про Дунины слезы, про свое горе, але щось незвычайне робыться зъ нымъ: у вичю

темніє, серце ниміє, холодный пить выступає: винъ чытає въ очахъ у купця и въ усихъ гостей цихъ одынъ прысудъ соби: „Злодій!“

— Попався Мыкытка нашъ, поповся, якъ кить изъ саломъ,— жартувавъ купецъ,—а все черезъ жиночку молоденьку.

— Такъ я жъ не кравъ... я...—нарешти почавъ бувъ Мыкыта й самъ здывувався, якъ чудно бренивъ голосъ його, якъ важко було йому казаты.

— Дарма! Дарма! Людына безъ помылкы не живе. За рады такого велького свята я прощаю, и Богъ простыть. Вып'ємо, брате, за мыр'ь! Ну бо, бльжче до столу! Галыно! налуй йому повну склянку! Попоштуй його отымъ жовтенькымъ вынцемъ: до кольору. Ха-ха-ха! до кольору твоимъ рукавычкамъ,—перепынивъ купецъ ричъ Мыкыты и потягъ його за рукавъ до столу.

— Семене Тыхоновчу, вы не думайте, що я... зважується Мыкыта вдруге выправдатися.

— Годи, годи про це! Хыба я тебе не знаю?—перепыняє знову купецъ Мыкыту и пхавъ йому до рукъ повну склянку вына.

Мыкыта бере ту склянку, выпыває їи вразъ, але видъ неи йому робыться ще важче.

Швядче, швядче на свиже повитре, додому, куды небудь, абы дали видъ усихъ, видъ тыхъ рукавычокъ.

Воны пишлы додому.

По дорози шо хвылыны витають ихъ люде. Воны зупыняють-ся, хрыстосуються. Мыкыта тежъ балака, видповидає на пытання, але йому здається, шо то не винъ балака, не винъ хрыстосуеться, а хтось иншый, хтось такый, шо взявъ на себе обов'язокъ казаты й сміятися за його. Самъ же винъ не має ничего спильного ни зъ тымы людьмы, шо балакають зъ нымъ, ни зъ святкамы, ни зъ городомъ: його мовъ прыв'язано зализнымы ланцюгамы до паркы рукавычокъ и на всьому свити нема ничего цикавого, причъ пытання: шо дума теперъ купецъ? Уважає Мыкыту за злодія, чы ни?

Тамъ, у господи въ купця и перши хвылыны на вулицы Мыкыта бувъ левенъ, шо винъ зрозумивъ значинне купцевого усмиху та його сливъ, але потроху, пидъ впливомъ свижего повитря та певнисть почала зныкаты, и винъ уже схылявся до прыемной думкы, шо купецъ тилькы жартувавъ. Найдужче пидтры-

мувала його у цій думци Дуня: вона такъ мало походила на жинку злодія, такъ весело виталася до людей.

— Зайдемо до пани?—озвалася вона до Мыкыты, якъ вони надійшли до вулицы, де бувъ будынокъ пани Любыцької.

— Зайдемо,—згодився Мыкыта.

— Але... якъ же я пиду теперъ до пани безъ рукавичокъ?—запытала немовъ сама себе вона, але голосъ їй такъ непрямно забренивъ, въ очахъ видбылося стилькы прыкросты, що Мыкыта знову затремтивъ.

— Я не пиду до пани,—мовивъ винъ стыха.

— Якъ то не пидешъ?—здывувалася Дуня.

— Не пиду, та й край,—видповивъ уже суворо Мыкыта.

— Та вона жъ мени й подарунокъ уготовыла, — завважыла Дуня.

— Хай йому всячына—обїдешся й безъ того подарунку,—мовивъ Мыкыта.

— Ты мени, чы що, на сукню наберешъ?—Дождьдайся! Рукавичкы та й то довелося красты!

Мыкыта не ставъ дали слухаты: винъ круто повернувъ у протылежну вулицю, звернувъ у вузенькій провудочокъ и незабаромъ опынвсь у свой господи. Винъ почепывъ картузъ, скинувъ пальто, почавъ бувъ ходыты по хати, але швидко втомывся и сивъ до столу.

Якымъ винъ ишовъ зъ цієї хатыны, и якымъ повернувся? Де подилося те щасте, веселости, де та певнисть у соби, у своихъ сылахъ, що почувавъ винъ такъ недавнечко? Не веселить ця хатына, де винъ зазнавъ стилькы щастя, ничего не каже серцеви той портретъ Дунинъ, що винъ носывъ колысь на грудяхъ. Що винъ самъ зробывъ? Що зъ нымъ зробылы и що такъ зминыло його? Невже рукавичкы? Такъ, рукавичкы. Вони, вони подіялы се зъ нымъ.

Винъ же не хотивъ ихъ красты, винъ же ихъ не кравъ. Винъ хотивъ ихъ купыты, але грошей не було: всього симнадцять копійокъ на два тыждни жыття зосталося—и винъ заплачывъ за нихъ... своимъ чеснымъ им'ямъ. Серце, душу, грошы винъ виддавъ Дуни давно. Сьогодни жъ винъ виддавъ їй и останне—свою добру славу, що далася йому, бидному сыроти, найважче; винъ виддавъ їй ту пошану людську, що здобувавъ довгымы рокамы, и вона ще не задовольнена зъ цього. Що жъ може

винъ іѣ ще даты? Що вона йому скаже, якъ купецъ прожене його? И напевне прожене, бо злодѣивъ винъ не держать. А колы й не прожене, то не даватыме бильше ключа, не вирытыме, стежытыме—Мыкыта не звыкъ до того и самъ покыне купця. Винъ покыне. Але куды винъ подинеться тоди? Де прыхылыть свою покрыту виковишнимъ соромомъ голову, де заховається видъ Дуниныхъ докоривъ? Нема мисця, де бѣ заховатыся: скрызъ Дунины слѣзы, докору, скрызъ усмихъ на облыччу въ купця, скрызъ рукавычкы... Хыба пидъ землею? Такъ, такъ: тилькы пидъ землею. Тамъ винъ не бачытыме, не чутыме ничего, туды не дѣйде ничего. А Дуня? Дуня перша за всихъ людей назвала його „злодѣемъ“, вона у вичы йому сказала, що винъ „укравъ“,—навищо жѣ здався іѣ винъ, злодѣй?

.....

На третій день Мыкыту вынесли зъ окремой каплычкы, збудованои умысне за для тыхъ, що попрощалыся зъ жыттемъ у ликарни. Купецъ не пошкодивъ грошей на похоронъ. Ни винъ, ни гости, ни Галына не натякнулы никому й словечкомъ про той нещасливый випадокъ зъ рукавычкамы, и колы бѣ не ласка молодой удовы, що йшла вся у чорному за труною та, умываючысь гиркымы слѣзамаы, оповидала сусидкамъ про свое горе, ниhto бѣ и доси не знавъ, черезъ вищо зважывся винъ на такой великий грихъ,—укоротывъ самъ соби вику отрутою.

— Хай бы така прыгода трапылася въ морозъ, колы, хай Богъ простыть, за зашпорамаы иноди ажъ до плачу доходыть, а то жѣ весна... Божый рай... тепло—навищо ти рукавычкы?—дывувалася старенька мищанка, поспишаючысь за труною.

И сонечко, немовъ на довидъ, що стара мищанка правду каже, що рукавычокъ не треба, що воно грѣе якъ слидъ и не вынно за цю прыгоду, засяло ще дужче, заграло на бани кладовыщанської церкви, що повзъ неи пронесено труну Мыкытыну.

Мыкыту пронесено повзъ церкву, повзъ зеленый, якъ рута, цвынтарь, повзъ кладовыще и безъ попивъ, безъ дякивъ, безъ молитвы вкынуто въ яму, выкопану на окремой левадци, мало не зовсимъ за городомъ. Тамъ було вже декилькось могылокъ, але ни одного хреста, ни одніеи деревыны...

Л. Яновська.

Єгипетські фантазиї.

I.

Сфинксъ.

Жолись давно, пидь сонцемъ полудневимъ,
Середъ мовчазной розлгои пустыни
И распачливо-мертвого спокою,
Въ души раба, що зрись въ тяжкій неволи,
Вродылась мрія и запанувала
Надъ нымъ, своимъ творцемъ, потужно й сыльно,
Мицнишъ видъ влады гордыхъ фараонивъ.
И наказала мрія взяти каминь
Зъ горячыхъ скель ливійської пустыни
И зъ нього вытесать дывну подобу
На вичну загадку викамъ потомнымъ.
И ставъ тесаты рабъ горячий каминь.
И все було палкымъ въ годину творчу:
И небо, и земля, и каминь, и ризецъ,
И сердце майстра; мовъ горячий прысокъ
Летили з-пидъ ризця дрибни уламкы.
И згодомъ на распеченимъ писку
З'яввся твирь, немовъ жыва потвора:
Линыве тило лева простяглося,
Мовъ спекою прыгничене въ полудни,
Та загадкова людська глова

Здймалась гордо и дывылась просто
Каминнымъ поглядомъ попередъ себе,
А на устахъ бувъ усмихъ зловорожий.
Той поглядъ и той усмихъ бувъ страшниый,
А нижъ убйче сонце у пустыни.

И та потвора стала въ людяхъ богомъ,
Й будувалыся простори храмы
Зъ важкымы колоннадамы, а баркы,
Убрани лотосомъ, неслы й жертвы.
Легенды потимъ розйшлысь про неи,
Закрашени въ густую барву кровы.
Спивалы й свои писни поеты,
А вчени будувалы пирамиды
Зъ книжокъ, що малы загадку вгадаты
Очей таемныхъ и ворожыхъ усть.
Въ тыхъ книгахъ спысани булы имення
Тйи потворы: „сонце“, „правда“, „доля“,
„Жытте“, „коханне“ и багато иншыхъ,
Та краще всихъ прыстало слово „сфинксъ“,—
Воно таемне, якъ сама потвора.

II.

Ра-Менеисъ.

Ра-Менеисъ була горда цариця, дочка фараонивъ,
Гарна й страшна, мовъ Урея, змя золотая,
Що обывала подвійный винець двоухъ Египтивъ,
Мала чолò діамантове й темни рубинови очы.
Вдача въ царици була, мовъ Нила пидступныи воды,
Що выплывають зъ таемныхъ джерель, невидомыхъ никому
Влада царици була, немовъ афрыканськее сонце,
Мовъ потужный самумъ, що не хоче й руины лышыты.
Весь Египеть стогнавъ, мовъ спивучый колбссь у пустыни,
Владу важку несучь гордой Ра-Менеисъ;
Часомъ винь ворущывсь, наче левъ у кайданы закутый,

Глухо порикувавъ, наче пидземный огонь,
Тяжко прыдавленный гнитомъ горы кам'яной,
Але якъ тилько з'являлась до люду цариця
Зъ гордымъ, немовъ діамантовымъ, чоломъ, и ледве
Въ темныхъ, карыхъ очахъ прокыдались рубинові искры
Мыттю левъ той покирно пидъ ноги царици лягавъ
Зъ усмихомъ сфинкса цариця йому наступала на шыю.

Ра-Менеисъ панувала и въ храмахъ наривни зъ богами:
Вси каминни богыни робылись до неи подибни;
Руки майстривъ заселылы пустыню навколо Египту
Людомъ колоссивъ зъ облыччемъ гордой Ра-Менеисъ.
И не було ни одной струны на египетськихъ арфахъ,
Щобъ не спивала хвалы повновладній царици Египту.

Ра-Менеисъ будувала соби пирамиду въ пустыни,—
Бильше лягло тамъ людей, нижъ каминня паленого сонцемъ;
Але не встыгла вгори загострыться царськăя могила,
Якъ надъ Египтомъ було вже одно тилько сонце—небесне
Ра-Менеисъ на пурпурове лижко злягла и не встала.

Тыхо лежала цариця въ сповывачахъ, повныхъ бальзаму,
Зъ блидо-злотыстымъ облыччемъ, неначе зъ слонової косты,
А надъ чоломъ, якъ и перше, сіяла корона—
Двохъ Египтивъ винецъ—и змія золотая Урея.

Ра-Менеисъ положиылы на барку червону
И понисъ ии, тыхо колышучы, дали, все дали
Ниль жовтоводый, свята непрозорая ричка.
Въ билыхъ убранняхъ жерци въ срибныи систры *) дзвонылы,
Плачемъ велькымъ рыдалы невильныци чорни,
Шаты свои роздыраючы, ранячы тило до кровы,—
Густо-червоныи крапли падалы въ жовтую воду.
Арфы сумни голосылы, квылылы египтянокъ спивы;
Лотосу квити блакытни, в'янучы, гнулысь додолу.
И пльвла такъ червоная барка, мовъ сонце, на захидъ.

Ледве жъ на беригъ писковатый, де вже выднылись
высоки

Горы-могылы царськи, вынеслы тило царици,—

*) Систръ—музычный инструментъ у давньому Египти, подибный до *triangolo* нашихъ оркестривъ.

Путь заступивъ йому людъ (бачивъ левъ, що розбыти
кайданы!)
Билыхъ жерцивъ розигнавъ, потопивъ усихъ чорныхъ не-
вильниць,
Вывавъ арфы въ єгиптянокъ и на триски поламавъ,
Лотосу квити стоптавъ и барку спалывъ на кострыщи,
Тило царици закинувъ далеко въ пустыню, въ писки,—
Тамъ їй выхры що року рухому могылу робылы,
Сонце лыло свій огныстый бальзамъ на дочку свою вмерлу.

Чась летивъ и пройшлы надъ Єгиптомъ вики несчы-
сленни.

Вже й могылы царськи почалы западаты въ руину,
Вже й имення царськи почалы западаты въ непам'ять,
Руйнувать стали руки безбожныхъ гробныци и храмы.
И не разъ, якъ рука, чы повитрє, чы сонце торкалысь
Тысячолитнього трупа—винъ распалався на порохъ.
И сміялысь безумни нащадкы, що й муміи предкивъ не вични...

Разъ на пивничъ ишовъ караванъ, щобъ видправыть
за море

Награбовани скарбы зъ руинъ фараонивъ забутыхъ.
Попереду везлы саркофагъ вельчезный, порожній;
Чорный каминь на сонци блыщавъ мовъ распечена бронза,
Ледве сунулы десять верблюдивъ тягаръ той пекучий.
Раптомъ передній погоничъ, идучы, спиткнувся,
Глянувъ додолу й видскочывъ, ужаленый страхомъ,—
Пидъ ногами у нього лежала гадюча голивка
И палалы, мовъ искры, на сонци червоныи очи.
— „Ля Илляга!“—сказавъ йому шейхъ каравану,—
„Ся гадюка не зъ тыхъ, що збавляють жыття правовирнымъ,
„Гляньте, вона золота, въ неи очы—коштовни рубины“.
И власноручно почавъ выыматы зъ писку ту гадюку,
Але слидомъ за змією зненацька зъ писку пидвелося
Мертве облычче въ злотыстимъ винци двохъ Єгиптивъ,—
Ра-Менеисъ пидвелася, дывно-нетлинна цариця,—
Поглядъ таємный, здавалось, ховають закрыти повикы,
А блидыи уста ледве стрымують усмихъ ворожий.

Скам'янили погоньчи, вгледившы мертву царицю;
Тилько шейхъ правовирный не втратывъ святого спокою:
Винъ не лякався жинокъ ни живыхъ, а ни мертвыхъ,
Звыкъ тилько цину складать имъ на гучныхъ базаряхъ.
Винъ подумавъ: „Ся жинка цины въ нашимъ краю не мае,
Але безумныи джавры заплатятъ безумныи гроши“.
И наказавъ обережно забраты зъ писку ту царицю
И покласты ии въ саркофагъ, не грабуючы злота.
Царськымъ ложемъ здавалась та чорна важка домовына,
Якъ заблыщала надъ нею змія золотая Урея.
Але закрылося гучно каминнее вико,—
Ра-Менеисъ заховалась на завжды видъ проминя сонця.
Пискамы дали сыпкымы до моря подавсь караванъ
И безъ препоны дійшовъ до приморського людного миста.
Не помыльвся розсудливый шейхъ: справди джавры бе-
зумни

Гроши безумни йому заплатылы за мертву царицю
И повезлы ии геть черезъ море на пивничъ.
Тамъ, на пивночи далеко, въ тимъ мисти, що вкрыте туманомъ,

Де такъ шумуе жытте, мовъ холодный потикъ верховыны,
Люде пивнични поставылы храмъ для богивъ всего свиту,
Винъ же й гробныцею бувъ для всего, що колысь панувало;
Тилькы боги не булы вже богамы; а все нежывее
Тамъ навикы втеряло надію воскреснуты знову.
Тамъ то покласты хотилы гордую Ра-Менеисъ.

Пльвъ корабель, роздыраючы хвыли, не день, не го-
дыну,

Вытрымавъ бури, не збывся зъ дороги въ тумани,
Тышу морську переждавъ, мынувъ уси скели пидводни,
Дали й дали все мчавъ, пронызаный витромъ холоднымъ.
И чымъ дали на пивничъ пльвла нежывая цариця,
Тымъ холоднише ставала пекуча колысь домовына,
И выступалы на чорному каминю сльозы солони.
Якъ привезлы саркофагъ ажъ до брамы новитнього храму,—
Бувъ винъ холодный, важкый, мовъ крыжына зъ пивничного
моря.

Якъ пиднялы його били рабы, щобъ понесты до храму,—
Руки не здержалы, впавъ саркофагъ, и земля застогнала:

Десять рабивъ винъ скаличывъ и самъ росколовся на двое.
Леле! Розбылося ложе гордой Ра-Менеисъ.

И сказаны одынъ до другого нови фараоны,
Ти, що дали за царицю безумны гроши арабамъ:
„Хай тамъ розбылася труна, але наша цариця зосталася:
Тисячолиття мыналы, вона жъ не зминылася й доси,
Наша цариця коштовна, владарка Ра-Менеисъ“.
И видхылылы росколоне вико того саркофагу...
Що жъ тамъ було?—Жмутъ сповывачивъ тонкыхъ, твер-
дыхъ видъ бальзаму,

Жовти кости укриты порохомъ вохкымъ,
Чорни пасма волосся,—мижъ пасмамы тымы
Матовымъ блескомъ яснивъ высокий винецъ двоухъ Египтивъ
И сиялы рубиновы очы змиі золотои Уреи...

Холодъ безжалисный, вохкый зныщывъ несмертну ца-
рицю,
Що пролежала вика пидъ египетськымъ сонцемъ жерущымъ,
Дывну нетлинність и вроду черпаючы зъ хвиль променыс-
тыхъ.

Ра, богъ пивденного сонця, въ пивничній краини не правывъ,
Правывъ тамъ холодъ ворожий и вохкисть байдужа туман-
ивъ,—

Мусила въ землю вернутысь гордая Ра-Менеисъ.

Леся Украинна.

Мій злочинъ.

Н а р ы с ь.

Ни, не выдержу! Не могу довше выдержаты! Мушу прылюдно прызнаться до гриха, хочъ знаю напередъ, що на души мени не буде лекше видъ того. Адже жъ видплата тутъ неможлива, бо яка жъ видплата може вынадгородыты невынно пролыту кровъ, вернуты замордоване жытте?

Такъ, у мене на сумлинню є убыйство, огыдне, безцильне убыйство. То значыть, не се одно тилько. Адже жъ чоловикъ—велькый, систематычный, рафинованый убыйця мижъ божымы сотвориннямы, та й уси ти сотвориння зъ свого боку докладають и свою добру пайку до загальнои, велькои симфоніи убыйствъ, котру намъ подобається называты „органычнымъ жыттемъ“. Уси мы вбываемо, де тилькы ступымо: рижемо, топчемо, давымо, ни-вечымо миліоны жывыхъ творивъ. А ни хвылыны не можемо жыты безъ убыйства. Наши стравы, наша одижъ, наши забавы, нашъ хидъ и нашъ сонъ, навить нашъ виддыхъ, усе те непрерывный рядъ тысячивъ и миліонивъ убыйствъ. А найцикавійше те, що мы навить не спостеригаемъ сього. Та не тилько анатемськи микроорганизмы вбываемо зъ байдужымъ серцемъ. Навить нашихъ выше устроєныхъ бративъ,—рыбъ, ракивъ, птахивъ и звиривъ мы мордуемо безъ грызоты сумлиння и заспокоюемо себе тымъ єдынымъ и найвыщымъ *raison d'état*: треба намъ ихъ для власного прожытку. Якъ чоловикъ, що замолоду выбиравъ

пташачи гнізда, ловивъ мотыливъ, збиравъ комахъ, а й доси не покинувъ кохатись у рыбальстви, я маю на сумлинню певно не мало тысячивъ такихъ убийствъ. Та про те вси вони забути, и тильки се одно мучить и грызе и вертыть мою душу довги лита. Тилько се одно не вмирае и не зныкае, и оживае все на-ново, болыть тымъ гирше въ моимъ нутри, що бильше сылкуюся забуты про його, затерты його.

Ажъ страшно мени робыться, колы ота нещасна подія вы-разно, зъ усимы подробыцями вырыне въ мойй пам'яты. Видъ того часу мынуло багато литъ, певно бильше якъ трыдцять. Я бувъ тоди невеличкый сильськый хлопчына и бигавъ, граючысь, по лисахъ и поляхъ мойого ридного села.

Власне надійшла весна, одынъ зъ першыхъ гарныхъ теплыхъ днівъ. Першый разъ по довгій зимовій неволи въ тисныхъ, душныхъ хатахъ, мы, сильськи диты, могли побигаты соби вильно. Мы выбиглы на синожать, що ще була гола и сира видъ ски-неной недавно зимовой перыны. Тилько десь-не-десь прокльову-валася зъ земли свижа зелень: сквапльви гостри лыстки тро-стыны, ще позыввани въ гостри шыла, лыстки хрину та лопу-хивъ надъ потокомъ. Тилько въ недалекимъ лиси сподомъ усе забилося видъ дыкого часныку, що власне почынавъ уже видцвитаты, видъ бильхъ и сынихъ пидлицкивъ.

Надъ нами здвигалося темно-сыне склепинне неба, всми-халося сонце, а на далекихъ вершкахъ Карпатъ блыскотили ще здорови снігови шапки, мовъ искрысти діяментови короны. Та ихъ краса не зворушувала насъ надто дуже, бо мы почувалы каждой хвыли холодный зимовый подувъ, що йшовъ видъ ныхъ унызъ до сходу сонця. И ричка почувала се; вранци вона була ясна и чыста и плыскотила тыхенько мовъ у лити, а теперь клекотила гнивно въ своихъ тисныхъ берегахъ и протыскалася внызъ своимы жовтаво-бруднымы, розбурханымы водамы: се булы якъ разъ оти блыскучи діяменты, розтоплени веснянымъ сонцемъ.

Та все те не въ сыли було попусваты нашу весняну ра-дисть. Мы ходылы, скакалы и пидскакувалы, и бигалы довокола, и видвидувалы всихъ нашихъ знайомыхъ: старого могучого дуба на краю лиса, що то по його крипкихъ конарахъ мы литомъ лазылы навзаводы зъ вывиркамы; високу похылену березу зъ жалибно навыслымы тоненькымы гилькамы, що мы ихъ звычайно надужывалы на гойдавку—на вельку грызоту панови лиснычому:

тыхи крыныци въ лисовой гушавыни, де мы, позасидавши за грубымы яворама та в'язамы, не разъ прыдвлялыся вечерамы лысамъ, борсукамъ та дыкымъ кабанамъ, що сюды приходылы пыты, и вкинци—глыбоки, чысти млынивкы, де мы що недили зъ гачкамы чатувалы на шупакивъ, а колы прыпекло сонце, зъ крыкомъ и реготомъ освижувалыся въ чыстй, холоднй води.

Кожде мисце довкола тыхъ млынивокъ, наибильшъ улюбленый терень нашыхъ забавъ, оглядалы и обнышпорювалы мы зовсимъ докладно. Се бувъ спустъ стародавнього велького ставу. Пивперекъ долины, видъ лиса до лиса, пидймалася здоревенна гребля, що теперь, обривняна и здавна розорювана плугомъ, выглядала якъ довгый, ровный горбъ, тилько въ трьохъ мисцяхъ перерванный: разъ—потокомъ, що тутъ скручувавъ ажъ пидъ лисъ и гнивно булькотивъ и рвавъ та пидмулювавъ высокый, стримкый беригъ, и два разы—згаданымы вже млынивкамы, одынокымы останкамы колышнього панського ставу. Ти млынивкы булы не надто шыроки, глыбоки зъ на сяжень, отинени декуды вильхамы, вербама та лозовымы корчама. Литомъ густа, пахуча трава та квиткы билон конюшыны нависалы зъ берегивъ ажъ надъ саме водяне дзеркало. Теперь, що правда, кругомъ було досыть голо и сумно, та й у води, що въ лити густо-часто оживлювалася плюскотомъ шупакивъ и громадамы червоноокихъ плотыць, котри звычайно плавалы цылымы купама пидъ проводомъ одной наибильшой, теперь було тыхо. Та мы про те що крокъ заглядалы цикаво въ воду, пидъ кождый пруть, пидъ кождый зив'ялый лопухъ, у кождый корчъ, чы не задусывся де який нашъ знаомый шупакъ пидъ льодомъ, або чы пани выдра не була ласкава зробыты нашымъ рыбама визиту.

— Пссъ! Пссъ!—засычало наразъ два чы тры хлопци, що йшлы передо мною, схылылыся до земли и поповзлы тыхо напередъ, намагаючыся обступыты довкола одынъ корчъ.

— А вамъ шо таке? Шо тамъ е?—запытавъ я поневоли такожъ шептомъ.

— Птахъ! Птахъ! Не бачышь його?

— Де винъ? Де?

— Ось тутъ у корчи. Побигъ. Мы ще такого не выдалы. Не литае мабуть, лышь бигае.

Пока ще хлопци обступылы корчъ, я пишовъ просто до середины корча, обережно розгорнувъ густы гилячкы и побачывъ

справди невеличкогo птаха, що сховався въ торишній сухій трави. Не знаю, чы винъ бувъ ослаблений, чы переляканий,—досыть, що побачывшы мене надъ собою, не полетивъ и не побигъ, и я въ тій хвыли мавъ його въ руци. Все хлопци позбигалыся, щобы побачыты мойого бранця.

— Ахъ, якый гарный!

— Такого пташка я ще не бачывъ никола.

— Гляньте лыше на його очы!

— А його пир'ечко!

Се бувъ маленький болотяный пташокъ, яки въ нашій пидгирській околыци показуються дуже ридко. Пир'е на нимъ було попеласто-сире зъ легенькымъ перловымъ польскомъ, дзьобыкъ тоненькый, темно-зеленкуватый и таки жъ сами довги, тонесеньки ноги. Винъ сыдивъ тыхо, затулений у мой долони, не трипався не дряпавъ и не дзюбавъ, якъ се звычайно чынять инши дыки птахи, колы ихъ зловыты въ руку.

— Що ты будешъ робыты зъ нымъ?—запыталы мене де-яки хлопци, озыраючы завыснымы очыма гарну здобычъ у мой руци.

— Понесу його додому.

— Будешъ його пекты?

— Або я знаю? Буду його годуваты.

— А знаешъ, що винъ йистъ?

— Побачу. Колы не схоче йисты хлиба, то може буде йисты мухы, а колы не мухы, то хробакивъ, а колы не хробакивъ, то слымаквивъ або сим'я, або пшоно. Вже щось вынайду йому.

Я справди понисъ малого гарного пташка додому и посадывъ його не до клиткы, а въ середыну подвійного викна, де мавъ бильше куды бигаты и литаты, бильше свитла и повитря. Пташокъ не литавъ и не пурхавъ, а тилькы бигавъ здовжъ шыбъ, тутъ и тамъ постукуючы своимъ тоненькымъ дзьобыкомъ у скло, та разъ-у-разъ, якъ мени бачылось, тужно поглядаючы на шырокий, вильный свить. Часомъ зупынявся, схылявъ головку и зновъ пидносявъ ии наглымъ, пташынымъ рухомъ або перыхлювавъ ии на бикъ, такъ що одно око, бачылось, блукало по гилькахъ блызькой яблуни, и потимъ зновъ потакувавъ головою такъ сумно и зрезыгновано, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Ахъ, тамъ на двори такъ гарно и тепло, та моя весна пропала! Я въ неволи!

Мене щось немовъ шпыгнуло въ сердце, колы я килька хвылынъ прыдывлявся сьому пташкови. Мени самому зробылося сумно.

— Пусты його! По що будешъ його держаты тутъ!—прошептало щось у мойому нутри.

— Але жъ винъ такой гарненький! И я жъ зловывъ його!—видповивъ я вперто соби самому.— Може винъ привыкне Колы бѣ я тилькы знавъ, чымъ його годуваты!

Зъ годуваннемъ мавъ я справди чымало клопоту. Я поклавъ пташкови килька крышечокъ хлиба, кильканайцять зернятокъ конопляного сим'я, кильканайцять зернятокъ проса и кильканайцять хатнихъ мухъ,—кожду поживу окремо въ чыстенъкій мушли; поставывъ йому черепокъ воды и пишовъ геть, щобъ лышыты його въ спокою. Колы ввечери я повернувъ додому и зазырнувъ до свойого пташка, то побачывъ, що винъ ани не доторкнувся до поживы, тилькы сыдивъ у кутыку, высоко вгору простягнувъ тоненьку шыйку и, не змыгаючи окомъ, глядивъ черезъ викно на двирь, де середь пурпурового пожару заходило сонце за снігову шапку Хребты-горы, и видъ часу до часу потакувавъ головою такъ сумовыто и безнадійно, що я не могъ довше дывытыся на його.

— Може се нична пташына,—подумавъ я,—и ажъ уночи буде йисты.

Ся думка заспокоила мене трохи, и я спавъ твердо и не думавъ про пташка. Рано, ще до схиць сонця, я побигъ зновъ до свитлыци и зазырнувъ до викна. Пташокъ усе ще сыдивъ на тимъ мисци, де я вчора бачывъ його, усе ще простягавъ шыйку высоко догоры и все ще, не змыгаючи окомъ, глядивъ черезъ викно на шырокий, вильный свить отамъ, за склянымы шыбама и видъ часу до часу потакувавъ головою. До поживы ани не доторкнувся.

— Пусты його! пусты його!—закрычало щось у мойому нутри.— По що тоби мучыты його! Адже жъ винъ згыне зъ голоду!

— Ни,—видиззався инший, упертый голосъ въ мойому нутри,— я мушу довидатыся, чымъ винъ годується! Прынесу йому слымакивъ и хробакивъ, и жаберыны.

Не знаю, звидкы мени стрылыла до головы така думка, що винъ може йисты жаберыну. Я побигъ на пасовыско, назбирывъ усякыхъ дрибныхъ слымачкивъ, накопавъ хробачкивъ и выловывъ

зъ воды добру жменю жаб'ячої икры и прынісь усе те мойому бранцеви. Винъ навить не звертавъ увагы, колы я вси ти достаткы клавъ передъ нього, не показувавъ а ни страху, а ни найменшой цікавосты, а ни крыхиткы апетыту на ти ласощи. Здавалось, що тилькы сонце й тепло и весна тамъ на шырокимъ вильнымъ свити брали всю його увагу.

Того дня мавъ я якусь роботу, то жъ пишовъ геть и вернувъ ажъ увечери. Я поспишывся заглянуты до пташка. Винъ бигавъ, легенько потакуючы, здовжъ шыбъ и навить не доторкнувся до поживы.

— Дыво дывне!—подумававъ я и хотивъ заразы выпустыты його на волю. Та мени прыйшло на думку, що теперь винъ певно ослаблений и нездатный до литання, а колы заразы увечери выпущу його ось тутъ на подвиррю, то се буде нашому котыкови дуже легка и пожадана здобычъ. Липше буде, колы ще сьогондя винъ переночуе у мене. А завтра ранисенько я занесу його на те саме мисце, де його зловывъ, и пущу на волю.

Другого дня, схопывшыся ранисенько зъ соломы, я побигъ до свойого бранця. Винъ усе ще не брався до ніякои поживы и сыдивъ ослаблений и втомлений у куточку, очыма все зазыраючы черезъ викно на волю. Винъ спокійно давъ себе взяты и поглянувъ на мене тымы самымы несказанно сумнымы оченятамы, якимы дывывся кризь шыбы на сонце та на яблоневи гилькы. Разъ навить винъ потакнувъ головкою, немовъ бы хотивъ сказаты:

— Такъ, такъ, знаю вже, куды мене несуть. Я вже давно знавъ, що воно дійде до того.

Я вынісь його на подвирре. Винъ сыдивъ спокійно въ мойй долони и не пручався. Я чувъ його м'ягке пир'ечко и його тепле тило.

— А смачне мусыть буты його м'ясо!—стрилыла мени наразъ думка черезъ голову.—А що, якъ бы його заризаты и даты спекты?

— Пусты його! Пусты його!—шепче щось мовъ добрый янголь у моимъ нутри.—Адже жъ бачышъ, винъ такой маленький. Навить заходу не варто, щобъ його пекты.

— Але жъ бо шкода його пускаты! Я жъ зловывъ його!—бунтувала ся дытяча впертисть у моимъ нутри.

— Пусты його! Пусты його!—лебедило щось тыхо-тыхо въ найглыбшій глыбыни моеи души.

А пташокъ сыдивъ тыхо и зрезыгновано въ мой жмени. Я растульвъ долоню—винъ не полетивъ. Щось огыдлыве, злорадне трыумфувало въ моимъ нутри.

— Бачышь! Винъ самъ не хоче! Ты жъ давъ йому змогу втикаты, чому жъ не втикавъ?

— Але жъ винъ слабый и зголоднилый,—лебедило щось тыхотыхо въ глыбыни моеи души.

— Етъ, що тамъ!—скрыкнула дытяча впертисть, и въ найблыжчій хвыли я видкрутывъ головку малому гарному пташкови. Винъ затрипавъ разъ чы два своиы тоненькымы нижкамы, зъ шыйкы выплыvlo дви чы тры крапелькы кровы, и малого гарного пташка не стало. Въ мой долони лежавъ холодный, бездушный трупъ.

И наразъ зломылася, розвіялася вся моя впертисть, моя завзятисть, мое самолюбство. Я почувъ выразно, що я отсе зробывъ щось безглузде, огыдлыве, що я допустывся безсердного вбыйства, навалывъ на себе провину, якои не видпокутую и не видмолю никола. Адже жъ я знивечывъ зовсимъ безцильно таке гарне, невынне жытте! Ось тутъ, на вильнимъ божимъ свити, передъ лицемъ сього гарного, теплого весняного сонця я выдавъ и выконавъ жорстокий, ничымъ не мотывованый засудъ на смерть. Теперь я почувъ зовсимъ ясно и выразно, що се вбыйство було зовсимъ безцильне. Адже жъ сього бидного трупыка я не зможу а ни обскубты, а ни йисты. Ни, я не мавъ сылы навить ще разъ поглянуты на його. Я выпустывъ нежывого пташка зъ руки и засоромлений, стурбованый, прыгноблений побигъ геть видъ його, щобы не бачыты його, щобы затерты въ души навить спомынку про його. Мени дуже хотилося плакаты, але я не мигъ; щось не мовъ клищамы стыскало мою душу и вона не могла въ сльозахъ вылыты сього болю. Маленький гарный пташокъ лежавъ у мой души, я понисъ його зъ собою и мени здавалося завсигды, що винъ глядыть на мене своиы несказанно сумнымы очыма, глядыть зъ тыхою резыгнацією, потакуе головкою и шепче тыхо-тыхесенько:

— Ахъ, я се й знавъ, що пропала моя весна, що неволя буде заразомъ и моя смерть!

Въ м'якому вразливому дытячому серци не довго тривалы ти турботы. По двохъ-трьохъ дняхъ я вже забудъ про пташка и його нещасну долю, забудъ, бачылось, на завсигды. Вражинне

мого злочыну залягло десь у темнымъ кути моеи души и звильна його прысыпалы, прыкрылы и погреблы инши вражиння, инши спомыны.

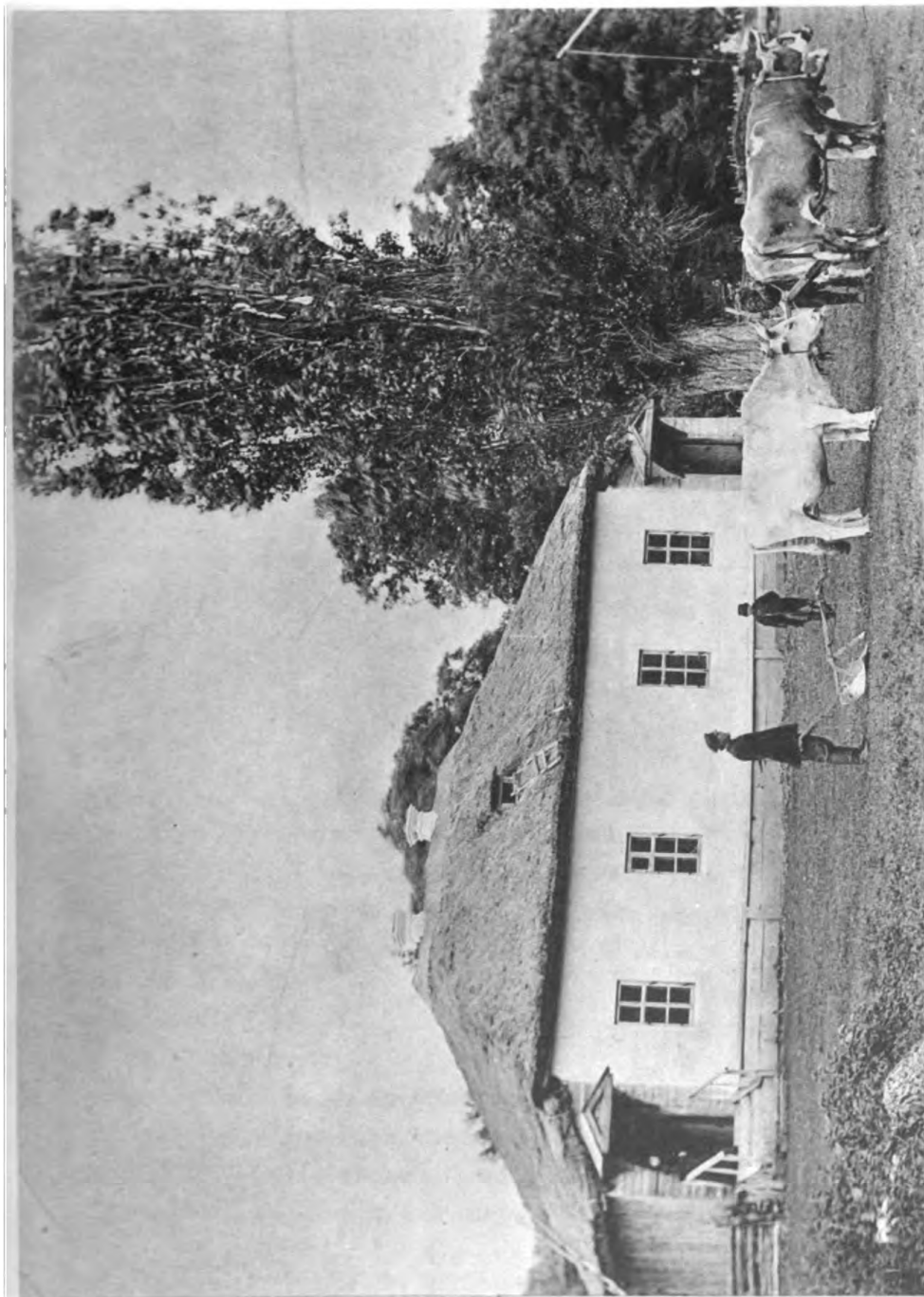
А про те воно не завмерло. Мынуло цилыхъ дванадцять литъ, и колы на мене звалывся першый велькый ударъ нещаслив и доли, колы я молодой, зъ сердцемъ повнымъ жагы, бажання жыты и любыты, посередь чудового лита сохъ и в'янувъ у тюрми и мусивъ почуваты, якъ розбывалывся вси мои надіи, якъ безъ мылосердя толочено, розтоптувано, безъ цили и безъ ума нивечено та руйновано все те, що я вважавъ найдорожшымъ скарбомъ своєї души,—тоди середь тривожной, безсонной ночи явывся мени той маленький, гарный пташокъ, шпыгнулы мени въ саме сердце його сумни, повни тихой резыгнаціи оченята, прошепталы мени його повильни рухы ти несамовыто страшни слова:

— Ахъ, моя весна пропала! Я въ неволи! Знаю вже, знаю, чымъ то воно скинчыться.

И видъ тоди я не могу позбутыся сього спомыну. Винъ затроюе мени кожду хвылыну щастя, розбывае мою сылу и видвагу въ нещастю. Винъ мучыть мое сумлинне, и мени здається, що все дурне, безцильне, жорстоке и погане, що я тилькы колы зробывъ у своімъ жыттю, скрыстализувалося въ конкретный образъ оцього малого, невынно замордованого пташка, щобы тымъ докучлывійше мучыты мене. Тыхымы ночамы я чую, якъ той пташокъ тихо-тихо стукае дзьобыкомъ о шыбу, и я прокыдаю я зо сну. А въ хвыляхъ тривогы й розпуку, колы лютый биль запускае кигти въ мое сердце и грозыть ось-ось зламаты сылу моеи воли, мени здається, що я самъ е той маленький слаб сылый, голодный пташокъ. Я чую, що якась уперта, завзята и нерозумна сыла держыть мене въ жмени, показуе мени невловымы прывыды свободы и щастя, та може въ найблызшій хвыли безъ прычыны и безъ цили скрутыть мени голову.

Ив. Франко.

На теми зъ Хейяма.

(Зъ перського).

1.

Ты знаешъ, серденько: жытте
Дае намъ тугу разъ-у-разъ,
А на кинци й сама душа
Якъ стій одлыне геть изъ насъ.

Сидаймо жъ онъ на морижку,
Зазнаймо скилькысь днивъ утихъ,
Поки новитній морижокъ
Ще не прорись изъ насъ самыхъ.

2.

Мене впевняють: „Буде пекло,
Ба є й тепера“.—
Не вирьмо, сердце, сій промови:
Брехня й хымера.

Колы бъ уси пишлы до пекла,
Хто п'є й кохає,
То взавтра бъ, наче на долони,
Спустило въ рай!

3.

На двори весна. Поручь мене—кохана.
У неї, мовь въ гури, стань.
Є кварта вына,—дакъ його попываємь,
А збоку хвлюється лань.

На дечю думку, се—погань, мерзота,
А я вдовольняюся вкрай.
Бодай я зробився гьдчійшый одь псюкы,
Колы хочь згадаю за рай!

4.

Серце-серце! кров'ю обкыпаешь
Ты зь лыхои доли,
И що-дня, що-дня тебе шматують
Все новитни боли.

На кинци жь кинцивь душа одлыне
Изъ мойого тила...
Такъ на вищо жь ты, душе, до мене
Вь тило прылетила?!

5.

Маешь вроду, любый подыхъ,
Гарна вь тебе кожна рыса;
Маешь лычко, якъ тюльпанчыкъ,
Стань—неначе вь кыпарыса.

А не звисно: за для чого жь
Той Маляръ талановытый
Оздобывь тебе такъ гарно
Вь тлиннимь царстви сього свиту?

6.

По надъ берегомъ течійкы
Пышно квитчатся зилля.
Ты бѣ гадавъ, що то й не квиты,
А сміється янголя.

Не топчите ихъ зневажно:
Кожна квитка проросла
Зъ праху вродныци, що въ неи
Щичка, мовъ тюльпанъ, цвила.

7.

Якъ насъ не було ще,—такъ само свитало,
Такъ само й смеркалось;
Такъ само вертилося небо. Такъ само
Усе видбувалось.

Поволи жъ ступай, бо не порохъ ты топчешъ
Своею ногою,—
Ты гарній красуни отсе наступавшъ
На око п'ятою.

8.

Черезъ те, що я родився,
Свиту корысты немає,
Та й на тимъ, що я помру,
Свить ничего не зыскає.

И даремне я извидкысь
Хочу видповидь дистаты:
На що тра мени було
И родытись, и вмираты?

9.

Такъ! що діється на свити,—
Все не зъ нашого бажання.
Ну й навищо жъ маты въ серци
Всяки замыслы й змаганья?

Разъ-у-разъ мы мусымъ тоскно
Промовлять самы до себе:
„Ще прыйты мы не поспилы,
А одходыты вже треба!“

А. Крымський.

Зъ Абуль-Аля.

1.

И чого се той ганчаръ
Такъ зневажно топче глыну?—
Винъ не думає, що самъ
Стане глына за хвылыну!

Може буты, що й горща
Зъ тои глыны зроблять люде.
Хто захоче—зъ ганчара
Йисты буде й пыты буде.

Може хтось и въ дальній край
Схоче горщыка поперты!..
И товктыметься биднякъ
За жыття и—зновъ—по смерты.

2.

Ворожбыть ворожить людямъ...
Але жъ винъ немовъ слипый:

Мае тамъ якуюсь книгу,
Щось вычитуе у ній.

Ажъ нудьга на се й дывытысь!
Де жъ винъ може розгадать
Ти рядкы, якыхъ не тямьть
Самъ пысака прочытать?!

Перше винъ пославъ бувъ Мусу...
Дали Иса вчывъ не такъ,
Хочъ такожъ навчавъ одъ Бога...
А Мохаммедъ—зновъ инакъ.

Кажуть люде: „На останокъ
Буде ще пророкъ у насъ:
Всю тоди пизнаемъ правду!..“
Бидни люде! шкода васъ!

Вы жылы учора въ питъми,
Та й сьогодни хывете...
Тилькы жъ годи!... въ нашимъ свити
Не балакаймо про те!

Хочешъ стрилыты дурныцю—
О!—крычы найголоснишь!
Але схочешъ правду мовыть—
То шепны та й тыхо дышь...

А. Крымський.

Весна.

1.

Сонетъ 1.

Р весно, весно, де ты забарылась?
Чому не йдешъ ты насъ тепломъ зогриты?
Уже земля, ждучы тебе, втомылась
И хоче снигъ зминять на пышни квиты.

Чы ще зима не досыть наглумылась?
Чы ще морозы будутъ скажениты?
Доволи, вже й диброва зажурылась
И простяга до сонця змерзли виты.

Прийды жъ, прийды; тепла и свитла прагнуть
Уси жыви створиння, вси рослыны
И безъ твоєи ласкы замирають.

А прийдешъ ты,—уборы пышни вдягнуть
Садкы, лисы, и горы, и долины
И спивы щастя въ гаи залунають.

II.

Сонетъ 2.

Прыходь же, весно: вже готови вси мы
Тебе, богыне пышна, зустричаты
И, взглядившы твои зелени шаты,
До тебе выйдемъ зъ спивамы гучнымы.

А ты устамы пышнымы твоимы,
Якъ ривныхъ, всихъ насъ станешъ цилуваты.
И оттоди почнемъ мы оживаты
И замицнятысь сыламы новымы.

И забренуть, и полетыть угору
Нашъ спивъ, окрыленный твоимъ коханнемъ,
И вславыть винъ твои могутни чары.

Усе до одного прыстане хору,
И гимнъ людей зъ пташынымъ щебетаннемъ
Въ одній гармоніи проныже хмары.

III.

Сонетъ 3.

Ты все не йдешъ, и заклыкъ нашъ даремный,
Хоть часъ давно наставъ твого прыходу?
Чому жъ не хочешъ ошастыть прыроду?
Чы тымъ, що въ ій жыве народъ никчемный?

Такъ: темни души й неба покрывъ темный,
Холодни хмары надъ серцямы зъ льоду.
Але прыйды и, якъ цилющу воду,
Подай у сердце намъ свій впливъ таемный.

О, чаривнице! ликарко чудова!
Ты кльчешъ жыты й тыхъ, хто жыть не хоче,
Ты гоишъ раны втомленого духа.

Ось-ось твоя жыва поллеться мова,
Й жыттемъ створинне всяке затрипоче,
Що тую мову тилькы разъ послуха.

V.

Сонетъ 5.

Я чувъ ии, ту мову чаривную,
И сердце рветься ще ии почуты.
Наибильше щастя, де найменшъ отруты,
И щастя те мое, бо я истную.

Та мова душу розважа смутную;
Тоди вже не пытаюсь я, чы буты:
Здається, въ вичнисть бы протягъ минуты,
Щобъ вично бачыть ту красу живуу.

О, хутко, хутко вже тебе побачу,
Красо-прыродо, въ шлюбному убранню,
Тебе, утихо кожному дыханню.

Якою жъ писнею тоби видячу
За радисть ту, що въ сердце налыла ты?
Натхны мене й навчы тебе спиваты!

VI.

Канцона 1.

Вона вже йде,
И сердце жде
Ии, якъ кралю молоду.
Иды жъ скоришъ,

Мене потишъ,
Тоби на зустрічъ я пиду.
Въ ряснимъ гаю
Журбу свою
Забуду й щасте тамъ знайду;
По мукахъ всихъ
До чаръ твоихъ
Зъ сльозамы щастя прыпаду.
Тоби ясній,
Тоби благій
Я росповимъ свою биду;
Твоимъ квиткамъ,
Твоимъ пташкамъ
Гучни я спивы заведу.
Иды жъ мерщій!
Въ прыроди всій
Я чую вже твою ходу.
Красо моя!
Зустріну я
Тебе якъ кралю молоду.

VII.

Канцона 2. Сестина 1.

Вже хмары не таки густы й холодны;
Ихъ сонце проминемъ своимъ розбыло.
Воно осяло и зогрило землю
И щедро всимъ дало свого проминня;
Дало його й на наши вбоги хаты,
И всякъ його прыймае, скільки хоче.

Воно никого помынуть не хоче;
Не якъ земни ти свитыща холодны,
Що ихъ проминне не про вбоги хаты.
И кайданы зими воно розбыло
Не за для тыхъ, що видъ його проминня
Шатромъ готови бь захыстыты землю.

О, сонечко! давай намъ бильшь на землю
Проминня, бо земля тепла вже хоче;
А наши всяки штучніи проминня
Палацы хай освичують холодни.
О, сонечко, колы бь же ты розбыло
Той дахъ, що скрывъ видъ тебе наши хаты.

Щобъ темрявы не знали наши хаты!
Осяяни—воны осяють землю,
Бо свитло, скоро кайданы розбыло,
Вже безъ упыну пиде скрызъ, де хоче.
А норы темни и сныгы холодни
Не скрываютъ видъ земли його проминня.

Тебе, блага небеснез проминня!
Тебе витають наши вбоги хаты,
Бо ты зогрило намъ чуття холодни.
Любовъ небесъ—ты вчышь любыты землю,
И сердце землю всю зогрить хоче,
Бо ты въ йому холодный лидъ розбыло.

Ще лыхо намъ бажанне не розбыло
Иты туды, де сяе намъ проминне,
И сердце буты въ темряви не хоче.
Мы на земли будуемъ наши хаты,
Але зъ небесъ мы визьмемъ свить на землю,
Щобъ винъ свитывъ и гривъ сердца холодни.

Холодни хмары, сонце, ты розбыло!
Пошлы жъ на землю бильшь и бильшь проминня,
Бо наши хаты тьма повыты хоче!

VIII.

Сонетъ Ѡ.

Ма небо знову сонце выплывае,
Щобъ докинчыть звытяжную роботу;

Але покынь теперь свою турботу:
Вже ворогивъ твоихъ давно немає.

Поглянь на все розложыще безкрае:
Тамъ крыга й снигъ, твого вжахнувшысь льоту,
Ростанулы, щобъ дать воды болоту,
Та вже й воно видъ тебе высыхае.

И сонце бачыть, що вйну скинчыло,
Бо бачыть поле вильнымъ зновъ и чыстымъ—
И стало зъ лютого благымъ и мылымъ.

И де вогнемъ палючимъ променыстымъ
Воно снигы ворожи ростопыло,
Зростыло тамъ травы зеленый кылымъ.

IX.

Сонетъ 7.

Вже скризь травця пышно землю вбрала.
Поглянь на гору, якъ тамъ на узбочи
Прыроды сылы молоди робочи
И засіялы безъ плуга й рала.

Дай, Боже жъ, щобъ повикъ вона пышала
И тишыла вси стомленіи очы;
Дай, Боже, щобъ зъ холодной пивнсчы
Вона зимы ще довго не зазнала.

Нехай не схне й не зитнеться косою,
А зеленіе проминемъ зогрита
И скроплена небесною росою.

Бо такъ не втишуть пышною красою
Уси багатіи дарунки лита,
Якъ та травця втишыла собою.

X.

Сонетъ 8.

Бувъ день ясный—и вразъ зибралысь хмары;
Але видъ ныхъ не будьмо въ безнадіи,
Бо то бажани гости весняніи,
Що не приносять намъ на землю кары,

Але несуть дощу благи дары,
Щобъ дать поживу на жыта новіи,
А пышно вбрани луки молодіи
Прыбраты ще въ нови яснійши чары.

И дощъ пройшовъ. Сієє зновъ проминне
Зъ ясныхъ небесъ надъ пышною землею,—
Вона жъ така хороша стала й свижа,

Неначе въ ти щаслыви дни твориння,
Колы ще не глумылыся надъ нею
Ни лютый зєирь, а ни людына хыжа.

XI.

Сонетъ 9.

Весна все дужче розправляє крыла.
Дерева вже вдяглы новее вбранне.
О весно, весно, чыстее коханне,
Якъ бы ты й кожне серце обновила!

Якъ бы й нашъ духъ ты такъ красою вкрыла,
Щобъ безъ злбы, знеєирря й горювання
Твоихъ пташокъ мы чулы щебетання.
Чы надъ людьмы твоя краса безсыла?

Але я все жъ тебе благословляю;
Щасливый тымъ, що мигъ тебе спизнаты,
Я не хотивъ бы землю покидаты

И тилькы смутно, що зъ такого раю
Зробылы мы долину мукъ безкраю,
Де тилькы й можна плакаты-рыдаты.

В. Самійленко.

О ч ы.

онце кынуло по за себе бльскучымъ золотымъ вогнемъ. Бльскомъ мерещилы горы, сялы долины. Прысиле на горбку село залывалося яснымъ свитомъ, миныло фарбамы розтопленого золота й миди. Одынъ струминъ того бльсучого проминня оперся у нызеньку Мотроныну хату. Вогнемъ горилы викна, жеврилы неривни, били стины; вогнемъ обльвався похылений коминъ, бльщалы помашени глеємъ прысьбы; сяючымъ полум'емъ яснила почорнила стриха, и пронькаючымъ свитломъ дрижало кожде стебельце, кождый напивъ перегнылый снопкъ обдертой хаты.

Струминъ бльсучого свитла вдывався и до середины та й залывавъ цилу хатыну. Въ бльску полум'я сміявся мыснъкъ рядомъ билыхъ мысокъ, яснила постиль, выглядавъ из-за сволока свячений васылюкъ, бльщалы святи образы.

Золоте проминне заходячого сонця обльвало високу статью молодой дивчыны, шо схылылася надъ одимкненою скрынею и щось тамъ перебирала; воно гей бы продыралося черезъ неи, а русява ии коса яснила кругомъ, якъ головы святыхъ на образахъ.

На лавци сыдила стара жинка, складала до купы рубци, а въ рукахъ мыгала бльскавкой довга голка: то ховалася, то вырынала зъ билого полотна.

Двери рыпнули. Свитло кынулося цилымъ снопомъ на образы и розбиглось по усихъ кутахъ хаты.

За нымъ увійшла мала пидсадкувата жинка.

- Слава Иусу!
- На вики.
- Що шыєте, нанашко?
- Отъ, щось шыю. Сидайте!
- Най все добре сидае.
- Прыйшысьте намъ що доброго сказаты?
- Нема ничо доброго, ни злого; прыйшламъ, щобы-сьте мени дала зо два сирныкы.

— Калыно, дай сусиди сирныкъ, десь у прывалку,—сказала стара жинка до дивкы.

Дивка поступылася до прывалка та й ажъ засіяла видъ блыску сонця и свои красы. Высока, гнучка, биява—вона за-красыла цилу хату.

Сонце ще яснійшымъ проминнемъ кынуло на хату, лышь уже не золотымъ, а якымсь мутнійшымъ, кервавымъ, а зъ нымъ доходылы якись далеки мишани зъ повитремъ згукы.

— Дзвоняты!—шепнула стара и пиднесла руку, щобъ перехры-стытыся.

- Не хреститыся, то по души дзвоняты.
- Най зъ Богомъ спочывае,—сказала стара побожно,—кому вже судылося умерты.

- А вы не знаете, хто вмеръ?
- Богъ знае.
- Та жъ то Палагна Процева.
- Що кажете!
- Ого!
- Така здорова годна жинка!
- Вночи заслабла, а сьогоня уже й минулася.
- Може то ще не вона?
- Та якъ не вона? Сама ии сестра Васылыха казала мени: йшла селомъ, плачучы.

— И багацтво ничого не помогло, якъ прыйшовъ часъ; а такъ надъ нымъ розпадалася.

- Скупа була небижечка, надъ усимъ ажъ тряслася.
- А теперь якась инша його обяде, бо винъ десь незаба-ромъ схоче женытыся.

— О-тось те вповилы: чы схоче? Сьогоня такый женытыся, якъ жинка умре, що надъ гробомъ трясеться, а винъ ще не старый,

здоровый; лышь учуемо, що якусь дивку засватавъ, такъ якъ те-
перь дзвоны чуемо.

— А пропасныця бы нымъ трясла, та винъ дивку сватавъ бы,—
обизвалася Калына, сміючысь.

— А що жъ ты гадаешъ?

— А де жъ дивка пишла бы за його?

— Та винъ ще липшый видъ парубка, а багацтво ажъ гуде.

— Прыпадокъ вышовъ бы на його маетки! Якъ заверне ве-
лыки, якъ банькы, били очы, то ажъ морозъ тиломъ иде.

— Ой, небого, кобы ты лышь бравъ!

— Най го лыхо бере!

— Що хочешъ,—багачкою була бь. Тамъ поле, воны, кони, ко-
ровы. А въ хати—чого тамъ нема! Повни скрыни усього; видъ
полотенъ ажъ грядкы угынаються,—звій коло звоя. Вона, небижка,
ночамы бувало пряде.

— Ой уже! Якъ бымъ на його подывылася, то бы усього вид-
хотилося мени.

— Дурна, а тоби на що на його дывытыся?

— Та якъ не дывытыся?

— Коло такого хазяйства, якъ у його, то нема часу прыдыв-
лятыся чоловикови.

Жинкы сміялыся, цокотилы, а дзвоны дзвонилы далеко сумно.
Ясне проминне блидло, зчорнило, а видъ червонои луку сиро
видбывався прыкрытый мракою клынь гирь. Гордо, неривно вид-
ризувалыся верхы деревъ, а зъ одного боку пидносывся вгору
золотый хрестъ на церкви. Сонце гасло, дзвоны стогналы, плакалы
и гралы хвылямы прычахлого проминня, погасаючои дныны.

.
.

У дvi недили пiсля того, якъ видзвонилы багачевій жинци
по души, у Мотроны за столомъ сидилы старосты.

Мабуть сусида у таку годину сказала, що багачысько кы-
нувъ на Калыну окомъ та й заславъ до неи старостивъ. Мотрона
зъ утихы не знае, якъ мае годыты: гостыть, частуе; а донька
стоитъ коло педы, якъ стина блида, зъ затысненымы зубамы.
Багачъ и соби понурывся, сыдыть, ничего не говорыть, лышь
видъ часу до часу зыркае на дивку зъ пидъ ока билымы кулько-
ватымы, якъ банькы, очыма.

Въ сели ажъ загудило. Про нищо въ цилимъ сели не говорятъ, лышь про Калыну. Де двое стоить, тамъ, якъ кажутъ,— вона третя.

— Отсе разъ їй трапляється, отсе разъ! багачкою буде.

Дивкы кажутъ, що вже видъ теперь згордила: хочъ ще не подала слова, а вже иде селомъ, якъ бы никого не бачыла. Молодыци, що мають свекрухъ, завьдують, що сама буде соби у хати; парубкы нибы жартують, а выдко, що ихъ злисть бере, що не можуть зъ багачемъ зривнятыся. Калыну и саму багатство кортыть, та часомъ ажъ повирыты не може, колы нагадає, якою багачкою вона була бы, якъ люде за люде малы бы їи, якъ бы у церкви розступалыся передъ нею, якъ бувало передъ небижкою Палагнуо. Киньмы йиздыла бы, якъ пани яка. Варвара, що такы пышається, що їй тато волы дає, и ривнятыся до неи не зможе. Лышь якъ його соби нагадає, то наразъ якъ бы замерла; та не такъ його, якъ його били кульковати, якъ банькы, очы.

.
.

Уже по весиллю.

У хати лышь пташачого молока нема, багацтво ажъ розпирьається, а вона виддыху соби не дає, все робыть та й робыть, якъ бы пишла за такого, що якъ не заробыть, то не мае що до рта взяты. Цилый день у работи та у хазяйстви. Якъ винъ на обійстю, то вона въ хати щось робыть; якъ винъ увійде до хаты, то вона на обійстю десь знайде соби роботу, а все лышь дывытыся, абы сама була, щобы не чула його духу, не выдила билыхъ велькыхъ, якъ банькы, очей.

Не разъ у недилю убереться якъ пава та й иде зъ нымъ до церкви. Винъ ажъ голову задерє зъ гонору та лышь видъ часу до часу глыпає на неи окомъ, а їи кождый його поглядъ якъ бы цвяхомъ до земли прыбывавъ,—опустыть въ долыну очы, а на серци якъ бы хто каминня наклавъ.

Зъ усей работы найлипше любыла прясты; та хочъ грядкы видъ пряжы угыналысь, вона все пидъ куделею сыдыть. Сусиды казалы, що винъ бувало небижку жинку и самъ до кудели наганяє, а за цей лютытыся, та й сварытыся, що колысь уси кудели переломыть.

А вона сыдыть та такъ якъ той павукъ снує нытку за ныткою та й зъ веретена очей не зводыть.

Колы винъ коло неи сяде, говорыть,—вона соби говорыть видповидае, та лышь видъ часу до часу видвертае голову, абы не бачыты його велькыхъ билыхъ, якъ банькы, очей.

Якъ колы сама у хати, то стане коло викна та й задывыться на сыне небо, на горы, що ховалыся у далекій сынявій мрази, та й зитхне глыбоко, якъ бы ій жаль було за тымъ сынимъ небомъ, що такъ яснило, колы вона ще дивувала, колы ще не знала, яка іи доля чекае.

Вулицею перебижыть яка дивка, зачервоніють овыванкы, а іи якъ бы сипнуло щось за серце,—прыпре голову до стины, а думкы, якъ мухы, брентять по голови. Нагадае то одно, то друге; якъ бывало ходыть зъ дивкамы на танецъ, та якъ Иванъ іи здоганяе; Басыль, бывало, завсигды іи першу клыкавъ у танецъ. Иде на толоку, якъ бы на весиллє, така рада, така весела,—а въ голови все одна думка, усе якъ бы пыталася іи, що іи чекае, якъ вона жыты буде?

Ось показалося жытте!

Щось зновъ мыгнуло по передъ викна. То винъ звидкысь зновъ узявся. Гадала, що його нема дома, а винъ тамъ стоить та й держыть щось у рукахъ. Ставный винъ, высокій, волоссе, якъ зъ ворона, чорне, блыскуче. Наразъ видвернула голову, прыкнула віи, та хоть не дывыться, то бачыть його кульковати били, якъ банькы, очы.

.....
.....

Знайшлась дытынка. Таке маленьке, неспромижне, вытягае рученята, шукае іи серця, жые іи кров'ю. Безъ неи воно не обійдеться, плачемъ іи прыклыкае, а вона сумуе, колы лышае його. Воно цилый свить для неи, циле жытте въ нимъ, цила іи душа. Лышь колы бъ воно до неи засміялося, подывылося на неи. Ухопыла обыдва кулачкы у свои руки, цмокае, всмихається, а воно стягае губкы, кривыть бровынята, насылу розтулюе затулени віи. Ще разъ покрутыло головкою, скривылося—и глыпнуло на ню велькымы билымы, якъ скляни банькы, очыма.

Н. Кобрынська.

Поезія.

Сльози.

Мынае часъ ночамы, днямы,
Сплывае мрйнымъ коломъ снівъ,
И вже давно не вси миждь нами
И друзи й свидкы кращыхъ днівъ.

О, скількы сылы занепало,
Погасло радисныхъ надій,
И скількы страдныкывъ послало
Прокльоны доли молодій.

И скількы спыть ихъ сномъ могылы
Въ земли холодній мовчазній,—
Оттыхъ, що сылы въ ихъ кыпили,
Що потопалы въ мори мрй!..

Такъ на ланахъ достыглыхъ жыта,
На буйнимъ витри колоскы
Найкраще зерно плодovyте,
Мовъ сльози, точать на пискы...

Лисля похорону.

Гирко ты плакала... Стины мовчало.
Блымала, гаснучы, свичка сумна.
Тини по темныхъ куткахъ хвлювали,
Мовъ шепотили: „сама ты, одна!..“

Гирко ты плакала... Все промынуло:
Мылощи, любощи, свята ясни...
Все геть мынулося. Круто звернуло
Щастє недовге на темряви дни.

Гирко ты плакала... Сльозы душилы.
Сумно глядили на тебе зъ стины
Очы дружыны и мовъ говорылы:
„Серденько, годи, забудься, засны!..“

Гирко ты плакала... Стины мовчало.
Мовъ прыслухалася й тыша нима.
Тини ше блыжче зъ куткивъ выступало...
Въ цилому свити була ты сама!..

Урожай.

Въ чыстимъ поли похожаю,
Скільки зору—оглядаю
Буйни нывы та ланы:
Скризь пышаються вони!

Колосъ колосу кывае,
Колосъ колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

Ледви-ледви колыхае
Билотурка золотая,

И поныкъ густый ячминь,
Мовъ йому стояты лянъ.

Шелестыть овесь митластый,
Зъ витромъ бавыться, сриблястый,
И волошка промижъ нымъ
Грае винчыкомъ дрибнымъ.

Перепилка голосыста
И комашка золотыста,
Жукъ, метелькъ той и я—
Вси въ степу одна сем'я.

Всимъ намъ сонце зъ неба сяе,
Всихъ насъ степъ прыйма-витае
На ясныхъ своихъ ланахъ,
Вси мы въ його у гостяхъ...

А надъ степомъ витерь віе,
Сяе сонце, землю гріе,
Ходять-грають на корни
Хвыли золота ясни:

Колось колосу кывае,
Колось колосу спивае,
Нибы скризь гуде бджола,
Божа ратайка мала.

* *
* *
* *

Не прышукуй зъ неправдою згоды,—
Стринешъ лютую згубу ты въ ій,
А въ годуны важкои прыгоды
Стій за правду, безбоязно стій!
И падешъ ты, якъ палы герои,
Тамъ, де досыть славетныхъ лягло,
Де зъ ихъ слизь и кровы ихъ святои
Слово правды живои зійшло.

* *
*

Тыхо гойдаються въ сыньому мори
Искоркы-зори,
Нибы купається въ хвыли блыскучій
Рій ихъ летючый.
Скели здіймаються, ще неостыли,
Темни, похыли.
Въ чорнимъ мижгирри десь свитло палає
И погасає.

Чуєте писню на тыхому мори,
Въ синимъ простори?
Слухайте, ось вона зновъ обизвалась
И увирвалась.
Човень малюється въ мори на хвыли
Геть за пивъ-мыли.
Хто, безталанний, тамъ хоче вловыты
Долю у сити?..

Тыхо купаються въ сыньому мори
Искоркы-зори;
Тыхо гойдається пина тамъ нижна
Вся билоснижна.
Писня далекая ледви лунає,
Мовъ замирає...
Дай йому, Господы, въ ничъ сю вродлыву
Долю щаслыву!..

М. Чернявський.

Лялечка.

Етюдъ.

Triste comme un beau jour
pour un coeur sans espoir.

F. Corré.

Драбнястый визъ, запряженный одною конякою, разъ-у-разъ пидскакувавъ и немилосердно трусывъ, не попадаючи въ колею. У земської вчителькы Раисы Левицькой, що йихала на вози, почало одъ труської дороги болиты пидъ грудьмы—и це було добре, бо одривало ии одъ прикрыхъ думокъ. Вона ще не прохолола писля исторіи зъ попомъ, мовъ видламокъ розирванои выбухомъ бомбы. Передъ ии очыма якъ на злисть вставало худе, скрывлене видъ злосты облычче попове... Та все скинчылося тымъ, що ии перенесено до другои школы, куды вона саме й йиде. Заразъ по испытахъ вона забрала своег убоге манатте и, не бажаючы й дныны лышатыся въ одному сели зъ нависнымъ попомъ, подалась у до-рогу. И хочъ вона далеко була вже одъ мисця прыгоды, а все жъ ця исторія гнитыла ии, якъ сонна мара, и мутыла ии, и пидіймала у серци злисть. Це вже вдруге на протязи своеи трынадцаты-литньої службы вона мусыть черезъ непорозуминне зъ попомъ ми-няты школу—и хто знае, що чекае ии на новому мисци...

Але те, що такъ трусыло и такъ кололо пидъ грудьмы, не давало снуватися гиркымъ думкамъ.

Край дороги, якою котывся визъ, лежавъ билый писокъ и пересыпався на витри. Раиса задывылась, якъ курывся надъ зем-

лею, немовъ дымъ, билый писокъ и пеленою закрывавъ далеку смугу чорного бору. Чепурни березы маялы на витри, якъ русалки, зеленымы косама. Кострубати й прысадкувати вербы зъ обохъ бокивъ дороги мицно чиплялыся оголенимъ кориннемъ за землю, немовъ хыжий птахъ загнавъ пазури у здобычъ. Було, не вважаючи на травень, душно, якъ улитку. По горячому небови повзлы довги й били, якъ павутынне, хмарки, а на заходи вставало щось гризне и росло и сварылось далекомъ гуркотомъ. Раиса все поглядала туды, зъ тривогаю думаючи, чы втечуть воны одъ грозы, пры одній згадци про яку вона холола и здригалась. Визныкъ, въ одповідь на їи проханне, цмокавъ на шкапу и бывъ їи пужалномъ по сухыхъ ребрахъ, та це помагало не багато.

В'ихалы въ лисокъ. Тутъ було затышно и пахло смолою. На тли яро-зеленои молодой березыны гаптувалысь чорни гилькы сосныны, а тамъ, де березына вытисняла сосну та пропускала парусы сонця, все, здавалось, залыте було зеленымъ бенгальськымъ вогнемъ. Надъ дорогою попадалась часомъ вся въ цвиту дыка груша, або кущъ черемхы зъ медовымъ духомъ билыхъ деликатныхъ кытыць.

За лисомъ шыроки поля поволи й лагідно спускалыся унизъ, и визокъ усе котывся вузькою нев'изженою дорогою, шо бигла кривулькою помижъ озымынсю до села.

Та ось и село. Середъ нызькодолу й мочаривъ стояло воно, прыкрывшы свои убоги осели витамы крыслатыхъ вербъ. Здалеку здавалося, шо то не хаты, а стижки счорнилои й гнылои соломы ховаються пидъ вербама.

Визокъ котывся вулицею, а Раиса цикаво роздывлялася на обыдва боки. Хаты здебильшого булы стари, чорни, зъ чорнымы жъ, порослымы мохомъ, стрихама. По дворахъ стоялы багна й зеленасти калюжи. Вулиця тежъ блыщала баюрама. На всьому одбылысь слиды убожества. И жытла, и люде, шо вично рыються въ земли, прыйнялы, ввыжалось Раиси, колирь земли, здавалысь деталяма мертвои прыроды. Багныстою вулицею йшовъ мужыкъ, немовъ дубове кореныще котылось по дорози: смагле, якъ кора на дереву, облычче, цупки, порепани й прыпали землею руки, груби, якъ пенькы, ноги. Онъ выбигла зъ чорнои хаты молодыця, прыклала долоню до очей и дывылась на подорожню. Сонце грало на їи бронзовыхъ голыхъ ногахъ, якъ на стовбури похыленои надъ тыномъ вербы. На вулицы, по пидъ хатама, валялася де-

ревня; диды сыдили на ній, схылившы головы, и ледве можна було одризнаты ихъ одъ той темной, счорнилои массы. Замурзана дитвора, въ помишь зъ собаками и свынямы, роилася по пидъ тынню. Худи пидсвынкы на высокыхъ ногахъ, зъ заболоченымы черевами, ныкалы по вулыци. Скризь тхнуло гноемъ. Въ долини, въ озерци, хлюпалы праныкамы пидкасани, зъ червонымы якъ у бусливъ ногамы, молодыци. За выгономъ, край села, виднилось друге село, густо заселене сирымы хрестамы, пидъ якымы тыхо спочывалы, обернувшысь въ землю, трудивныкы земли. А дали розлягалось поле—ривне, сиро-зелене, голе—на якому червона спидныця робитныци здавалася одынокою польовою квиткою.

За закрутомъ, на горбочку, з-за велькыхъ пышныхъ кленивъ, выглянула била церква. Черезъ дорогу, проты церкви, стояла школа—нова, висока, пидъ зализомъ, на горбочку, якъ сорока на тыну. Визныкъ завернувъ и в'ихавъ у велькый, зарослый шпорышомъ, двирь.

Показалось, що школа замкнена. Раиса обійшла навкругы ии, зазырнула у викно, звидкы глянула на неи пустка, поторсала колодкою на дверяхъ одъ чорныхъ синей—никого й ничего. Якыйсь чолсвикъ сперся одъ вулыци на тынь и зъ цикавистю стежывъ за Раисою.

— Не знаєте, въ кого ключъ одъ школы?.. я нова вчителька...—звернулась до нього Раиса.

— Та мабуть у сторожыхы, у Тетяны... Бигай-но швидко по Тетяну, вона поле въ мачухы на городи!...

Услидъ за цымы словами почулася лопотнява босыхъ нигъ и щось биле мыгнуло на вулыци.

Раиса сила на лавци пидъ школою и чекала сторожыху. Навкругы було тыхо и безлюдно. На велькому зеленому шкильному двори паслась роспряжена вже визныкомъ коняка, а винъ самъ прылигъ у холодку пидъ возомъ.

Мынуло такъ бильшь пивъ годыны. Врешти лягнула хвиртка и на стежци показалась Тетяна. Суха, прыстаркувата дивка, вона мицно держала въ замазаныхъ свижою землею пальцяхъ ключъ, зъ неймовирою поглядаючы на Раису.

— Здрастуйте!..

— Здрастуй!.. одчыны шкслу... я прыйихала до васъ за вчительку.

Тетяна прожогомъ, зъ рухамы москаля у спидныци, кынулась одчыняты школу, впустила Раису, а сама побигла зносыты зъ воза речы.

Гучно залуналы по пустыхъ хатахъ Раисыни крокы, и сперте, зъ сыльнымъ духомъ сосновой дошки повитре затамувало ій виддыхъ. Вона швидко поодчыняла викна. Тепле, зеленасте свитло выповныло хаты, и глянула у викна шырока блакыть неба.

Тетяна тымъ часомъ позносыла усе манатте зъ воза, унесла воды, подала учительци вмытыся и налапавшы въ мишку самоваръ, вытягла його звидты за вухо, ажъ винъ забряжчавъ.

— Самовара вамъ ставыты?

— Наставъ...

Покры сторожыха поралась билия самовара, Раиса пишла оглядаты школу.

Школа була простора, нова, недавно поставлена. У вельки викна невпынно перлось сонце и такъ пекло высоки соснови стины, що на нихъ выступала жывыця. Жовто помальовани парты, ссунути въ кутку докупы, булы покрыты пыломъ. Въ шыбку былась здорова муха и жалибно дзычала. Одъ черной шафы зъ кныжкамы до шкильной дошки павукъ снувавъ павутынне. Раиса обійшла уси покои,—скризь була пустка и тыша; школа нагадувала порожній вулій, перекинутый пидъ хатою на сонци. Кватыра вчителькы складалась зъ двоохъ невелычкыхъ хатынокъ. Особльве мала була спальня. Въ ній заледве могло помистытыся лижко, маленький столыкъ и невелычка скрыня. Колы Раиса прылягла на лижко, ій здалося, що вона опынылася на дни глыбокого колодязя, бо нетынковани соснови стины, що тисно обступалы іи навкругы, дуже скыдались на цямыну. Друга хатына була трошкы бильша и зъ виконъ выдно було билу церкву середъ зелени высокыхъ деревъ.

Покры учителька пидживлялася, сторожыха стояла коло дверей, уважно розглядаючы іи та іи пакункы зо всихъ бокивъ. Врешти вона насмилылась, сила зъ красчку на канапку и почалась розмова, въ якій сторожыха намагалась якъ найбильше довидатысь видъ Раисы та якъ найбильше расповысты ій.

Раиса дизналася, що школа стоить порожньою ще зъ посту, колы учителька злягла та й хутко й душу Богови оддала; онъ тамъ, у тій маленькій хатынці, де Раиса буде спаты,—тамъ

мучылась одынока якъ палець учителька, и колы бѣ не стари матушка, не було бѣ кому и очей закрыть.

— Хыба пипъ старый уже?

— Ни, пипъ не старый, винъ удовецъ, мае одну дивчынку пидлитка, стари жѣ матушка—то маты попова... Багатырѣ, велыкымъ хазяйствомъ орудуе, а що въ сели панивъ нема—нема де й заробыты, то люде йдутъ до батюшкы...

Тутъ Раиса довидне дизналася, що й колы саме сказавъ пипъ дякови, що одповивъ йому дякъ, що зѣ того вышло, и якъ та исторія одбылася на крывій Семеныси, чоловикъ якои доводиться братомъ у другихъ дяковому кумови... Оповиданне Тетяныне, якъ хвыли одъ укынутого въ воду камня, все шыршымы й шыршымы кругамы росходылось по селу, займало массу людей, захоплювало далеки куткы и плутало таки детали рижныхъ сторинъ жыття, що въ голови Раисыній усе змишалося, и вона перестала слухаты гоминку сторожыху.

Росташувавшысь на швыдку въ своихъ двоухъ покоикахъ, впорядкувавшы свою дивочу постиль, Раиса рано лягла у лижко. Та спаты не могла. Свичка блымала на столыку въ головахъ, а вона, вытягышысь пидъ свижимъ рядомъ, водыла очыма по дощаныхъ сосновыхъ стинахъ тисной хатыны. Пры тмяному свитли стины ще тиснице обступалы Раису, ще бильше нагадувалы колодажну цямрыну. Раиса лежала на дни колодязя, а тамъ, вгори, куды свитло ледве доходило, почынався свить и жытте.

Жытте!... вона думала про нього. Отъ ий уже трыдцять першый рикъ пишовъ, а чы багато дало ий те жытте? Вона тилькы и жыла, що въ останнихъ клясахъ духовной школы, колы семинарысты, называючы себе родычамы ии, прыносялы ий кныжки, вель зѣ нею розмовы про любовь до народу, про polityку... Ий було страшно и любо; вона ховалась зѣ своимъ скарбомъ, зачытувалась до болю головы, тремтила одъ новыхъ думокъ и почувала въ соби таку любовь до „народу“, що спочатку хотила вмерты для нього, а потому роздумала и поклала жыты. Вона уважала себе за щось выще одъ своихъ подругъ, та й одъ тыхъ людей, що булы навкругы; въ грудяхъ у неи радисно былась хвыля новой сылы. Вона рвалась изъ шкильныхъ стинъ на волю, на службу „народови“. И сталося. Батько, старый убогий дякъ, забравъ ии додому, на село. На сели булы сами мужыкы, якыхъ Раиса добре знала и не дуже любила. Вдома, у бидноти,

у велькій сем'и, де не було місця зайвому роту, жылось не весело. Правда, батько изъ шкуры лизъ, щобъ одягты Раису не гирше одъ попивенъ, абы даты їй спромогу йиздыты по весилляхъ та по храмахъ, де можна було знайти жениха-богослова. Та женихъ якось не знаходывся, бо ни багачкою, ни красунею панна не була, беда вдома не меншала,—и по двохъ рокахъ, змарнувавшы батькови надїи, Раиса мусыла пїйты вь учителькы. Трынадцять литъ учителькою! Трынадцять литъ вона сохла, якъ яблуко у суши. Спочатку хочъ потишала себе думкою, що вона не зайва на свити, що вона служыть высокій справи, але ця теорія зъ кожнымъ рокомъ блидла, половила и зъ часомъ зовсимъ загинула. Жытте, таке одноманитне, таке безбарвне, текло вузькымъ корытомъ и ничего не давало для особыстого щастя; вироблялись однобични, професїональни интересы, по за якымы вона почувала себе мухою в-осены. Вона такъ и называла себе: „осиння муха“. Раиса не разъ пытала себе, чы любыть вона свою школу? Такъ, вона любыла школу, любыла свою роботу, пры якій втрачала голосъ, хрыпила, надсажувала груди и вела безперестанну вїйну зъ школярамы, зъ ихъ батькамы, зъ попомъ и зъ начальствомъ. Вона любыла це все, якъ любыть мужыкъ оранку, жныва або твердо лаву, на якій спочывае його натомлене, струджене тило.

Однакъ для серця цього було мало. Правда, воно не разъ розцвیتالось пидъ зминлывымъ проминнемъ щастя, цвилло закынуте, невидоме, у тыши, и не маючы надїи кынуты насинне вь родючий грунтъ, зив'яло, зсохло, якъ зсохлы їи лыця, груди, руки, якъ зсохла вона вся, мовъ польова квитка зъ гербарїя.

И ось, кынута долею вь чуже село, ще бильшь одынока, якъ доси, перевертається вона зъ боку на бикъ на дни колодязя и не може заснуты, и зъ жахомъ думае, що мусыть же выйты колысь зъ цього колодязя и стритыся зъ дїйсностю, вь якій центральне місце на сей разъ займае така дрибнычка, якъ видносыны зъ попомъ.

Вже почало дниты, колы Раиса заснула.

Збудывъ їи чужый голосъ пидъ викномъ:

— Я ще вчора бачывъ, якъ щось пид'ихало до школы, та й кажу батющи: чы не нова вчителька, а вони й посылають—пїйды, кажутъ, до Тетяны, дизаййся, хто, звидкы й що воно...

Раиса, мовъ опечена, скочыла зъ постели и застукала въ викно. Яке йому дило? Це не церковна школа, а земська!... Вона його не знає и знаты не хоче, винъ для неи нищо, винъ тилькы „законовчитель“, та й то не теперь, на вакаціи. Це просто нахабнисть, думала Раиса и хвлювалася.

За килька день була недиля. Раиса не пишла до церкви. Зумысне. Вона ныкала по порожнихъ хатахъ, перечытувала стари кныжки, сыдила въ садку пидъ деревомъ, або прыймала школяривъ, що прыносила їй сунуци, абы познайомытысь зъ учителькою. Пойихаты на вакаціи вона не мала куды, батько давно померъ, до родычивъ не хотилось.

Пипъ ничымъ не об'являвся, и Раиса трохи заспокоилася.

Раиса найбильшь любыла сыдиты пидъ викномъ у свой „чыстий“ хатынци, звидкы було выдно билу церкву середъ густои зелени. Часомъ, колы сонце погідно сидало, церква здавалася рожевою, а вершечкы деревъ золотымы.

Одного вечора, колы Раиса мылувалася грою свитла на церкви, передъ викнамы несподивано з'явылася висока постать. У Раисы стрепенулось сердце. Одскочывшы одъ викна, вона кинулась до выходу, та згадала, що обыдвѣ двери выходять у двиръ, и вона напевно стринеться зъ попомъ. Раиса перебигла клясь, одчыныла викно и высочыла въ садокъ. Пипъ поторсавъ двери, постоявъ трохи, и, обійшовшы школу, заставъ Раису пидъ стиною.

Обое змишалыся.

Винъ знявъ брыля, и рум'янець збентеження поповзъ йому ажъ на лысыну.

Вона—зигнута и блида, стрила його переляканымы и сердытымы очыма.

Винъ прыйшовъ познайомытыся. Винъ знавъ, що вона прыйхала и въ недилю выглядавъ їи въ церкви, але вона не одвидала дому Божого... Вона тутъ людына нова, никого не знає, и колы трапытыся яка потреба, винъ просыть звернутыся до нього—свого найблыжчого сусида. Бо хочъ вона земська вчителька, та винъ думає, що церква й школа мусять иты поручъ.

Винъ не помитывъ лыхого вогныку въ Раисыныхъ очахъ, якымы вона метнула въ нього пры останнихъ словахъ—и вивъ дали:

— Я и моя маты будемо дуже ради, колы вы насъ одвидаете... Скоро прыйде на вакації моя дочка Тася... вамъ буде веселице...

Раису мучыло одно пытанне: чы поклыкаты попа у хату? Те, шо вона була „зъ духовныхъ“, прыщепыло їй певну повагу до людей не зъ свицького стану, але спеціальна нехить до гостя перемогла.

— Цуръ йому!—ришыла Раиса и слухала дали. Гостю докучыло стояты. Шукаючы очыма, де бѣ систы, винъ тыхо понисъ свою загорнену у билый пидрысникъ, скорійшъ жиночу, нижъ чоловічу постать до садовои лавкы.

Раиса тежъ сила зъ кравчку.

Отець Васыль, за пивъ годыны, яки проседивъ на лавци у шкильному садку, встыгъ пожалитыся на свою п'яну, линыву и не дбаючу про церкву парафію, роспытаты у Раисы, хто вона й звидкы и навить злегка докорыты покійній вчительци, шо не вмила защепыты молодому поколинню духа покоры.

Раиса неохоче й коротко одповидала свому гостеву, але о. Васыль благодушно не помичавъ того. Прощаючысь, винъ ще разъ запросывъ Раису въ гостыну.

Раиса ускочыла въ хату. Шоки въ неи горилы, въ грудяхъ трипалося прыкре почутте несповненого обов'язку... „Треба було поклыкаты до хаты... першый разъ прыйшовъ... Та цуръ йому!..“ удруге подумала вона.—„Образытсья? Покирно прошу! Не треба мени зъ нымъ ніякыхъ зносынъ.“

Та зносыны не порвалыся.

Стара „матушка“ прислала якось їй тарилку малыны, а колы Раиса трохы занедужала, и Тетяна сповистыла про це „батьошку“, винъ давъ їй килька порошокивъ хины и потому роспытывавъ у Тетяны про здоров'е вчителькы.

Проте Раиса не показувалась а ни въ церкву, а ни въ попивській господи, хочъ була певна, шо цымъ ображує духовну родыну. „Нехай!“ уперто говорыла вона и одводыла тоди очн одъ викна, въ яке дывылася на неи била церква въ обіймахъ зеленыхъ велетнивъ.

Мынувъ травень, почалась червцева спека. Одынъ день выдався особлыво гарячымъ. Ще зъ самого ранку Раиса почувала якусь тривогу въ тили.—„Неодминно буде гроза!“—зъ жахомъ думала вона. И справди, писля завзятой, хочъ тыхой, спеку якось

швидко смерклося и запавъ морокъ. Небо и земля стемнили, на обрії з'явилась чорна смуга. Скоро на смузи тій щось блыгнуло, немовъ спанхнувъ сирныкъ и погасъ. Трохы згодомъ показався свить у другому мисци, а дали зновъ спалахнувъ на першому. Небо переморгувалось. Проблыскы свитла, спочатку таки блиди й тыхи, чымъ дали розросталыся, потужнили. Почало здаватися, що за чорною смугою хмари то здїймається, то падає, щобъ пиднятыся на другому краи, хвыля вогняного моря.

Та ось у новому мисци щось моргнуло. Свитло блискавки притьмарылось, за те выбухы прыскорылы темпъ. Чорне небо безперестанку моргало блискавкою, осмихалось кривымъ усмихомъ.

Раиса все бильше и бильше хвылювалася. Бо хочъ хмари могли пройты стороною и тоди все кинчылось бы далекою блискавкою, та могло буты и инакше, а тутъ якъ на те вона пустыла додому Тетяну и лышылась сама у порожній школи. Раиса засвитыла передъ образами лямпадку, забылась у кутокъ, далеко видъ виконъ и здригалась коженъ разъ, колы викна раптомъ блыкытнили одъ сыльной блискавки и мебели, заскочени свитломъ, немовъ розбигалыся зъ якоись таемной нарады.

Ничъ быстро надходила.

Чорни хмари росли на крайнеби, насувалыся надъ чорною землею. На двори стало чорно, якъ у комени. За те блискавка розгорялася, жеврила, ставала слипуче-билою. Колы вона потокомъ билои лявы роздырала заслону нocy, на обрії на одну мыть з'являлась въ огняныхъ рямахъ чорна сыльветка зъ тополь, хать и витрякивъ и чезла якъ сонъ. Околышня тыша була насычена тривоگوю, жахомъ навить, тепле повитре мовчало, якъ залякана дытына. Здавалося—вельтенський звирь-потвора наблыжавсь до прынышклои земли, роскывавъ вогняну пашу и скалывъ чорни зубы. Одъ його дыхання трусылыся дерева и поховалось усе жыве. Звирь усе наблыжався, шырше роскывавъ пашу, частійше дыхавъ полум'ємъ... Чулось вже далеке рычанне... И вразъ сталося щось незвычайне: тыхе повитре стрепенулось, скрутнулось, шарпнулось въ бикъ, знялось надъ землею и зъ божевильнымъ жахомъ кынулось тикаты... Воно мчалось на ослипъ, у темряви, зъ свыстомъ и сычаннемъ перестрашу, розбываючы груды обь стины й барканы, порываючы за собою писокъ, лысте, дерева и все, що лежало на його дорози. А на здогинъ за нымъ такъ само

мчалась чорна потвора, нависала надъ землею и позихала полум'ємъ...

Раптомъ—гарр!..

Видь того рыку затремтила земля, забрязчали шыбки й йойкнуло сердце.

Раиса скрыкнула. Ще ранійше, за кожnymъ гуркотомъ грому, вона неспокійно кыдалась въ кутку помижъ двома стинамы и тихо постогнувала. Їи вытрищени очи и зблидлый, схудлый зразу выдъ свитылысь у темряви фосфоромъ. Вона чула, що волоссе стало у неи тверде, якъ дритъ, и щось холодне разъ-у-разъ торкалося до нього. Ноги й руки были холодни, якъ лідъ, а въ середыни, у грудяхъ, клубкомъ котылась тривога. Але колы почалась кононада и надъ головою чи покотылысь небесни гарматы, Раиса скорчылась вся и забылась у куточокъ, зъ нимымъ жахомъ чекаючы катастрофы. Лямпадка передъ образомъ згасла, и Раиса не мала сылы встаты и засвитыты чи. Тымъ часомъ пальба ставала частищою. По небу литалы вогняни стрилы, червони змїи, цили клубкы полум'я. Колы зъ одного боку розлягався дружній постриль, то зъ другого въ отповидь йому вылитавъ и котывся по небу такой могутній гримъ, що земля тряслась, стины въ школи ходылы ходоромъ, а парты въ сусидній хати у дыкому сполоху знималысь зъ мисця и зъ грюкотомъ гасалы у порожньому кляси. Кононада тяглась довго и уперто.

Та ось все стыхло, прычаилось, наче збиралось зъ сыламы. И раптомъ небо понялось вогнемъ, росколосось посередыни и зъ страшнымъ трискомъ завалылось на землю, церква похытнулася, стины въ школи розсыпалысь и все щезло и затыхло.

.....
— Панно Раисо, чы вы ще живи й здорови?—почула вона коло себе якыйсь чужый голось.

Спахнувъ сирныкъ, и въ блидому свитли з'явылась передъ нею велька фигура о. Васыля у билому пидрясныку. Зъ його парусынового, окованого жовтою бляхою, велычезного парасоля збигавъ на помистъ струмокъ воды, а чоботы были въ болоти. Винъ прынисъ зъ собою въ душну и сперту атмосферу зачыненои хаты вохкистъ и свижистъ литнього дощу, и надвирне повитре трохы очутыло Раису.

Побачывшы слыве зомлилу вчительку, чи блиде, ажъ жовте облычче, шыроко одкрыти очи, о. Васыль скрыкнувъ:

— Що зъ вама, Боже мій!...

Винъ сквапно засвितывъ свичку, наблызывъ ии до Раисыного
лыця и стурбовано поспытавъ:

— Що зъ вама?

Раиса мовчки дывылась на його пошыршенымы зинькамы,
хочъ, здавалося, пизнавала гостя.

О. Васыль зложывъ пучкы своеи пухкои, якъ у попади,
рукы и, обвиваючы лице Раисыне холодомъ вохкого рукава, пере-
хрестывъ ии велькымъ хрестомъ:

— Во им'я Отця и Сына и Святого Духа...

Раиса звелась на ноги, повела тривожно по хати очыма и
тыхо поспытала:

— Грозы... нема вже?

Нема... Выпавъ гарный лывный дощъ, и небо теперь ясне...
Ну й буря була!.. Колы вдарывъ останній гримъ, винъ думавъ,
що запалыло церкву и побигъ оглядаты... але показалося, що все
гараздъ, хочъ вдарыло десь блызько коло церкви, або коло шко-
лы. Тутъ винъ згадавъ, що Раиса лышылась сама, бо пустыла
Тетяну додому, и схотивъ довидатыся, чы не сталось чого зъ
Раисою, чы не налякало ии, тымъ бильшъ, що двери одъ школы
одчынени булы... Ажъ тутъ онъ що... Ну, якъ же вона себе по-
чувае?... Лучче?... Слава Богу!.. Отъ тилькы въ хати душно, не-
здорово, краще одчынныты викно... Що? Вона боиться?... але жъ
небо зовсимъ ясне и зоряне, а повитре чысте й тыхе... Правда?
Ий такъ лучче буде. Чы може винъ чымъ помогты ий? Може бъ
послаты по Тетяну, а то вона ще не зовсимъ очутылася... Звис-
но, колы вона не хоче, винъ не посылатыме, хочъ на його думку
такъ було бъ краще... За те винъ заразы прышле ий настоянны
на зилли, пивъ чаркы якои прожене зъ лыця ии блидоту и заспо-
коить сердце. А теперь винъ побажае ий на добраничъ и споди-
ваеця, що завтра вона встане цилкомъ здорова...

И колы винъ прощався, одъ його пухкои рукы, одъ билого
пидрясныка, що загортавъ слыве жиночый торсъ, одъ блидуватого
облыччя, сирыхъ очей и навить лысыны вѣяло такимъ спокоемъ,
що Раиса не могла пустыты його такъ швыдко одъ себе. Якъ-не-
якъ—вона була йому вдячна.

— Посыдьте ще—несмиливо попрохала вона о. Васыля, не вы-
пускаючы його рукы зъ своеи,—чого вы такъ хапаецесь? У мене

мусыть буты готовый самоваръ, я ще до грозы поставыла його... Нап'ємося чаю...

И не даючи йому часу на одповідь, вона пирнула въ темряву сусидньої хаты...

Самоваръ радисно клекотивъ и выпускавъ пару. Лямпа пидъ билымъ абажуромъ золотыла нови соснови стины. Духъ свижого чаю мишався зъ озонованымъ повитремъ, въ одчынени викна дывылось зорямы небо. Раиса дзвоныла склянками. Ии суха фигурка въ билій одежи метушылась по хати, якъ на витри перынка, чорни очи блыщали, на зив'ялыхъ лыцяхъ гравъ легкий рум'янець, а въ голоси чулась така нотка, наче електричність, пронисшысь надъ землею, лышыла дещо въ цьому утлому тили.

О. Васыль, заклавшы ногу на ногу и пускаючы струмокъ дыму одъ папиросы, дывувався тій раптовій змини въ настрои учителькы, хочъ ця змина була йому прыемна. Йому прыемна була й та чыстота, якою блыщало золото самовара, молошный абажуръ лампы, соснови стины, сукня хазяйки и зоряне небо.

Раиса ще не зовсимъ одійшла писля грозы; це було помитно зъ легкого тремтиння руки, колы вона ставыла передъ гостемъ склянку, зъ ии нервовыхъ, занадто жвавыхъ рухивъ, зъ блыску очей и пиднесеного настрою. Ий зразу стало такъ легко говорыты зъ о. Васылемъ, наче винъ бувъ ии давнимъ и хоросымъ знайомымъ.

Показалось, що вона знала його покійну жинку. Фаня була на дви клясы старша за неи, але вона добре пам'ятае ии. И отъ вона померла... висимъ литъ мынуло, якъ померла, а Раиса ничего й не видала.

— Єдына потиха лышылась у мене въ жытти— це моя дивчынка Тася... Вона завтра або позавтру прыйиде.

И колы о. Васыль говорывъ про дочку, облычче въ його ставало добрымъ, а сири очи променилы. Винъ бувъ радый, що мае зъ кымъ поговорыты про свою улюблєнцю, а Раиса цикавылася дивчынкою.

Опричъ Таси, вони згадувалы багато спильныхъ знайомыхъ,—и тутъ Раиса мала чымало несподиванокъ...

Тымъ часомъ рій згадокъ и видомостей про смерть, надгороды и щаслыву або сумну долю спильныхъ знайомыхъ тыхо брєнивъ у хати пидъ веселый клекить самовара и выкыкавъ у

пам'яты давно забути облыччя й подіи, колысь пережыти почуття, колысь пещени надіи...

По видходи о. Васыля, Раиса пирнула въ лижко, на дно колодзя. Однакъ вона не помичала ныни сягаючої у высочинь цямрыны, надъ якою трипавъ крыламы морокъ.

Передъ очыма іи стояла велька постать зъ спокійнымъ облыччёмъ, зъ променыстымы очыма, зи складенымы надъ іи чолломъ пучкамы пухкой руки.

За два дни у школу вбигла дванадцятылитня дивчына зъ кругленькымъ клапаухымъ выдочкомъ помижъ пиднятымы до горы плечыма. Іи быстри чорни очыци нагадувалы покійну Фаню—и Раиса зразу догадалась, що то Тася. Погано пошыта перкальова сукенка не укrywала оцупковатой фигуры, били панчохи тисно обхоплювалы груби лыткы, а жовти вушка одъ рудыхъ черевыкивъ тилипалыся на верха, якъ свынячи вуха. Тася проскочыла повзъ Раису—и, не помитывшы іи, оббигла уси клясы, стукаючы черевыкамы та заглядаючы у вси закуткы, наче вона вернула до свого дому и обдывлялась, чы все гараздъ. Врешти вона наскочыла на Раису и засоромылась. Але не надовго. За килька хвылынъ вона вже засыпала Раису безладнымы пытаннямы:

— Чы є въ неи сестра? А вышни въ садку вже достыглы? Чы и въ неи була та сама начальныця въ школи? Яки конфитуры Раиса любыть, бо вона любыть всяки?... и т. д. и т. д.

Тася швыдко спрыятелювалася зъ Раисю, не выпускала іи руки зъ своихъ, тягла до себе въ гостыну. Раиса пишла.

Въ попивськыхъ горныцяхъ воны никого не застала. Та о. Васыль скоро надійшовъ и дуже зрадивъ Раиси.

— Матусю... матусю...—гукавъ винъ у другу хату, утыраючы вприлу лысыну:—гостя маемо.

Десь здалеку почувся частый стукитъ, наче коза стукала ратыцями по помости. Трохы згодомъ у дверяхъ показалася чорна баба зъ ципкомъ у рукахъ, одъ якого и походывъ той чудный згукъ.

— Матусю... матусю...—передражныла вона сына—гисть... а який то гисть? Вчытелька... могла бъ давно вже прыйты...

Вона зновъ постукала ципкомъ, перейшла, не звернувшы увагы на Раису, хату, сила на стилецъ и замымрыла: матусю... матусю... вчытелька... вчытелька...

Не вважаючи на неласкаве витанне, Раиса зразу почула симпатію до цієї старосвицької фігури в чорній мищанській одежі. Голова в матушки була пов'язана по старосвицьки чорною хусткою, з якої виглядала замисць обличчя печена картопля.

— Мати на всіх нас бурчать отакъ...—прохавъ выбачення о. Василь.

— Бурчать... бурчать...—повторила стара попадя, встала, перейшла, постукуючи, хату, сила на другий стілець и замуричила собі щось під нись.

На неї очевидячки не звертали уваги.

Тим часом Раиси видно було, як у другій хаті Тася присила передь грубкою, запустила в неї руки, щось довго порпалась там и вытягла врешти звидты слоичокъ з конфитурамы. Знявши обережно папір, вона запустила в середину палець, обмазаний в попиль, и швидко сунула в ротъ. Вона з такою насолодою лызала конфитуры, що чорні очки блищали в неї, як у звирка, а настовбурчени вуха червонили, як свижо нам'яти.

О. Василь хвалывсь своимъ хазайствомъ. Винъ показавъ власноручно посаджені яблуні, давъ имъ добру рекомендацію, познайомывъ и з запахомъ стани, з болотомъ коровника и склыкавъ для неї усе кудкудакаюче, гегаюче и крякаюче пирнате царство. Зо всіх звиркивъ, які оточали Раису на великому дворі попивської господы—самымъ жвавымъ и цікавымъ була Тася, оцупковата фігурка якої шыгала поміж телятамы, або врывалась середъ нескананого гвалту в гусяче стадо.

Пылы чай на веранді пры тыхому заході сонця. Велика й благодущна фігура о. Василя, безперестанне бурчанне старої матушки, що нагадувало джурчанне воды з підъ рынвы, жвавість молодой кизочки у Тасі, ця проста розмова й обстановка навивали на душу спокій. В одчынени у хату двері дывылись з патретивъ архырей надъ старынными червоными меблямы и збільшували невеличке товариство, в якому Раиса не почувала себе одынокою.

Лидъ рушывъ, знайомість зав'язалася.

Раиса рада була, колы Тася часомъ з самого ранку забигала до неї и тягла и в лись, або в поле. Часомъ вони брали з собою о. Василя. Винъ мусывъ з нымы шукаты гры-

бы, насылу згынаючы свою сыту постать у билому пидрясныку. Колы винъ втомлювався, а довги косы мокрилы одъ поту, воны позволялы йому спочыть. Потому часто прыбигалы дывытыся, якъ винъ лежавъ на трави та пахкавъ папироскою. Воны зносылы йому вызбирани губы.

Стару матушку Раиса швыдко пидбыла: вона варыла й конфитуры, помагала въ пекарни, доглядала робитныць. Стара була дуже рада и выявляла се бурчаннемъ, якъ и на всихъ домашнихъ.

Вси четверо складалы немовъ родыну.

Особлыво веселымы были у ныхъ недильни обиды. Заразь пился службы Божой Тася тягла Раису до себе, и та мусыла йты до кухни, щобъ зготувать для маленькои ласухы яку легуминку. Роспечена коло вогню, зъ засуканымы рукавами, влитала вона до йдальни, гремила посудю и проганяла о. Васыля, шо валявся зъ газетою на канапи.

— Идить до себе, вы намъ заважаєте!—весело крычала вона йому.

За обидомъ выходыла зъ о. Васылемъ, якъ звычайно, суперечка. Рахувалы, скильки о. Васыль выпывъ чарокъ.

— Вы вже п'ять выпылы!—зъ обуреннемъ гукала Раиса...— Вамъ це шкодыть, а вы п'єте та й п'єте!...

— Яка зъ васъ учителька,—до п'яты порахуваты не годни: я выпывъ чотыри, а не п'ять.

— Ни, п'ять... я вамъ забороняю бильше пыты—чуєте?

— Ова!

— Ова!—дражнылась Раиса и швыдко хапала зъ столу пляшку.

О. Васыль боронывъ свои права и йшсвъ вйною на Раису, обертаючысь раптомъ зъ слугы Божого въ слугу Марса. За столомъ здймався страшный заколотъ, Тася выщала, якъ заризане порося, стара попадя бурчала, переходыла зъ мисця на мисце та невдоволено стукала ципкомъ, ажъ посуда дзвенила.

Кинчалось звычайно тріумфомъ слабйшой стороны, та въ грунти были задоволени вси, хочъ апетыть Тасинъ такъ загострувався одъ боротьбы, шо зъ солодкого слыве никому ничего не лышалося.

Разомъ воны йиздылы на синожать, въ поле, на пасику. О. Васыль зывкавъ до вчытелькы. Винъ часомъ посылавъ йи доглядаты сапальныць на бурякахъ, або прыручавъ одвезты полу-

день косарямъ, що Раиса робыла охоче. За цымы прыемнымы, звычайнымы для Раисы розрывкамы непомитно збигавъ часъ, тымъ бильшь непомитно, що вона почувала себе въ сем'и о. Васыля, якъ у ридній. Въ кинци лита Тасю одвезено до школы, и всимъ стало сумно. За те о. Васыль мавъ прычину частійше навидуватись до школы, щобъ поговорыты зъ Раисою про свою улюбленыцу. Опречь того, винъ прыносявъ зъ собою „Епархіальныя Вѣдомости“, яки йому линькы було чытать самому, и вони чыталы вдвохъ. О. Васыль насампередъ розгортавъ оддиль хроникы. Тамъ стоялы усе знайоми назвыща, опысувалысь всякы выпадкы й змины въ жытти мисцевого духовенства. Спочатку Раиса цикавылась цымъ зъ ввичлывосты, щобъ не образыты о. Васыля, а потому втяглася и перенялася интересама колышникхъ, ще за часивъ бурсы, своихъ знайомыхъ. Лучалося, що колы прывозылы почту, а о. Васыля не було вдома, Раиса перша перечытувала новынкы и нетерпляче чекала о. Васыля, щобъ подилытыся зъ нымъ тымы новынкамы.

— Чы вы чулы, що о. Аркадія переведено на другу парафію, а о. Феогность диставъ набедренныка?—стричала вона його.

— Невже? Звидкы вы знаете?

— А ось чытайте.

И вони нахылялыся надъ газетою такъ, що чорна грывка Раисына лоскотала лысыну о. Васылеви.

Скоро о. Васыль знайшовъ роботу въ школы. Батькы прыводылы дитей запысувать до школы, и Раиса такымъ способомъ знайомылась зъ селянамы. Тутъ о. Васыль бувъ дуже корыстнымъ: винъ знавъ кожного селянына, його жытте, характеръ и думкы, знавъ його жинку й дитей, його скарбъ тлинный и не тлинный. Пышно розсившысь у кляси, о. Васыль порядкувавъ:

— Цього можна прыйняты—маты його богомильна жинка, николы не пропустыты службы Божой...

— А! й ты, Иване, прывивъ до школы хлопця... хочешъ, щобъ и сынъ бувъ такой велькорозумныкъ, якъ батько!.. Ни, цього не запысуйте... Я його знаю...

— Змылуйтеся, батюшко, не гнивайтесь! Я жъ у тому спашу не выненъ.

Тутъ починалыся рахункы за спашъ, або за якась покрадене жыто; о. Васыль сердывся, пырскавъ, червонивъ и настоювавъ, щобъ хлопця не запысувалы. Це сердыло Раису, та пры людяхъ

вона уважала незручнимъ нагадаты попови свои права. Колы жъ Раиса довидалась, що селяне почалы, перше нижъ до неї, ходыты до попа зъ проханнемъ за своихъ дитей, вона обурылась и выявила йому своє незадоволенне. О. Васыль однакъ потрапывъ заспокоиты Раису, и все вышло такъ, що вона ще мусыла дякуваты йому. Та й якъ було не дякуваты або не слухаты його! О. Васыль все знавъ и все мигъ. Треба було полагодыты дахъ у школи, бо протикало,—о. Васыль заразы знаходывъ майстривъ. Потребувала учителька дровъ на зиму,—о. Васыль доглядавъ, щобъ привезено сухыхъ. Здумала Раиса йхаты въ управу, або въ мистечко,—о. Васыль стававъ у прыгоди киньмы и т. д. и т. д.

Раиса справди була вдячна йому за несчысленни дрибни услуги та рады, безъ якихъ вона въ чужому сели почувала бъ себе далеко гише.

Опричь того, винъ їй подобався. На їи поглядъ винъ бувъ гарный: одъ його високого чола были спокой и шляхетнисть, сири очи променилы щыристю, освичувалы тыхымъ свитломъ циле облычче. И винъ бувъ нещасный, лышывшысь такъ рано удивцемъ. Раиса чула часомъ въ серци певну нижнисть, якась матерне почутте до сього знивеченого жыття, и їй легше було выбачыты о. Васылеви, нижъ кому инчому.

По вид'изди Таси, Раиса умовылась столуватыся у старої матушкы. Шо-дня утрюхъ вони дилылы хлибъ-силы. Це зблыжувало ихъ, немсвъ ридныло. Раиса навить де въ чому вplyвала на духовного отця. Вона поволи зменшувала звычайну порцію чарокъ, яку о. Васыль заживавъ при обиди, и врешти о. Васыль зовсимъ залышывъ пыты. Колы винъ росповидавъ їй, якъ винъ багато мигъ выпыты та скільки часомъ выпывавъ, серце їи сговнялось гордистю, що отъ же вона змогла своимъ вplyвомъ выкореныты таку застарилу й згубну звычку.

Довги осинни вечоры вони проводылы разомъ за круглымъ столомъ попивськой йидаљни, пры свитли тьмяной лямпы. Пидъ буркотанне старої матушкы велысь безконечни бесиды про Тасю, згадувалось у найдрибнищыхъ подробыцяхъ їи дытынство, їи выгядкы, словечка. Вони укладалы пляны їи выховання, мріялы про їи долю. Атмосфера въ йидаљни ставала теплищю, риднищю.

Осинній холодный морокъ, що облягавъ димъ и бывъ у викна дрибнымъ дощемъ, оддильавъ ихъ одъ цилого свита. Вони

почували себе на безлюдному острови и через те ще близьчмы одно одному.

Часомъ вони читали довги й скучни романы безъ кинцевыхъ картокъ, вытягнени въ комори зъ покрытой пыломъ завали. Читала Раиса. О. Василь ходивъ перехыльцемъ по хати, заклавши руки въ кешени пидрясныка та схылившы въ задуми голову, а по стинахъ лазыла тинь кудлатого ведмедя.

Стара попада дримала. Инколы зъ просоння вона чиплялась до якогось слова, бурчала, стукала ципкомъ та росходила такъ, шо Раиса мусыла зупынятысь. И егамовували, и зновъ точывся по хати ривный голосъ, бравъ штурмомъ хату осинній дощъ и лазыла по стинахъ ведмежа тинь.

Та справжними святными вечорами булы ти, колы о. Василь читавъ напысани имъ для недели проповиди. Винь близьче присувавъ до себе чадну лямпу, закладавъ за вуха непокирни косы и обертався въ деспота. Найменчый шумъ, найменча, хочъ бы й похвальна увага старои матушкы просто його розлючували. Винь читавъ свій твиръ, и ясни очи його металы искры, а вибрующый голосъ, злегка гугнявый, выкыдавъ цили стосы энергичныхъ сливъ. Зъ легкымъ рум'янцемъ на щокахъ, зъ глыбокою зморщкою помижъ бривъ—о. Василь громывъ своихъ парафіанъ, якъ старозавитній пророкъ. Краджкы, неслухнянисть, п'янство, байдужнисть, вбывство души и тила—густою хмарою нависали надъ головами, а на зустричъ тій хмари йшла ще чорнища, ще гризнища хмара страшныхъ обицянокъ пекельной кары и пахла сиркою и дыхала полум'ямъ. А середъ цыхъ чорныхъ хмаръ, якъ бильй невинный голубъ, здіймалась у высочинь огрядна постать натхненного проповидныка и вбирала въ себе зачаровани погляды обохъ жинокъ.

— Я имъ покажу, я ихъ допечу!—страхавъ о. Василь неприсутнихъ парафіанъ.

Правда, все це було гарне й сыльне, та деяки мисця не вдовольняли Раису. Й здавалося, шо одни думкы треба було поясныты, розвыты, други зовсимъ выкнуты; до того алегоріи не завжды булы яснымы и консеквентнымы. О. Василь не допускавъ жадной крытыкы. Якъ напысавъ, такъ напысавъ.

— Ни слова змины!—роспалювався винь.

Однакъ Раиса стояла на своему, доводила. Почыналась палка суперечка, въ якій часомъ необережне слово зъ усть о. Василя

ображало Раису. Кинчалось на тому, що Раиса брала оливоць и робыла въ рукопысу вставки та поправки, зъ якими о. Васылеви такы доводилось згоджуватися.

У недилю Раиса ранійше бигла до церкви, зъ нетерплячкою чекала проповиди. Вона уважно помичала, який впливъ зробить проповідь на парафіянъ, особльво въ тыхъ мисцяхъ, що булы змодификовани ею, и ій здавалося, що бабы зъ бильшымъ почуттемъ сякають носа, а облыччя чоловикивъ набирають розумнишого выразу.

Проповидь здавалась Раиси вельчньою, а о. Васыль гиднымъ здобутого тріумфу. Проминня тіи славы осявали и іи, бидну вчительку, бо й вона частыною свого „я“ впливала на массы. Це іи пидносило у власныхъ очахъ.

Потроху й непомитно Раиса прыв'язувалась до о. Васыля.

Особльво видчувала вона це у ти дни, колы о. Васыль йиздывъ до благочынного або на з'изды попивськи, и Раиса вечорами лышалась вдома. Вона нудылась, сновыгала по своихъ чыстыхъ хатынкахъ, не знаходыла соби мисця. Школа выдавалася ій тоди сосною домовыною.

Не знаючы, що зъ собою робыты, куды себе подиты—Раиса бигла до старои матушки. Цилый вечиръ удвохъ вони розмовлялы про высоки душевни прыкметы о. Васыля й про те, яке то нещасте лышытыся удивцемъ у молодому вици.

Въ дывному настрои верталась вона одъ матушки и довго не могла заснуты. Лежачы на свому вузькому келейному лижку въ слабо освитленій свичкою кимнатци, вона чула въ грудяхъ прыплывъ теплои хвыли. Мымохить згадувався ій той радисный трепеть, зъ якимъ прыступала вона, дивчынкою, до прычастя, або тепла, солодка, до млосты прыемна молитва вирующего сердца. Давно це було...

Вона хотила бъ зновъ пережыты ти хвыли, упытыся ими. Та чы можлыво жъ це?

Вона лежала и сподивалася, що воно прыйде зновъ, те чысте, зазнане въ дытынстви почутте и якъ весняный дощъ оживыть засохле сердце... Вона сподивалася и разомъ зъ тымъ боялась сподиватися...

И воно прыходыло.

Зъ высокосты, де вывся морокъ и куды Раиса зводыла очи, сплывала на одыноке сердце Божа ласка, и воно росцвиталосся, якъ квитка папороти, пышнымъ, хочъ недовговичнымъ цвитомъ...

Вона засыпала зъ одсвиженнымъ теплымъ тиломъ, ій було соромно и хороше, якъ дытныи писля довгого и ревного плачу.

Часомъ писля такои ночи Раиса чула у серци гостру й холодну крыцю. Та крыця ризала іи, раныла сердце, доводыла до роспуку.

— Не треба иллюзіи, не треба оманы...—сердылась на себе Раиса.—Годи закрываты дійсність... я не дытына. Коны мое житте не вдалосся, не можу жъ я осолодыты його цукеркомъ въ розмалъованій обгортци... Я не хочу себе дурыты, не треба мени марныхъ надій, не треба мени никдго й ничдго... Такъ,—никдго й ничдго...—Вона никого не хотила тоди бачыты, не ходыла обидаты, жовкла и худла за одынъ день и сухымы гарячымы очыма ризала якъ ножемъ.

Стурбованый, що вона не з'являється на обидъ, о. Васыль заходывъ у школу, и хочъ Раиса крычала йому зъ спальни, що не хоче його бачыты, що въ неи голова болыть, сидавъ у свитлыци и доты потишавъ іи, поны вона не заспокоювалася...

И зновъ такы вона мусыла буты йому вдячною...

Раиса старалася одячыты о. Васылеви чымъ могла, корыстувалася всякою нагодою. Здоров'є жъ о. Васыля вона взяла спеціально пидъ свою опіку. Доволи було о. Васылеви выскочыты безъ шапки въ холодни сины або у двирь, якъ це винъ звыкъ завжды робыты, уже Раиса мчалася за нымъ навздогинъ зъ шапкую та зъ хусткою на шыю. Спочатку о. Васыль байдужно прыймавъ це пиклуванне, та врешти воно почало йому докучаты, особлыве, коны Раиса робыла йому сцены за те, що винъ не бережеться.

Вона не розумила, якъ можна не дбаты про здоров'є людныи, що має обов'язкы не тилькы родынни, але й громадськыи. Винъ такой чыстый, такой идейный, зъ могутнимъ даромъ слова—мдже й повыненъ вплываты, мусыть жыты для выщыхъ цилей, для добра своихъ парафіянъ. Винъ має мисію.

Вона говорыла зъ селянамы про ту мисію...

Однакъ, помынаючы моменты невдоволення, Раиса мала свои прыємносты. Ранійшь вона ніякъ не могла бъ повирыты, що така проста, звычайна ричъ, якъ пистъ, якій вона не надавала

доси жадного значиння, може буты джереломъ втихы. Столуючысь у матушки, Раиса почала постыты. Вона худла и блидла, чуючысь трохи ослабленою видъ посту пры важкій праці у школи, але та стрыманисть, та дисципліна, якымы вона підіймала духъ въ утлому тили, давала насолоду.

Другою втихою їи стала рання служба... Вона схоплювалась зъ лижка въ темній, выстуженій за ничъ хати, боячысь заспаты утреню й кыдала окомъ на годынныкъ. Було ще рано. У викна дывылась зимова ничъ, зори тремтили въ морозному повітри, досвітчане свитло въ далекихъ хатахъ блымало, якъ вовчи очи. Вона блукала по темныхъ, ледве освітленихъ свичкою хатахъ, кулылась и тремтила одъ дотыку холодного повітря, а крокы їи гучно луналы въ околышній порожняви. Въ чорній одежи (иншу вона перестала носыты), зъ накинutoю на голову темною хустынкою, вона, немовъ послушныця, бигла до церкви зъ першымъ дзвономъ. Тамъ, пры двохъ-трюхъ жовтыхъ плямахъ свитла, сторожъ замитавъ помистъ, и пылъ одъ нигъ людськихъ сидавъ на грубо помальованихъ богахъ, на убогій позолоти. Вгори высила темрява и гучала жалибнымъ акордомъ розбытыхъ дзвонивъ. О. Василь, розглажуючы ще мокри одъ вмывання косы, великымы крокамы проходывъ черезъ церкву и на швыдку стыскавъ Раиси руку.

Поволи по церкви, то тутъ, то тамъ, займалась вогныкы, мовъ сходылы зори, на образахъ выступалы сухи и чорни облыччя, одъ входу чулося чалапанне нигъ, а по церкви розходылась струмкамы сыва пара зъ ротивъ и носивъ перемерзлого люду.

Вся ця обстановка выкликкала у Раисы молютовный настрій. Вона ставала за крыласомъ зъ правого боку передъ церковнымъ богомазомъ середнихъ викивъ. За нею сякався на цилу церкву старый дякъ и помекувавъ, пробуючы голосъ.

Служба почыналася. Раиса перебирала въ голови мольтвы; деяки зъ ныхъ здавалысь їй поетычнымы. Стоячы на колінахъ, вона выльвала ихъ зъ повного серця и все дывылась на о. Васыля, наче чекала, що винъ забере ти мольтвы и однесе до Бога. Шепчучы слова покору й бланяня, вона помичала тремтинне червонныхъ устъ пидъ темнымъ вусомъ, ловыла полыскъ сирыхъ очей и була певна, що одъ високого, ажъ до лысыны, чола б'е тыхе свитло.

А колы о. Васыль въ хмарахъ сынього дыму здіймавъ свои пухки руки до першого проминня ранишнього сонця и волавъ до Бога м'ягкымъ, трохы гугнявымъ баритонемъ, душа Раисына здіймалась на тыхъ згукахъ у высочинь и роспускалась тамъ, разомъ зъ дымомъ ладану, въ золоти недильного сонця.

Раиса перша пидходила цилуваты хрестъ.

Погидною й тихою верталась Раиса зъ церкви. Тило ии робылось такимъ легкымъ, наче вона зразу схудла, спына трохы млила, виддыхъ стававъ вильнищымъ. Вона сидала у своій скромній свитлычци, застеляла стиль скатиркою и заживала проскурку, це пречысте тило Боже, зъ такимъ настроємъ, немовъ святный день далекого дытынства кыдавъ на неи свою тинь...

Праця въ школи втомлювала Раису, та не вдовольняла. Ии бильше цикавыла змина въ поглядахъ, нови почуття, напрямокъ думокъ—все це було таке нове, несподиване. Не можна сказаты, щобъ та змина дывувала ии—навпаки, вона не могла зрозумиты, якъ вона могла такъ довго жыты иншымъ жыттемъ, не пыла жывущою воды зъ крыныци, яку носыла у власному серци. Вона просто сама себе обкрадала. Теперь, дякуючы небесній ласци й помочи о. Васыля, передъ нею простяглыся нови стежки, знайшлась нова пожива для серця. Раиса мала таке почутте, наче пидъ твердою шкаралушою лялечкы у неи выростають барвни крыла и набирають сылы до льоту. Зъ покорою называла вона себе ученицею о. Васыля. Вона потребувала разъ-у-разъ чуты й бачыты свого вчытеля. Весь вильный часъ свій Раиса пересыджувала въ попивській господи. Вона навить рахувала день свій зъ тои хвыли, колы напоследокъ могла быты зъ о. Васылемъ. Решту вона охоче выкреслювала зи свого жыття.

Коло Риздвяныхъ святъ о. Васыль трохы занедужавъ. Раиса прысвятыла хорому весь свій часъ, вси свои сылы. Вона зъ такимъ запаломъ выповняла обов'язкы мылосерднои сестры, що навить докучыла о. Васылеви.

Разъ вона прокынулась середъ ночи зъ ясною и страшною думкою: о. Васыль умирае. Вона могла бъ прысягты, що хтось ий заразъ сказавъ: „умирае“. Вона боялась думаты про це—и разомъ зъ тымъ уявляла соби блиде облычче зъ заплющенымы очыма на руци чорнои матушкы и росхрыстани, схвыльовани передсмертнымъ виддыхомъ, груди.

Вона прыхапцемъ накиннула на себе одѣжу и, мовъ загипнотизована, выбигла зъ школы. На двори снигъ сынивъ та гравъ вогнямы, въ морозному повітри предмети здавались твердищымы, гострищымы. Навкругы було тихо й пусто. Снигъ рыпивъ пидъ Раисынымы ногамы (кальоши вона забула взуты), а вона бигла и уявляла соби: свитло у викнахъ, грюканне дверыма, оханне й лементъ, а на рукахъ у чорной матушки смертельно блиде облычче и напивъ мертви уста вымовляють *и* им'я...

— Иду...—шепче Раиса, поспишаючы. Вона бижить що сылы, хочъ ноги пидъ нею тремтять и вгынаються. Вона не вирить, що добижить и посилає напередъ свою душу. Вона певна, що варто їй добигты—и станеться чудо, винъ оживе и одужає. Вся кровъ збигається до *и* сердца, и тилькы одно воно живе й готове до боротьбы.

Раиса чує, що ноги *и* не вытрымають, ось-ось пидигнуться... Вона добуває останни сылы... додає ногама жвавосты рухамы цилого тила... Та ось врешти блымнуло свитло... въ одному викни, у другому—и Раиса грудымы наскочыла на фиртку у высокому баркани. Фиртка зачынена. Раиса прыпала лыцемъ до шпары. Въ шыроку росколыну фиртки глянувъ на неи билый и холодный, якъ зъ крыгы, димъ зъ чорнымы заспанымы викнамы. Було тихо. Навить псы спалы.

Раиса обперлась плечемъ у фиртку и заплющыла очи. Не радисть, а втома обняла *и*. Наче кровъ, що збиглась до сердца, парюу взялась у морозному повітри, въ грудяхъ стало пусто и слабо.

Колы Раиса одкрыла очи—передъ нею въ сыньюму сяйви билилы снигы, блыщала в'изжена дорога, дрималы убоги хаты, немовъ били грыбы на чорныхъ коринцяхъ. Навить слиды у глыбокому снигу бачыла вона выразно, значыть це бувъ не сонъ, а дійсність.

Їй стало соромно.

Схылывшы голову, вона тихо попленталась назадъ.

— Колы бъ хто не побачывъ, думала вона, озыраючысь. Вона боялась стриты свидкивъ свои ничной мандривкы.

Скризь було тихо й безлюдно. Тилькы коло церкви сторожъ такъ несподивано ляпнувъ у калатало, що Раиса мало не впала.

На другий день Раиса довідалась, що о. Василь спокійно проспав цілу ніч і відчуває себе дуже здоровимъ.

О. Василеві почала докучати безперестанна опіка надъ його особою. Коли вінъ виходивъ зъ хати, його одягъ підлягала контролю; на нього намотували стільки хустокъ, наче вінъ збиравсь за тридев'ять земель, фуфайки жъ, сплетеної Раисою, вінъ не мавъ права скидати цілу зиму. Коженъ кашель, навіть самый легкий, викликавъ докори въ необережності. Бракъ апетиту вивъ за собою усильні запрошування, а великий апетитъ—благання не об'идатися. Це дратувало о. Василя. Це просто якась змова проти нього. І чого їй треба видъ нього, тій старій панні!..

— Вы мени въ ротъ дывытєся, а сами ничѳго не йистє, скоро зъ васъ моци будуть!..

Грубый тонъ и раздразованне о. Василя ображали Раису. Вона покірно зносила його деспотизмъ; нічого не сказала йому, коли вінъ прогнавъ Тетяну та найнявъ на її місце, кого самъ схотивъ, хочъ новий сторожъ вично стырчавъ у попівській пекарні і нічого не робивъ у школі.

О. Василь не помичавъ того. За те Раиса виразно бачыла, що вінъ ухыляється одъ довгихъ бесидъ та суперечокъ, яки такъ подобались Раиси.

Вечеры вони проводылы разомъ, хочъ то вже булы не давни вечеры.

Після чаю стара матушка прымощувалась підъ грубою, ставыла передъ собою решето зъ пир'ємъ и скубла, злегка дримаючы. Раиса простягала руку до кныжки и несмыливо пытала:

— Може почытаємо?

— Е, не хочу, докучыло... Що тамъ у тыхъ романахъ? Не знаю, для кого вони пышуться—хыба для старыхъ паннивъ, щобъ кровъ розгриваты...

Зъ цымы словамы о. Василь кыдавъ скисный поглядъ на Раису и позихавъ. Вінъ чалапавъ по хати, позихавъ, нудывся, або сидавъ на канапку и зновъ позихавъ зъ смакомъ и зъ кряканнемъ.

Матушка за пир'ємъ вторувала йому.

— Ты бъ пишовъ спаты, а то щєлєпы роздєрєшь...—радыла вона йому.

— А справди пйду... чогось сонъ налігъ на мене,—позихавъ о. Васыль и йшовъ спаты, не вважаючы на те, що було ще рано и що Раиса съдила въ столовій.

Часто винъ забирався до пысання церковныхъ кныжокъ, немовъ не помичавъ Раисы.

Инколы жъ його просто гедзъ нападавъ—и тоди винъ ставъ вавъ нестерпучымъ: пускавъ Раиси шпылькы, глузувавъ зъ ии екзальтаціи, осміювавъ навить ии поверховнисть, сперечався проты того, що самъ ранійшь обстоювавъ. Стара матушка мусыла браты пидъ оборону збентежену й засмучену Раису, сварылась на сына и стукала ципкомъ, щобъ перерваты непрямну розмову.

Зъ прыйиздомъ на Риздво Таси видносныны поправылись. О. Васыль зновъ ставъ мылымъ и веселымъ, а Раиса почувала себе добре, немовъ выкынула зъ пам'яты усе непрямне.

Та згода була не довгою; Тася швыдко пойихала, и о. Васыль занудывся. Винъ блукавъ по хатахъ млявою ходю, спустывшы голову, и не знавъ, що зъ собою робыты. Врешти одного вечора пидйшовъ до шафы, выйнявъ пляшку зъ горилкою и нальвъ соби чарку. Раиса выдывылась на нього велькымы переляканымы очыма. О. Васыль походывъ, походывъ и зновъ нальвъ чарку. Раиса зъ жахомъ дывылась на нього. Та колы винъ згодомъ нальвъ третю чарку, вона раптомъ знялась, мовчки попрощалась зъ о. Васылемъ и выйшла зъ хаты.

Не роздягаючысь, не свитячы свитла, Раиса впала на каняпку у свой свитлычци. Вона лежала такъ тыха, прыгноблена, ростоптана и розумила лышь одно, що вона одынока. Одыноке, самотне, занедбане всима серце сходило кров'ю у темній сосновій домовыни. Надвори вывъ песь. Уперто, жалибно тяглася нота скаргы у темряви. Отакъ вона могла бъ выты, колы бъ мала сылу. Та на що выты? Вона буде лежаты тутъ безъ руху, безъ надіи, ажъ покы ця питьма не зминытья у вичну. Якъ жыва квитка помижъ карткамы кныжки. Вона не хоче чуты того чыкання дзыгаривъ, выття собаки; не треба всихъ тыхъ згукывъ, що нагадують жытте, хай буде тыша и невтышный щемячый биль одынокого, безнадійного серця. Хай воно сходыть кров'ю...

Якъ довго лежала отакъ Раиса, вона не знала. Вона пам'ятає тилькы, що раптомъ почувала на свому серци чыюсь теплу, мяжку руку. Вона расплющыла очы. Надъ нею, схыльывшысь, стоявъ Хрыстось, а на чорному лифи, тамъ, де було у неи серце,

лежала його біла й м'ягка рука. Раиси стало соромно и страшно. Вона скрикнула и зирвалась зъ мисця. Прывидъ счезъ. Третьою рукою засвѣтила вона свѣчку и обтерла пѣть зъ чола. Вона не могла зъ певнистю сказаты, чы то бувъ сонъ, чы прывидъ, вона тилькы й доси чула на серци дотыкъ теплои чужои руки...

Зъ того часу Раиса скорылась. Вона зъ покорою прыймала грубистъ о. Васыля, його усмишки, нехтуванне, а о. Васыль немовъ упывався сылою влады надъ старою панною и все частійше выявлявъ їй погорду. Єдыною обороною въ Раисы стала покора. Чымъ бильшь о. Васыль оддыхавъ ии видъ себе, тымъ зъ бильшою саможертвою вона прысвячувала йому свій часъ, свои сылы. Вона залюбки оддала бъ йому останню краплю крови свого серця. Колы бъ винъ одтрукывъ ии, якъ ледачу собаку, ногою вона зъ любов'ю й покорою прыпала бъ устами до тои ноги. Покора дывылась зъ ии велькыхъ очей, свѣтылась въ жовтому, высохлому тили. Вона черпала сылы у тій покори, знаходыла въ їй терпку насолоду, високу поезію. Груби выбрыкы о. Васыля Раиса прыймала за об'явъ енергїи та непохытної воли, а його неуважне, неривне и, часомъ, згирдне поводженне зъ нею поясняла соби тымъ, що о. Васыль живе выщымы интересама и йому трудно звертаты увагу на дрибныци. И вона залюбки прыносила въ даръ незвычайнїй людыни свое серце и свою покору, якъ ии навчывъ той, що лышывъ на ии серци теплый сльдъ руки.

Тымъ часомъ Раиса танула.

Разомъ зъ веснянымы водамы сплывало и ии здоров'є.

— Вы бъ порадылысь ликаря, поличылыся,—говорывъ о. Васыль, зупыняючы поглядъ на ии восковому облыччи.

Вона ничого не одповидала, а тилькы дывылась на нього прозорымы, смутнымы очыма.

Весна здалася Раиси на те, щобъ що службы Божои ставыты у вивтари свижи букеты. То була ии офира. Вона вставала удосвита и зеленымы росянымы ранкамы блукала по лукахъ, збираючы квитку до квитки.

— Чы вы не закохалысь часомъ, що ходыте по досвѣткахъ на rendez-vous ажъ за село,—жартувавъ о. Васыль, дизавашысь про ти ранишни экскурсіи.

Писля службы одынъ зъ букетивъ Раиса брала соби. Їй здавалося, що винъ зминявся. Запахъ ии коліръ квитокъ ставалы сыльнищымы, свижищымы, наче ласка Божа, що сходыла пидъ

часъ видправы на вивтаръ, растуляла ихъ виночки. Раиса прытаскала букетъ до устъ и сердца и ставыла у себе на столыку.

Раиси мало було церковной видправы; вона ставала ще на колина передъ своимъ вивтаремъ, думала про Хрыста и посылала йому свои молитвы. Йому, одному Йому одкрывала вона сердце. Вона скаржылась Йому на свое житте—безбарвне, блиде, невдовольняюче. Навкругы ии пустка нима, безъ радощивъ, холодна. Вона не хоче такого жыття, воно не потрибне ий... На що жъ Ты, Боже, вклавъ у його вогонь, колы той вогонь лышь въ попилъ обертае ии сердце!... Ты самъ бачышь, якъ вона страдае, визьмы ии до себе, дай ий щастя, якого вона не зазнала на земли, якого прагне, мовъ пыты въ горячци... До нигъ Твоихъ, побытыхъ на хрести, вона складае свое одыноке сердце и всю сылу його кохання... Ты добрый, ты гарный, вона буде тоби вирно службыты, буде твоею покирною невильныцею. Потышь ии! Освижы ии смажни уста! Положы на ии сердце свою руку, утышь бунтовлывыи трепеть його, якъ ты вже це зробывъ разъ!.. Боже!.. Исусе!..

Потыха прыходыла звидты.

Тыха, лагідна постать Хрыста спускалась до неи. Невымовна роскишь сповняла ии тило одъ його дотыку; въ солодкій млости вона тратыла тям, а спопелиле сердце зновъ наливалось горячою кров'ю, палало небесною радистю... Невпынни слъозы змывали ии облычче.

...
— Ты розуміешъ,—вела дали свое оповиданне Раиса близькій прыательци и шкильній подрузи, що несподивано зайихала до неи—ты розуміешъ: це людына незвычайна, не простый сильський пипъ... Колы бъ ты знала його высоки думкы, благородне сердце, його идейнисть, чыстоту душевну... ты бъ була зачарована имъ... Ты його побачышь, ты мусышь побачыты... Його може не вси люблять, бо винъ мае енергію й непохытну волю... Цій людыни не тутъ мисце, не на сели... Тутъ винъ пропадае... И отъ—уявы соби мое горе—винъ збирається до о. Йвана на храмъ...

— Яке жъ тоби тутъ горе? Хай йиде...

— Ты не розуміешъ, ты не хочешъ зрозумиты... Винъ не повыненъ туды йихаты... Тамъ не мисце йому... тамъ буде лышь п'янство, карты, гульня... Винъ мусыть буты сыльнымъ, винъ

мусыть буты выщымъ... Винъ кынувъ пыты... Я його такъ прохала, такъ благала, щобъ не йихавъ... Невже я... неже винъ...

Раиса схлынула и замовкла: спазма перетяла голось.

Вона сыдила мовчки, а вельки сльозы тыхо котылыся по ии выду, такому жалибному, нещасному, зъ выразомъ пытанья й муки. Пальци хруснули одъ внутришнього болю, а затуманени сльозамы очы дывылысь кудысь въ простору...

— Ты не розумієшь,—почала вона зновъ, звертаючы мокре лице до прыателькы, але та перепынула:

— Ни, я дуже добре розумію: ты його кохаєшь.

— Що ты сказала?

— Я кажу, що ты його... и не скинчыла.

Раиса раптомъ одхытнулась одъ прыателькы и тыхо скрыкнула, якъ раненый птахъ.

Передъ нею мыгнула блискавка, а пидъ ногами запалася земля.

Глыбока, морочлива, чорна безодня.

Раиса потыху спускалась туды, и зъ очей ии поволи счезала рожева одъ заходу, закутана въ зелень кленыны, церква...

1901.
Чернигивъ.

М. Коцюбынський.

* *
*

Що зи мною таке—я ніякъ не збагну...
Мовъ ховаю я въ серци якусь таину,
Мовъ ношу-бережу въ соби скарбъ дорогой,
Що сьогондя я радый, щасливый такий!
Лехкыхъ образивъ, тиней проносятся рій
У прозорій имли розколысанныхъ мрій;
Вырынають, зныкають, у мли мыготять,
Буцимъ крыламы ти херувымы тремтять...
Чы побачывъ я въ снi любку-мрію мою
И видъ неи почувъ вперше слово: „люблю“;
Чы то свитли надіи, ясни прочуття,
Що такъ гарнымъ здалось мени бидне жыття?
А въ души ще гудуть, ще лунають писни,
Ще брелять у ній струны іи голосни...
Мовъ въ тумани блужу, не отямлюсь видъ сну...
Що зи мною таке,—не збагну, не збагну...

М. Вороний..

Змії.

Оповідання.

онця вже не видно. Воно потопло въ червоно-рожевимъ полум'и холоднои вечерньої загравы. Темрява нечутно вийшла зъ таємныхъ недривъ свиту и обгорнула все чысто навколо.

Се ии царство.

Помалу гаснуть на заходи червони плямы вечернього сяєва. Зловисто темніють хмары, немовъ догоряють останни жарыны видъ огныща, що въ глухому, холодному степу розвела вночи бидолашна людына, щобъ передъ смертю зогриты свою знесылену, наморену душу.

Воны скоро погаснуть. Воны вже погасають. Небо потемнило. Немає ни зиръ, ни мисяця. Заступає холодна ничъ.

Ось проризавъ питьму летючий метеоръ. Пролынувъ геть далеко понадъ обрїємъ и погасъ, мовъ невидома рука кынула ото въ воду жменю яскравого прыску. Тамъ десь, у свитовому простори, счынылась дрибна космична катастрофа.

Темни люде кажуть, що то пролетивъ змії...

Умыть погасъ одблыскъ того летючого пожарыща, и ничъ стала немовъ ще темнійша и холоднійша.

Горе тымъ, у кого пидъ таку добу немає теплого прытулку, хто, холодный, не може простягты до теплои грубы сво-

ихъ старыхъ тремтячихъ рукъ, хто, натруженный, не мае спроможности лягты въ тепле, м'яке лижко и заснуты пидъ захыстомъ генія сем'и!...

* *
* *

Въ жытти кожнои людны буває оттакый холодный зимовый прысмеркъ. Темрява старосты, хворобъ и пид'упаду духу жде кожного зъ насъ. И горе тымъ, кому въ сій темряви не сяе, хочъ здалека, огонь братерської чыстои любовы, горе тымъ, хто вже кынувъ у огныще жыття останню трисочку и баче, якъ вона горыть и догоряе, ледви-ледви жевріе и потимъ береться сывымъ холоднымъ попиломъ. Ще хвылына—и винъ розвіється геть...

Горе биднымъ и занедбанымъ. Горе холоднымъ и голоднымъ. Горе всимъ старымъ и пид'упалымъ!..

На тому холодному червоному неби гасне не вечирня заграва, а убоге жытте безталанныхъ людей. Такъ... вы погаснете... Вы загубытесь у мори свитовой темрявы, у хвыляхъ забуття... Але не кленить тыхъ, хто остається отуть, на варти жыття сіеи убогой планеты и хто ще мае спроможность зогриваты душу на огныщи жыття, кому прывитно сяють огни недовгочасного кохання и дружбы, и хто ще зовсимъ не думае про темряву смерты.

Прыйде часъ—и воны погаснуть.

Погаснуть у холодныхъ обіймахъ смерты...

* *
* *

Въ сирій убогій щоденщыни, мовъ у тому холодному зимовому прысмерку, жытте вымальовуе ризноманитни людськи по-статн и рысы бидолашногo людського истнування.

Мени ввыжається вельке, обшарпане село, оточене навкругы шахтамы, и я бачу бабу Супруныху. Хто въ Пустій Гребли не знавъ бабы Супруныхы?.. Не було мабутъ такого й хлоп'яты, щобъ уже бигало на власныхъ ноженятахъ по брудній селянській вулыци и не знало бабы Супруныхы. И знали вси. Або краще мовыты—дратувалы вси.

Хата бабына стояла зъ самисенького краю Пустои Гребли, ажъ тамъ, де проходе зализныця и стоить будка. Стара у неи хата. Половина ии, по дымарь, уже розвалылась, а друга тежъ туды хылыться. Нема кому тиі удовынои хаты пидперты, пиддержаты, та й ни до чого: баби все одно. Все остогыдило ий, почынаючы одъ ии чотырьохъ малолитнихъ сырить-онукивъ, собакъ сусидськихъ,—до дякивъ и попивъ, навить до всього свиту. Все ии дратувало, усе глузувало зъ неи, мучыло ии, и все вона прокляла и вылаяла безъ лику разивъ. Лайка и клятьба була ии утиха.

Стара, прыглухувата, суха, згорблена, зъ блыскучымы злымы очыма, якъ мара, проходила вона по слободи и пидбирала де дровынячку, де кизякъ, де ганчирку. Влитку вона що-дня проходила увечери вслидъ за чередою и голымы рукамы збирала у видра ще тепли товарячи липахы. Дома вона зъ ихъ робыла на зиму кырпычъ. А диты вытыкалыся зъ ворить и крычалы ий услидъ: „Супруныхо, тю, тю“!... и прыкладалы ий всяки призыща.

Супруныха лаялась. О, якъ вона лаялась! Въ свою лайку вона вкладала всю свою ненавысть до людей, выывала ввесь свій гнивъ на ихъ, всю свою злобу и ввесь пекучый биль одъ образъ жыття.

Тією лайкою вона мстылась надъ усымъ свитомъ, а може тилькы надъ своею долею...

* *
* *

Наблыжалось Риздво. Снигу було мало, якъ и завжды буває въ тій краини. Земля vysхла, вымерзла и репалась видъ морозу. На поли, на рилли, вона роспадалась на дрибни крупынкы, и вить розносывъ той порохъ геть по ланахъ и запорошувавъ нымъ и той снигъ, якый де-не-де залягавъ по стерни.

Стоялы добри морозы. На сели топылы що-ранку пемы и що-вечора грубы. Але баба Супруныха топыла пичъ тилькы черезъ день и у неи въ хати було трохи чымъ теплійше, ніжъ на двори. Стари у викнахъ рямы зъ побытымы шыбками и позалиплювани, чымъ трапылось, понамерзалы. На двиръ кризь ихъ не було выдно ничого. Зъ ихъ теклы патьокы и замерзалы на стинахъ. Доливка не пидмиталась николы. Велька стара пичъ ку-

рыла. Диты, немьты, нечесани и голодни, пустувалы и, зъ голоду та знечев'я, были одно одного, кусалысь и дралысь за уши и волоссе. Въ хати весь день стоявъ галасъ. Замурзани, блиди, худи и дыки, Супрунышыны онуки были мало подибни до дитей. То были бильше якись звиренята, дыки и зли, котрымъ ни шо не завважало перекусаты одно-одному палець, передряпнуты щоку и товктысь ногамы по облычю у меньшыхъ себе.

Батько и маты ихъ померлы тры roky назадъ. Маты такъ умерла, а батька завалыло у шахти. Його навить не одкопувано. Дуже глыбоко завалыло, и всю ту шахту залыло водою. Видчытавъ священныкъ похоронъ надъ тiєю шахтою, немовъ надъ могилою, та й годи. Никому було позыватысь зъ хазяиномъ тiей шахты, а самъ винъ личывъ зайвымъ забезпечыты сем'ю свого безталанного робитныка, колы та катастрофа и безъ того нарбыла йому багато клопоту и втратъ. Покрутылысь, було, биля бабы найизжи зъ повитового мистечка „брехунци“-адвокаты, щобъ вона доручыла имъ у суди позываты за сыритъ, але ничего не вдiялы. Баба боялась ихъ и не хотила увиходыты зъ нымы въ яку небудь спилку. Зирвалы вони тымъ часомъ дещыцю зъ хазяина шахты, буцимъ то за мирову зъ Супруныхою, и злынулы геть изъ села. Такъ на тимъ дило й стало. Довелось баби самiй годуваты усихъ своихъ онукивъ. Чымъ вона ихъ годувала, и якъ годувала, те знала вона сама.

Якъ тилькы почало холодаты, диты не выходылы на двиръ. Не було въ чому. Старшый хлопецъ, Романъ, якъ треба було выйты, выбигавъ босонижъ. И винъ страшенно кашлявъ. Менши зовсимъ не выходылы, и все пiсля ихъ зоставалося въ хати. Баба лаялась.

— У, катаржни, тилькы й знаете, що трискаете та паскудыте. Народылысь, вылупкы, на мою голову!..

А iй треба було тилькы початы лаятысь, и вона лаялась и лаялась безъ перестанку.

* *
* *

Пiсля завтрыого Риздво. Баба зранку пишла зъ дому и не верталась до обиду. Въ обидъ вона прыйшла. Прынесла два сухари и окраецъ жытного хлиба. Диты видъ холоду позарыва-

лысь у плахитте. Побачывшы хлибъ, вони кинулысь до бабы. Вона зъ лайкою й бійкою дала имъ йисты. Ззила сама. Не було воды, треба було йты по воду. Лаючысь и стогнучы, пишла вона до крыныци. Принесла воды, затопыла пичъ, велила Романови пидкыдаты кизякивъ, а сама полизла на пичъ, щобъ трохи подриматы.

Спала вона не довго.

Йй прыснылось, що старый ии, що вже рокивъ зъ двадцять якъ померъ, запрягае на двори коняку. „Сидай“, каже, „стара! Пойидемо!..“ Дывыться баба и дывується: на двори лито, а винъ запригъ кобылу въ саны. А черезъ тыны дывляться сусиде, тежъ уже давно померли, сміються й кричать: „сидай, бабо!..“ И коняка повернулася и выскала зубы, мовъ сміється, а очы такъ и грають. Ушы прышулыла.

Баба злякалася и прокынулася.

Наказавшы дитямъ сыдиты тыхо, вона выйшла зъ хаты и пишла повзъ зализныцю. Тамъ вона вранци нагледила дровынячку, що валялася не прыбрана. Вона йшла, и все у неи въ голови стоявъ той сонъ. „Кобыла“, думала вона, „се та кобыла, що старый купывъ колысь у Кленовому. Коров'ячку продавъ, а кобылу купывъ... Казавъ, що у цыгана. Ще видъ неи було й лоша. Вовкъ задавывъ улитку... Прыбигло додому... кровъ тече... само трусыться... А кобыла ирже до його. Такъ и здохло,—черва завелась“.

Баба йшла дали и зновъ думала: „А сусиде?... вси вже померлы, вси... Де жъ тая дровынячка?—неначе тутъ десь бачыла. Чы зъ того боку чавункы?.. Треба туды сходыты“. И зновъ плетуться думкы у неи въ голови: „Охримъ бувъ... добряча така людына.. Везе якось снопы. Постричалысь, а винъ и каже: „та й молодыця, любо подывытысь: якъ макъ на городи“!... А я йому: „та й козакъ: якъ у толоци будякъ“!...—Сміється“...

И Супруныха соби осмихнулася. Давно те такъ було. „Тоди ще Охримъ бувъ рудый-рудый, а якъ ховалы, то бувъ сывыи тоби, сывыи!.. Повзуныха—думае дали баба—пообищала четвертыну сала на Риздво. Треба надійты“.

И думкы ии повылысь, потеклы, чипляючысь одна за одну, в'ючысь понадъ ии убогымъ жыттемъ, якъ у-осены дымъ понадъ залытою дощами, черною и холодною землею. Невесели думкы.

Четверо онучать—треба ихъ якось прогудуваты старій и хворій баби!

* *
*

Уже почынало вечориты, якъ пойиздъ № 3, засвितывшы лыхтари на паровози, мусивъ вирушаты зъ станціи Крутои. Машынысть выпывъ у буфети и закусывъ. Горилка и закуска пидбадьорылы його, и колы винъ прыйшовъ до паровозу, то почувавъ себе добре и навить весело. Ударывъ утрете дзвоникъ, затурчавъ оберъ-кондукторъ и пойиздъ, свыснувшы, рушывъ у степъ, хукаючы густымы клубкамы билои пары.

Мынули водокачку и полынули-понеслись по ровній лощыни, помынаючы и будкы и будошныхъ стороживъ зи згорнутымы короговкамы. Витерь дувъ назустрічь, свыстивъ и видносывъ геть у простиръ и дымъ зъ паровозу, и ти искры, що часомъ вылиталы зъ його дымаря и летилы яку хвылыну вкупи зъ дымомъ. Воны летилы и погасалы. А пойиздъ гурчавъ, стугонивъ, торохтивъ и, выгынаючысь на узгирряхъ, мовъ вельчезный змій, хутко котывся по холодныхъ рельсахъ.

Машыныста змогавъ сонъ. Горилка додавала йому тепла, и винъ, одійшовшы у затышокъ, дримавъ. Йому се не первына. Кочегаръ порався биля печи. До станціи було далеко.

— Спустымось у лощыну,—дасы свыстка,—сказавъ машынысть.

Кочегаръ не видмовывъ ничего. Винъ самъ добре знавъ свое дило и ображався, що йому роблять загадъ у такой дрибныци: видоме дило, що передъ кожною слободою треба подаваты свыстка! Се знае коженъ неукъ. А винъ йизде не першый рикъ и самъ уже бь давно змигъ статы за машыныста.

Пройихавшы килька верстовъ горою, пойиздъ почавъ спускагтыся у лощыну. Вже темнило. Далекo спереду наливоручь блямалы огни. Тамъ було село и шахты. Село простяглось понадъ ричкою; крайни хаты його пидходылы ажъ пидъ гору, до зализныци. Воны мрилы у питьми мовъ стогы и, здавалось, ишлы назустрічь пойиздови, сувори и мовчазни.

Колы пойиздъ зовсимъ наблызывся до села, кочегаръ давъ свыстка. Згукъ голосно розлигся понадъ селомъ и видгукнувся на другому його кинци, те жь пидъ горою. Кочегаръ зачынывъ

пиддувало, и пойиздъ, помынувшы витрякы, подався геть повзъ города.

* * *

„Треба неодминно, не гаючысь, пидты до Повзуныхъ“, думала баба Супруныха, идучы повзъ зализныцю и їй, голодній, намореній, ввыжалась та четвертына сала, що їй поменялась дати Повзуныха. „Де жъ тая дровынячка?.. Мабуть по той бикъ, бия Ковалевого городу“...

И Супруныха пиднялась на насыпь.

Коваливъ городъ бувъ дали и треба було пройты ще зъ-пивъ гонивъ. Спустытысь зъ насыпу въ тимъ мисци, де баба зибралась на його, було незручно, дуже круто и склызько, и баба мусыла йты дали просто насыпомъ. Думкы їи снувались недбало и безъ ладу. Вона думала про ту дровынячку, що бачыла бия Ковалевого городу. То мабуть бувъ шматокъ старої люшни, а може й полудрабка. Такъ ни, здається, на йому була смола. И чомъ вона не взяла його тоди, якъ нагледила? Теперь отъ иды, шукай; може вже хто другый пиднявъ. Уже смеркло. Гляды, ще й не побачышь. А ногы болять, мовъ не свои, ледви-ледви тупотять.

И зновъ їй згадався їи сонъ. И вона мовъ заразъ передъ себе бачыть, якъ ихъ сира кобыла повернула зъ-поза дугы голову, дывытыся на неи и сміється... Така страшна... А очы такъ и грають... А дидъ, такой маленький, мовъ хлопчыкъ, то забижыть зъ одного боку, то зъ другого: „сидай“, каже, „стара!.. Сидай“... И сусиде сміються. Чого вони вси сміються,—адже жъ вона ничого такого не зробыла, щобъ сміяться зъ неи?..

У бабы важко стыснулось сердце. Такъ їй стало себе жалко, такъ важко на души...

* * *

Коваливъ городъ уже бувъ не далеко, и тилькы що баба налагодылась сходыты зъ насыпу, якъ їй здалось, мовъ шось разомъ ризко-ризко засвыстило, загуло, и земля пидъ нею задрижала. Вона зъ жахомъ обернулась назадъ... Просто неи ды-

вылось трое страшныхъ блыскучыхъ очей. Сяэво видъ ихъ падало на насыпь и рельсы... И рельсы блыщали одлыскомъ того сяэва и мовъ тяглысь до неи, якъ довги руки якого страховыща, щобъ захопыты ии, не даты ий утекты.

Вона мовъ экам'янила... Ноги не двынулысь, щобъ переступты рельсы. Серце перестало бытысь... И пойиздъ—вона зъ переляку навить не догадалась, що то винъ—и пойиздъ зъ розгону наскочывъ на неи, збывъ и пидобгавъ ии пидъ себе и, обпикшы парюу, клацаючы, почавъ жуваты ии...

У неи въ очахъ такъ и зосталысь ти страшни тры ока и блыскучи холодни руки...

* *
*

Пойиздъ зупынылы. И колы стали шукаты бабы, то знайшлы ии усю поризану, покручену, безъ нигъ и головы.

Пойиздъ килькы часу стоявъ биля села, выпускаючы клубкы дыму и искрѣ. На його у викно здалека зъ горы тымъ часомъ дывылась молоденька панночка, що прыйихала додому на Риздво изъ школы. Вона дывувалась, чому то пойиздъ прыпынывся тамъ и любувалась хвылямы дыму и пары. Ий здавалось, що то зупынывся тамъ страшный змій, про котрого вона чула колысь стилькы казокъ; що той змій стоить и дывытсья, выглядае соби здобычы. Горять у його очы, а искры и дымъ летять видъ його подыху понадъ селомъ... Ий боязько и гарно. И здається ий, що вона—та царивна, той змій мусыть ухопыты ии на свои мицни крыла и занесты геть въ незнани край...

Колы трохы згодомъ пойиздъ пишовъ дали и заховався за косогоромъ, то ий зробылось сумно, що ии зваблыва мрія не справдылась... А на насыпови въ той часъ стоялы люде и дывылысь на кривави останкы безталанной людыны. Кровъ на рельсахъ и на земли уже застыгла... Тамъ дїсно пролетивъ змій, тилькы винъ пидхопывъ на свои крыла не молоденьку романтичну панночку, а стару, безпрывитну бабу Супруныху и кынувъ на симъ свити чотырьохъ ненагодованыхъ и не прыгритыхъ сырить.

* *
*

Погасла остання искра вечернього сяэва. Немае и слиду видъ неи. Ничъ, холодна, безпросвитна ничъ, обгорнула все навколо,

Ничъ на вики обгорнула и бидну бабу Супрунку...

О, не проклены насъ, безпрывитна душе, блукаючы по безодняхъ свиту, сумуючы и згадуючы свое мижъ насъ бидуванне.

Ни, проклены насъ, безталанна душе, насъ—нагодованыхъ и зогритыхъ, нежалислывыхъ и безжурныхъ, бо маємо очы й не бачымо людскаго лыха, маємо ушы й не чуємо людскаго стонону!...

М. Чернявський.

•

Якъ я вмеръ.

Оповиданне.

I.

вмеръ.

Про се я вперше довидався зъ широкого друкованого аркушу, званого „Щоденне Слово“ и выдаваного справди щодня въ мисти Днипрови.

Въ сьому аркуши, середь „посмертныхъ звистокъ“, я прочытавъ такой допысь:

„Нова несподивана смерть: умеръ Евгенъ Сагайдачный. Кто знавъ його, чытавъ його пысанья, той розуміе, яка се втрата. Його невелички поемкы та оповидання виршомъ—то справжня окраса украинському пысьменству. Се—литературни перлыны, наскризь проняти сумомъ-жалемъ. И така велька сыла авторового таланту, що винъ прымушуе чытача зъ собою плакаты й сумуваты надъ недолею людською та разомъ и высоко пидносыться духомъ угору, вбачаючи ти высокосты, до якихъ може сягнуты непереможный духъ людський.

„Але не дурно таки сумни поезіи невчасно згаслого автора. Тяжке було йому жытте. Винъ мусывъ безъ одпочыну гыбиты надъ нудною, нецикавою, нерозумною роботою, щобъ добуты соби й свой сем'и шматокъ хлиба. Та праця мучыла його, дратувала, вбывала йому сылу. Тилькы невелички частынкы свого часу мигъ винъ даваты литературы.

„Останними часами винъ тяжко занедужавъ и пойхавъ на село. Сьгодні наспила звистка, що винъ умеръ, и його тамъ уже поховано. Смерть спиткала його на трыдцять четвертому роци жыття. Земля тобі перомъ, чесный робитнику, талановытый и щырый поете!“

Я не знаю, чы были правдою въ цій звистци хвалы моему талантови, але все инше не було выгадкою, оприче, звисно, одного... Чы и се, ся новына про мою смерть, такожь мала быты правдою?

Адже я такы й бувъ дуже хворый, тилькы мени здавалося, що я не вмеръ, а трохы очунявъ на сели. Пойхавъ я туды безъ жинкы й двоухъ моихъ дитей. Есимъ, на жаль, не можна було: мене поклыкавъ на село Дмытренко пожыты въ його лито, але поклыкавъ самого... А сем'я тымъ часомъ подалась у гостыну до жинчыного батька, въ маленьке повитове мисто. Се було добре, бо не треба було платыты за кватырю та своимъ коштомъ харчуватыся, а въ насъ останними часами стало дуже сутужно на грошы: мои „литературни перлыны“ не давали мени, звисно, ніякого заробитку, службу мусывъ я покынуты черезъ хворобу. А якъ тая служба давала мени на мисяць тилькы п'ятдесятъ карбованцивъ, то въ насъ, звисно, що мисяця ничо́го не зоста-валося, оприче... того, що были вынни въ крамнычку, чы ще куды... що правда—вынни не багато, бо жылы обережно: яки были вжыткы,—таке й жытте.

Дакъ ото, подужчавшы трохы на сели та занудывшыся вельмы за сем'єю, я зважывся ии одвидаты. До Днипрова я доплуганывся за пивкарбованця зъ дядькомъ, що йихавъ зъ села у базаръ; звидсы мавъ увечери зализныцею податыся до миста В., де жыла моя Ксеня... А покы зайшовъ, просто зъ базарю, до миської чытальни и попрохавъ соби часопысы за останній ми-сяць. Бо на сели сього добра не було: моему прыятелеви Дмы-тренкови политыка байдуже, то винъ газетъ и не чытае, а я тымъ цикавлюся. Почавъ чытаты и начытавъ...

Кынувся до иншыхъ часопысивъ, ажъ и тамъ у двоухъ уже є звисткы. Умеръ та й годи! И вси жаліють! Навить бильше: хвалють и кажутъ, що вмерло щось надзвычайне.

Не могу зрозумиты!... Може се не я?

Сыджу соби здывованый середъ зовсимъ порожньои чы-тальни, колы се ввиходыть двое якыхсь добродивъ; молоди ще

хлопци: одынь студентъ, а другый у звычайнй одежи. Я сыдивъ у куточку, трохы затулений шахвою зъ кныжкамы, то воны мене й не помитылы. Посидалы.

— А що, дала бібліотекарка останне чысло „Розмовы?“—пытае студентъ.

— Ось.

— Що тамъ є?

— Оповиданне Радюкове... виршы... ось рецензія на театр...

— А некролога Євгена Сагайдачного нема?

Я нашорощывъ уха: мій некрологъ у нашому літературно-науковому органи. Якъ бы я пишовъ просто до Савенка—на його йде теперъ мій прымирныкъ „Розмовы“,—то вже й прочытавъ бы.

Але ни, добродій одказує:

— Ще нема.

— Охъ-охъ! Колы то мы доживемо до другого такого пышного поета!

И видразу я зареготовся на всю хату.

Два чытачы ажъ посхоплювались зъ стильцивъ,—такъ ихъ налякавъ мій несподиваный регить. Воны глянулы въ мій кутокъ, але, побачывшы, що хтось сыдыть, заховавшысь за велькымъ аркушемъ часопысу, подумалы, мабуть, що чоловикъ щось чудне начытавъ. Заспокоилысь и посидалы знову гортаты „Розмову“.

А мене все обнимавъ смихъ, тилькы я подужувавъ його и сыдивъ мовчкы.

Я згадавъ свій першы выступъ на літературну арену, якъ я, рокамы передъ дванадцятьма, пославъ до „Порады“ першу свою поему „Молоди надіи“. Се була тоди моя найголовниша праця. Я ии перепысувавъ багато разивъ, выроблявъ, перероблявъ, не поспишаючысь, бажаючы прычепурыты ии якъ лялечку, ии врешти пославъ до друку.

Пивроку дождывався видповиди, а тоди попрохавъ вернуты рукопысь. Ще пивроку все пысавъ до редакціи, та ажъ на четверте проханне прыйшовъ до мене видпысь,—я його й доси пам'ятаю до слова!

„Высокоповажаний Добродію!

Редакція „Порады“ въ справи Вашого стыхотвору повідомляе, що годи го выдрукуваты, позаякъ Вы допустылысь въ

ему радикальныхъ взглядивъ разомъ зъ маловаженемъ виры греко-католицькою. Легко выдиты, що отси стыхы:

„Обрыдлы всимъ плачѣ й зитханя,—
Покрынмо гратыся словами!
Де стилькы лыха й бидуваня,
Тамъ треба пособлять—диламы!“

цихують собою напрямокъ радикальный, позаякъ тутъ не згадуєсь о національни святощи и натякаєсь на идеаль соціялистичный. Такожъ уступъ:

Будь вильный духомъ самъ, и всимъ
Давай на воли жыты:
И тимъ, хто йде зъ хрестомъ, и тимъ,
Хто безъ ксьондза стає робыты!—

захвалює атеизмъ, а то єсть протывно греко-католицькій религии.

Опроче Вашымъ стыхотворомъ ображуєсь моральнисть, позаякъ героиня ваша цилуєсь зъ героємъ до браковинчанія.

Не можемо увзглядныты Вашого желаня що до зверненя скрипту, позаякъ той то скриптъ затратывся.

Зъ глубокымъ поважанемъ...“

Якъ мене вразывъ сей лысть! Я бувъ тоди такый молодой,—думавъ соби, що се щось надзвычайне. Скилькы я потимъ ще видбиривъ отакыхъ лыстивъ!... И врешти навчывся сміятыся зъ ихъ такъ, якъ сміявся сьогодни.

Охъ, се справди чудово! Послушайте лышь, якъ воно є.

Чоловикъ повиненъ платыты людямъ за те, що за для ихъ працює! Ніякий политыко-економъ певне не понявъ бы виры, щобъ таке могло статыся, але жъ воно справди такъ, и се знавъ и знає мало не коженъ украинський авторъ. Винъ творывъ, працювавъ, а колы хотивъ друкуваты, то мусывъ оплатыты чорныло, перо, що въ те чорныло вмочавъ, паперъ, на якому пысавъ, почту, яка видвозыла його рукопысы, часопысь, до якого винъ посылавъ те пысанне, и за се буты свидомымъ, що дев'ять кращыхъ його творивъ пидуть до редакційного коша, а ледви де-

сяте, найгірше, видрукується зъ чудовыми редакційными виправками. Бо колы авторъ пысавъ:

Нове чудове почуванне—
До краю ридного коханне
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ноцамы,

то редакція, виправляючи „нарече украинське, щобы стыхъ бувъ въ языци рускимъ“, мистыла:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовь-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не спавъ винъ довгымы ноцамы,

а друкарня додавала въ останньому рядку дви манюсиньки помылкы, и тоди выходило:

Чудне новее почуване—
До витчыны любовь-кохане
Прокрынулось, и за думкамы
Не ставъ винъ довгымы ногамы.

Не липше було й тоди, колы, добувши врешти право друкуваты свою покаличену червонымъ чорнымомъ поему на Вкраини наддніпрянській, авторъ оддававъ за неї въ друкарню останни двадцять карбованцивъ. И яки марни булы його надїи не то на литературну славу, а навить и на те, щобъ вернулыся ти лехко-важно видняти въ сем'и грошы,—про те знали тилькы мышы, добри украинськы мышы, що завсигды береглы ридныхъ авторивъ одъ сорому прызнатися, що ихъ кныгы лежать у сховыщу цили!...

И отъ теперь—подумайте лышь!

Я, харпакъ, злыденный пысарчукъ у курній канцеляріи, якого такъ часто зневажало „начальство“, якый хочъ и раювавъ иноди, спысуючы свои думы й мріи, але мавъ яку сотню чытачивъ и циле море байдужосты, а часомъ и зневагы до своихъ творивъ, я—пышный поетъ! Чы се жъ не чудасія?!

Очы знову несподивано зустрилыся зъ початкомъ некрологу: „Нова несподивана смерть. Умеръ“... Чортъ вить що, яка

нисенитныця! И якъ се могло статыся? Пиду до Савенка ропытаюся.

Савенко бувъ мій товаришъ,—мы колысь служылы въ одній канцелярїи, тилькы шо винъ згодомъ перейшовъ на липшу посаду до земства, а я лышывся тамъ, де й бувъ. Винъ завидувавъ господарськымъ бюро, шо мало продаваты селянамъ усяке добре насинне та деяке хлиборобське нарядде, мавъ тамъ соби й кватырю и не багато роботы,—жыты добре було. Я любывъ його за веселу, жваву, хочъ и легковажну й легкодумну вдачу, и якъ живъ у городи, то мы часто бачылысь и одынъ одному ставалы въ прыгоди.

Дакъ ото жъ пиду заразы до його. А въ тимъ... Заразы же можу зустриты въ бюро людей, а разъ шо пры людяхъ не хочу зъ имъ про се говорыты, а друге—я жъ умеръ, то можу такого дурня зъ самого себе зробыты середъ зовсимъ чужыхъ людей, шо й годи! Пиду липше ввечери, якъ попоночїе и якъ Савенко буде самъ. А помы буду мертвый. Се у всякому рази цикаво, хоча й не вызволяє видъ почування, цилкомъ суперечного такому становыщу, тако жъ и становыщу моеи кышени: почування, шо я хочу йисты. Вытягъ калыточку, порахувавъ, скильки мени треба буде на билетъ до В. и таке инше, и выразно побачывъ, шо мій голодъ мае право выявлятыся тилькы на двадцять копїйокъ. Зъ имы пишовъ до дешевой йидальни, звидты до велького миського саду. Тамъ зализы у гушавыну и чытавъ до вечора...

II.

По вулицяхъ уже скрызъ посвтылыся лыхтари, якъ я зайшовъ у двиръ господарського земського бюро. Двери до Савенковой кватыри булы не замкнени, и я ввійшовъ у темный передпокїй, никого не стрившы.

— Хто тамъ?—озвався Савенко зъ свои свитлыци.

— Я.

— Хто—я?

Чую, якъ винъ устае, йде. Ввыходытъ, держучы въ рукахъ свитыльныкъ изъ свичкою, сáме тоди, якъ я у темному кутку скидаю зъ себе пальто.

— Ты самъ?—пытаюся.

— Самъ,—одповидае винъ,—але жъ...

Чуты щось непевне у його въ голоси. Пиднимае вгору свичку, сылкуючыся дужче мене освітыты.

Я выступаю зъ темрявы и простягаю до його руку.

— Але жъ,—одказую,—здоровъ!

Якъ бы вы бачылы, якъ винъ зблидъ, якъ затремтило въ його се чысто выголене пидборидде, якъ винъ подався назадъ!... Якъ широко-широко глянулы його злякани очы, а рука зъ свичкою такъ трусилася, що свитло ажъ ходоромъ ходыло.

— Чого жъ ты не хочешъ зо мною здоровкатыся?

Винъ роззявляе рота, хоче щось сказаты, але чуты тилькы, якъ цокотять йому зубы. Врешти выхоплювається йому зъ усть якыйсь згукъ, щось отъ якъ: ва-ва-ва-ва...

Такъ бояться люде смерты, такъ бояться того, що з'язуе сѣй свить зъ тымъ—невидомымъ нікому свитомъ!...

Чого жъ винъ тремтыть? Винъ, раціоналисть, що не вирыть ни въ яке тогосвитне жытте!

Але мени став його жалко.

— Дурню!—кажу,—невже ты думаешъ, що я справди вмеръ? Хыба брехлыви некрологы мають сылу вбываты хочъ бы й хвору людynu?

Я хапаю його за руку. Винъ сылкується вырваты ии въ мене, але я не пускаю.

— Я не мрець холодный,—дывысь, яки тепли въ мене руки! Чого ты сахдешся мене?

Потроху винъ очунюе, починае розумиты. Мы йдемо до його въ хату, сидаємо. Його чепурне, зъ тонкымы рысамы, облычче ще нервово-неспокойне, и била выкохана рука зъ довгымы пальцямы ще тремтыть ледви помитно, закручуючы русяви мняки вуса.

— Роскажы жъ мени врешти, якъ се сталося?—каже винъ.

— Що?

— Та що ты... що тебе...

— Що мене на той свить ордыновано? Але жъ про се бильше вы, нижъ я, мусыте знаты, бо я бувъ не на тому свити, а тилькы на сели и сьогодни звидты прыйихавъ. Росказуй липше ты, якъ це все сталося!

Винъ починае росказуваты, и выходыть дуже просто и дуже незрозумило. У „Щоденному Слови“ прочытавъ винъ мій некрологъ. Уражений кынувся до редакци и звидты доvidaвся, що некрологъ приславъ Семень Лучкивський, нашъ знайомый, просто-

зъ свого хутора, де винъ завсигды живъ улитку. Савенко заразы же до його напысавъ, але видповиди доси не має. Чы Лучкивський выгадавъ такой недотепный жартъ, щобъ пиддурыты людей, чы його самого одурено,—Савенко не знавъ.

Вразъ винъ ударывъ себе по голови.

— Чого ты?

— Якъ бы ты знавъ, що въ мене має сьогодни буты!...

И зареготався. Я ще никола не бачывъ, щобъ винъ такъ реготався,—такъ и залывається! Упавъ на канапу, та ажъ качається, ажъ крыкомъ крычить.

— Чы ты,—кажу,—не здуривъ?

— Ой!... Ой!... Ой!...—репетує,—ха-ха-ха!... И ты здурієшь... якъ я тоби... ха-ха-ха!... щось скажу!...

— Кажы!

Де тамъ! Регоче й регоче,—слова не вымовыть.

— Чы ты не панночка зъ гистерыкамы? Годи!

Удовольнявся врешти зъ реготу, тилькы слъозы втырає та каже:

— А чы ты знаєшь, що въ мене сьогодни вечиръ зъ гостямы?

— Ну, то що?

— И знаєшь, черезъ що той вечиръ?

— Де жъ бы я знавъ, колы я лежавъ у труни мертвый!

Пидвися, ставъ, знявъ руку вгору и проказавъ пышно:

— Сьогодни въ мене литературни помынки по Євгенови Сагайдачному, нашому поетови, помынки зъ рефератамы, спивамы, декламаціямы и видповидною до випадку, дуже доброю товарыскою вечекою, по тры карбованци зъ особы.

— Савенку, ты не дурышь?

— Бодай бы я старымъ „фыломъ“ довику лышывся, колы брешу!

Страшенно божыться!

— Стрывай,—кажу,—не занапай свои души,—я вирю!

Почавъ винъ розказуваты, хто буде, що, якъ...

— А що,—каже,—лепсько?

— Чудово!—видказую.

— Мусышь дякуваты землякамъ, що хочъ вони за твое литературне жытте й не дбалы, дакъ дуже щыро дбають за твій литературный похоронъ. Трызна буде пышна,—за вына й за горилкы дбає Папушенко,—то жъ знавѣць!

— Та невже й цей буде?

— Не турбуйся: винъ реферативъ не чытає, навить чужыхъ не слухає... але жъ хыба може буты вечера безъ Папушенка, а украинський патріотычный збиръ безъ вечери?... Охъ, и це все мусыть загынуты, бо ты оживь!... А въ тимъ...—спынывся винъ,— знаєшь? У мене єсть идея!

— Яка?

— Пышна и оригинальна! Сыла нечуваныхъ, вражаючыхъ ефективъ!

— Кажы!

— Ни, спершу ты повиненъ податы мени слово, що прыстанешъ до мого замиру и зробишь що я скажу. Не страхайся: тоби ничего не треба буде чыныты, тилькы сыднты й слухаты. Можешъ ты се?

— Можу, абы не занадто дурне слухаты.

— Уже яке буде!... *Ты мусышь буты на своєму литературному похорони.*

— Якъ то?

— Да такъ! Вечиръ одбудеться въ зали господарського бюро. Я тебе садовлю оцюды за стину, въ ту свитлицю, де я сплю; зъ неи двери въ залу. Вони завсигды замкнени и туды никто не ходыть. Я ихъ одимкну, трохы видхылю и посаджу тебе биля ихъ у темряви. Тебе никто не помитыть, а ты всихъ побачышь и почувешъ. А що?

— Але жъ... я... не охочый до пидслухивъ.

— Яку дурныцю ты кажешъ! Колыбъ се навить булы й пидслухы, то я розумю, що се неморально про живыхъ, але мертви... Сподиваюся, що середъ ихъ мусыть буты трохы инша мораль. Врешти тутъ ніякихъ и пидслухивъ нема: ты будешъ на своєму литературному похорони, а сподиваюся, що коженъ мрець має жъ право буты на своєму похорони!

— Бильшь-меншь... колы винъ справи вмеръ.

— Дурныця! Ну, в'явы соби, що ты въ летаргii! Се не такъ важко. Адже бильша частына нашихъ землякивъ лежыть у патріотычній летаргii по килькадесять рокивъ, та й ничего—почуваються дуже добре и не хочуть навить и прокыдатыся.

— А неправда жъ,—иноди й прокыдаются.

— То вони тилькы кризь сонъ белькочуть. Спробуй и ты трохы поспаты. Ну, триси! Побудешъ такъ скилькы схочешъ, а тоди,

въ одну чудову мыть, одчынышь двери и выйдешъ передъ товариство. Охъ, яка се пышна картина буде! Яки кольорысти ефекты! Середъ писноты й нудоты нашего жыття!... Подумай лышь, поете! Невже се тебе не прываблюе?

Мене справди почынала зваблюваты оригинальнисть становыща. Такъ воно трохы мовъ и не гараздъ, та зновъ же се було таке невынне и такый, зъ усякого погляду, високооригинальный *unicum*, що я не мигъ опертыся спокуси. Ахъ, украинський авторъ мае въ своему жытти такъ мало веселоцивъ, що може врешти дозволыты соби, яко вынятокъ, таку невеличку и зовсимъ не шаблову порцію смиху!...

Я згодывся

Мы пробазикалы вдвохъ ище зъ пивъ годыны, ажъ поky вда-ривъ першый дзвонкъ. Тоди я пишовъ у темну хату. Вона була поручъ изъ Савенковымъ кабинетомъ и мала двое дверей: одни въ кабинетъ, а други въ залу. Я замкнувъ перши и сивъ биля другихъ. Савенко пишовъ одчыняты гостевы, наказавшы мени:

— Тилькы не поранься выйты: дослухай усе, а тоди вже й выходи.

III.

Мени добре було выдко кризь трохы видхылени двери частыну залы. Гости, паны й пани, молодежи и старши люде, сидылы й стоялы. Середъ модныхъ дамсьыхъ суконь брало очы яснымы блыскучымы колирамы два-тры вкраинськихъ убрання, та й поручъ изъ былымы комирчыкамы червонилы де-не-де зъ пидъ чорныхъ сурдутивъ вышывани сорочки й кольорысты стьожкы. Чуты було, якъ стыха брязкало намысто на дивочыхъ шыяхъ, але розмовъ уже не було, бо вси наготувалыся слухаты речныка, що тилькы оце сивъ за окремый столыкъ. Се бувъ Тысовський, старый сывый дидусъ, симпатычный и простой, дыректоръ одней велькой институции. Давний и давно скам'янилый місцевый украинофылъ, але загально поважаний чоловикъ. Винъ казавъ уступну промову—коротку, просту, але чулу. Винъ говоривъ, що Евгений Сагайдачный бувъ дуже талановытый и дуже нещаслывыый поеть. Багато винъ зазнавъ лыха, и се зибралыся люде виддаты його дорогій пам'яты шанобу.

У мене ажъ очы сльозамы зайшлы, якъ я слухавъ сю шыру промову. Теперъ я бувъ певень, що дидусь Тысовський справди не мигъ мени даты посады въ свой институци. Кажу: *теперъ*, бо въ той часъ (то було передъ трьома рокамы) мени здавалось инакше. Але жъ мени такъ тяжко тоди було жыты, що я певне не мигъ безсторонно поглянуты на речы: втратывшы одну посаду, я п'ять мисяцивъ шукавъ другою, мы попродамы за малымъ не все, що въ насъ було... Мени здавалося, що видъ одного слова Тысовського залежыть даты мени посаду въ тій институци, де винъ бувъ найстаршымъ паномъ, и що за ти п'ять мисяцивъ не одному винъ ии й давъ... Певне, се моя помылка була...

Вмеръ батько нашъ
Та й покынувъ насъ!..

Жалибно-жалибно озвалося по зали тужлыве голосинне. Спивцивъ мени не выдко, але чуты ихъ голосы и ти слова жалю й слизъ по втрати дорогого, любого... Боже мій! се жъ про мене спивають, бо и я жъ умеръ, покынувъ ихъ, а воны за мною жалкують, тужуть по мени... И сльозы закапалы въ мене зъ очей, мени стало жалко самого себе—моихъ молодощивъ мынулыхъ, сонцемъ не осяяныхъ, хмарама засмученыхъ, мого жыття недовгого, але тяжкого—зъ короткымы квитчастымы хвылынамы любви й могучого надхнення, зъ довгымы осиннымы рокамы никому не корыстною працы, що вбывала тило, вбывала душу... Цытьте! Не спивайте бильше, прыпынитесь! Бо не вытрымаю и заплачу голосно!..

Спивъ затыхъ...

Хтось пишовъ по хати за столыкъ. Хто жъ то? Бычыкъ! Маленьке, в'юнке, скризь улазлыве,—отъ же й тутъ за стиль улизло.

— Высокоповажане добродійство! — почавъ.—Мени прыпала сумна повыннисть податы вамъ жыттепысь нашего кебитного поета. Ця повыннисть и сумна мени й люба, бо мы булы зъ покійнымъ найкращымы друзямы, найшыришымы...

(Друзямы?—перепынула ти слова моя думка...—Яки жъ то й друзи, якъ тилькы й того, що служылы въ одній канцеляриі? А надто я завсигды не любывъ сього Бычка за його злыи лептлывыи языкъ та за те, що встрывавъ скризь, куды не треба).

— Такъ, винъ бувъ мени другомъ... Ну й, звисно, мени не разъ доводилось пособляты прятелеви въ його справахъ... по прятельському...

(Пособляты? Винъ—мени?)

— Бо винъ бувъ поетъ, а поетъ—людына безрахубна, никола, знаєте, не розуміє що то берегты грошы... Якъ є, то роскыдає, а потимъ доводятьсѣ бидуваты... Поезія и марнотратство, то такъ, знаєте, дви сестри ридни...

(Мое марнотратство?)

Потимъ винъ коротенько подававъ мій жыттепысь и казавъ, що я завсигды мріявъ про высоки идеалы.

— Ну, а жытте, знаєте, далеке видъ тихъ идеаливъ, такъ черезъ те мій прятель мало стривавъ одnodумцивъ... Навить у свой сем'и не стривавъ, бо тамъ його не розумили и не пидтрымувалы... Я, звисно, не про диты його кажу,—воны занадто мали...

То се винъ про мою Ксеню? Про неи, що тилькы й живе моимы думкамы, надіямы й порываньямы! Якъ винъ сміє такъ гыдко набрихуваты? Взагали, якъ винъ сміє про все це говорыты? Яке його дило?! Ни, мушу выйты прыпыныты се!

Я вставъ бувъ та й спынывся: ни вже, дослухаю до краю хочъ сього...

А винъ говорывъ дали:

— Ну, звисно, мій прятель такы трохи й самъ бувъ выненъ, що не багато прыдбавъ прыхыльныкывъ... Бо мавъ таку вдачу, що!.. Отъ, знаєте, якъ звычайно: поетъ, посланецъ небесъ, „глаголомъ жечь сердца людей“, и думает, що никола не помыляетьсѣ въ своихъ думкахъ, и обороняє ихъ дуже вже палко... И людымъ просто въ вичы такъ и высловлює все, що думает, хочъ бы воно имъ и нелюбе... Я вже йому про се й казавъ, та й не разъ, дакъ де тамъ! Ну, та я йому се прощавъ... Але жъ не всякый, знаєте, мигъ його такъ розумиты, якъ я, та й прощаты,—черезъ те винъ и мавъ багато ворогывъ... Але мы булы прятелямы. Мы такъ часто читалы одынъ одному свои творы, и винъ дуже хвалывъ мои переклады зъ Лермонтова... (Я, знаєте, Лермонтова вже чымало переклавъ). Я подававъ йому идеи не до одного його поетычного оповидання виршомъ, а винъ звирывъ мени напысане до мого перегляду й редакціи... Шкода тилькы, що пысавъ винъ потроху и не справдывъ тихъ надій, на яки дававъ право його талантъ...

И винъ балакавъ, балакавъ, балакавъ и такъ брехавъ, що мени ставало вже чудно. А люде, повирывшы, ще й подякували йому оплескамы, якъ винъ уставъ з-за столыку.

А туды вже сидае новый речныкъ. И сього добре знаю— Тыщенко. Добросердный чолов'яга, закоханий у мои виршы та й у мене потроху. Оцей справди мени часто пособлявъ и навить тоди, якъ я бувъ безъ посады, прыйнявъ насъ зъ усією сем'єю до себе на кватырю, хочъ йому й самому тисненько було жыты (винъ учителювавъ у миській школи и мавъ тамъ у ій дви маленьки свитлычки). Його вельке щыре облычче зъ кудлатою бородою и дытячи добри очы мають сьогодни якыйсь особлыво поважный выгядъ: розгорнувъ верчычокъ паперу, чытатыме крытычный оглядъ моихъ творивъ.

И чытавъ докладно, шыроко й довго. Багато було бібліографіи, багато хвалы й цитатъ зъ моихъ пысаннивъ, але жъ, Боже мій! якый дывный нетямъ! Я николы не думавъ, що винъ такъ мало мене розбирае, ся добряча душа! Яке нерозуминне моихъ найкращыхъ найголовнишыхъ думъ и почуваннивъ! Якымы вбогымы, шаблонowymi, банально-прылызаными, обмежено-прыстойными появлялыся воны, перейшовшы черезъ призму його „крытыкы“! Невже я колы щось таке пысавъ або казавъ? Колы таки й справди мои пысання, то яке жъ я маю право зватыся поетомъ за сю банальну сичку зъ капустою? А винъ усе говорыть! Любый мій! По правди я тоби вдячный за твою простомовну, нелукаву до мене щыристь, але жъ пожалій мои пысання!..

Отъ уже йому прыплискують, навить Савенко. То це вси згоджуються зъ имъ?..

И колы вже треба було переглянуты мои пысання, то чому жъ сього не зробывъ—ну, хочъ Дашецький—винъ же професоръ литературы?..

Якась панночка, процвитаючы ясноколирными стричкамы та блыщучы дукачамы й намыстомъ, проказуе мои виршы. И писля попередньої крытыкы я въ кожному ихъ слови несамохить шукаю тіи шаблоновой дрибнодухой обмеженосты, за яку мене разъ хвалено...

Що се? Невже се винъ буде промовляты, Котовський? Чоловикъ, якому я завсигды здавався запорѣхою въ оци, якый усе жытте бувъ мени найгиршымъ ворогомъ, шкодывъ мени скрызъ,

спотыныга кусаючы, якъ зрадлыва собака! И винъ мае промывляты и лицемирно хвалыты мене, шыплючы въ души зо злосты?

Такъ, винъ сивъ за стиль, и я бачу просто себе його выкохане, выпещене панське облычче, зъ коротко пидстрыженою боридкою, зъ ласкавымъ медянымъ усмихомъ червоныхъ губивъ. Отъ чую його солоденыкый голось:

— De mortuis aut bene, aut nihil—святе правыло, и я його шаную бильше, ніжъ хто иншый. Черезъ те я ни въ якому рази не насмилюся ничого казаты про саму особу нашого небижчыка-поета. Говорытому тилькы про литературни його творы.

Мени полекшало: винъ мене не хвалытыме, тилькы лаятыме,—це все жъ липше.

— Все згоджуються, що Євгенъ Сагайдачный мавъ пречудовый поетычный хысть, бо жъ безперечно треба маты хысть, щобъ пысаты таки гладеньки виршы. Виршъ у його справди легенькый, бо авторъ не надужывае його и здебильшого иде туды, куды веде його виршъ, одминяючы, видповидно до його, и змистъ свого твору. Змистъ же въ його звычайно дуже цикавый, бо дорогой нашъ поеть пысавъ на пекучи сучасни темы, добираючы таки, яки оброблялы вже вси поеты-сучасныкы, и такимъ робомъ темы ти вже малы—сказавъ бы такъ—патентъ на цикавистъ. Зрозумило, що въ такій работи винъ не мигъ не сходытыся дуже зъ тымы авторамы, що попередъ його про це пысалы, але винъ завсигды бравъ у ихъ тилькы найкращи, найпоетычниши мисця. Се не значыть, що высокоталановытый авторъ не бувъ оригинальный—навпакы, оригинальнисть його поглядивъ завсигды выявлялася тымъ, що загально дозволене здавалось йому злочынствомъ, а загально гуджене—хвальнымъ диломъ. Черезъ те дехто дававъ йому догану, що його докору за для насъ неоправдани, а його порады або неморальни, або практично-непрыдатни. Я жъ не буду ганыты, бо коженъ мае право казаты що хоче. Творы незабутнього поета довго ще будутъ у насъ чытатыся, бо писля Шевченка у насъ занепадъ поези, и мы не маемо кращыхъ авторивъ... хоча винъ пысавъ такъ мало, що його творы—крыхоткы, колы ривняты до того, що зробылы инши пысьменныкы...

Досыть мени вже того! Я видимкнувъ двери и выйшовъ у Савенкивъ кабинетъ. У зали лящалы оплескы Котовському за промову. Я видчынывъ двери зъ кабинету въ залу и ставъ на порози.

Саме въ цю мыть усе товариство встало (певне—се бувъ антрактъ) и безладно рушыло по зали, жваво розмовляючы.

Килькы чоловика, и попередъ усихъ Котовський, ишли купкою просто до кабинету и побачылы мене. И видразу ихъ облычча видминылыся. Смертельна блидисть окрыла ихъ, очы спынылыся, вырчывшыся на мене, рухы вмерлы... тилькы въ Котовського, що стоявъ попереду, трусылыся щелепы. Скам'янили вси безъ згуку.

Тымъ часомъ заздрѣлы мене й инши и вразылыся такъ саме. Вси занимилы, прыкыпившы до мисця, и тилькы дывылыся, дывылыся на мене божевильно-зляканымы очыма, просто страшнымы на цихъ блидыхъ облыччахъ.

— А-ахъ!—почувся жиночый скрыкъ, и килькы десяткивъ людей, якъ одна людына, видразу кынулося назадъ, у ти куткы, де попереду сыдилы, збылося въ купу, якъ отара, тремтючы передъ вовкомъ. Мижъ мною та имы стала порожнява велькои залы.

— Прошу сидаты, панове!—промовывъ я, проходячы до столыка.

И вси, якъ одынъ, силы, загыпнотызовани безмирнымъ перелякомъ.

И я сивъ за столыкъ.

— Прошу выбачыты, панове, що я перепыню вамъ хвылыны видпочынку... Але вы такъ багато говорылы сьогодни про мене, що бувъ бы я незвычайный, не озвавшыся такожъ.

Воны слухалы, сыдючы нимо, нерухомо—цилкомъ такъ, якъ отъ дытына посадыть рядъ ляльокъ, говорыть до ихъ, якъ до живыхъ, а вони слухають мертвымы ушыма и дывлються мертвымы очыма.

— На-й-самъ передъ дозвольте направыты одну важну помылку: на жаль, я не вмеръ, я живой, и авторы моихъ некрологивъ трохы поспишылыся.

По всій зали роскогылося шыроке вильне зитханне пивсотни людей, и облычча, си били кам'яни облычча, ожылы, заворушылыся.

— Щаслывый и дывный выпадокъ, якого творцемъ бувъ певно богъ поезіи Аполлонъ, прывивъ мене на мою власну трызну, и я почувъ соби посмертний судъ... Я дякую за слова прыхыльни та щыри до мене, яки я тутъ чувъ. Дозвольте жъ и мени теперъ сказаты трохы—не про себе—ни!—але про насъ, украинськихъ пысьменныкивъ.

Я замовкъ на хвылыну. Въ зали панувала надзвычайна мертва тыша. Бильша частына съдила похнюпывшысь, инши—вступышы въ мене очы.

— Я заразы тутъ чувъ докирь, що одурюемо надіи, мало тво-рымо... Правда!... Але... У поета въ голови є мозокъ, а въ гру-дяхъ почуванне... Си дви речы прызначено на те, щобъ служыты поезіи во им'я щастя ридного краю й народу. Але поезія у насъ має зъ усього тилькы недогрызкы: той мозокъ ззидає канцелярія, чы контора, а почуванне вытрачується на еквилибрыстыку мижъ мріямы про вильный свить шырокий и порозуминнемъ зъ слу-гамы запаморочення. На поезію має поетъ килькы сонныхъ одъ утомы хвылынъ, якъ що ихъ не забере йому хатній клопоть... Наша интеллигенція! Чы є вона? колы є, хай знає, що за килькы десяткы карбованцывъ на мисяць продається мозокъ нервивъ и кровь сердца нашего поета! А вони жъ належуть ридному народови—сей мозокъ и ся кровь! Вы чулы, якъ про-дають невильныць у гаремы? Гынь изъ зненавысты до покупця, але кохай його, бо винъ тебе купывъ! Ось вамъ поетова душа-невильныця! Хай вона рыдає, хай вона крычыть, б'ючысь у хы-жыхъ кихтяхъ,—нихто ій не пособыть: се жъ такъ натурально—буты проданою на базари,—до чого жъ тутъ крыкъ? Лицемирство—всяки слова про любовь до ридного слова й народу—докы истніє сей ганебный продажъ!

— Среди пустыни живе у насъ поетъ. Його слово—гласъ вопіющого въ пустыни. Якъ мало живыхъ среди цихъ трунъ изъ трупамы духовныхъ невильныкывъ чужомовного сусидського розуму! И йде поетъ своимъ шляхомъ самъ соби, а люде, а його интеллигенція сама соби. О, якъ бы вы знали, який винъ сы-рота духовный! Йому прыхылыты головы ниде, бо винъ живе ве-лыкою идеєю, а среди васъ... Се жъ тилькы парадъ, си ваши роковыны й усяки зборы, парадъ, годящий сьогонди тилькы на те, щобъ завтра про його забыты среди крутеню усякыхъ ва-шыхъ диль!... Диль!... У васъ мусыть буты тилькы одно дило: щасте ридного народу! Де воно въ вашому жытти, въ вашихъ сем'яхъ? Тамъ рабство, невильныцтво духовне, безмирно гирше, нижъ рабство физичне. Тамъ батько не вчыть своєи дытыны выдаваты ридному народови вси свои сылы, вси свои думы, вси свои почування—все свое щасте и вси свои слъзы. Все чуже

поетови въ вашыхъ кам'яныцяхъ и труною, труною пахне видъ ихъ! И докы не огыднуть вамъ ти пахощы, докы не станете ворогамы тымъ людямъ, якымы есте теперь, доты сыротою блукатыме по свиту спивецъ вельчныхъ замиривъ, и його писня тяжкымъ рыданнемъ буде, палкымъ докоромъ вамъ, що хочете спаты мертвымъ сномъ тоди, якъ уже свитае свить...

1901. Ш. 10.
У Чернигови.

Б. Гринченко.

БЫТВА.

Буковинські Карпати.

Гора біля гори стоять разомъ въ ній вельчи,
одягнени въ смерекови лиси.

Ризно сформовани, вганяються пидъ небеса, сто-
ять такъ нерухомо тисячы литъ; кепкують собі зъ кожної змини,
що передъ ихъ очыма видбувається, роскошуються у власній
краси, свидоми своєї довичности.

Багато пасомъ гиръ Кимполонгського повиту ще вкрити
пралисамы. Темно-сыньою зеленою мыготять зъ далечыны, а огля-
дани зъ сусиднихъ вершынь здаються въ сываво-сынихъ мракахъ
недоступными.

Въ околици Руської Молдавыци зійшлыся два пасма ривно-
бижныхъ гиръ такъ близько, що долына, яка ихъ дилыла видъ
себе, могла буты выгиднымъ місцемъ хыба для бутного потоку.
Де та долына шыршала, або ставала ще вузшою, де губылася
цилкомъ,—не знавъ ніхто докладно. Не було тутъ видно ніякой
дороги, ніякой стежки, ніякого найменшого слиду людського
жыття. Долына тягнула ся закрутамы, розпираючы горы и бере-
жена направо и наливо залисенымы вершынамы, губылася, вразъ
изъ весело бижучымъ потокомъ, помижъ стинамы гиръ, що неначе
ій наперекирь десь-не-десь мало не доторкалыся.

Тутъ панувала всюды таємна тыша. Царювала роскишь у
рослынности, краса въ барвахъ фльоры, а на горахъ таке ба-
гатство зелени, що якось ажъ прыгноблювало чоловика.

Зелено-брунатный, высокій по колина мохъ буявъ, николы не топтаний, лагіднымы хвылямы у мокравій земли пралиса. Зъ його не надто густо вырыналы сосны; ихъ викъ можна було вгадаты, але красу неможна змалюваты. Ихъ пышни короны пестылыся зъ хмарами и знесылы надъ собою тилькы сяево сонця.

Десь-не-десь лежалы на земли дерева велетни, пидрыти и поборени викомъ або и рсколени громомъ. Спочываючы въ трави, зверху оброслы мохомъ, а въ середыни булы порожни и порохнави. Биля ихъ буяла молода дереына, знызу шыроковита, а вгори струнка и повна молодой гнучкосты. Спивъ птахивъ—ридко чуты.

За те частійше въ тыши, немовъ церковній, выразно чуты голосный шелестъ и трискъ, немовъ ламанне зсохлого гилля и мало не завсигды—сумовытый, далеко сягаючы шумъ...

Ридко колы витерь ворушывъ гилле. Ледви при найсильнійшимъ выхру хыталысь верховиття.

Здавалось, що сумъ прыбувавъ десь зъ далекои площыны, ловывся въ витахъ, розходывся важкымъ зитханнемъ по лиси и боровся зъ густымъ гиллемъ, щобъ знову выйты на простирь.

.....

Колы свысть локомотывы розтявъ уперше воздухъ схованои миждъ гирськымы стинамы долыны, пройняло щось столитни дерева на горахъ немовъ блыскавыця.

Зъ льюкомотывою прыбула жменька людей. Вони ледви важылысь ступыты черезъ недоступный беригъ пралиса въ його глубинь.

Тутъ не выглядало буденно.

Навкругы панувала незвычайна тыша. Воздухъ бувъ холодный, вогкый. Текуча жывыця зъ порепанои коры деревъ твердла на воздуси и наповнювала його своимъ запахомъ. Высокій мохъ не дававъ легко ходыты. Коринне деревъ, грубе, немовъ рамена, вырынало гадюксю зъ моху; тверде и уперте, сплетене одно въ друге, тягнулось дывогляднымы перстенямы въ глыбинь лиса, котра, сповыта въ зелену теминь, дыхала неприязнистю.

Одынъ зъ тыхъ, що прыбулы, вдарывъ зализнымъ топирцемъ по старій смереци, що на пни и рослы грибы, мовъ вельки ластив'ячи гнизда.

Вона здригнулася. Видколы жыла, не чула ще на соби сокры. Ударъ той розлягся по цилимъ лиси, и вси дерева здер-

жалы виддыхъ; безгучна тыша, повна дожжданя, розислалася и почулося звильна и выразно слово: „зрубаты!“

Неначе церквою пробигло лисомъ: „зрубаты!“—„Зрубаты!“ задзвенило недалеко и заразомъ въ тій самій хвыли въ найдальшій далечыни. Воно ожывыло цилый лись и розбигалось турботно по всихъ його кутахъ, не завмираючы...

„Зрубаты!“ Воно перейшло въ шелестинне. Зъ того поставъ стривоженный шепить, зитханя, врешти пиднявся шумъ, немовъ видъ вухру, наповнывъ далеко-высоко воздухъ, якъ шумъ моря, що ажъ ставало лячно, збывся пидъ хмары, а на останку зашумила буря.

Небо затьмылося гризно-чорною барвою, а тоди почалася вона—гирська буря.

Тяжки крапли дощу стали падаты.

Зразу одыноки и таки тяжки, що лыскы пидъ ихъ вагою задрижали и зашелестили, а потимъ частійши, а врешти скиснымы течіямы. Блыскавыцы летили въ смереку, росколювалы безъ мылосердя найкращи пни, а гримъ пробувавъ розсаджуваты горы. Зъ такимъ лоскотомъ и гукомъ потрясавъ нымы, неначе бъ хотивъ ихъ прысылуваты выступыты зовсимъ изъ свого непохытного супокою. Здавалось, що горама котылысь велетенськи кули, выкыкувани видъ часу до часу мыготячымы блыскавыцямы.

Потимъ утыхло, и дощъ падавъ безъ упыну. Голосно и хлыпаючы падавъ винь.

.....

Въ лиси стемнило.

Нерухомо, зъ здержанымъ виддыхомъ стоялы стари дерева, прыслухаючысь сій появи, а тымъ часомъ молоди похытувалысь злегка безупынно. Зъ кущивъ, що рослы на краю лиса, капалы вельчезни крапли дощу въ мохъ, а потикъ у долини метався брудно-нескладнымы хвылямы по каминю впередъ, голосно шумуючы и порываючы все зъ собою: квиткы, пстругы, сухе гилле, тутъ и тамъ зирвани грудкы земли—мчався въ зовсимъ непогамованій, безумній, доси никола не выданій роспуци.

.....

Одного хмарного поранку почалася бытва. Въ вузькій долини збудованою зализною колією, що ии пыны немовъ срибни зми вылыся коло потока, прыбувъ тягаровый поиздъ.

Ворожий сыкъ, проймаючий, пронзлывыи свысть оповистывъ його прыйиздъ.

Недалеко кинця тои залізної коліи станувъ винъ, сопучы та выкыдаючы люто чорни перстени дыму вгору.

Прывизъ ворога.

Винъ выйшовъ.

Зъ грубымъ облыччѣмъ, въ подертій засмальцьованій одежи, зъ неповоротнымы, видъ тяжкои праці знівечынымы рукамы, узброеныи лысчучымы сокырамы, тяжкымы залізнымы ланцюхамы, самъ собою зовсимъ поганый на выдъ—такый прыбувъ винъ.

Одынъ орелъ, що сыдивъ недалеко на стримкій скели и прыглядався тому всьому зъ найиженымъ пиррѣмъ, розмахнувъ вразъ широко своимы крыльмы, вдарывъ нымы вражено и люто и збывся вгору. Кружывъ довго, немовъ зворушеныи, надъ тою околыцею, видтакъ спустывся блыскавкою въ скиснимъ напями въ долыну, задержався тутъ на хвылыну, пиднявся описля наново вгору, сымъ разомъ вже цилкомъ нешвыдкымъ летомъ, и щезъ въ сывыхъ хмарахъ, мовъ навикы пропавъ. Несказаныи сумъ розислався горама, якыйсь передсмертныи настрій...

Все ждало; дерева не хыталыся. Найстарши стоялы уоружени въ гордысть и недоступныи и не вирылы, щобъ якый нападъ бувъ можлывыи. Адже стоялы тутъ стилько рокивъ—цили столиття! Бачылы, якъ багато умирало и выростало, прожылы не одну весну, не одну зиму; бачылы такъ часто скидъ сонця, прекрасного, золотомъ осяйного сонця; въ його жарко-червонимъ свитли ранкомъ купалыся, а ввечери воно ихъ благословляло; оперлыся не одному выхрови.—а теперъ малы бъ полягты иншою смертю, нижь ихъ предкы, що повалылыся самы зо старосты або видъ блыскавыць?

— Смишно!..

Але вони не хотилы хытнутыся; не хотилы навить найлешымъ шумомъ показаты свое счудуванне! Тилькы молоди... Колы бъ тилькы молоди не хыталыся такъ лехко!

Почався нападъ.

Зъ дыкымъ крыкомъ „гурра“ почалы його наймыты. Вони вдерлыся зъ котячою зручныстю на першу гору; одынъ хотивъ другого выпередыты, неначе бъ се мало буты геройськымъ вчыномъ на циле жытте: буты тымъ, якого рука прыложыла перша сокыру до пралиса. Та ба! Вони натрапылы на опиръ. Облудныи

брунатно-зеленый мохъ осувався пидъ ихъ грабижлывымы рукамы, и вони сунулыся внызъ. Кременыста земля роспадалась у ихъ пидъ ногамы, и вони ранылы соби руки, хапаючысь за шо небудь, щобъ не рунуты внызъ. Зъ вырваного пры корини вогкого моху вылазылы непрыхыльни до свитла гыдки комахы и розбигалыся имъ по рукахъ.

Колы, розохочени до боротьбы, кынулыся на якась спорохнавиле дерево на земли, щобъ його скотыты въ безодню и змогли тилькы легко захытаты—выслызнуло зъ пидъ його сполошене гадде и розсычалося на ихъ. Де якыхъ наймытивъ, шо малы легку обуву, покусалы.

Колючи кушцы дыкои рожи, шо іи витте выбуяло велькымы ризкамы, луковато сплетени зъ другымы корчамамы и нерозрывнымы блюшамы, беризкамы и терномъ, стоялы мовъ непрохидни стины. Буйна ясно-зелена папороть розкынулася мовъ віяло въ свой роскишній краси вшыршъ и здовжъ, а отрутни грыбы червони показувалыся на свить и зверталы на себе увагу. Молоди ялынны стоялы такъ густо, простягалы такъ видпорно гилле видъ себе, шо дали йты було майже неможлыво. Вони кололы въ лыце, рвалы волоссе и чипалыся ворожо одежи.

Нечупарни, горбати павуку почеплялы видъ дерева до дерева ситкы, шо лыплы немылымъ серпанкомъ на очы, а мурашынынны, збудовани зъ сухой червонной чатыны сосновой, пиднималыся зъ земли гладенькымы горбамамы, и нога зсувалася по ихъ, немовъ по скляныхъ банькахъ.

Але вони пхалыся сылмиць упередъ.

Глыбоко въ лиси, де вже земля розстелювалася ривныною—заблысло проты ихъ зъ темно-зеленого лису щось блыскуче. Воно було обведе не розлогымы соснамамы, шо зъ ихъ звысавъ серпанковато довгый блидо-сывый мохъ мало не до земли, буйнымы круглолыстымы баговыннымы рослынамамы и шырокою тростыною.

Се було морське око.

Неначе дзеркало, оточене багатствомъ зелени, лежало вонотуть нерухомо, сонлыво, зъ погидною ривною поверхнею, безодне, ныбы визне дзеркало склепиння и шпыливъ деревъ—кусень незайманои красы.

Скисно на йому и на половыну въ води лежала сосна. Мисцямы мохомъ обросла, була кладкою легконогымъ лиснымъ звірамъ и мисцемъ, де выгривалыся ящиркы и стрыкизкы.

Ти стрькнзкы кружалы невтомьмо надъ водою, въ блыска-
вычній гулянци, часомъ доторкаючысь свавильно прозоро-сынимы
крыльцями до блыскачого поверху.

„Гурра!“

Лись задривавъ.

„Туть лись займемо!“

Розлягся видгоминъ: „зай-ме-мо!“

„Туть ударыты!“

Проныкльвый оклыкъ жаху пролынувъ: „у-да-ры-ты!“ Со-
кыры заблыщали въ пивсвитли и неначе одынъ ударъ—пишовъ
гукъ лисомъ.

Лякльво затрипоталыся недалеко пташенята, и вперше вид-
былысь въ нерухомому поверхови морського ока иньши з'явыща,
якъ шпыли деревъ и склепиннѣ.

.

Впередъ молоди.

Вельконадйныхъ змирено.

Тыхъ, що булы однакового росту, однаково здорови и струн-
ки, стято и обдерто зъ ихъ зелену одежу. Колы ихъ зъ кинцивъ
однаково спылено,—зложено зъ ихъ, у вузькій долини межы го-
рамы и мало не поверхъ потоку, дорогу. Тамъ, де зализной
коліи не можна було дали повесты, мусилы воны робыты службу.

Одынъ пень укладалы тисно бия другого. Такимъ чыномъ
робылы дорогу для иньшыхъ трупивъ. Вона тяглася довго въ скру-
тахъ межы двома пасмамы гирь и сумно було на ню дывытыся.
По тій дорози малы перевозыты столитнихъ велетнивъ...

Колы ихъ уставлювано рядомъ на земли, быто ихъ у голову
и въ ноги сокырамы, щобы прыставалы ривно одынъ до одного
и булы мостомъ на земли. Зъ ихъ вытикала кровъ. Потикъ, що
бигъ блызько ихъ, втыснувсь пидъ ихъ, вытикавъ лагидно эпо-
мижъ ихъ и забиравъ ихъ кровъ зъ собою. Мисцями, де соняшне
проминне гралось зъ його перламы, осидалася вона на його ка-
миню и закрасыла його на вси часы темно-червоною барвою...

.

Покры наймыты упоралысь зъ тымъ всимъ, мынувъ довгый
часъ и воны самы мало не здычили. Не сходылы николы въ
долы и не стривалыся майже николы зъ жинкамы. Свою одежу
намочылы въ дьогти, а борода и волоссе вырослы въ ихъ довги
и надалы имъ дыкый выглядъ.

Зализницею диставалы що тыжня харчъ и що треба до жыття, а одъ выхру й холоду ховалы ихъ колыбы, сплетени зъ обтятыхъ сосновыхъ гилокъ, що лежалы округы.

Зъ деревъ поздырану кору, пересяклу жывыцею; вона сушылася на сонци, немовъ вельчезни брунатни сувои паперу. Увечери їи запалювано по ливимъ и правимъ боци на вершынахъ, и воны палахкотилы червонымы языкамы, яко гасло жыття наймытивъ.

Такъ прыбиралыся воны до бою зъ столитними...

Врешти прыйшла черга й на тыхъ.

Ничъ передъ тымъ... се була свитломъ упоєна ничъ... мисяць збильшывся въ вельке матово-червоне коло.

Въ тыши, що зросталася зъ темнотою, здавалыся горы зъ своимы темнымы безмежнымы лисамы прыстановыщемъ для стоичного спокою. Мисячне свитло пронызувало нижно-сыняву ничну темряву, розсвичувало далечynu и неначе мыгтило на верхакъ деревъ, що стоялы на найвыщыхъ шпыляхъ гиръ. Деревы зминылыся въ його сяєви и, здавалося, въ нимъ розплывалыся...

Деяки попростягалы свои убрани рамена шыроко до небесь, нибы о що благалы.

Тилько деяки?

Скільки ихъ тутъ було,—а ихъ було такъ багато, що ни хто бъ не порахувавъ— вси выганялысь угору и благалы жыття! Навить повитре було повне того бажання! Воно пахло жаданнемъ ще бильшого и здавалося виддыхомъ тысячивъ и тысячивъ истотъ, жадибныхъ жыття.

Самый запахъ, що росходывся зъ глыбыны лиса, нагадувавъ упокою розкишъ, саму прегарну повну зрилисть та порывавъ и тыхъ зъ собою, що стоялы доси въ схованымъ дожданню, зберегаючы бажанне жыты повною мирою, якъ соромлыву тайну.

Папороть заговорила пророчымъ шелестомъ, чашкы найнепорочнійшихъ квитокъ розвынулыся въ выкичени квиткы. Страхъ, що воны могли бы завтра перестаты жыты, збудывъ въ ихъ жаданне показатыся въ останне одынъ одному въ повній краси. Завтра може будутъ уже потолочени, ихъ короны поламани и лысте обдерте. Завтра може не буде вже ни хто знаты, що воны булы и що булы гарни!..

Лисова земля оживылася свитлякамы, що блышала на іі темно-зеленимъ тли, немовъ крапли свитла, а безличъ конькивъ переклыкувалося промижъ себе и не хотило ніякъ змовкаты.

Здавалось, уси выступылы зъ себе и безглядно розбуялыся ихъ чуття, котри прыглушувавъ тилько глыбокій супокій нocy. Смихъ самого здорового жыття, змишаний зъ тяжкымы сльозама жалю, пробывався сыломиць кризь усе, а якась туга, лагідна мовъ оксамытова керея, лежала на всьому и выкыкала що-разъ бильше бажаннивъ и любовъ до жыття.

Чудови булы згукы лису въ тыши сеи нocy! Нижнійши видъ музыкы; бувъ то радше якийсь шепить, що зиллявся зъ мягкою темрявою нocy, а середъ того шепоту зъ лыстка на лыстокъ падалы крапли дощу, що зросывъ усе ще за сонця.

.....

Довгый, тяжкый часъ—и столитни поляглы. Прости, повбывани лежалы умощени у власній зелени.

Пнякы, що по ныхъ осталыся, и валковате, ажъ на верхъ земли выбуяле коринне, стырчалы зъ моху покаличени.

Ще лежалы столитни на горахъ—однакъ не поодынци. Горы булы обсіяни ихъ трупама праворучъ и ливоручъ. Лежалы и скисно, впоперекъ и ривно. Густо одни коло одныхъ, голова объ голову, купама, або одно верхъ другого, або якъ котре упало.

Здалека здавалось, що то скошений лись.

Горы, зъ котрыхъ майже до наготы здерто ихъ убранне, що було зимою и литомъ викамы незминне въ свой свижий краси, стырчалы теперь, посоромлени, до небесъ, надармо сылкуючыся останкама колышньої одежи закрыты нефоремни суставы.

Зраджены орлы и осыротили яструбы пролиталы сумовыто сюды и назадъ; тилько якъ орлы часомъ по короткимъ лети спочывалы и наижалы люто пера, чорни, пыльнуючы ворожо блыскучымы очыма въ долы, тоди яструбы снувалыся нешвыдкымы нечутнымы кругама надъ полеглымы.

.....

Якъ полеглыхъ стягано зъ ихъ высоты, була се боротьба на жытте и смерть.

Багато наймытивъ стратыло жытте, багато стало навикы нездатнымы до працы; а инши зновъ днямы лежалы тяжко покаличени въ долахъ.

Велетнивъ звалюваты!

Такихъ, що стоялы на мисци сотню рокивъ, котрыхъ коринне зарылося въ найглубше нутро горы и тамъ переплелося зъ кориннемъ иншыхъ рослынъ навикы!.. Звалюваты ихъ и не пошкодыты себе, не зныщты молодого поросту и не зныщты всього навколо!..

Такъ, якъ никола невтомыми мурахы, вдыралыся наймыты на найнедоступнйши мисця, уоружени ланцухамы та иншымъ знаряддемъ.

Насампередъ стисувалы зъ ихъ кору.

Вона завдала чымало праці. Заросла сыльно въ тило и ствердла такъ, що сокрыра видскакувала видъ неи; ажъ по довгимъ рубанню розскакувалася трискамы и падала на купы елястычного зеленого виття, що виддилене видъ тила мало высахаты.

Потимъ сылни руки, погорджаючы всякою небезпекою и перепынамы, котылы тяжкыхъ велетнивъ. Зъ глухымы, ривночасно выдаванымы оклыкамы, що малы додаваты видвагы, а прыгадувалы бильше окрыкы дыкыхъ птахивъ, нижъ гармонійни людськи згукы, робылы наймыты сю працю, пидчасъ колы зъ ихъ чола ллявъ струмкамы питъ, а зъ пораненыхъ рукъ текла кровъ. Пробуванне на самоти и здычинне наповняло ихъ пры такій роботы шаленою видвагою, а надія на високу нагороду запалювала въ ихъ очахъ сяєво побиды.

Недалеко пиднижжя пограбованыхъ гирь будувалысь зъ грубыхъ брусивъ мосты. Кочени зъ вершынъ велетни спиралысь на тыхъ мостахъ, а звидты зновъ ихъ штовхалы наймыты, и воны падалы одни по одныхъ зъ глухымъ лоскотомъ на ривну землю.

Туть не лежалы воны довго. Вельки зализни гаки забывано имъ въ голову, до гакивъ запрягано коней, и ти волоклы ихъ нешвыдкою ступою зъ похыленою головою. Волоклы дорогою, выложеною зъ молодыхъ деревъ...

Кроваво-червоный огонь палахкотивъ по такихъ перемогахъ до пивночи по горахъ, а героин-рубачи, уместывшыся выгидно округъ його, позакурювавшы люльки, розмовлялы про видпорну сылу подужаныхъ.

.....

Въ долини ждавъ на поваленыхъ поиздъ.

Винъ складався зъ кильканайцятъохъ возивъ, зоп'ятыхъ докupy и зъ льокомотывы, що нетерпляче сопла.

На кождый визъ ладовано чотыри-шистъ деревъ и сковувано товстымы ланцухамы. Сковувано такъ тисно, що зализо вгрызалося въ ихъ тило, обдерте зъ коры, и мисцями вытикала кровъ. Ии збиралы та злиплювалы въ грудкы и запаленою свитылы темрявымы осиннымы вечорама пры перевози.

Зъ такъ скованымы деревама гнався поиздъ въ нызыну, розтынаючы видъ часу до часу воздухъ проныклымъ свыстомъ побиды.

На остатнымъ вози сыдивъ наставныкъ.

Затявшы свою сокыру въ груды одному велетневи, що лежавъ зверху, сыдивъ винъ изъ згорненымы на грудяхъ рукамы и зъ тупымъ поглядомъ.

Такъ часто йиздывъ вже отсею дорогою! Такъ часто спочывавъ його поглядъ на шпыляхъ гиръ, такъ часто слидывъ за закрутама зализнои коліи, що бувъ уже втомлений.

Ти, що булы въ його пидъ доглядомъ, поводылыся спокійно. Воны прощалыся зъ околыцею, котрою произдылы. Праворучъ и ливоручъ знималыся горы и булы ще вкрити лисама. Воны складалыся зъ ихъ товарышивъ, булы имъ товарышама безличъ литъ, а теперь розставалыся навикы. Николь не почують уже бильше ихъ шуму...

Пизнійше вгадувалы, куды ихъ везуть. Що з'издылы въ нызыну, въ шыроки доли, де горы щоразъ розступалыся, а зъ потока быстра рика розигналася, се знали воны. Поиздъ летивъ божевильно скоро, вывся тиснынама, мовъ змій... Одначе, чы се воны мижъ люде йихалы?

Згадалы часъ супокою, колы стоялы гордо, а коронъ ихъ зеленыхъ дотыкалыся сами хмары и орлы: теперь валялыся ти короны пидъ ногама... Згадувалы, якъ наступало одно по однимъ, и якъ падалы одни по одныхъ...

Отже чы йихалы теперь до тыхъ, що закупылы соби право керуваты ихъ долею? Чы зновъ до наймытивъ, котри не знали ни свята, ни недили, а красы не розумилы? Але ни; окримъ сихъ и тыхъ мусилы буты ще якисъ инши люде, може якисъ до ихъ самыхъ подибни!

Такъ, до ихъ самыхъ подибни!..

Колы в'ихалы, по втомляючо довгій йизди пралисама, въ простору долину, доглянулы тутъ и тамъ хатыны. Зпершу по-

розкыдани по горахъ, потимъ де дали—нызше, а врешти и пры силъськый дорози, що злучылася звидкысь зъ зализныцею и не розлучалася вже зъ нею бильше. Хаты булы маленьки, вкрыти дошкамы, а часомъ каминнемъ прыложени, а деяки самымы кгонтамы.

Пры якимсь шынку, що вырынувъ пры дорози, задержавъ машынысть поиздъ.

Винъ мавъ забраты якыхсь чужынцывъ и робитныкывъ, що дожыдалы його тутъ. Повыходылы люде зъ тыхъ хатынъ.

Гуцуламы звалы себе.

Вельки и сыльни, зъ слав'янськымы рысамы, въ мальовнычій одежи—такъ сыдили и лежалы воны тутъ. Ось одна молода жинка зъ трохы зжытымъ, але гарнымъ мало не дытячымымъ лыцемъ, одягнена барвно и пышно. Вона курыла люльку и дывылась байдужно впередь ссебе, не дбаючы про те, що цила громада чужыхъ людей неначе пожырала и очыма. И товариши, прегарни мужчыны, струнки мовъ смереки и елястычни, сыдили въ хати тутъ и тамъ въ найвыгиднйшыхъ позахъ на свити. И ихъ убранне було не меньше оригинальне. Червони ногавыци, до того била вышывана сорочка и багато вышывани кыптарыкы. Шыроки барвни шкиряни поясы, окрашени наперсткамы и всякымы блыскучымы дрибныцямы. Мали чорни капелюхы *), прыбрани въ павыни пера, доповнялы убранне.

Се було свято, то жъ воны зибралысь тутъ на гулянку. Двоє грало на скрыпкахъ коломыйку. Иншый зновъ лежавъ на лави, простягшысь на цилу свою довжыну, и глядивъ поглядомъ повнымъ невыразныхъ мрй кризь одчынени викна кудысь у простиръ. Не дбавъ, що його цикаво розглядають. Все не дбалъ про те, немовъ ти диты. Самы не показувалы зацикавлення ани до подорожнихъ чужынцывъ, що з'являлыся ледви разъ на рикъ въ ихъ околыци, а ни до иншыхъ проявъ. Пидъ часъ, коль поиздъ кождымъ своимъ прыйиздомъ зворушавъ всихъ сусиднихъ жытеливъ, воны ледви зверталы голову въ той бикъ. Се було для ихъ з'явыще таке чуже и таке имъ далеке, воны малы зъ тымъ такъ мало спильного, неначе бъ булы зъ иншого свиту

*) Брыли се тамъ такъ звутся. Ред.

и малы зо всимъ тымъ такъ мало що робыты, якъ зъ хмарами на небесахъ!

Бильше похожи булы вже на тыхъ, що сковани въ зализни пута йихалы теперь въ нызыны. Такъ незаймано выросталы и воны, такъ гармонійно, пытомо въ свой краси и въ своихъ звычайяхъ. На гордыхъ вершынахъ, въ самотныхъ кутахъ велы свое жытте безъ панивъ и безъ наймытивъ. Неосвичени таки, що ажъ дыво и жаль бере и для всеи велычи цивилизаціи непрыступни, стричалы воны и здобуткы зъ дытячымъ усмихомъ на устахъ.

Таки булы ти диты лисивъ, що за ніяку цину не хотилы прыкладаты рукъ до звалювання велетнивъ зъ ихъ высокосты!

— Що вы за вира?—пыталы воны неймовирно тыхъ, що прыбулы порахуваты корысть бытвы.

И кажучы се, зморщувалы гризно чола, стыскалы въ рукахъ топирци.

На зброи розумилыся воны.

Колы уперше побачылы поиздъ, то перехрестылыся и сплюнули видъ себе. Въ тимъ була мабутъ нечыста сыла, и воны не хотилы жадного дила маты зъ тымы, що керувалы тымъ усимъ. Воны и держалыся здалека видъ усіеи тіеи справы, и межы численными наймытамы, що бралы въ бытвы участь, не знаходывся ни одынъ гуцуль.

— Рубайте самы, що Богъ сотворивъ, а насъ лышитъ въ супокою!—видповивъ одынъ зъ зненавыстю на поклыкъ помагаты рубаты дерева.

И ихъ оставлено въ супокою; ихъ свить бувъ лисъ и горы, и тилько тутъ дозривалы воны вповни! Неначе прегарни червони квиткы мыготилы въ своихъ гарныхъ мальовнычыхъ убранняхъ межы зеленню деревъ, або пролиталы на швыдкыхъ густогривыхъ коняхъ, якыхъ выкохуваты такъ любылы.

Лисамы розходылася луна ихъ сумовытыхъ писень.

Се булы ти до отыхъ подибни люде!..

Колы поиздъ зновъ рушывъ и де дали швыдче зъ мисця бигъ, бачылы ти, що булы въ остатнимъ вози, черезъ повидчюваня викна и двери шынку, якъ тутъ у великимъ коли гулялы жинкы и чоловикы въ дыкимъ запали. Незабутный выдъ, перелетный мовъ блискавыця, а и такый палкый!

Проста мелодія двохъ скрипокъ ввела ихъ у такой запаль. Зъ непогамованою, розбуялою охотою гулялы вони. Ихъ одежда и хустки ажъ повивалы въ кружанню, а вони колы не колы ухкалы зъ розбурханой, мало не дыкои, веселосты. Здавалося, неначе бъ зъ танцемъ мало покынуты ихъ все щасте, и вони хотилы насытытыся нымъ на циле жытте...

Передъ хатою стоялы инши гуртамы, або лежалы, курячы зъ короткыхъ люльокъ, простягшыся пры своихъ осидланыхъ коняхъ. Здавалось, що хата зъ цилою пышнотою барвъ и багатствомъ жыття пролітае по пры поиздъ! Одна гарна жинка—вдовыця якась — поскакала на молодимъ пивдыкимъ кони до иншихъ. За нею мчався такъ саме шалено рій молодыхъ хлопцивъ. Вона не дала наздогнатыся. Звернувшы голову ажъ черезъ плечы за нымы, оставляючы зъ простягненымы рукамы коневы свободу въ поводахъ, реготалася голоснымъ безжурнымъ смихомъ! Ще не почувалы жадного тремтиння пры прыходи и видходи того страховыща, що непрязно сычыть, що прыносять своею появою свитло, але и несказане горе! Ще не малы жадного прочуття про ту глыбоку роскладаючу тугу зъ хворымъ усмихомъ на устахъ, яку выклькуе тилько освіта и культура! Вони жылы зъ дня на день, не дбаючы про будучнисть и ии безнадейнисть; ихъ бажання булы прости и прозори, а умова ихъ щастя—сяево сонця и сыне небо...

Въ нызыни кыпило голосне жытте.

Тамъ гомонила велька парова трачка (пыльня).

Цегляно-червони дымари вельчезни знималыся зъ земли и выкыдалы чорни хмары дыму пидъ небосхылъ пидчасъ, колы въ самымъ будынку панувавъ такой гукъ и свысть и гудинне, що вси инши згукы глушылыся цилковыто.

Округъ фабрыкы на склади лежалы тысячы дощокъ, поскладаныхъ високо вгору, прыготованыхъ до транспорту и зложеныхъ наохрестъ, вузькыхъ и шырокихъ. Безличъ непотятыхъ деревъ дожидало ще своєї смерты. Тутъ лежалы велетни, въ обіймыщи мало не килькохъ метривъ,—справдешни чудеса старосты и красы, и струньки молоденьки ялынкы. Майже безъ перестанку заочувано свижи дерева до фабрыкы, щобъ ихъ—уже по недовгимъ часи, порозтынани на тонки дошки—высуваты зновъ на двиръ. Поиздъ привозывъ що-разъ нови жертвы, а ни-

колы не спочываючий Молохъ перероблявъ ихъ у дивно короткимъ часи.

И сымъ разомъ зновъ.

Льокомотыву видипнято видъ возивъ, и ти покотылыся самы зъ своиы невилыныкамы трохы напередъ на мисце складу. Тутъ росковано дерева зъ ихъ зализныхъ путъ и поскыдано.

Якъ кочено ихъ поузъ вхидъ до фабрыкы, донеслась до ихъ розмова майстра до якыхсь гостей:

— Пралисы закупыла фирма О—ба видъ религійного фонду. Пыляемо вже симъ рокивъ и маемо ще тры роки передъ собою. Що-дня пыляемо симсотъ деревъ.

Симсотъ деревъ що-дня!

Якъ же немылосердно выразно дзвенило се!

Симсотъ товаришивъ ихъ ныщено що-дня, а кожному зъ ихъ треба було десяткивъ литъ, ба—сотень литъ, щобъ выкохатыся такымы велькымы! А тутъ лежалы ще горы деревъ, ще тысячы и тысячы лежалы тамъ, дома, ще и на вершынахъ гиръ, звидкы ришено котыты ихъ уже на самимъ остатку; а зновъ сыла ихъ лежало здержаныхъ на мостахъ у пиднижжя гиръ, а що-дня трычи привозыла зализныця жертвы сюды! Для того квапылыся такъ зъ ныщенемъ ихъ, такъ дорожылы кожною годынкою въ дни!..

Роспаленымъ зализомъ наштемповано новыхъ, а тоди зоставлено ихъ, щобъ розглянулысь округъ себе...

Ново прыкочени дерева малы сунутысь пидъ пылы. Одни пишлы пидъ пылы десятиножеви, други пидъ п'ятнадцять, а зновъ инши, столитни, пидъ двадцятножеви. Зъ сыкомъ, роздыраючымы уха, якымъ спершу дерева заголомшено, помы ихъ убыто, пирнулы пылы въ ихъ тило. Гострокинчастымы зубамы проризувалы зъ блыскавычною скористю прегарни дерева, а тырса, немовъ кровъ, выбухала зъ ныхъ, обсыпувала ихъ и покрывала коло ныхъ помистъ.

Колы ножи метнулысь кризь ныхъ въ останне, то по фабрыци пролынувъ острый проймаючий сыкъ, и колышни горди велетни распалыся въ тонки, били дошки и пересталы истнуваты навикы.

Робитныкы зъ вельчезнымы тачкамы з'явылыся поквапно и видходылы.

Воны змитали тырсу, насыпану на земли, вивозылы їи и высыпалы въ пачи печей въ прыземнимъ забудуванню. Безъ перервы, зъ дня на день робылы вони се. Други зновъ вытягали дошки, що роспадалися зъ пидъ пыль, и кыдали ихъ на складъ, де вони, падаючы, вывывалыся въ-останнє, мовъ спружысти стали лыстки. Зновъ инши пидпыхалы струнки ялынкы пидъ дзычачи пылы, ростынаючы дерево въ вузьки латы, а ще инши кувалы й гострылы пылы та розсивалы коло себе червоно-блыскучи искры...

И довокола фабрыкы вешталося багато людей. Одни выносылы дошки зъ середыны, други видбиралы та подавалы ихъ дали, трети складалы ихъ одныхъ поверхъ другихъ, значылы, роздилювалы на вузьки и шыроки, або якъ тамъ уже треба було. Всюды панувавъ рухъ, гамиръ, крыкы, невпынний прыхидъ и видхидъ; горячкова, зъ математычною акуратныстю порахована дїялыньность, выкыкувана страшно-дзычачымъ колосомъ, машыною, видъ котрой была майже нестерпуча спека.

Здавалосъ, що нечутно оберталыся вельчезни чорни колеса, обведени шырянымы пасамы, однакъ воздухъ бувъ сповнений ихъ гукомъ ажъ пидъ лисы.

Тилькы вночи панувала тутъ смертельна тыша. Неначе вартовныкъ, стоявъ тутъ чорный коминъ и глядивъ похмуро на цылый таборъ.

Тутъ лежала безлычъ голыхъ деревъ, освитленыхъ лагиднымъ свитломъ мисячнымъ, мовъ мерци. Пасма дощокъ, поскладаныхъ до гордой высоты, мыготылы срыблысто, а оглядани збоку, здавалыся самымы лынїямы.

Дерева всюды; де спынывся поглядъ—лежалы дерева, дошкы, трискы; а межы всимъ тымъ вешталыся нечутно вельчезни собаки, мовъ мары, кыдаючы бияя себе вельку незграбну тинь и нышпорючы всюды. Видъ часу, якъ хтось пидпалывъ фабрыку и вона стояла въ страшнїй поломини, выбрано ихъ, тыхъ псывъ, за сторожывъ.

Але ныхто не вкрадався, ныхто й не турбувавъ спокою тыхъ, що поляглы.

Пывголосне шуминне гирської рикы, що вылыскувалася недалеко з-пидъ темрявы лиса, проносилось м'яко и вныкливо всюды, а самъ лисъ навкругы долины бувъ недоступнымъ муромъ, що з-по-за його мигъ хыба мисяць вырнута.

А винъ з'являвся що-ночы надъ тымъ муромъ.

Блидый и тихый и нерухомый, мовъ бы бувъ цилкомъ уто-
млений зъ смутку, и мовъ бы йому лекшало, колы роспускавъ
свои промини въ сыняво-прозорій темряви нocy, або купавъ ихъ
туть и тамъ у темній глыбыни воды...

Сумне шуминне рикы настроювало його такъ жалибно, а
була не сыла здавыты його.

„Куды, куды, куды?“—шумилы хвыли невтомно що-ночы и
лызали жалибно беригъ, и плескалысь пидлесльво въ чутныхъ
згукахъ объ вельке каминне, що де-не-де вызырало непорушно
зъ воды.

Але вони не малы жадной видповиди.

Въ табори було тихо.

Дерева лежалы безъ душъ, а дошки простягнени...

Але винъ бачывъ видповидь. Куды повертавъ свое лагидне
лице, чытавъ ии. На дошкахъ и деревахъ, прызначеныхъ до тран-
спорту, стоялы чорнымы литерами выпысани слова: „До Батумъ“,
„До Батумъ“, „До Батумъ“...

.....

Лито.

Роспалене проминне сонця пекло, а воздухъ бувъ душный.

Окреми хмары, що погубылыся на сынимъ небосхыли, булы
темной барвы. Часомъ пиднимався легкий витерь и ростягавъ
хмары вшыршъ и вздовжъ и въ лыховистни тини. Здавалося, що
винъ сылуе ихъ летиты звидсы и що потуга сонця занастыть
ихъ, однакъ якъ разъ опивдни спынялысь вони сыво-чорни надъ
горами...

Було по бытви.

Навкругы панувала бездушна тыша.

Якъ далеко око сягало, стричало наибильше спустошенне,
а видражаюча нагота вершынь будыла жаль у серцю.

Биляви, спорохнявили пнякы стырчалы густо одни коло
одныхъ, неначе кистякы зъ пожовклои травы. Нездатни дерева
лежалы покаличени навкругы, а зъ коры обдерти дерева, що по-
казалыся нездоровымы, порохнявили вже незаймани. Вельки
выпалени мисця на земли нагадувалы раны пожежы и свидчылы
про побиду полум'я, що блыщало туть такъ часто вночи и
жерло жадибно все, що кругъ його було. Стосы сосновой
коры лежалы темно-брунатнымы шматамы и сувоямы, на-пивъ

перегнѣли, и важко лежали купы трисокъ на трави. Стари, громамы пошкоджени смереки, покынути незайманѣмы, стоялы сумно, простягаючы на-пивъ высохли рамена видъ себе далеко, мовъ безпомични диды, сылкуючысь надармо здержаты витерь у своимъ гилли. Иноди лынуло повитремъ жалисне, сумне скрыпинне. Воно йшло видъ здоровыхъ, одыноко польшенихъ ялыць, що молодечо струнки и незвычайно буйного зросту, стоялы безъ виття и малы лыше на самимъ вершку короны. Ти ихъ верхы гнулыся теперь луковато до земли, мовъ бы въ ихъ густѣй зелени высила вельчезна вага и тягла додолу. Виддани витрови, позбавлени охороны и всякои иншой опоры, колыхалыся вони жалибно и скрыпили...

Молоди соснови деревця, колысь мало не ясно-зеленои и блыскучои барвы, булы поламани и навикы пошкоджени. Папороть спустыла свое зубчате, теперь порване, лысте, и позбавлена тини в'яла та конала помалу на соняшнѣй специ.

Высокий мохъ, вырванный и пошматованный та кориннемъ выверненый до сонця, высохъ, а тою самою смертю гынула и потоптана трава. Усяки лисови кушцы, малына, яловець и инши сыльни та видпорни рослыны и квиткы, що буюлы колысь въ повнѣй роскоши, прыляглы теперь до земли и булы мало не зъ кориннемъ повытягани. Поверхъ всего того котылы и волоклы тысячамы и тысячамы велетнивъ!

Тутъ и тамъ до земли прыдавлена крушына, не позбавлена своеи сылы цилковыто—вродыла безличъ червонныхъ ягидъ, а ти сыялы здалека зъ матово-зеленого тла, немовъ калюжи кровы...

Несмильво протикавъ мижъ каминнемъ въ долини колышнѣй розпустный потикъ. Купы обтятого гилля, коры и трисокъ прыглушувалы його веселе джурчанне на довгый неозначеный часъ. Орлы и яструбы покынули свои гнизда и наvertsалыся ридко суды. Ледви що пролиталы разъ або двичы на рикъ весняною порою сею своею, колысь гордою, батькивщыною.

И зозуля перестала тутъ куваты.

Дождыдаючы даремно луны своего поклыку, що гналась давнѣйше въ поважныхъ мовчазныхъ лисахъ, мовъ навпереймы зъ поклыкомъ, мовчала вона теперь завзято и неначе забувала тутъ свѣй звычай куваты...

Спустошени, запустили, пограбовани зъ усеи риднои красы и колышнѣй багацтва—горы осталысь немовъ на посмиховыще

и не могли спыныты, щобъ пекуче сяєво сонця не выпалювало немилосердно сеи фльоры, що зосталася, що вымагала для свого истнування найглыбшого холодку. Польшени, ледви по надъ землю выросли ялынкы и сосонкы, випадкомъ не пошкоджени, стоялы смутни и похыли. Буря и соняшна спека переходылы на видмину понадъ ихъ молодесенькымы коронамы, що не byly ще надовго такъ насталени, щобъ зносыты вси змины и удары часу.

Столитни оберигалы ихъ доси своимы шырокымы раменама видъ усього,—але теперь? А колы бъ воны и опиралыся всьому? Всій специ сонця, що выпывала такъ жадибно ихъ молоди сокы, всимъ бурямъ, що бажалы зломыты ихъ короны, всьому холодови и всимъ иншымъ погрозамъ—такъ що жъ тоди? Чы не простяглась бы и за нымы, колы бъ стоялы въ найгорлйшй краси, роскошуючы въ пышноти, узнаючы надъ собою сами небеса—та жъ убйча рука?!

Воны зважылыся вмерты.

О. Кобылянська.

Самота.

Нарысь.

Щилу ничъ я не спавъ. Се вже мени видъ двохъ литъ
таке не траплялося...

Ти ненавысни люде обурюють мене, обурюють
такъ, що спаты не могу!..

Перше я мигъ видъ ныхъ все стерпиты, навить напасты на
мою честь, а сього стерпиты не могу!

Сыджу въ альтани въ саду и пышу.

По що я пышу?

Стара привычка видизвалася въ мени, сердце бильше зво-
рушене, хочу бачыты на папери, якъ я свое чутте означу, хочу
знаты, що воно є...

* *
*

Що воно є?

Справди, що мене такъ зворушыло?..

Ахъ, та проклята охота розбираты всяке чутте! И найгар-
нійше!.. Отъ передо мною у зильныку рожа, прегарна, пахуча
рожа,—и ты хочешъ знаты, якъ ии лысткы трымаються, звидкы
запахъ иде; починаешъ обрываты лысткы, одынъ по другимъ,
одынъ по другимъ, ажъ дійдешъ до насады...

Рожа розирвана: зив'яли лыстки розлетилыся по трави,
вже ихъ разомъ не зложышь,—нема ни рожи, ни запаху...

Не хочу знаты, що воно є!

* *
*

Соловій на черемшныи за альтаною такъ лящыть, що мени
ажъ въ голови дудныть...

Цилкомъ не розумію, чымъ сей крыкльвий птахъ людянь
подобається?

Зробылы йому стари поеты рекляму, и винъ такъ, якъ ох-
рыпльый спивакъ, може ще за концерты збираты оплескы...

Тилькы писаты мени не дає...

Сонце позолытыло вже верхкы деревъ. Уже зійшло...

А я не сплю и спаты не хочу! Самъ изъ себе сміюся, що
зи мною сталося.

Цилу ничъ я не спавъ.

По вечери мене напала нудьга. Неদিля, люде бавляться,
якъ уміють, а я нуджуся. Господы, що за нудьга!

Выйшовъ я зъ хаты и стривъ ии. Мою сусидку. Верталася
зъ миського парку зи своєю донькою.

— Прошу васъ, пани, ходитъ зи мною, послухаемо цыганськой
музыкы. Дома такъ скучно!

— Не можу, пане докторе! Що сказалы бъ люде на се?

Ахъ, правда—люде! Вона въ жалѣби, недавно чоловика по-
ховала!

Та хыба до розпуку по смерты чоловика вона повинна ще
добровильно видмовляты соби всякой розрывкы?..

* *
*

— Але вы пйдитъ, пане: вы потребуете розрывкы. Вы такъ
никуды не ходыте!..

И я пишовъ.

Справди, я вже видъ килькохъ литъ никуды не ходжу. Ни
въ кого не буваю, розрывкы не шукаю.

Видхотилося вже мени.

Трийцять п'ять рокив—то ще не викъ, але такъ уже я передъ часомъ постарився. Въ гимназіи вчывся, на университети вчывся, потимъ, кримъ бюровои роботы на хлибъ, напытавъ соби ще добровильной, захотивъ суспильнымъ діячемъ буты, политькою займався, въ литерата бавывся,—пишовъ рикъ за рокомъ, рикъ за рокомъ—и мени вже трийцять п'ять литъ...

И дывне дыво,—що бильше я живъ мижъ людьмы, працювавъ для ихъ, то бильше душею виддалювався видъ ныхъ: я не мигъ ихъ любыты, тыхъ людей, що не знають гармоніи въ жыттю. Тыхъ людей, що божеську душу волочать по земнимъ болоти...

И я переставъ зъ ными знатыся, потонувъ въ бюровій праці... полюбывъ іи.

Що жъ бы я почавъ безъ праці?

У тій товпи многолюдній—на самоти!

* *
* *

Сей соловіи мигъ бы бувъ выраты соби инше місце и иншый часъ на rendez-vous зи своєю любкою, а не тутъ и теперь.

Дражныть лыше мене...

Люде гадають, що Богъ сотворывъ соловія имъ на потиху, абы имъ выпивувавъ; а винъ такъ выпыстуе не намъ, тилькы своій любци—самычци...

Звычайна исторія: поеты мижъ птахамы!

А въ тимъ, нехай соби спивае; жалко йому перешкоджаты.

Засивъ соби у черемшыни, чы мабутъ въ сусиднихъ корчахъ сынього бозу и спивае. Ахъ, якъ тьохкае!... Выдко, спивакъ не жовтодзубый, а вже добре привченый...

Сонце вже почерезъ выноградъ добувається мени до альтаны.

Вона ще мабутъ спыть, хочъ звычайно такъ раненько встает и на кладовыще ходыть, або тутъ у садокъ—разомъ зи своєю донькою.

Та маленька дытына іи мени дуже подобається...

* *
* *

Не можу зибраты своихъ думокъ до купы и до ладу пысаты; думкы розлитаються,—выдко непроспана ничъ утомыла мене... Хочъ я ани трохы спаты не хочу.

Такъ любо теперъ у садку!

Я пишовъ слухаты цыганської музыки. Сивъ соби не далеко видъ неи и заслухався.

Думкы, думкы, думкы...

Шыроки, якъ угорська пуца, понури, якъ карпатськи пралисы, сумовыти, якъ, якъ... вона. Справди, лышь вона такъ плакала по смерты чоловика, якъ ти цыганы плачуть на скрыпкахъ...

А потимъ чардашъ! Ноголомный чардашъ...

Я цилкомъ не розумію, якъ по такой несказаній тузи можна попасты въ такую шалену радистъ. Се для мене загадка. Оттакъ перевернуты душу за одну хбылю!..

И ненавиджу я ти чардаши тому, що вони убывають сей шырокий, понурый смутокъ степовой. Адже въ симъ смутку стилько святого, стилько гармоніи, хочъ його выклькуютъ прыгоды жыттьови!

Такъ якъ и въ ии смутку.

* *
*

Надійшылы знайоми.

— Слыхомъ слухаты, выдомъ выдаты, панъ докторъ на пыви! Що таке сталося?..

— Гратулюємо, гратулюємо!

— До чого?

— Вже мы васъ бачылы въ парку... Гарна соби вдовычка! И молоденька! Добрый смакъ маєте...

— Ей же! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ опіку? Поступъ, поступъ! Кто бы по нимъ сподивався! Гратулюємо!..

— Кельнеръ, пыва! вына!

— Що жъ тамъ, пане докторъ? И буде що зъ того?

Я вставъ и пишовъ.

А вони сміялыся, такъ сміялыся!

* *
*

Ходывъ я улыцямы зъ годуны. Спаты не хотивъ... не заснувъ бы.

Коло одного дому пры отворенимъ викни стоявъ зъ чверть
годыны—тамъ хтось прегарно гравъ на фортеп'яни.

Певно дивчына якась.

Може и залюблена нещаслыво, або такъ туга на неи на-
йшла...

Цилкомъ мене розжалобыла своею грою. Я хотивъ бы буты
коло неи, абы ии потишыты.

До чого здалося такъ сумуваты?

Люде спокійно сплять, други бавляться тамъ на музыци, а
вона грае соби сумни думы...

На тыхій улыци почувъ я здалека чыйсь хидъ и видйшовъ
видъ викна.

Така тыха, мисячна, мелянхолійна ничь...

* *
* *

Въ миськимъ парку е таке затышне, любе мисце, що лышь
я його знаю.

Нагадавъ я соби його и пишовъ туды.

Въ парку тыхо, нема никого.

Ахъ, правда, соловій крычавъ! Але все жъ було тыхо.

Мени було такъ сумно на души!

„Поступъ! поступъ! Нашъ докторъ бере молоди вдовы въ
опику!“

Ни! справди,—ти люде варвары!

За що вони глузуютъ соби зъ мене?

Тры roky вже мешкаю въ тій самій каменыци, що й вона.
Наши двери въ сусидстви. Але я зъ нымы не живъ. Якъ и вза-
гали ни зъ кымъ не живъ, ни въ кого не бувавъ. Ии чоловика я
знавъ зъ уряду—то бувъ молодой суддя. Бидный чоловикъ.

Тилькы ихъ малу доньку я знавъ добре. Бавывся не разъ
изъ нею. Мы булы соби навить дуже вельки прыятели. Вона
прыходыла до мене въ гости.

Сыджу дома, чую: хтось ледви чутно, несмило стукае въ
двери. А! се моя малесенька сусидка! До клямкы ще не може до-
сягнуты, я самъ мушу ий одчыныты двери. Вона увиходыть и
хоче поклонытыся мени, але боиться, що не вдержытыся на но-
гахъ, отже опираеться рукою объ стину або объ шахву и такъ
кланяеться. А я ии на руки и несу на софу.

— Прошу мени показаты образкы!

Добре, я показую їй образкы зъ иллюстрованыхъ часопысивъ. Дытына тишыться.

А потимъ вытягаю помадки и чеколядки, що мавъ для неи готови, даю їй и кажу казку. Потимъ вона мени казку каже, маленьку, дытячу казку...

Часомъ зъ годину сыдила въ мене, и маты не протывылася тому.

Неразъ и усмихалася за се до мене: видъ дытыны, мабуть, дизнавалася про все. Усмихалася, якъ бы хотила дякуваты мени. Але я зъ нею майже никола не говорывъ! „Добры день! Добры вечирь!“—и вже.

И такъ тры roky...

* *
* *

А потимъ винъ несподивано до тыждня померъ.

Я бувъ пры хоримъ—вона мене просыла. По ликаряхъ самъ бигавъ, бо не було кого иншого. Блызшой родыны не малы; вона була сырота, а винъ—мужыцькый сынъ, уже такожъ безъ родычывъ.

И пры його смерти я бувъ. Трымавъ їи у своихъ рукахъ, якъ плакала въ розпуци и зимлила; успокоювавъ дытыну, якъ та соби страшенно розплакалася, побачывшы невыдану подію.

И похорономъ я порядкувавъ; провивъ покійныка на кладовыще, сказавъ удови, що якъ чого буде потребуваты, то нехай мени перекаже—и попрощався...

Два дни переслидувавъ мене їи плачь въ сусиднимъ мешканню, а третього дня прыйшла вона до мене зъ донечкою подякуваты мени.

Подякуваты мени за те, що я постарався въ порядку выправыты їи чоловика до гробу...

Було за що дякуваты!

* *
* *

Говорыла спершу спокійно, а потимъ розплакалася. Донечка соби такожъ.

Въ мой хати я не чувъ никола плачу...

И кола я такъ дывввся на ту нещаслыву вдову въ чорній одежи и на ту дытынку, що їи биле волоссе такъ видбывало видъ чорной сукеночки, мени не стало сливъ и я мовчавъ.

Проклятый жаль! Я не люблю плакаты! Я не вмю плакаты! А завидую не разъ тымъ, що плачуть...

Безъ опики ти сыротята!

А я соби выгідно жыю и никымъ не журюся!

Хотивъ бы, Боже, якъ не разъ хотивъ бы,—а нема кымъ опиковатися! Однимъ не вирю, другихъ маю за дармоидивъ, у третихъ не находжу сердца.

— Пани! Якъ бы вы не прогнивались и прыняли мою помичъ, то я радо помигъ бы вамъ. Добре? Прыимете? Прыимить, прыимить! Я заспокою не вашу потребу, лыше свою...

Вона зновъ заплакала. Чы не образывъ я їи?

Дытыну я взявъ на колина и втыхомырывъ цукеркамы. Образкы нови показавъ—дытына затыхла.

И маты заспокоилася. Взяла видъ мене дытыну и згорнула їй волоссе зъ чола.

А мени все снується по голови, якъ тутъ податы їй помичъ, абы не вважала їи мылостынею. Зновъ образыться, не скаже, що не потребуе, а не прыиме.

Просывъ я їи, абы мене прыняла на харчъ. Мени й такъ уже по реставраціяхъ йида не смакуе. Вона згодылася. Ликареви заплатывъ, за похоронъ, деяки рахункы полагадывъ, дытыни щось тамъ справывъ у подарунку.

Протывылася тому, але бидакы мусять годытыся зи своею бидою...

И бильше ничего—бильше ничего!

Я радъ, що маю кымсь опиковатися, кымсь близшымъ, а не такую невловымою истотою, якъ народъ. Я народа не покыну, але винъ мени сердца не заспокоюе!

Я ничего видъ никого не хочу! Я самолюбъ, мое сердце потребуе кымсь журытыся, я радъ такій журби! Сїи журбы мени не доставало!...

* *
*

А воны, ти варвары, гратулюють мени глумлыво!
Идіоты!

Такъ мене росердылы, що вже й пивничъ минула, а мене сонъ не брався.

Зъ парку пишовъ я у каварню. Прочытавъ цилу купу часописивъ и не мигъ забуты тыхъ глумлывыхъ сливъ.

А зъ каварни въ альтану.

„Гратулюємо!“... А вже жъ, можна мени гратулюваты, бо теперь не такъ часто скучаю, якъ перше. А колы мени скучно, иду до сусидкы и пробалакуємо вильный часъ. На проходи въ парку булы зо два разы, випадкомъ стрилыся...

Вчу ии до испыту на почтову експедыторку.

Вже теперь такъ часто не плаче, а то й усмихається часомъ.

Сей ии усмихъ замысленый!

Якъ проминь сонця зпоза хмаръ...

* *
*

Не можу до ладу пысаты: въ голови шумыть. Непроспана ничъ...

А! отъ и вона! Якъ звычайно рання пташка!

Иде просто въ альтану!

Ще готова думаты, що я тутъ на неи жду такъ рано...

Овъ, немые становыще!

Ну!—годи!

— Добрый день вамъ, пани!

— Добрый день! А вы що пышете такъ ранесенько?

.

О. Маковей.

Д у м к а.

Мени здається: я не живъ,
А тилькы все збирався жыты,
Чогось шукавъ, за чымсь тужывъ,
Бажавъ комусь весь викъ служыты,]
Ажъ ось и молодисть мынула.—
Не жившы, втомлена заснула.

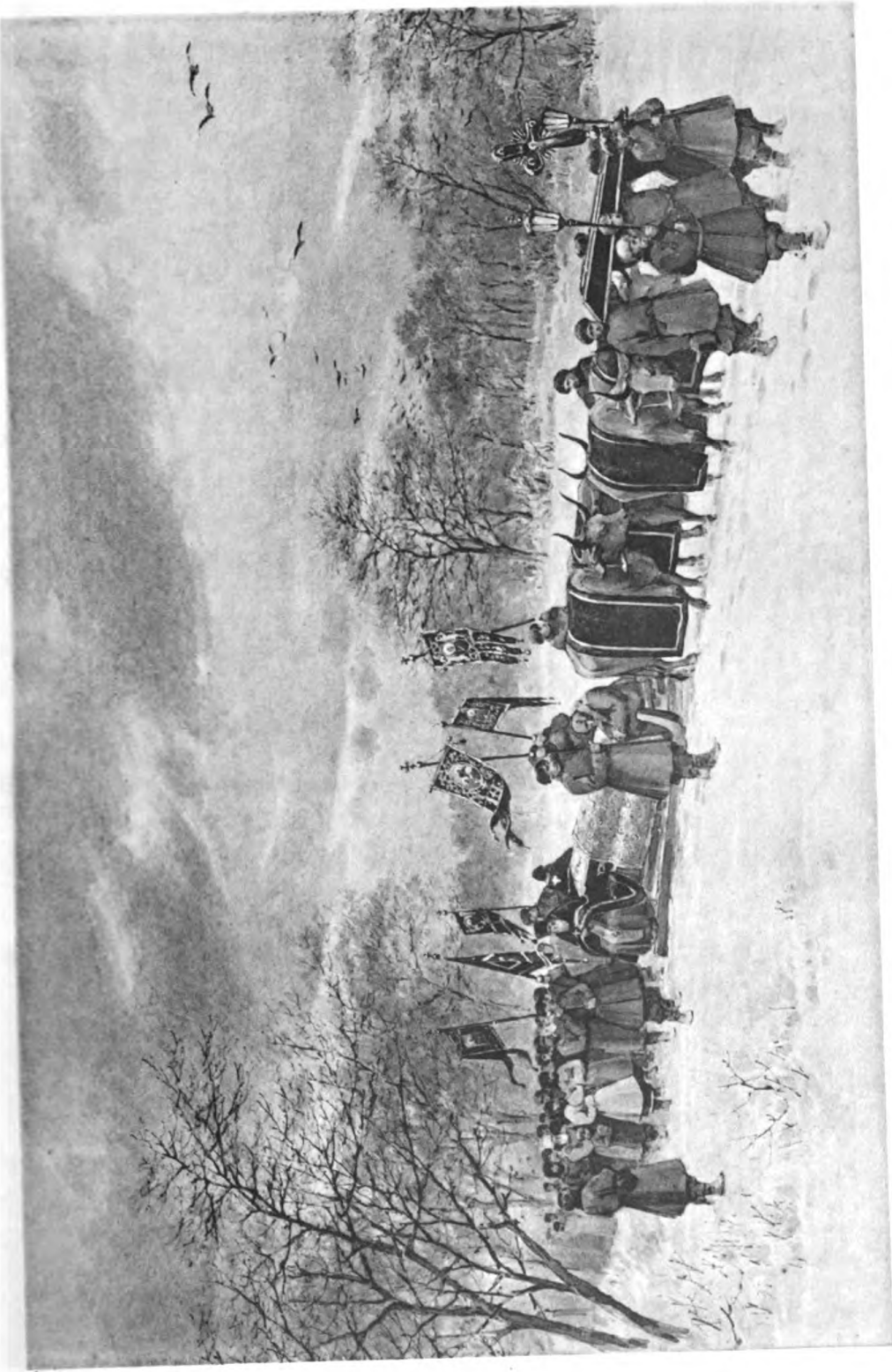
И прыйде день, якъ та слотá,
Я довгу панахыду правлю:
Прощайте, молоди лита,
Не гуджу я васъ и не славлю,
Зъ могылы вже васъ не добуду...
Уже я молодымъ не буду...

И въ тимъ жалю мовъ бачу я:
Не мертва молодисть, лышь сонна,
Не въ пору ще журба моя,
Не въ пору писня похоронна:
Ще поживемъ! давайте жыты,
Шукаты знову и тужыты.

О. Мановой.

Чернивци.
30, IV 1900.

Жолы помремъ и заростемъ квиткамы,—
У споминахъ ще оживемъ не разъ,
Ажъ погы поручъ зъ нашымы кисткамы
Заснуть уси, що пам'яталы насъ.

И буде се вже наша смерть остання:
Нашъ порохъ витерьъ свитомъ розжене,
Прыйдѣ весна, прыйдѣ пора коханья,
А насъ ништо тоди не спом'яне.

Ни, выйде разъ колысь дивча самотне,
О пивдни яснимъ въ тыхый сонный лисъ,
Видразу сердце защекрыть скорботне
И ясный свить померкне ий видъ слизъ.

Се насъ вона побачыть и почуе,
Мовъ сонъ и казку изъ старыхъ часивъ;
Закрые очы й тяжко засумуе,
Заслухавшысь у тыхый шумъ лисивъ...

О. Маковей.

Львивъ.
27. XII. 1898.

Робертъ Брюсъ, король шотланський.

(Шотланська легенда).

Заспивъ.

Спогадаймо давню давнину,
Спогадаймо повість незабутню
Про далеку вильную краину,
Про стару Шотландію *) славутню.

Давня повість! и на байку схожа,—
Є въ ній певни справи, есть и мріи;
Але жъ правда, наче зирка гожа,
Сыпле скризь проминня золотіи.

Правда намъ свитытyme кризь хмары,
Мы жъ далеко думкою польнемъ,
Мы поглянемъ на військови чвары,
Въ давній слави спогадомъ порынемъ.

I.

Вже буде литъ п'ятьсотъ тому;
На край шотланський вильный

*) Шотландія—Шкоція. Назва Шкоція есть правійшою, але для гармоничности вирша мы ужываємо Шотландія.

Війною йшовъ король Едвардъ,
Англійський владарь сыльный.

Зибравъ винъ лицаривъ своихъ,
Все горде пышне панство,
Щобъ то шотланський вильный людъ
Забраты у пидданство.

По всій Шотландіи йде гукъ
Луною голосною:
„До зброи, братте! ось иде
Король Едвардъ війною!

Гей, мыле братте! чы у насъ
Яснои зброи мало?
Хыба въ шотланській сторони
Вже лицаривъ не стало?“

Лицарство йде, земля гуде;
Зійшлысь ворожи лавы...
Багато буде сього дня
Кривавои забавы!

Брязчать мечы, блыщать спысы
И шоломы ясніи;
Гукають люто воякы,
Ржуть кони вороніи.

Воюють день, воюють два,
На третій день,—ой горе!
Шотланци крыкнулы: „Бида!
Король Едвардъ насъ боре!“

Англійське військо б'є-сиче,
Англійська зброя сяє;
Шотланська зброя опада,
Лицарство знемагає.

А тутъ король Едвардъ спынывся,
И сурма забренила,

Знялась надъ військомъ короґва,
Та не барвыста—била.

Вси стали тыхо, всякъ свій спысь
Додолу похыляе.

Гука герольдь: „Король Едвардь
Шотланцивъ призволяе

Лыхую зваду залышыть,
Спокій вернуты краю,
Прыты до згоды безъ вѣины,
По братньому звычайу.

Такъ каже нашъ король: Хто зъ васъ
Погодыться зи мною,
Той и маеткамы й людьмы
Владатыме въ спокою.

Людъ простый мае намъ платыть
Податкы й десятины,
А лыцарь буде вильный панъ
Своєи батькивщыны.

Всякъ лыцарь мае зъ королемъ
Ходыты у походы,—
За те винъ матыме соби
И ласку й надгороды.“

Додолу впалы короґвы,—
Весь гурть шотланський панський
Вразъ крыкнувъ: „Згода! хай живе
Едвардь, король шотланський!“

Шотланське лыцарство здалось;
Але одынъ зостався
Пры зброи лыцарь молодой,—
Робертомъ Брюсомъ зався.

Едварду глянувъ винъ въ лыце,
Мовъ кынувъ блыскавыцю,

Здійнявъ и кынувъ ворогамъ
Зализну рукавыцю.

Потимъ острогы давъ коню,—
Кинь вороненькый зывся,
Помчавъ у горы, мовъ стриля,
Въ мижгирю темнимъ скрывся.

II.

Поихавъ Робертъ по шотланській земли
Здійматы народне повстанне,
Гонцивъ розиславъ винъ по всій сторони
Склькаты селянъ на зібранне.

Колы на шырокій долини мижъ гиръ
Зибралась велькая рада,
Робертъ тоди вийшовъ до люду й сказавъ:
„Шотланци, вчынылася зрада!

Нема въ насъ лыцарства, нема въ насъ панивъ,—
Воны вже англійськи пиддани;
Та е ще въ краини шотланській народъ,
Не звыкъ винъ носыты кайданы!

Повстаньмо жъ тепера уси, якъ одынъ
За дило братерское спильне!
Розкуймо на зброю плугы! Щѳ орать,—
Колы наше поле не вильне?“

Тутъ вси зашумилы, мовъ хвыли морськи:
„Ходимо, здобудемо воли,
Або наши головы вильни, буйни
Складемо на нашому поли!“

И тамъ на шырокій долини мижъ гиръ
Селяне вси таборомъ стали,
Палылы багатте воны цилу ничъ,
Все ясную зброю кувалы.

На ранокъ узброєне вѣйсько було;
Кому жъ не досталося зброи,
Тому не забракло сокыры, косы
Та въ грудяхъ одвагы мицнои.

Те вѣйсько не мало ясныхъ короговъ,
Ни панцыривъ срибныхъ, коштовныхъ;
На простыхъ селянськихъ щытахъ не було
Девизивъ гучныхъ красномовныхъ.

У цилого вѣйська девизъ бувъ одынь:
„За волю, за ридну краину!“
Хочъ сливъ тыхъ ни хто на щыти не носывъ,
Та въ серци носывъ до загыну.

И такъ вони вѣйшли напроты панивъ,
Робертъ ихъ провадывъ до бою;
Ни одного лыцаря, окримъ його,
Не малы шотланци зъ собою.

Шотланське лыцарство усе перейшло
Служыты въ англійському вѣйську,
Пишло бороныты мечемъ и щытомъ
Корону и владу англійську.

Въ нещасну годыну шотланський народъ
Кувавъ свою ясную зброю:
У першому бои розбыты булы,
Багато лягло головою.

Удруге зѣйшлыся—недоле тяжка!
Зновъ вѣйсько шотланське розбыте.
Ударылы втретє—зновъ поле кругомъ
Все трупомъ шотланськымъ укрыте.

Мицна була сыла потужныхъ панивъ,
И ватагы мудри знайшлыся;
Ни въ горы завесты, ни въ кетра загнать
Обачни паны не далыся.

Шыроки долины, розлоги ланы
Шисть разъ булы кров'ю полыти;
Шисть разъ пролунавъ по Шотландіи крыкъ:
„Шотланци, шотланци розбыти!“

Ни зброи воны, ни своихъ короговъ
Едварду до нигъ не зложылы,
Та волю й краину свою боронить—
Не стало селянської сылы.

Одни поляглы, а други розійшысь,—
Пишлы свое поле ораты.
Безъ вѣйска, безъ славы зостався Робертъ...
Що жъ мае теперъ винъ початы?

Чы мае питы, якъ шотланські паны,
Едвардови зброю виддаты,
Зостатысь отутъ въ подоланній земли,
Остатнього сорому ждаты?

Ни, краще не бачыть того и не чутъ,
Якъ гынута буде краина...
„Прощай, моя ридна краино! прости
Свого безталанного сына!“

Хотивъ бы я вильною бачыть тебе,
Але не судылося теѣ... .
Далеко теперъ, на чужыхъ берегахъ,
Поляжу за дило святѣв.“

Такъ мовывъ Робертъ и подався винъ геть
На берегъ убогый ирланський,
Винъ думаъ по вѣкъ не вертатыся зновъ
У край безталанный шотланський.

Въ Ирландію мався прыбуць корабель,
Що лыцаривъ визъ въ Палестыну,
На ньому од'ихаты хтивъ и Робертъ
У тую далеку чужыну.

Укупи зъ одважнимъ лыцарствомъ бажавъ
Питы у хрестовимъ походи,
Щобъ дилу святому остатнимъ жыттемъ
И сылю статы въ прыгоди.

III.

На безлюдному берези моря
Одынока хатына стоить,
Въ тій хатыни рыбальській убогій
Збройный лыцарь самотный сыдыть.

То Робертъ. Винъ въ викно поглядае,
Чы не мріють оти корабли,
Що везуть хрестоносцивъ одважныхъ
На війну до святой земли.

Ни, не выдко ничего на мори,
Не биліють витрыла ясни.
Грає вильне шырокее море,
Гомонять його хвыли гучни.

Та Робертови сумно дывытысь
На те море веселе, буйне,—
Якъ згадае винъ ридну краину,
Затремтыть його серце сумне.

И Робертъ, одъ викна одступывшы,
Лигъ на лаву и поглядъ пидвивъ
На потрискану стелю: на стели
Павутынне павукъ соби пливъ.

И зничев'я Робертъ задывывся
На роботу того павука;
Лыцарь бачывъ, якъ прялась помалу
Тая нытка тендитна, тонка;

Якъ павукъ на тій нытци спускався,
Розколыхувавсь потимъ на ній,

Щобъ ии до стины прычепыты,
Потимъ невидъ роскынуты свій.

Що гойднеться, то нытка й порветься,
И додолу павукъ упаде;
Але заразь же злазыть угору
И нову соби нытку пряде.

Такъ шисть разъ той павукъ обрывава
И шисть разъ винъ на стелю злизавъ;
Але въ сьоме такы утрымався
Й до стины свою нытку прып'явъ.

Тутъ Робертъ раптомъ скочывъ на ноги,
Ухопывъ свою зброю до рукъ,
И гукнувъ: „Та невже такы лыцарь
Менше має снагы, нижъ павукъ?!“

IV.

Ой, то жъ не сокиль-вынозиръ
Злетивъ зъ горы въ долину,
То прылетивъ юнакъ Робертъ
У ридную краину.

Винъ на коневи воронимъ
По краю пробигає,
Въ остатній разъ шотланський людъ
До бою винъ склыкає:

„До зброи вси! чы ще жыве
Мицна одвага ваша?
За волю згннуть мы клялысь,—
А де жъ прысяга наша?“

„Хто воли ще не видцуравсь,—
Нехай иде до бою!
Хто пам'ята про славу й честь,—
До зброи! хто за мною?“—

Не згасъ, не згасъ шотланський духъ,
Шотландія повстане!
У сьомый разъ, якъ въ першый разъ
Зибралыся селяне.

Король Едвардъ не сподивавсь
Шотланського повстання:
Його лыцарство розійшлось
Уже на спочывання.

Зосталась тилькы помы що
Мала частына вйська.
Безпечна й смилыва була
Залога та англійська.

Все розмовляють воякы,
Якы зъ вйны достаткы,
Якы въ Шотландіи король
Збиратыме податкы.

Середъ англійськихъ воякывъ
Сыдять паны шотланськы;
Теперь король имъ зновъ вернувъ
Права й маєткы панськы,

То жъ завтра коженъ зъ ныхъ пиде
До ридной осели,—
Чого жъ сыдять вони такы
Смутны та невесели?

Того, що душу имъ грызе
И соромъ и досада,
Здається имъ, що все кругомъ
Гукає: зрада! зрада!

Англійськы жъ лыцары соби
Писень гучныхъ спивають,
И такъ бадьорно на спысахъ
Ихъ короговкы мають.

Селяне тихо підійшли
До війська за горою,
З'явились, наче з-підь земли
И вдарылы до бою.

Все зашумило, загуло,
Мовъ буря-хуртовына.
Робертъ лита на воронимъ,
Неначе громовына.

Охъ, лютый бій, сстанній бій,—
Щасльвъ, хто переможе!..
Англійци въ розпачи крычать:
„Рятуй насъ, мый Боже!“

До ныхъ зъ гряныци поспиша
Видъ короля пидмога,
И стрича шотланський крыкъ:
„Ни, наша перемога!“

Пидмога сыльна надійшла,
Але шкода, вже пизно!
Женуть шотланци ворогивъ,
Гукають въ слидъ имъ гризно:

„Не доведеться бильше вамъ
Ламать чужои воли!
Колы жытте вамъ дороге,
Кладите зброю доли!“

Шотланське військо зайняло
Англійцивъ пидъ горою;
Нема рятунку имъ, нема,—
Складають доли зброю.

Тоди зъ громады выступа
Робертъ и промовляє:
„Отакъ теперь шотланський людъ
Англійцямъ об'являє:

Нашъ край видъ давна вильнымъ бувъ,
Такымъ повикъ винъ буде.
Вы бачылы, якъ правъ своихъ
Боронять наши люде.

Збира хай въ Англии Едвардъ
Податки й десятины,
А всякъ шотланецъ вильный панъ
Свои батькившыны.

Селянамъ нашимъ байдужé
Про ласку й надгороды,
Воны не пидуть зъ королемъ
За лыцарствомъ въ походы.

Тепера вашу зброю всю
Въ застави я лышаю,
А васъ додому видпущу
По братньому звычайю.

Идить, Едвардови скажить,
Якъ чулы: по сій мови
Колы не згодыться на мыръ,—
Мы зновъ у бій готови.“

Англійци мовчкы одійшлы
Безъ короговъ, безъ зброн,
Безъ радощивъ пишлы воны
Геть до земли риднои.

И якъ въ долину вже зійшлы,
Оглянулысь на гору,—
Роберта вглядили воны
Середъ сильського збору.

Укрыта людомъ тамъ була
Уся гора зелена,
А выше всихъ стоявъ—Робертъ,
У нигъ його знамена;

Лежала й зброя вся ота,
Що на війни забрали;
Шотланська зброя й корогвы
Навколо нього сяли.

Робертъ неначе ричъ державъ,
Змагався, боронився,
Знявъ потимъ ясний свій шоломъ
И людови вклонься.

Англіици чулы, якъ гукнувъ
Увесь той гуртъ селянський:
„Хвала и честь! нехай живе
Робертъ, король шотланський!“

V.

Такъ Робертъ за снагу та одвагу
Королемъ у Шотландіи ставъ,
Въ Единбургу, преславному мисти
Прывселюдно корону прыйнявъ.

Урочыста одправа скинчылась,
Выйшовъ зъ церкви король на майданъ.
Людь гукае: „Робертови слава!
Хай живе винъ до вику, нашъ панъ!“

Колы се стыхло раптомъ гуканне,
И весь людь мовъ чекае чого.
Зъ юрбы выступывъ гуртъ невеликый, —
То обрани видъ люду всього.

Зъ ныхъ одынъ на передъ выступае,
Короля винъ поклономъ вита;
Поглядае навколо по людяхъ
И такую промову чыта:

„Зъ ласкы Бога й народа обраный,
Нашъ королю! витаемъ тебе!“

Мы пидданымы влады твоєи
Признаємо охоче себе.

Ты веде своимъ розумомъ яснымъ
Добры ладъ у ридній сторони;
Обицяємось мы тоби вирне
Помагаты въ мырѹ й на вѣйни.

Та колы ты забудешъ про справу
Честы й воли народу свого,
Схочешъ ынши багатчыи земли
Прылучыты до панства твого,—

Мы не пидемъ тоди за тобою,
Щобъ чужого добра здобувать:
Намъ не тисно у ридній краини,
Намъ не треба въ чужу мандрувать.

Колы ты середъ панськыхъ роскошывъ
Продаватымешъ людъ свѣй панамъ,
Мы самы бороныты потрапымъ
Ти права, що належаться намъ.

А колы ты англійській корони
Виддасы короливство своє,—
Знай, що въ тую ганебну году
Пропаде й пануванне твое.

Мы тебе на державу винчалы,
Мы тебе й розвинчаемъ самы,
И колы проты насъ ты повстанешъ,—
Проты тебе повстанемо мы.

Дай намъ Боже радиты до вику,
Що обралы тебе въ короли,
Хай цвите при тоби та пышае
Вильна воля въ шотланській земли!“

—„Дай то Боже!—Робертъ имъ видмовывъ,—
Буду знаты, на щѹ я иду.

Дай намъ Боже до вику прожыты
Въ щырій згоди, у добримъ ладу!“

VI.

Щыра згода, добрый ладъ зостався,
Не зламавъ Робертъ своего слова.
Не пропала, не пишла по витру
Та громадська чесная умова.

Дывувалысь на шотланську волю
И сторонніи чужіи люде,
Вси казали: „Поки свита сонця,—
У яри шотланський людъ не буде!“

Не прыгасъ и не пропавъ никола
Вильный духъ въ шотланському народи,—
Стала вильна сторона шотланська
Навить давнимъ ворогамъ въ прыгоди.

Якъ пизнишь` англійци и шотланци
Поеднались въ спільную державу,
То англійци вчылысь у шотланцивъ,
Якъ любыты волю, честь и славу.

И за те хвала Роберту Брюсу:
Винъ борцемъ за ридный край з'явився.
Такъ! одвагы и завзяття въ праці
Винъ въ малого павука навчывся.

Винъ здобувъ соби вельку славу,
И не вмре та слава, не поляже,
Въ писни, въ слови буде вично жыты
И про себе свитови роскаже.

Леся Украинка.

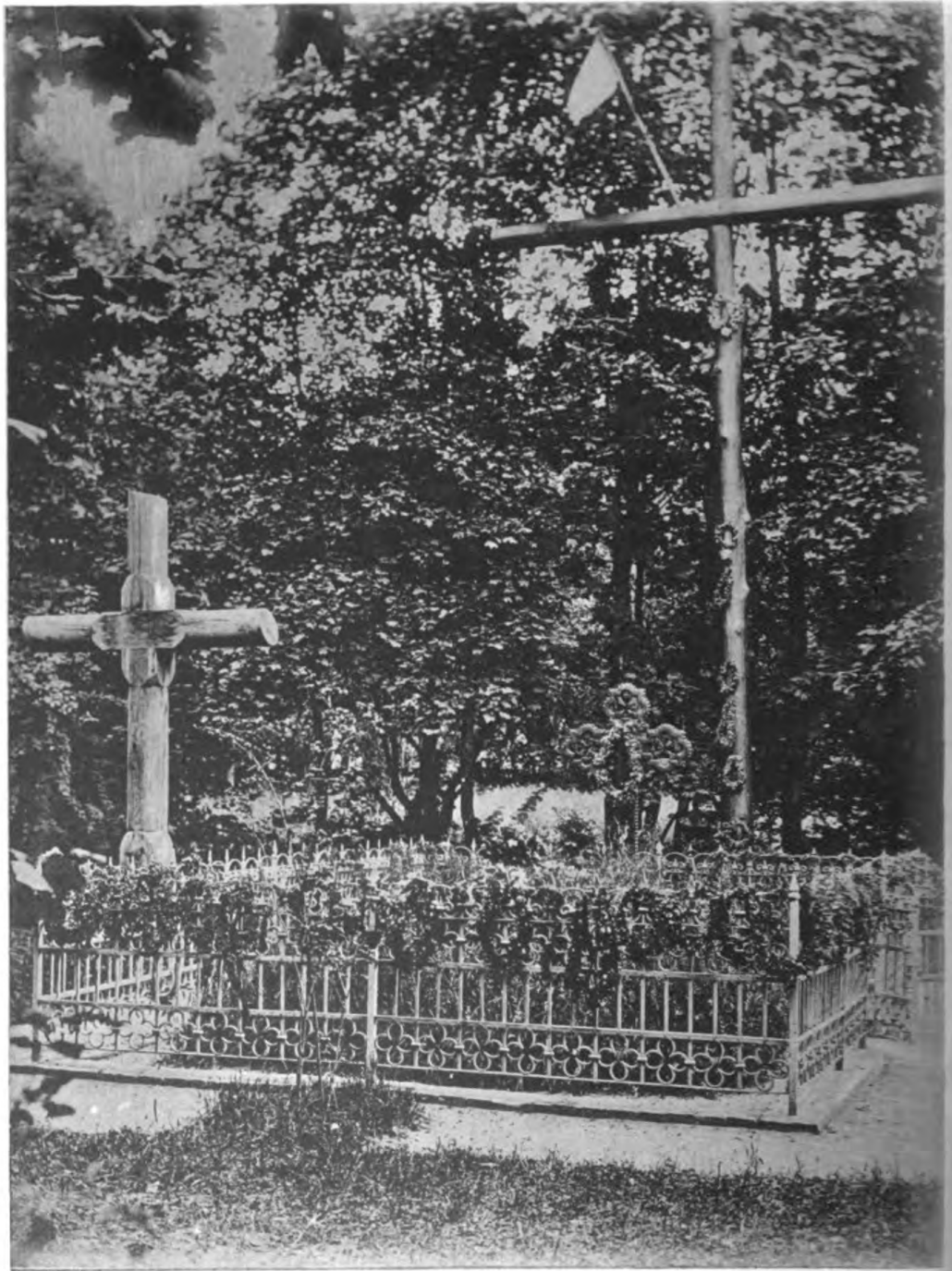
Божый свить, оповитый красою,
Задримавъ у легенькому снѣ;
Степь кругомъ засриблывся росою,
Зъ ричкы ллютьса весели писни.

Стыха рухъ пробижыть по долини,
Пробижыть—та й ничего нема;
Тилькы бродяць засмучени тини,—
То недоля блукае сама.

Тилькы чуть, якъ на вильнимъ простори,
Не знаходючы мисця соби,
Людський духъ побываецься въ гори,
Людське серце рыдае въ журби.

П. Грабовський.

Мали люде — мале й горе.

О повиданне.

Завтра—„ропускъ“.

Хто вчывся по школахъ та мучывся впродовжъ цилого ряду найкращыхъ на вику литъ тымы важкымы мукамы, зъ якымы здобувається у насъ шкильна наука (а хто зъ освиченыхъ людей за нашихъ часивъ тыхъ мукъ не зазнавъ?), той добре тямить, щó значыть се магичне слово. Роспускъ значыть—не сыднты бильше въ остогыдлому класи, въ тисноти та духоти, тоди, колы за викнамы, на двори, такъ гарно й тепло; колы весняне сонце ясно свитыть и своимъ проминнемъ жывающимъ голубыть усе на свити,—усе, опричь нещасныхъ школяривъ, що, мовъ давни бранци-невольныкы на кгалерахъ турецькыхъ, до одного мисця прыкути. Роспускъ значыть—робыты все по свой воли та охоти, не пытаючысь и не страхаючысь отыхъ чужыхъ, здебильшого несимпатычныхъ людей, що звутся вчытелямы и—невидомо, зъ якои прычыны—мають надъ вамы право чыныть усе, що сами схочуть. Роспускъ значыть—хочъ на короткый часъ зазнаты пильгы видъ усякого гнобытельства, знущання та занедбанья найпершыхъ потребъ дытячои натуры; хочъ трохы спочыты видъ мертвои шкильнои премудросты—такои далекои видъ сыхъ маленькихъ людей зъ ихъ тежъ невеличкымы, але жывымы радощамы й смуткомъ. Роспускъ значыть... и ще багато де-чого значыть винъ—прынадного, якъ пестоши матери; веселого, якъ день на весни; вольного, якъ сама воля...

Ото-жь завтра—ропускъ на велькодни свята въ Горбанивській духовній школи, чы, якъ їи зъ давныхъ давень прозываютъ—бурси. Довгый часъ передъ роспускомъ у бурсакивъ тилькы й думкы, тилькы й мовы, що про той щасливый день; тилькы й жывуть вони надією—диждатысь швыдше сподиваной воли. Мало не по пальцяхъ выраховують вони дни й годыны навить, що якъ навмысне, немовъ на злисть имъ, тягнуться такъ поволи, наче попрымерзала десь на дорози, хочъ на двори стоить вже рання сього року, весела та тепла весна. Де-хто зъ бурсакивъ ще заздаягидь поробывъ соби таблычкы, де поспысувано вси до роспуску дни й коло останнього вельчезни литеры, штучно оздоблени всякымы орнаментамы та прыкрасамаы, складають, наче выпечатани, чаривне слово—„ропускъ“. Що божого дня затырае пыльно бидный бурсакъ по одному дню на свой таблычци, а инший, дуже вже нетерпячий та швыдкий, затре змаху й килька напередъ,—не зъ чого иншого, якъ зъ бажання хочъ сымъ досыть невыннымъ способомъ прыскорыты найбильше свято школярське,—той „прынкывъ празныкъ“ для сучасныхъ мученыкивъ науки. И радіе несказанно бурсацьке серденько, забыте й залякане тією страшною „наукою“, колы смуга видъ затертыхъ днивъ стае за кожnymъ разомъ усе довша та хвостомъ своимъ усе бльжче пидходьты до оздобленого слова внызу таблычкы!... А тыжднивь за два до роспуску бурсакамъ почынаеться новый клопить: роспускъ саме тоди выйиздыть изъ Кыива (такои прынаймни про його бурсаки думкы) и помалу, по-воли прямуе до Горбанивъ, частенько стаючы та попасаючы по дорози,—по-хазяйськы йиде, не поспышаючысь. И отъ передъ бурсакамаы що-дня встае вельке пытанне—„де сьогодни роспускъ?“ Середъ довгыхъ безъ краю змагань, що часомъ и найбльжчыхъ прыятеливь мало до сваркы не доводятъ, коженъ прыгадуе яки знае по дорози зъ Кыива до Горбанивъ мисця, и якъ вони що-дня стають усе бльжчи, то разомъ зъ тымъ у бурсакивъ и облыччя усе бильшь ясныють, и на серци велька полегкысть робыться. „Сьогодни роспускъ у Билій-Церкви“... „Сьогодни въ Таращи“... „Сьогодни въ Жашкови“... и такъ выгадують ажъ покы роспускъ не заночуе въ передень самого себе въ Полянецькому, або у Війтивци, щобъ завтра ранкомъ прыбуты въ Горбани й весь свить собою закрасыты... Бурсакови й справди здаеться, що цылый свить заинтересованный на тыхъ невельчкыхъ радошахъ, що скрашують иноди його суворе,

непрывитне жытце, бидне на дрибни втихы й багате на гирки сльозы,—тымъ то разомъ зъ нымъ нетерпляче дождае роспуску и цилый свить.

Завтра—ропускъ; се вже певно доведено обома згаданымы способама: довга смуга на таблычци простяглася ажъ до краю и вси вже погодылыся й на тому твердо стали, що сьогодни роспускъ „попасае коней и пидночбуе“ у Війтивци, за Грековымъ лисомъ. То выходить—се вже правда нестемнисенька, проты якои нема чого казаты й самому найбільшому скептыкови.

Завтра—ропускъ, а вже й сьогодни всюды позначується його живуций для бурсака духъ; выявляється винъ и въ обстанови, и въ людяхъ, и навить въ повитри,—скризь. Отъ напрыкладъ „дѣдка“, що вчыть бурсакивъ спиваты, уволивъ ихъ волю й дозволивъ проспиваты въ класи гуртомъ „Воскресенія день“; дали, де-хто зъ „добрыхъ“ учителей не завдавъ на завтра лекци, а де-яки зъ „проклятыхъ“ нахвалялыся наставыты цилому класови „едыныць“, не пустыты на обидъ, а то й „билета“ въ день роспуску не даты... И щыро спочувае бурсацька душа добрымъ учителямъ и такъ само щыро ненавыдыть вона тыхъ проклятыхъ... „А намъ Пузанъ (призвище доброго вчытеля, бо навить и имъ безъ призвища буты якосъ не выпадае,—се жъ едыне у бурсака безперечне право—надиляты усимъ и всюды призвища, се вже його сфера, безъ якои йому, якъ рыбы безъ воды, не прожыты), а намъ Пузанъ на роспускъ ничего не завдавъ, а весь часъ кныжку чытавъ, та цика-аву!“—хвалятыся, радючы, якый-небудь малый билиавый хлопчына другому—чорнявому, скажемо; а той въ-ладъ, хочъ не такимъ веселымъ, а трохи прыбытымъ голосомъ, въ якому чутно сумовыти ноткы, видповидае: „а въ нась Смоляръ (призвище проклятого вчытеля), — бодай йому добра не було!—завдавъ напысать уси „спряженія“ й нахвалявся, що бильшу половины не пустыты завтра до-дому“... Таки новыны хутко расходяться по-мижъ нервово настроеною дитворою и то тишаты ии, то выклекають щыре обуренне й злисть...

Хочъ завтра й роспускъ, а тымъ часомъ лекци будутъ и вчытыся треба, бо середъ учителей перевагу все-таки мають „прокляты“: позавдавалы лекци й на завтра, нибы не знають, що то за день. А про-те яка жыва душа бурсацька всыдыть въ переддень святой воли за кныжкою—за марудною арихметыкою, або якою-

небудь тамъ грецькою чы латынською граматыкою? Певна ричь—ни одна, колы до увагы не браты самыхъ безнадійныхъ „трубачивъ“ (тыхъ, що „трублять“ раз-у-разъ лекціи зъ книжокъ),—ти сьгодні поховалысь по самыхъ що-найтемнишыхъ кучкахъ и „трублять та й трублять“ безъ упыну, безборонно скрывшысь свой доли лыхій. А въ кого въ грудяхъ трипається живе бурсацьке серце, ти вси на двори пробувають,—до того жъ ще й день выпавъ теплый, гарный, погожий,—грають въ „бигучои“, въ „цуркы“, въ „швайкы“; инши збираються въ гуртки й, подершы на дрибни клаптыкы ненавысне „рописание уроковъ“, теперъ вже непотрибне, та розвіявши його по витру, голосно гомонять про роспускъ та все те, що винъ має прынести. Радіють бурсаки!

Радіють, та не вси; радіють, та не в-край, бо не сами квиты того дня процвитають,—середъ ихъ и колючокъ родыть багато; не одни въ йому весели та радисни подіи одбуваютья, але й темныхъ та сумныхъ не оберешся: день радощивъ и воли разомъ бувъ и днемъ „отмщенія и возмездія“,—для де-кого прынайми... Щобъ зрозумить се до-ладу, треба знаты подилъ бурсакивъ на „агнцивъ“ та „козлыщъ“, якъ подиляє бурсу инспекторъ, Стратылатъ або Нышпорка на прызвище (бо нышпорыть скризъ, якъ поясняли бурсаки, немовъ архистратыгъ Стратылатъ,—ледве чы вдатна екскурсія въ „богословську область“, але се бурсакамъ можна й выбачыты, бо богословіи ихъ ще не вчено). „Агнци“, на взирецъ тыхъ агнцивъ, що на страшному суди по праву ручъ стоятымуть,—се тыхи, смырни учни, що вчатся добре, а найголовнише — за евьсь часъ науки не булы запысани въ „кныгу жывота“, заведену на страхъ бурсацькымъ злочынцямъ; имъ переважно й належать радости роспуску и вси його квиты. „Козлыща“—се неукы, ледари, словомъ—„злохуждни души“, що ихъ, якъ видно, не то бурсацька, а й усяка премудристь десятою дорогою обмынае. Замистъ тишыты, вони лышь дратувалы вчытеливъ та инспекцію своимъ ледарствомъ и злочынствамы; имъ черезъ те й належать переважно „терніе и волчцы“ того „дня возмездія.“ Булы ще й просто „овечкы“, переступна, нейтральна категория, але якъ въ жытти бурсацькому вона ничымъ не була одмитна, то нею й Нышпорка не дуже клопотався и ридко навить згадувавъ. Отже „козлыща“ добре тямлять, що того дня не сами квиты, а й колючкы процвитають, и не кому другому, а имъ же вони достанутья, и вже заздале-

гидь загадались ихъ буйни головы, якъ бы тымъ колючкамъ ихъ гостри, куслыви кинчыкы позбываты...

II.

На чымалому, наче кылымомъ—зеленымъ спорышемъ засланому двори одніи зъ „кваторь“ въ переддень роспуску було дуже людно й весело. Кваторь та стояла геть-геть на одшыби, далеченько такы видъ бурсы, и черезъ те безпечна була видъ наглыхъ одвидынъ Нышпоркы, або його помишныкы. Сюды зійшлося чымало й чужыхъ бурсакы и заразы же распочалы гуртомъ бучну, найпопулярнишу въ бурси гулянку — „бигучу“. М'ячъ литавъ высоко, пидъ самисеньке небо, здавалось, колы який изъ старшыхъ, „искушенныхъ“ вже бурсакы поцилыть його замашнымъ кыйкомъ—„гылкою“; молодши бурсакы й сами не згиршъ м'яча литалы, поспишаючы добигты зъ „городка“ до „меты“, покы у ворожому табори не встыгли ще спіймать м'яча, або вцилыты нымъ кого зъ необачныхъ пидлиткы, що необережно выхопытыся въ непевный часъ, колы зручнишъ було бъ заждаты. Галасъ, крыкъ, биганына,—бо жъ не даромъ „бигучои“ бурсакы справляють... Поспынавшыся на тыны, дывлятыся зъ захватомъ на сю жваву метушню зъ вулыци та зъ сусидныхъ дворивъ шевци-мищане, по терминологіи бурсацькій—„шведы“ що зъ ими бурсакы раз-у-разъ ворогують, а якъ колы то й цели баталіи счыняють. „Гупь!“—м'ячъ важко лигъ комусь на спыну, й ворожи таборы поминялыся мисцями: ти, що булы въ „поли“, весело йшлы, ажъ пидскакувалы, въ „городокъ“, а назустрічь имъ выходылы звидтиль побыты; лаючы провынныка роззявою та гладкымъ кабаномъ, що втикты або „выкрутытыся“ не здолавъ, подалыся воны въ „поле“ до слушного часу.

Въ самый рѳзпаль бигучои, колы кожний зручный ударъ гылкою выкыкавъ кругомъ голосный выгукъ задоволення, хвиртка зъ вулыци видчынылась и въ двиръ увійшовъ бурсакъ-третьокласныкъ Євменъ Красыцькый,—Комаха на прызвище. Выдко, не дуже горнулась до його наука, бо на верхній губи у бурсака добре такы позначылыся рудовати вусыкы, та й самъ винъ бувъ повный, огрядный, чымалый на зристь, дорослый вже парубокъ. Гля-

нувшы на Красыцького, видразу вгадаешъ, що йому не разъ доводилося вже на своимъ вику „попасаты“, себто—въ однимъ класи по два роки сыдаты.

Красыцький на гулянки бувъ першый мытець и ватажокъ на цилу бурсу й завжде мижъ охочымы гуляты бурсакамы передъ вивъ, нибы нюхомъ чуючы, де „збирається бигуча“, де „вымиряються въ гылкы“, де брязкотять „швайкою“. Гулянка безъ Красыцького—се все одно, що бурсакъ безъ прызвища—щось нечуване, а надто теперь, колы саме розпочато сезонъ бигучои; мабуть чы не вперше отсе сьогодни винъ такъ опизнывся, що безъ його й початы мусилы. Побачывшы свого ватажка, бурса закрычала-загомонила: „Красыцький иде!... Красыцький шагъ!е!...“ *) а хтось зъ гущи, не дуже правда голосно, додавъ: „Комаха прылизла!“

— Я тоби таку комаху влиплю, що до-вику пам'ятатымешъ, сволочъ паршыва!—скыпившы, обернувся першъ за все до гурту Красыцький, хочъ и не знавъ напевне, зъ чыхъ саме устъ вылетило образлыве слово; та йому й знаты було напотрибно: винъ, абы схотивъ, мигъ бы „на страхъ врагамъ“ зигнаты злисть на першому, хто пидъ руку бъ пидвернувся. Иншымъ разомъ такъ такы й було бъ,—не втикъ бы його руки важкой якый-небудъ жвавый хлопчына, якого доля на той разъ поставыла близько Красыцького, але заразы йому, выдко, було не до того. Винъ выдымо чымсь бувъ заклопотаны; якесь ваганне непевне выразно проступало въ його на облыччи,—мабуть воно й спыныло його руку видъ замаху.

— Красыцький! будешъ граты?... До насъ иды, до насъ!—почулося зъ усихъ бокивъ, бо кожному хотилося до себе залучыты таку досвидчену въ гулянкахъ людynu, якою бувъ Красыцький, що „гылыть пидъ саме небо“ и своимы дужымы, жылавымы рукамы хочъ якого важкого м'яча спійме й не выпустыть.

— А йдить соби къ бису!—обизвавсь на те не дуже прыхыльно Красыцький.—Не хочу... Васюто, кымъ-геръ!—промсывъ винъ чомусь по-жыдивський.

Васюта, высокый худорлявый бурсакъ зъ якось кострубатою, роскушланою головою, що саме нацильвся гылыты, схыльвъ унызы гылкы й допытливо глянувъ на Красыцького.

*) Шагаты—йты повагсмъ, по бурсацькій терминологіи.

— Чо-го?—протягъ винъ, не рушаючы зъ мисця.

— Та такъ!—выяснивъ Красыцькый.—Иды, маю щось казаты...

— Кажы тутъ.

— Етъ, йолопъ дурный! Макуха!... Значыть, не можна тутъ, колы не кажу.

— Ну, то зажды, нехай загылю!—не образывся на своего прыятеля Васюта.—„Р-раззудись, плечо! Р-размахнись, рука!“—выгукнувъ винъ, нациляючысь кыйкомъ у м'яча.

М'ячъ высоко знявсь до-горы; вси, що стоялы на черзи въ „городку“, побиглы до „меты“, а Красыцькый байдуже, недбайливо дывывсь на сев; иншымъ разомъ винъ ледве чы втерпивъ бы, щобъ отакъ дывытыся й самому не граты.

Васюта бигомъ вернувся, захекавшысь, у „городокъ“ и зъ розгону стрыбнувъ на плечи Красыцькому:

— Ну, чого—кажы?

— Сядь, Макухо... Не дурій!—скыдаючы Васюту, зморщывсь той.—Пидемо краще въ садокъ... Треба на самоти, щобъ никто не знавъ...

Васюту вельмы зацикавыла така таємність; винъ кынувъ гылку, гукнувъ: „гей вы! я не хочу бильшь гуляты!“—и не вважаючы на вельке невдоволенне, що по сій мови повстало, разомъ зъ Красыцькымъ пишовъ до перелазу въ садокъ.

Воны дійшлы до самого краю велького саду мовчки. Васюту хочъ и розбирала нетерплячка, та винъ того не хотивъ выявляты й безтурботно стрыбавъ поверхъ зламаного гылля, що подекуды купамы лежало пидъ деревами; Красыцькый, и словомъ не озываючысь, „шагавъ“ задумано по трави, не розбираючы стежки. Отакъ товариши дійшлы до окопу й силы на молодій, свижий трави, що недавно тилькы выбылася з-пидъ земли. Красыцькый добувъ изъ кышени „литній порт-табакъ“—клапотъ заяложеного паперу, де небагати бурсаки звычайно носять тютюнъ,—и злипившы довгу та грубу цыгарку, подавъ тютюнъ Васюти, лаконично мовывшы:

— Робы!

Васюта й соби скрутивъ цыгарку и, закурывшы, обыдва бурсаки розляглысь на свижий, ажъ вохкій трави. Стало тыхо й тилькы десь вгори жалисно дзвенивъ комарь, шепотило по-тыху молоде лyste та здалека доносылысь выгукы: „ловы! тикай!“—то распчалась „бигуча“ на-ново... Красыцькый выдымо миркувавъ, зъ якого кинця

початы справу, а Васюта мовчки пускавъ дымъ до-горы, дбаючы, щобъ винъ ишовъ ривными, круглыми кильцями. Легеньки кильця зъ думу одне по одному вылиталы зъ Васютыного рота, здймалысь до-горы, хыталысь тыхо, хвлювалыся, росли й безъ слиду десь зныкалы, нибы растаючы въ теплому повитри.

— Багато матымешъ у билети „коливъ“ *) та двойокъ?—перепынавъ нарешти Васютыну роботу Красицькый.

Васюта комедно закотывъ очи, выдыхнувъ вельке кильце, зитхнувъ и, сплюнувшы кризь зубы, мовывъ:

— До биса!

— А въ мене й того мабутъ бильшь... На цилу спыну привеземо зъ дому!

Васюта спершу замыслывъ, а потимъ енергично вылаявся, додавшы:

— Ну, й чортъ зъ нею! Не первына—звыклы вже!...

— Хочъ и не первына, а треба щось робыты: очортило вже терпять за чор-зна що... Думавъ я, думавъ, та отсе й надумавъ—добравъ такы способу...

На Васюту така новына не зробыла нйакисенького вражиння, и той еффектъ, на який выдымо важывъ Красицькый, пропавъ даремно.

— Який тамъ спосибъ тоби прыснывся?—пидморгнувшы якосъ глузливо заскаленнымъ окомъ, байдужно запытавъ Васюта.—Пидчыстыты, вышкрябаты?... Не стдить шкурка вычынкы: патирь **) наши на си штуку вже добре вчени: подывыться на свить—отъ и спймавъ одразу... Забувъ хиба, щд на риздво було?...

Красицькому той натякъ не сподобався й винъ спалахнувъ:

— Дурни мы булы на риздво—отъ що!... Хиба жъ такы можна когось одурыты, вышкрябавшы? Се й мала дытына пизнае, а отъ такъ зробы, щобъ и прыслидку нйакого не було... Слухай-но,—пидсовуючысь бльжче до Васюты й мало не пошепки, запытавъ винъ,—гроши у тебе е?

Васюта спершу зачудовано глянувъ на його, потимъ засывставъ и, замистъ видповиди, вывернувъ свои кышени; опричь ножыка, якогось мотузочка та килькохъ клаптивъ драного паперу,

*) Коль—едыныця.

**) Патирь—зъ грецькои мовы значыть батько.

тамъ ничего бильшь не було. Обревизувавшы свои кышени, Васюта заспивавъ:

Вси кышени вывертае,
Ажъ тамъ грошей вже чортъ-мае...

— По-чумацькы!—додавъ винъ, урываючы писню.

— Погано!—задумано проказавъ Красыцькый,—и я тежъ „яко нагъ, яко благъ“...

— Слухай!—мовывъ Васюта,— на вищо тоби гроши? Може хабарà думаешъ пысареви даты, щобъ „бланкивъ“ продавъ?... Ни вже, й хабаремъ не поможеться ничего. А я такъ думаю, що не мынуты намъ биды-лыха та й на тому заспокоився: що буде, то буде! Уже якось свое видбуду: не вперше мени лайку та бійку терпиты,—перетерплю якъ-небудь.

— Тю! Ото дурный, ажъ крутыться!... Що буде, то буде!—перекрывывъ Красыцькый товариша-фаталиста.—Та абы гроши, то таку штуку выгадаты можна, що ну!... Зроду-звику нихто не додумаеться, що въ билети щось не такъ.

— Говоры!—промовывъ Васюта, неймовирно всмихаючысь.

— Та не перебувай-бо, а краще слухай. Сьогодни бачывъ я Цвонцька й видъ його дизнався, що е така вода... якъ помастышь нею чорныло, то заразь же пропаде все, що було напысано,—голый папиръ стане, чыстый, неначе новисенькый...

— Що ты? справди?—ажъ пидсочывъ Васюта, але заразь же зновъ непевнисть його взяла.—Та бре'!.. Знайды кого дурнишого, то може й виры пойме!

— Йй-бо! На що мени брехаты?... Самъ на свои очи бачывъ: „покрючковався“ я на лыстку, а Цвонцькъ наливъ тїви воды на мое крючкованне—й заразь ставъ лыстокъ зновъ бильй, наче й не я самъ його попысавъ!

— Ото штука! Якъ такъ, то справди варто попробувать: хочъ разъ на вику патїривъ потишымо!... Я соби четверокъ наставлю, и ни однисенькои тройкы,—нехай знають нашихъ!—заразь же загорився Васюта.—Ну, а чы дорого правыть бисивъ пархачъ? Мабуть, якъ за батька ридного?

— Кербела хоче за пляшечку,—невелычка, та на двохъ насъ було бъ ии якъ-разъ. Тилькы де ты його, того карбованця, въ

ката достанешъ?... А наборъ не повирять... Я вже прохавъ— не дае...

Обыдва задумалыся. Выдко, перспектива—утикты видъ звычайной колотнечи, що, замисть прывитання, ихъ кожного разу чекала пидъ батькивською стрихою, для хлопцивъ була така прынадна, що усю выгадливисть ихъ зворушыла. Нарешти Васюта пидвився раптомъ и сивъ.

— А якъ у хазяйки попросыты, — може позычыть? Писля свять же оддамо...

— Моя видьма не позычыть, бо й такъ уже набрався, якъ май грушъ—по сами вуха.

— Ну, то я попробую въ своєи. Ось зажды-но, я заразы...

Васюта схопывся й бигцемъ подався по-мижъ деревьямы до хаты. Його щось довгенько не було; Красыцькый вже не сподивався ничего доброго, й лежачы горилицы, похмуро дывывся въ глыбоке сыне небо, що немовъ ажъ тягло очи до себе своєю тихою, чаривною красою. Нарешти по-мижъ деревъ знову з'явилась довга, тонка постать Васютына и його кострубата голова. Винъ бигъ, розмахуючы въ повитри жовтенькымъ папирцемъ.

— Дала!—оповидавъ винъ, засапавшысь.—На-сылу выпрохавъ... Та й то ще въ щаслыву годину потрапывъ, що Козы батько прывизъ за кватыру... Каже—нема... а я й—а за кватыру, кажу, видъ Козы? То й мусила даты, тилькы кривылась... Пыта—для чого гроши?.. Чобота, кажу, залататы,—та й показавъ, а чоботы въ мене справди роты пороззявлялы—йсты хочуть... То й дала...

Красыцького чоло розгладылось, зморшки на йому розійшлыся й винъ, забувшы всю поважнисть, свою ажъ пидстрыбнувъ одъ радощивъ.

— Ну, колы такъ, то махаймо заразы до Цвонцыка! Тилькы, щобъ жадна душа про те не знала й не видала... Теперь не страшно вже ничего!..

А ще сердце козацькее
Не боиться Туркивъ!..—

загукалы весело хлопци, йдучы зъ саду.

А черезъ яку годину вони вже вернулись до Красыцького на кватыру. Красыцькый державъ руку въ кышени й выждавшы, колы никого не було въ хати, обережно выйнявъ невеличку, въ

червоненький папирецъ обынену пляшечку и сховавъ їи швыденько въ свою скрыню на саме дно.

III.

Незвычайный выглядъ мала бурса въ день роспуску. Бурсакамъ сьогодни не спытсья й не лежытсья: мало не вси заворушылысь у-досвита, ще й не свитало. Та чы жъ и визьме сонъ бурсака, що диждався найщаслывишого дня, а може вже й пидводы зъ дому? Останнихъ наибильшь мучыла нетерплячка взьаты швыдше билета та й не йихаты, а просто такы летиты до-дому. Та не меншь нетерпельвылысь и ти, що не малы ще звисткы зъ дому: кожне сподивалось, що от-отъ незабаромъ и по ныхъ прыйдутъ. За килька день до роспуску почалы вси ув'язуваты свое убоге добро, налаштувалы „завыненія“ *), щобъ заразы и зирватись до-дому, скоро пидводы диждуться, не гаючы дорсого часу. Подывышсья на те „завыненіе“—и велькымъ дывомъ здывуешсья: стилькы праці покладено на його, такъ штучно попереплутовано мотузкамы, стилькы любви, души—словомъ, вкладено бурсакомъ у сю пунту, здаеться, справу. Еге—пунту!.. Для бурсака вона не пунта, а безъ миру важниша за всю ту науку, що за-для неи винъ поневираеться на чужыхъ людяхъ, терпыть и неволю, и довгу розлуку зъ усымъ близькымъ та дорогымъ для дытячого серця. „Завыненіе“—символь воли, ознака роспуску, а щбъ таке для школяра роспускъ--мы вже знаемо. Скласты, якъ слидъ, „завыненіе“—та се жъ цила наука, що вымагае не абы-якои праці та вмилосты, выробленои пыльнымы репетыціямы ще за-довго до роспуску. Не разъ и не два бурсакъ складае свое „завыненіе“ й зновъ його розбирае, покы воно задовольнить цилкомъ його надто выгадлыву на сей разъ фантазію. Якъ и въ кожній справи, тутъ знайдуться й артысты свого дила,—таки мытци, що якъ ув'яже то не швыдко росплутаешъ, а то й зовсимъ ничего не вдіешъ, хиба ажъ перетяты мусышь той, колы хочте, Гордіевый вузолъ. Въ передень роспуску бурсаки до пизньої ночи засыжуютсья,—ажъ чубъ имъ мокрый стане, такъ працюють надъ своїмы „завыненіямы“; й пивни не разъ проспиваютъ, а вони

*) Такъ звать бурсаки свои пакункы.

все за роботою: перекладають свої речі, ув'язують, розв'язують, перев'язують, клопочуться, метушаться та п'омомъ умываються. Але хочъ пизно бурсакъ ляже, та рано встане: скоро тилькы засиріє на двори, винъ вже на ногахъ,—ще йому щось тамъ коло „завыненія“ поправыты треба, а колы вже й поправляты нічого, то хочъ просто натишытысь, бо любо очамъ його дывытысь на цилу купу великыхъ и малыхъ „завыненій,“ що скрызъ лежать роскыдани— и на лижкахъ, и по скрыняхъ, а то й просто на доливци.

До восьмой годны, колы въ бурси починаяться звичайно лекціи, ще довго, а бурсаки почалы вже сходытысь до школы, трымаючы коженъ пидъ пахвою цилу енциклопедію зъ бурсацкыхъ наукъ. Дверей ще не видчынено, тымъ то школяри похожають по вулицы передъ школою, а бильшь нетерплячи густою лавою оточылы прысинокъ, товпылысь на кганку, сидалы на сходахъ, заглядалы у викна. Не разъ Нышпорка прысылавъ прыслужныка, щобъ розигнаты школяривъ, та сьогодни не вправытыся зъ стихійнымъ потягомъ до воли й тому навить, чыеи й тини боятыся бурсаки. Одійшовшы недалеко видъ кганку, воны збывалыся въ гуртки й, погомонившы трохы та на вси бока озырнувшысь, незабаромъ зновъ сунулы по-малу до школы и, якъ та галичъ, крылы сходы. Имъ наче здавалося, що такъ швыдше диждуться тієи блаженной хвылыны, колы на вси голосы можна буде загукаты: „ныни отпущаеши...“ Та ось вже и двери широко роскрылы свои не дуже то прывитни звичайно обіймы, и бурсаки такимъ натовпомъ посыпалы въ середыну, що мало зъ нигъ не звалылы прыслужныка, що имъ видчынявъ, и навить погроза „канцуромъ“ ихъ не злякала. Голосно залунавъ по корыдорахъ та класахъ веселый крыкъ, гоминъ. Кожному, навить самому найменшому „соплякови-заправляныкови“ *) було видомо, що роспускъ „вже прыйихавъ“ сьогодни свитомъ и ставъ у зайизди въ тьоти Рейзи, щобъ перепочыты трохы зъ дороги та выспатысь передъ тымъ, якъ настане пора и въ бурсу прыбуты.

Въ третьому класи за великою чорною таблицею зійшылся Красыцкый зъ Васютою й по-тыху гомонилы; воны вмовля-

*) Заправляныкамы звуться въ бурси учни зъ „прыготовытельного“ класу; воны, мовлявъ, ще не справжни бурсаки, а лышень на бурсакивъ „зправляються.“

лся, якъ бы зручніше зробыты операцію надъ своимы билетами.

— Прыходь до мене ввечери,—мовывъ Васюта,—у насъ зъ кватэры вси розйдуться сьгодні, то ніхто й не перебува-
тыме.

— Колы бъ тилькы білеты швыдшъ давалы, а то мени ажъ на мисци не сѣдыться, такъ кортыть спробуваты тіеи воды... Ото здывуецься мій патіръ, якъ побачыть, що въ білети ни ко-
ливъ, ни двойокъ—нічого!... Ото штука! Подумае, ха-ха-ха, що злякався сынокъ велькодной паскы писля риздвяной закускы!—
реготався Красыцькый.

— Еге, а помы ще до білетивъ, то найисышся дрижакивъ по
саму зав'язку... Онъ чога то сьгодні Смоляръ накоить?.. Не
дай, Господы, якъ у класи зоставыть *) та ще й білета скаже
не даваты!..

— А мени сього не страшно: мы у його „ослы,“ а „осливъ“
винъ и не пыта ніколы. Сыды соби безпечно: сьгодні мабуць
винъ „первенцивъ“ **) потягне,—не знаешъ?—заспокоивъ пры-
ятеля Красыцькый.

Продзвонывъ дзвоникъ—иты „на молытвы.“ Бурсаки зій-
шлысь у найбільшый класъ, диждались Нышпоркы й голсно
затягли „Царю небесный,“ гукаючы такъ, що ажъ шыбкы у вик-
нахъ дзвенилы. По молытви де-хто побигъ на двиръ „курнуты,“
а решта розійшлысь по класахъ и стали дожыдаты вчыте-
ливъ.

Тыхо, хочъ макъ сій, стало въ третьому класи; бурсаки не
бигають, не граюцься, не пустують, якъ звычайно, не розмовляють
навить, а сядять нышкомъ по лавкахъ, позатыкалы вуха й, хы-
таючысь взадъ и впередь усумъ тиломъ, „трублять“—ажъ гуде.
Надходыла найстрашниша годына—лекція Смоляра. Смоляръ, а
справди—Рыбчынскый, учывъ грецькой мовы й мавъ славу са-
мого найпроклятишого зпомижъ усихъ учытеливъ бурсацькыхъ.
Людына ще не стара, зъ выщою освітою, винъ немовъ опизнывся
народытысь и прыйшовъ на свить якыхсь рокивъ зъ п'ятдесять

*) Безъ обиду.

**) Липши учни звуться въ бурси „первенцямы,“ або „первакамы,“
иноди—„прымакамы“—одъ primus.

або й бильшь пился того, якъ було йому призначено. Навить середъ бурсацькихъ педагогивъ Смоляръ бувъ якимсь ганебнымъ анахронизмомъ, якоюсь атавистичною проявою. Винъ не прсто лютувавъ та знущався надъ беззахыстными своими учнями, але артыстычно, зъ певною мирою якоись дыкою выгадливосты та оригинального штукарства. У його были свои улюблени, нымъ самымъ выгадани способы „вбывання“ грецькои мовы въ нетямуци головы; характерно, що навить прызвища учнямъ винъ дававъ усе звирячи: „ослятына“, „порося“, „баранъ“, „скотына“ то-що не сходылы йому зъ языка. Въ своихъ карахъ за невывчени лекциі Смоляръ додержувавъ певной градациі: першый ступинь у його бувъ—„клепаты“, якъ образно казалы бурсаки, пальцемъ по носи,—такъ вчыснѣ, бувало, що й кровь спустыть; дали йшла цила система „заволосныкивъ“: скубне отсе „проты шерсты“ за потылицю, або коло вуха (бо тамъ болячише!), высмыкне пасмо волосся й роспустыть по класи, подушы на пучкы; ще выщый градусъ кары—костыстымъ кулакомъ быты учня въ чоло и т. и. безъ кинця,—выгадливый на си штуку бувъ, ничего казаты! Бурсаки ледве чы й зазнають, щобъ колы выпавъ такый день, видколы Смоляра малы за вчытеля, у якый бы винъ не побывъ кого-небудъ зъ учнивъ: не роздеръ до крови вуха, не высмыкнувъ пучокъ волосся зъ головы, не розбывъ носа; а що „коливъ нашмаляе“ та „безъ обиду назооставляе“, то про се вже й не згадуй. Жадень зъ учнивъ, навить самый тямущый,—такый, що „на зубокъ“ знавъ усе, що треба бурсакови зъ грецькои мовы знаты, не бувъ безпечный видъ „клепанья“, „заволосныкивъ“, то-що; ниhto, було, не вгадае, чы обидатыме винъ сьогодни дома, чы, скніючы зъ голоду, досыдыть пидъ замкомъ до самого смерку за „невывчену“ лекцию грецькои мовы. Що божого дня въ школи пился лекциій сыдило безличъ такыхъ „безобидныкивъ“, до-схочу набытыхъ по-переду симъ живымъ пережиткомъ педагогичнымъ. Тилькы заикнувся, не въ-ладъ швыдко видповивъ пидъ лыху годыну—уже й досыть, щобъ заробыть соби нещасте... Словомъ—въ особи Смоляра прокынувся хочъ пизній, та пышный цвить цилои системы выховання, останній зъ Могыканъ того тыпу славныхъ, хочъ и безвистныхъ педагогивъ, що такъ шыроко росповсюдненный бувъ по духовныхъ школахъ передъ реформою, а теперь, за новыхъ порядкивъ, почавъ уже переводытысь и вымираты. На жаль тилькы не перевився й не вымеръ

до ноги, а лышывсь подекуды й до сього часу, немовъ на згадку про страшне мынуле. Не дыво жъ, що колы надходила Смолярова лекція, то цилый класъ затыхавъ, чутно було тилькы одноманитне невыразне гудинне, — то бурсаки товклы завдану лекцію, — ажъ покы не доносывся зъ корыдора голосный тупить, не видчынялся зъ розгону двери й до класу не влитало страховысько. Кожне тоди ще бильшь прытыхало, нахылившыся надъ кныжкою, инстынктово стулювалось, зныжувалось, щобъ меньше мисця займаты и не такъ въ око учытелеви впадаты, та мовчкы згадувало въ души усихъ святыхъ, абы мынула його лыха годына. Одни тилькы безнадейни „ослы“ малы надъ иншымы перевагу и не знали того страху: Смоляръ ихъ разъ, чы двичи на рикъ „для проформы“ спытае, „зашмалыть колá“ та бильше й не чипае, або краще кажучы, цилкомъ не зважае, чы є навить воны въ класи, чи й нема ихъ.

Тымъ то й заразы, колы по всихъ куткахъ, зъ усихъ бокивъ лунало грецькою мовою, колы вси третьокласныкы наперебий гулы грецьки „слова“, „спряженія“ то-що,—Красыцькый, Васюта та ще килька „осливъ“, що нагрилы мисце на „Камчатци“,*) сыдили соби спокійно и коженъ робывъ те, до чого въ той часъ найбильшу мавъ охоту: той зывавъ зъ резины м'яча, высотавшы для сього зъ кышени на парту цилый жмутъ довго та вузенько наризанныхъ зъ старои кгальоши смужокъ; той ножыкомъ—„цезорыкомъ“ выризувавъ на лавци початкови литеры свого ймення и фамилии; третій просто стругавъ парту, натыраючы выстругане мисце оливцемъ,—„щобъ блыщало“; инший ничого кращого не знайшовъ зробыты, якъ ппысаты скрызъ по стинахъ—„сьюгодні роспускъ“ и т. и. Учытель чогось загааявся, и вже де-хто почавъ угадуваты, чы не запывъ часомъ Смоляръ, и колы такъ, то десь, певне, й до класу сьюгодні не прыйде. Ся надія багатьохъ пидбадьорыла й кризь однотонне гудинне почавъ иноди пробыватысь чый-небудь смилывишый голось.

— А що жъ се, хлопци, то въ насъ и короны въ класи не буде?— зненацька нагадавъ Васюта, дывлячысь на вельку чорну таблицю, де крейдою було напысано тилькы—„роспускъ“.

— Ось тоби Смоляръ прынесе таку корону, що абы здоровъ зносывъ!—обиззався зъ передньои лавкы хтось изъ „первенцивъ“.

*) Такъ звуться въ бурси задни лавкы.

— Ова!—запротестувавъ Васюта,—не дуже-то: якъ принесе, то для васъ!.. Та сьогодні вже його не буде: не инакше, якъ десь цилу ничъ гулявъ та й хропе теперъ на вси заставки п'яний...

— Трубить, дурни,—на старість буде якъ нахидка!—зневажливо докынувъ и свого слова Красицький.

— А й справди—який же й роспускъ безъ короны?.. По всихъ класахъ, навить у „заправляныкивъ“ е, а въ насъ то й не буде? Треба намалюваты!—подавъ голосъ ще одынъ изъ „осливъ“.

— Треба! треба!—разомъ заревла Камчатка.

Васюта перестрыбнувъ змаху черезъ килька лавокъ, що булы йому на дорози, й побигъ до супротивной стины, де въ кутку стояла табыця. Хлопецъ стеръ зъ табыци й выразно напысавъ традиційный бурсацький виршъ, складеный навмысне про роспускъ:

Этотъ классъ
Просить васъ,
Чтобы вы въ послѣдній срокъ
Не спрашивали насъ урокъ,—

а потимъ зверху почавъ малюваты корону. Смильвистъ Васютына додала духу й товаришамъ його; въ ихъ душахъ тежъ прокынулась надія, що Смоляръ вже не прыйде, и вони одынъ по одному видрывали очи видъ кныжокъ, лышывшы ихъ про всякъ случай розгорнутымы, а всю увагу свою звернули на Васюту. Зъ великымъ захватомъ прыглядались вони до його роботы, даючи вказивки, порады та крытыкуючы малюванне. Въ класи счынывся густый, невыразный гоминъ, чутно стало сторонни розмовы.

— Ты, чуешъ, „галды“ *) привезы зъ дому, а то на экзамени не дамъ спысаты,—чутно було, якъ наказувавъ одынъ зъ „первенцивъ“ своему сусидови; той и не перечывъ, знаючы, мабуть, добре, що безъ „дани“ йому не обійтысь. Въ другимъ мисци псля выгуку: „гей, а яка спасенна душа покурыты дасть?“—кильки чоловіка „курцивъ“ липылы зъ чужого тютюну цыгаркы, выклавшы

*) Галда—гостынець; йижа, ласоши, особлыво зъ дому привезени—усе то галда.

порт-табака зь образомъ червоно-рожевої панни просто на парту,—си вже зовсимъ наставылыся зь класу тикаты.

Васютине малюванне вже доходило до краю: велика, штучно намальована корона красувалася на таблиці, ще більшъ видвагы й смилывосты додаючи бурсакамъ та наповняючи серце творця іи авторськымы гордошамы; лышылось ще одынъ рижокъ домалюваты й де-яки оздобы понаводыты та й по всій роботі. Васюта старанно заходывся обробляты свій утвиръ, наводячы на рижкахъ зверху кругленьки яблучка и такъ се всихъ захопыло, що никто й не вчувъ, якъ десь въ кинци довгого корыдора середъ загальнои тыши важко затупотило щось, немовъ хто швыдко йшовъ, и якъ тупить той усе наблыжався. Колы се чыйсь здавленный голось гукнувъ: „Смоляръ!.. тикай!..“ и вси, якъ наполохани горобци, кынулысь изновъ до кныжокъ. Не встыгъ ще Васюта й стирку вхопыты, щобъ власнымы рукамы зныщыты свій утвиръ та втикты мерщій, якъ двери зь гукомъ видчынылысь и до класу не увійшовъ, а якось вскочывъ чорный, кремезный, невеличкый на зристь чоловикъ, що справди своєю подобою скидавсь на смоляра. Васюта намирывся прослызнуты непомитно на свое мисце, та Смоляръ кывнувъ йому.—„стіи, мовлявъ, де стоишь“; въ класі видразу запанувала мертва тыша й тилькы килька-десять грудей урывчасто дыхало та серця у всихъ важко колотылыся. А з-за товстои мурованои стины, нибы десь зь далекого далека доносылася радисна, шырока, вельчна мелодія,—то въ якомусь изъ сусиднихъ класивъ спивалы гуртомъ канонъ велькодный; сливъ не можна було розибраты, але самый голось радисно промовлявъ бы до бурсацького серця, якъ тежъ одна зь прыкметъ роспуску, колы бь ненавысне облычче Смолярове не стояло передъ очыма.

— Читайте молитву! Дежурный!—гукнувъ учитель.

Зь переполоху „дежурный“ забувъ, що треба чытаты молитву, та ледве чы й те йому головы тоди держалося, що винъ—„дежурный“, а никто другый не зважувався початы. Смоляръ обернувсь до класу—й килька голосивъ почало разомъ: „*Βασίλει ὁ ὑπέρτατος*“ (у Смоляра молитву чыталы грецькою мовою) и разомъ тежъ змовкы, оглядаючысь одынъ на одного; потимъ зновъ почавъ хтось одынъ и на-сылу, запынаючысь, проказавъ молитву до краю. Иншымъ разомъ попам'ятавъ бы „дежурный“ молитву, але теперъ усю увагу Смолярову прытягъ до себе Васюта, й покы чы-

талы молитву, вчитель уважно розглядавъ таблицю. Учни, забувши й думать про Васюту та коженъ про себе лышь дбаючы, поглядалы тыхцемъ на вчителя, щобъ спостерегты, якимъ винь духомъ дыше.

— Охъ, сердытый! пропавъ же теперь я!—прошепотивъ хтось до сусиды.—Глянь: червоный и рукою за око держыться...

— Мовчы!—видповивъ той тежъ пошепки, кладучы тремтячою рукою хреста на себе, а потимъ зъ усихъ бокивъ обкладаючы хрестамы и кныжку зъ зшитками.

Якъ проказувано молитву, Смоляръ махнувъ разивъ килька недбало рукою, нибы мухъ видгбнывъ, и все пидступавъ помалу до Васюты. Той стоявъ ни живый, ни мертвый.

— Малюешъ поросья?—мовывъ учитель, сюсюкаючы кризь зубы, а крива иронична усмишка, що перекосыла його товсти губы, ничего доброго не вищувала.—Гм... чудово, чудово!.. „Чтобы вы въ послѣдній срокъ не спрашивали насъ урокъ“,—протягуючы кожные слово, прочытавъ винь зъ таблицы.—Отже не вгадавъ: тебе першого спытаю. Маляръ зъ тебе дотепный, а отъ якъ-то ты лекцію знаешъ?..

На „Камчатци“ видъ сыхъ сливъ повстало вельке звурженне: вси шатнулись до кныжокъ и, хапаючысь, одынъ одного перепытувалы: „що, що завдано?“ Выдымо на сьогодни призначено въ жертву „осливъ“, а все черезъ того Васюту дурного, що попавсь на очи, выскочывшы, якъ той Пылыпъ зъ конопель. Иншымъ трохы видлягло видъ сердца, бо якъ зачепыть, було, Смоляръ кого зъ „осливъ“ одного, то вже й до всихъ добереться, а ихъ такы чымало було: на годину часу выстарчыть учителеви забавкы!

Смоляръ пидйшовъ до стола, розгорнувъ кныжку и щось довгенько по ній шукавъ; нарешти обернувсь до Васюты:

— Пышы: „Корень ученія горекъ, плоды же его сладки и прилежный ученикъ будетъ удостоенъ золотого вѣнка“... Красыцькый! проказуй лекцію!

Красыцькый якось бокомъ пидвився зъ лавкы, щось прошепотивъ соби пидъ нись и—ни пары зъ усть, тилькы уперто дывывся въ землю.

— Лекцію знаешъ? Поросья! Дубына!—запытавъ Смоляръ и, слынывшы пучкы, взявъ перо въ руку.

Красыцькый завзято мовчавъ.

Смоляръ поклавъ перо назадъ, потупавъ швидко до Красицького, зупынувшысь змирявъ його очыма, нибы вывиряючы сылы, й килька разивъ ударывъ кулакомъ въ чоло, примовляючы за кожнымъ разомъ:

— Скоты-ына!.. Порося-а!.. Дубы-ына!.. Останься въ класи безъ обиду, а теперь—п-шоль до порога!

Красицький вылизъ з-за лавкы й, держучы розгорнуту кныжку на долони, пишовъ помалу й ставъ коло порога. На чоли въ його сызымы смугамы червонилы знакы видъ костыстого кулака Смолярового; очы похмуро дывылись у-нызь.

— Ты!—гукнувъ Смоляръ до сусиды Красицького—Новосадського.

Той зразу бувъ прыгнувся, наче лагодывся кризь землю питы, потимъ выпроставсь и почавъ бувъ щось проказуваты, але незабаромъ ставъ и зновъ почувся: „Порося!.. Ослятына!.. Останься въ класи!“—й тупый ляскъ видъ „клепанья“ пальцемъ по носи та губахъ... Згодомъ коло порога стояла вже цила валка „камчатныкивъ“ зъ червонымы облыччямы, роспухлымы носамы, повидтягуванымы вухамы; де-яки легкодухы пускалы тыхцемъ слъозы, други, бильшь загартовани, похмуро стоялы, дывлячысь у кныжку та шепочучы зтыха прокльоны й лайку.

Васюта, що повинень бувъ завдану російську фразу перекласты й грецькою мовою напысаты на таблыци, стоявъ блидый и, замисть пысаты, тилькы нервово колупавъ та намынавъ у рукахъ грудку крейды. Зъ таблыци на його жалистно, мовъ сырота, дывылось однимъ одне грецьке слово, а дали Васюта, якъ не напружувавъ свою пам'ять, щобъ выкыкаты зъ головы якись знаття й переложыты ихъ на таблыцю,—не мигъ, наче въ голови йому все закам'янило й попереплутувалось; замисть потрібныхъ сливъ, наверталысь усе якись други, нибы дратуючы Васюту. Винъ тупо дывывся з-пидъ лоба на те самитне слово, дожыдаючы, що от-отъ и до його черга прыйде. Покы Смоляръ росправлявсь изъ Новосадськымъ, винъ надумався и напысавъ ще одне слово навманя, але старанно выводячы литеры, немовъ надю мавъ хочъ черезъ свою дбайлывисть заслужыть того золотого винка, що обицяла „прилежнымъ ученикамъ“ знаменыта фраза зъ Смоляровой кныжки...

Нарешти вчытель згадавъ и про Васюту.

— А ну, що ты тамъ накрутывъ?—мовывъ винъ, пидходячы-до таблыци.—Чому жъ не пышешъ, йолопе?—гукнувъ винъ, пры

дывывшысь, що тамъ и доси стоялы въ пари двое початковыхъ сливъ, та й ти булы зъ помылкою.

— Я... я... я не знаю, якъ „горькій“...—прошепотивъ Васюта.

— Ты ничего не знаєшь, баранъ лобатый! Ты тилькы на выгадки та на штуку всяки майстеръ! Безъ обиды останься!.. Не бачыть тоби сьогодни билета, якъ своихъ ушей ослячыхъ... П-шоль!..

Чы Смоляръ втомывся вже, бьучысь, чы зъ якои иншой прычыны, а тилькы винъ скубнувъ Васюту злегенька за потылицю й видипхнувъ одъ табыцы. Васюта, впевнившысь, що не такъ то легко того золотого винка добуты, швыденько подався на „Камчатку“, сивъ тамъ и, прыгнувшысь, сховався за спынамы товаришивъ, що сьидилы попереду. „Отъ и заробывъ!—думавъ винъ соби,—теперь онъ билета не дадутъ... А бодай ты здохъ, Смоляру клятый!“...

А „избієніє младенцивъ“ тяглося й дали. Нарешти гучно ударывъ по напруженныхъ нервахъ дзвонкы и до кого ще не встыгъ Смоляръ добратыся, тымъ одлягло зовсимъ одъ серця: доля на сей разъ надъ ными змылосердылась и не попустыла впасты до рукъ катови. И голосъ мылои не такый, мабуть, любый буває закоханому, якъ дзвонкы той, що вищує кинецъ Смоляровои лекциі, бурсакамъ!..

Не далеко сягає пам'ять у людей. Товарышамъ и зъ головы выпало, що воны сами й пид'охотылы Васюту малюваты, и скоро вчитель выйшовъ зъ класу, „Камчатка“ заразы мокрымъ рядомъ нап'яла бидного Васюту, лаучы за те, що винъ выткнувся на очи Смолярови й наклькавъ тымъ биду на всю „Камчатку“.

— Макуха паршыва! Сыдила бъ каминемъ на мисци, то й лыха бъ не мала. А то черезъ тебе й намъ досталось, сволочь!—лютувавъ одынъ.

— Сучка-Каблучка! Красна-Шапочка!—зганявъ злисть другый.

— „Грушку“ йому, Козитону, поставыты!—догадавъ третій.

Хтось давъ Васюти „грушку“, себто велькымъ пальцемъ копырснувъ йому въ голови й закрутивъ такъ, що тому ажъ въ очахъ закрутылося. Васюта,—винъ же й Макуха, Сучка-Каблучка, Красна-Шапочка, Козитонъ и т. и.,—вже й не выправдувався, а прынявъ покирлыво и „грушку“, й зневажлыви прызвища; його занадто прыгнобыла й засмутила Смолярова погроза про билетъ, и передъ сымъ лыхомъ усе инше здавалося дурныцею. Все, хто

диставъ прочухана видъ Смоляра, тежъ булы смутни-невесели, и ажъ тоди розворушылысь, колы прыбигъ бурсакъ зъ несподиваною, але тымъ кращою звисткою: Смоляръ перепынывъ його коло „зборной“ й сказавъ, що всіхъ „безобидныкивъ“ пускае до-дому,—„однаково, якъ булы осламы, такъ нымы повикъ и зостануться“,—додавъ винъ. Васюта зразу опынывся верхы на Новосадському, „Камчатка“ зъ радощивъ, що репутація „осливъ“ такъ вже мицно до неи прыплыла, що й Смолярову лютить перемагае, роздала на-швыдку ще килька „грушокъ“ и цилою гурбою посунула на двирь курыты.

Инши лекціи, яки ще на той день прыпадады, збиглы звычайно, безъ прыгодъ; а писля останньої незабаромъ и билети рознеслы по класахъ. Обережно, немовъ не-знать який скарбъ дорогой, бере бурсакъ свого билета й довго прыдывляється до його. Колы добрый мае, то й товаришамъ покаже; якъ же жъ похвалытысь ничымъ, то згорнувшы ховае похватомъ у кышеню. Цикави,—найбільше зъ тыхъ, кому пощастыло,—чепляються до кожного: „покажи билета!“—и чы глянувъ, чы й ни, а вже обернувся зъ тымъ самымъ до другого... Чутно весели выгуки, здывованне, що, мовлявъ—„и не думавъ, и не гадавъ, щобъ такъ добре вышло“; але частишь доводиться чуты лайку, скаргы та нарикання, що той, а чы той проклятый „им'я-рекъ“—„зовсимъ дурнисенько двойку влипывъ“... Бурса одразу спустила, скризь тыхо й мертво стало, и тилькы затоптани пидлогы, важке повитре по класахъ, забута на „парти“ кныжка чы зшытокъ, та иноди на стини чорна пляма зъ брызьками кругомъ та довгымы, ажъ до-нызу, патьокамы (то хтось на честь роспуску „шмальнувъ“ у стину повнымъ чорныла каламаремъ)—свидчылы, що тутъ недавно люде булы, задыхаючысь пидъ вагою мертвотнои науки.

За те по кватыряхъ теперъ усе йшло до-горы дномъ. Одни вже выйиздять зъ дворивъ, пышно та вельчно вмостывшысь по-верхъ своихъ „завыненій“; други лаштуються въ дорогу, ще разъ—може й не останній—перепакуючы свои речы; трети, чы вхопывшы чого за обидомъ, чы й такъ, ничего не йившы, побиглы ажъ за мисто выглядаты—„чы не йидуть за мною?“—той наказуе, якои „галды“ йому другой мусыть прывезты по святахъ; инший, колы подильчывый вдався, паюе мижъ товариствомъ ту „галду“, що переслалы хурманомъ зъ дому на дорогу; а якъ де-

яки, то й „гульнулы“ за-для роспуску... Все вже й думать забулы про бурсу и на повни груды дыхают вильнымъ, не бурсацькымъ повитремъ, наче й не воны за два тыжни зновъ мають повернутыся въ ти похмури, невесели муры—усякымъ „смолярамъ“ на поталу та знущанне...

IV.

Надъ вечерь прыйшла пидвода й по Красыцького та Васюту: батькы ихъ сусидылы, то за обома посылалы раз-у-разъ одну пидводу, по черзи. Завтра вранци хлопци малы йихать до-дому, а сьогодни имъ выпадало зробыты ще одне дило, найважнише й найважче за все.

У-вечери до Васюты прыйшовъ Красыцькый, несучы зъ собою и свое „завыненіе“, бо рушаты умовылысь звидсы и Красыцькый тутъ мавъ и заночуваты. Все зъ Васютыной кватыри вже порозийздылысь. „Погалдувавшы“, хлопци засвityлы свитло, позатулювалы викна, а двери взяли на клямку, и стали до работы. На столи, засланому поризаною та чорныломъ закапаню „цератю“ *) стояла вже пляшечка зъ чымсь прозорчастымъ, якъ вода, а коло неи лежала ручка зъ новымъ перомъ и каламаръ стоявъ,—усе було наготови. Облыччя у хлопцивъ булы серйозни, якъ у людей, що змовляються на якесь страшне дило; по черзи на ихъ проступалы то нетерплячка, то цикавистъ, то страхъ, що дило не пиде на ладъ и пропаде марно весь замахъ, а разомъ зъ тымъ и надія vybrатысь щаслыво зъ прыкрыхъ обставынъ.

Першый почавъ Красыцькый; винъ мовчки вытягъ зъ кишени билета, розгорнувъ його, розиславъ на столи, розглядывъ рукою й почавъ уважно та пыльно його розглядаты, наче вперше бачывъ, а не вывчывъ докладно кожну його литеру, коженъ росчеркъ пера. Васюта выйнявъ и своего билета, але державъ не розгортаючи въ руци та цикаво дывывся на Красыцького. Нарешти той поришывъ:

— Найперше отсю двойку по катехызысу та Смолярового „кола“ скакую,—товсто понапысувани кляти, чого доброго ще й не визьме ихъ...

*) Клейнка.

Винъ подывывся на билетъ зъ другого боку, потимъ на свитло, дали поклавъ на столи, зновъ розглядывъ и взявъ пляшечку. Вытягшы зубы заткальце, Красицькый обережно, хочъ руки йому тремтили, пональвавъ кругли крапки на свои двойки та едыныци. Васюта зробывъ тежъ саме, не роздумуючы довго. Обыдва вони зъ захватомъ дывылысь на били, блыскучи, кругли крапки на своихъ билетахъ, немовъ ждалы, що от-отъ на очахъ у ихъ станеться чудо.

И чудо робылося: поволи, помалу чорныло пидъ тымы крапками почало росходытысь, немовъ його щось выйдало, а блысуча била крапка набираты жовтоватого кольору. Товста едыныця на Красицького билети вже розлилася на половыну, але все такы выразно стовбычыла на билому папери.

Мынуло килька часу. Бурсаки вже зъ острахомъ дывылысь на блыскучи плямки; въ ихъ сердца почало закрадатыся зневир'є, и непевнисть все бильшь та бильшь ихъ брала. Нарешти крапки розійшысь по папери, а замисть ихъ, на билетахъ булы выпнути на-пивъ розйидени едыныци зъ жовтымы плямамы, шо, неначе сяйво, оточалы ихъ кругомъ. Хлопци ни въ сыхъ, ни въ тыхъ дывылыся мовчки то на билеты, то одынъ на одного.

— Слухай-но!—злякано мовывъ першый Васюта,—що жъ се воно таке?.. Не бере?..

— Зажды ще трохы!—видповивъ Красицькый, але й у його голосъ бувъ непевный.—Нехай высхне—може тоди...

Мынуло ще килька хвылынъ, довгыхъ-предовгыхъ. Кругли плямы, высыхаючы, ще выразише жовтилы на билому папери, а по середыни ихъ, немовъ центральни фигуры, чорнили, якъ и попереду, на-пивъ розйидени, розвезени едыныци. По облыччяхъ бурсакамъ выразно пробигъ острахъ. Васюта все ще державъ у руци билета, дывлячысь на його неймовирнымы та нетямушымы очыма, а Красицькый кынувъ свого на стилъ и почавъ швыдко бигаты по хати. Надія у його видразу впала, а натомистъ выхопылась скажена лютость. Винъ пидбигъ до столу, схопывъ безневынного билета и спершу зибгавъ його въ руци, а потимъ почавъ дерты на шматкы, прымовляючы якымсь здушенымъ видъ лютосты голосомъ:

— Ось тобі!.. Ось тобі!..

— Комахо дурна! Що ты робышь?.. Схаменыся!—схопывъ бувъ його за руку Васюта.

— Однако же никуда зъ нымъ не поткнешся,—заразъ батько признае... Одуравъ клятый Цвѣнцыкъ!—сычавъ Красыцькый, розкыдаючи по доливици кругомъ шматочки зъ билета.—Нехай же й на очи мени теперъ не навертається, жыдюга,—сучый сынъ буду, колы не прыб'ю, якъ собаку...

Били клаптыкы зъ безневинно загубленного билета, що лежалы роскыдани доли, дратувалы Красыцького; винъ ногою позбывавъ ихъ у кутокъ и зновъ почавъ швидко ходыты по хати: ходячы винъ зачепывся за стилецъ и такъ пхнувъ його ногою, що той одлетивъ ажъ у кутокъ, перекинувшысь. Невымовна, люта злисть душыла Красыцького, клекотила въ середины, прорываючысь на-верхъ энергичнымы прокльонамы та колорытною лайкою. Васюта все ще не додумавсь, шчо йому робыты зъ своимъ билетомъ и державъ його въ руци; потимъ зитхнувъ, старанно згорнувъ його вчетверо й поклавъ укышеню.

— Ховай, ховай, дурню!—глумлыво мовывъ Красыцькый.—Мамци повезешъ та подаруешъ... Ото зрадіе та по головци сынка погладыть!..

Васюта ничего не видповивъ, зитхнувъ ще разъ и почавъ роздягатысь та вкладатыся спаты. Роздягаючысь винъ промовывъ ныбы самъ до себе: „Ото було не йисты ковбасы: пистъ, то Богъ и покаравъ...“ А Красыцькый довго ще бигавъ по хати, клявъ за вси головы та тяжко лаявся...

.....

Другого дня рано вранци Красыцькый и Васюта выйихалы зъ миста. День выпавъ красный, теплый, ясный. На сходи ще не злынявъ веселый рум'янецъ, бо сонце тилькы-тилькы зійшло и його блыскучый, хочъ и холодный ще, кругъ спокійно й упевнено, ныбы не боючысь зблудыты въ безмирному простори свитовому, поплывъ своимъ одвичнымъ шляхомъ по чыстому неби безхмарному. Видъ земли встававъ, линыво пидймаючысь до-горы, теплый видпаръ и сывымъ туманомъ немовъ на видпочынокъ, збирався по-надъ балкамы та ричкою, що, якъ стежка холодна, повылася сынючы мижъ крутымы зеленымы горами та биленькымы хаткамы. Сонце зійшло й видразу наче запалыло його въ середины, але ще хвылына, друга— и туманъ роставъ одъ того вогню та й зныкъ невидомо куды... Десь высоко вгори розлягалысь голосно якись ранни пташкы; невысока ще трава, наплакавшысь за ничъ та поблыскуючы теперъ на сонци дрибнымы сльозама-росою, видъ лагідного пдыху ран-

кового витерця, тыхо гойдалась, немовъ дослухаючысь до ледве чутного гомону та розмовы сусидокъ своихъ... Скризь середъ свиту въ прыроди ажъ кыпило свое жытте, таке далеке й видминне видъ людського, незалежне видъ його. Чы добре, чы эле людянь,— однаково йде жытте се своимъ ходомъ, крыючы въ тому невпынному рухови якусь дывну гармонію та глыбокий, холодный розумъ... Велычній прыроди байдуже про людей, зъ ихъ дрибнымы та мизернымы втихамы и бблямы; та й людянь часто,—а надто тоди, колы ти дрибни й мизерни боли до-нестерпу запечуть,—такожъ байдуже про красу й велычність у прыроди. Й одъ викувичного тягнеться той глухой, несвидомый антагонизмъ мижь мертвымъ та живымъ, та чы й буде колы инакше?!

По свижо-накоченій, ще вохкій та м'якій дорози пидтюпцемъ бижать невелычки мужыцьки коненята. На простому трускому вози на передку куняе погоньчъ, колываючысь усымъ тиломъ колы визъ упирнае й пидскакуе на выббяхъ. Въ задку сыдыть, зигнувшысь, Красицький и думае свою невеселу думу—чого сподиватысь йому видъ ридныхъ пенативъ? По-пличъ Красицького примостывся бильшь философично настроеный Васюта й, посвыстуючы соби щось пидъ нисъ, завзято смокче цыгарку та спльовуе иноди на м'який шляхъ...

Сергій Ефремовъ.

23. VII. 1900.
У Сыткивцяхъ.

Болотяна Квитка.

Оповіданне.

Высокоповажному
Костеві Паньківському
щиропряхильный
Авторъ.

I.

Микола Горыновичъ, адвокатъ, вертався зъ суду додому. Бувъ початокъ осени, саме той часъ, колы бильша частына деревъ ще зелена и тилькы деяки повбиралыся въ жовте й жовтогаряче вбранне и стоялы мовъ у золотыхъ шатахъ. Горыновичъ дывывся на ихъ, проходячы великымъ миськымъ садомъ. Се бувъ за малымъ не гайокъ зъ могучымы старымы кленамы й дубамы. Якимся чудомъ вони позоставалыся тутъ, у самому осередкови великого миста, повытого тяжкымъ повитремъ, середъ высоченныхъ будынкивъ та закованыхъ у каминь улыць. А про те сьогодни дыхаты було лекше. Вночи йшовъ дощъ, по небу снувалыся хмары, але жъ дерева стоялы чыстеньки, повмывани, огыдный миськый пылъ прыбыло тымъ дощемъ, и чысте вохке повитре якось мнякко вльвалося свижою жывущою течією въ груди. Горыновичъ шыроко дыхавъ и йшовъ помалу-малу. Бувъ утомлений та й такъ лекко тутъ дыхаты, що хотилося зостатыся довше середъ цихъ великыхъ задуманыхъ деревъ, систы й дывтыся на ихъ довго и прыслухатыся, якъ вони стыха-стыха шепотять своимъ, потемнымъ одъ

хмарного неба, льстомъ. Горыновичъ любывъ дерева, любывъ ихъ спокійну пышну красу и не постеригъ, якъ зупынився й ставъ дывытыся.

— А що се вы такъ задывылыся, коллего? Красною прыродньою впывааетесь?

Се товаришъ, молодой адвокатъ, выйшовшы трохи пизнише зъ суду, наздогнавъ його.

Горыновичъ трошкы скрывывся: заразъ ни до кого не хотилось озыватыся.

— Ишовъ додому,—видказавъ, рушаючы знову,—та й спынився глянуты на си гарни дерева.

— Отъ, не можу, якъ вы, кохатыся въ сій мертвій прыроди! Що тутъ гарного? Ніякого руху: росте—зеленіе—жовтіе—чорніе, тоди знову: зеленіе—жовтіе—чорніе... одноманитно страшенно! Волію одно лычко пикантной панночкы за вси дерева на свити.

— Ну, певне!—засміявся Горыновичъ, згадуючы, якои популярности заживъ чепурненькый адвокатъ середъ панночокъ.—Але мени се подобається: тутъ краса и спокій... и певнисть, що за сією красою не ховається ніяка гыдка таемныця, зрада, интрыга... А за вашымы пикантнымы лычкамы се дуже часто трапляється.

— Ахъ, ся ваша... теорія... Адже справди можна се за малымъ не теорією вашою назваты, бо такъ дуже уперто вы на се натыскаете...

— На що саме?—спытався Горыновичъ.

— Та на вашу думку, що за сымъ гаркымъ, часомъ блыскучымъ выгладомъ, що имъ до людей повернени люде, завсигды ховається якась гыдка, часомъ злочынна таемныця.

— Не завсигды,—видказавъ поважно Горыновичъ,—а часто... частише, ніжъ звычайно думаютъ.

— Ото жъ... Мени ажъ дывно: якъ вы можете буты на суди оборонцемъ, маючы таки думкы? Якъ вы можете обороняты, колы скрызъ бачыте злочынни таемныци? Лекше бъ уже буты вамъ прокуроромъ!

Горыновичъ усмихнувся.

— Навпакы! Саме ци мои думкы й пособляють мени обороняты.

— Справди? А якъ же то?

— Колы такъ часто трапляються злочынни вчынкы, не покарани тилькы черезъ те, що добре ихъ заховано и не виднои воны

громадянству, дакъ хыба жь можна обвинувачуваты того, хто здобувае кары соби тилькы черезъ те, що або винь не вміе вчынку свого добре заховаты, або вчынокъ випадкомъ выявтыся? Ризнывъ бы я зъ своїмы поглядамы, зробившыся прокуроромъ.

— Такъ? — промовывъ панокъ.—Хыба що!.. Ну, то ся ваша теорія мусыла пособыты вамъ зробытыся славетнымъ адвокатомъ.

— Ну, славетнымъ!..—усмихнувся Горыновычъ, прощаючыся зъ товаришемъ на рози, бо тутъ малы розійтыся.

Пишовъ тоди самъ и вже швядче.

Властыво сей Торський трохи й правду сказавъ, называючы Горыновыча славетнымъ адвокатомъ. Колю винь ще й не бувъ имъ, то все жь стоявъ на порози того прынадного храму, де живе, такъ звана, слава. Цила нызка важкыхъ справъ судовыхъ, у якихъ винь уміло й потужно стававъ оборонцемъ, учынылы його им'я знанымъ геть по за межы того велького миста, де винь працювавъ. Умивъ корыстуватыся зъ найдрибнишыхъ обставынъ, щобъ изнайти въ ихъ выправданне обыноваченому и заплутаты й збыты имы зъ тропы прокурора, а надто ще й бувъ выдатнымъ промовныкомъ. Тымъ по часопысахъ його призывще почало вже де-дали частише траплятыся зъ додаткамы: „нашъ видомый адвокатъ“, „нашъ талановытый речныкъ“. Було се йому до любосты, ще й несло путящий заробитокъ. Хочъ не минуло йому ще й трыдцятьохъ п'ятыохъ рокивъ, убывся вже въ добри достаткы. Черезъ те бувъ вельмы бажанымъ подружжемъ промиськыхъ панночокъ, а надто, що й зъ себе бувъ гарный: мужня постать, оточене чепурною чорною бородою, смиле облычче, зъ высокымъ лобомъ и темно-сырымы променыстымы очыма, трохи смутнымы. И въ багатьохъ сем'яхъ батькы зъ матерямы й дочки дуже та й дуже думалы про його.

Та вси ти думкы ишлы въ плынь за водою.

Не сказаты, щобъ винь цурався жиночого товариства. Навпакы, здавалося, що винь залюбки бувавъ середъ його, хочъ и не вельмы часто, умивъ добре бавыты розмовамы панночокъ та паній и дуже имъ подобався, але самъ, здавалося, не вподобавъ доси ни одніи за вси ти п'ять рокивъ, що живе въ сьому мисти. Може буты, що саме черезъ це килькы панночокъ та паній завсигды булы бильше або менше закохани въ його; та ни одній не пощастыло доси не то надиты йому на палець тіи

маненькой штучки, що блищать геть липше за те, символомъ чого вона є, а й просто похвалитися його ласкою... Що правда, озывалась, якъ звычайно въ такихъ випадкахъ, поголоска, нибы и въ Горыновыча булы якись „сторіи“, нибы не вси паніи, якыхъ винъ витавъ у свой господи, прыходылы до його въ справахъ адвокатськихъ. Булы нибы й таки, що имъ щастыло зъ Горыновычемъ больше, нижъ иншымъ, та нибы його, палки спершу, обіймы дуже скоро ставалы холоднымы и врешти замыкалыся зовсимъ на тяжкый жалъ та гирке нариканне покрывдженои тымъ прыхыльницы.

Не знаты, скільки въ сихъ оповиданняхъ було правды, бо никто ничего певного не мигъ сказаты; правдою було тилькы те, що Горыновычева постать, до всихъ иншихъ прывабъ, повыта була ще й якымсь туманомъ принадной таемныци.

Чы знавъ про вси ци балачкы Горыновычъ, чы не знавъ,— певне тилькы, що зовсимъ на ихъ не зважавъ. Жывъ рухлывымъ моторнымъ жыттемъ: працювавъ у суди, дававъ иноди до журналивъ наукови розвидкы зъ свози спеціальности, а, купывшы соби кам'яницю, зробывся однимъ зъ найдіяльнишихъ членивъ земського та миського зборивъ, выкликаючы своєю працею въ ихъ запекле гавканне обскурной пресы. Але на сю гавканыну зважавъ ще менше, нижъ на зальцянке мисцевої жиноты.

Горыновычъ подзвонивъ коло своихъ дверей.

Черезъ гарно повбирани, закрашени коштовнымъ малюваннемъ, свитлыци пройшовъ до кабинету, обставленого чепурнымы шахвами, повнымы кныжокъ. На столи въ себе знайшовъ прынесену сьогодни почту. Передягся, вмывся и, покы обидъ, перглянувъ ии. Часопысь, нова кныга „Кіевской Старины“, килькы пакетивъ зъ паперамы за для його адвокатськихъ справъ,—си кынувъ на вечирню роботу,—и ще килькы лыстивъ. Поклыкалы обидаты, и винъ облышывъ ихъ покы.

Обидавъ самъ, йивъ досыть просто, и черезъ те швыдко вернувся до кабинету. Лигшы на канапу, почавъ чытаты лысты. Перши тры трапылысь мало цикави; останній бувъ одъ його дядька, матерыного брата, старого чоловіка, члена повитовой земськoi управы въ невелычкому губерньскому мисти на ливому боци Днипра. Горыновычъ колысь жывъ у його, и вони часомъ озывалысь одынъ до одного лыстамы, хочъ и не дуже цикавымы.

Теперь дядько пысавъ про свою сем'ю, про нови негарни течіи въ земстви и про инше таке. На пры кинци додававъ:

„Выпадкомъ потрапывъ у одну справу. Росказую, бо знаешъ цихъ людей. Певне пам'ятаешъ мою завычку завсигды блукаты надъ ричкою, дывытыся на вербы й на воду. Саме такъ блукавъ я на тому тыждни у вивторокъ: було свято, дакъ замисто управы, пишовъ уранци на свою прохидку. Промынувъ вербы (згадуешъ? шо надъ яркомъ), перейшовъ луку, та й дохожу ажъ до колина, шо загынае въ сьому мисци ричка. Пам'ятаешъ, який тутъ нызъ-кый и порожній беригъ? Дывлюсь,—щось нибы чорніе на берези. Човенъ, думаю. Пидхожу блыжче,—не човенъ. Колода? Або жъ ни! Ще пидійшовъ и добре бачу—лежить людына, ногамы на беригъ, а головою до воды. Жинка, бачу; ноги въ черезыкахъ зъ пидъ мокрои чорной сукни врылысь у писокъ, а голова въ води: не зовсимъ у води, бо милко, а такъ водою ии пидмывае, и довге волоссе розхвильювалося въ води,—такъ и в'ється. Пидійшовъ блыжче, и хто жъ бы то бувъ?! Гламчевська, Юлія Петровна!.. и мертва!.. Можешъ соби в'явыты, якъ я вразывся!.. Було багато клопоту, слидство и таке инше, покы ии поховано. Выявылося, шо сама втопылася,—знайдено потимъ дома ии лыста: „Не можу дали,—мій грихъ мене гнитыть, не дае жыты“... Мабуть не знаешъ про ии жытте писля того, якъ ты выйихавъ Черезъ два роки потому Гламчевський умеръ, а ще передъ сымъ умеръ ихъ сынъ. Все добро прыпало матери зъ дочкою, Юліи Петровни зъ Ангелыною. Та щось невесело имъ жыты було. Ангелына все не йшла замижъ, а врешти такы пишла за Шрамченка, — такой соби, служыть у контрольній палати... Немолодой чоловикъ и дуже недобрый. Такой деспотычный, якъ и старый Гламчевський бувъ. Ангелыныне жытте важке, и се мабуть убывало матиръ. Ся, кажуть, ще писля твого одйизду якъ прыбыта ходыла и нибы комусь прызнавалася, шо покарае ии Богъ и на ій, и на дитяхъ... Воно такъ и сталося.... Незабаромъ умеръ сынъ, а тамъ тяжке жытте доччыне,—почала вона страшно журытыся, жыла сама соби, ни до кого не хотила ходыты, та й до неи мало хто ходывъ. Тилькы йиздыла иноди въ манастырь, по церквахъ усе ходыла, грошей дуже багато на церкви давала. Та мабуть не пособляло. Жыла соби замкнувшыся, нудьгувала на самоти и не могла подужаты тіеи нудьгы. Стривавъ и Ангелыну писля матерынои смерты,—така прыгноблена...”

II.

Винъ дочытавъ, и рука зъ лыстомъ упала на канапу. Згадки, давни образы, мынули подіи вставали въ його души и проймалы душу ще й доси гострымъ, ще й доси незатыхлымъ бодемъ. Все, що вже минуло, все, що винъ сылкувався забыты и—здавалося—уже забувавъ,—усе воно стало передъ имъ знову—якъ живе. День за днемъ, годына за годыною переживавъ те, що вже разъ було пережите, чувъ и бачывъ передъ себе тихъ давнихъ лкдей, видчувавъ давню радистъ и биль.

Выйшовшы зъ кыивського университету, лышывся на який часъ у Кыиви, сподиваючысь адвокатського заробитку. Та черезъ щось йому не щастыло: клієнтывъ було мало, и винъ тры roky дурно бывся и ничего не досягъ. Щось не давало йому ходу, а що саме,—не мигъ зрозумиты. Думавъ уже про Одесь, колы несподивано видибравъ лыста видъ сього жъ такы дядька. Старый пысавъ, що въ ихъ мисти бракуе добрыхъ адвокатывъ и пытався, чому бъ винъ, Горыновычъ, не перейхавъ туды? Певне липше бъ йому тутъ велося, нижъ у Кыиви.

Горыновычъ замыслывся. Невелычкый губерньскый городокъ! Се, звисно, не Одесь! Ну, а що йому доси давъ велькый Кыивъ? Чы не буде таке жъ и въ Одеси? Чы не липше йому справди послухатыся дядька?

И такы послухався.

Тамъ справди бракувало добрыхъ адвокатывъ, и тры-чотыри справы, щаслыво скинчени, видразу высунулы Горыновыча напередъ. Зъ того часу забезпеченый йому бувъ добрый заробитокъ, и Горыновычъ, звыкшы до велького миста, хочъ трохы й нудывся въ сиренькому нерухлывому городку, але зъ погляду заробитного не мавъ раціи видъ добра шукаты добра.

Жывъ трохы самотно: по клубахъ не бувавъ зовсимъ, бо не навывдивъ карты, у гостяхъ—зридка. За се заробывъ призывще „гордого.“ Але знавъ людей багато: въ адвокатывъ шыроки знайомсты.

Такъ винъ прожывъ два roky и на третьому трапылась йому голосна справа: интеллигентна жинка, чепурна й молода, всимъ видома, якъ дуже гарна людына, вбыла свого чоловика. Помалу-малу выявылась цила драма: довидалыся, якъ той, на

поглядъ интеллигентный, чоловікъ (скинчывъ университета), распаленый страшенною, хочъ и цилкомъ безпидставною, невирую до жинкы, не дававъ їй просвѣтку своимы прычепкамы, пыльнувавъ їи вдень и вночи, не пускавъ зъ дому, мордувавъ їи всякымы способами: бывъ, стягавъ у самїй сорочци зъ лижка и замыкавъ—узимку—въ холодну хыжу, и таке инше. Безщасна килькы разивъ нездужала тяжко, втикала до матери, та винъ їи видтиля забиравъ. Утекла тоди въ иншу губерню и стала тамъ за вчительку, та чоловікъ лыстомъ до земства заборонивъ жинци вчителюваты, и вона мусыла покинуты школу. Вернулася додому и вбыла його того жъ дня, зъ того самого револьверу, зъ якого винъ попереду вже двичы стрілявъ на неи и разъ навить поранивъ трохы. Все це теперъ выявылось, а попереду ледви чы хто й знавъ про се: безщасна терпила мовчки и навить усякымъ способомъ сылкувалася заховаты видъ людей свое ганебне становище винчаной рабы. Зъ погляду подружже здавалося такъ соби, звычайне, и тилькы трагичный кинець його выявывъ правду.

Горыновычъ боронивъ у суди безщасну жинку. На сю справу насходылось стилькы народу, що маленька судова зала ледви могла його мистыты. Найбільше було жинокъ. Горыновычъ промовлявъ справди такъ гарно й сыльно, якъ ще никола деси, и прысяжни выправдалы обыновачену. Выйшовшы писля прысуду Горыновычъ изъ залы въ корытаре, зостривъ чымало знайомахъ—воны поздорвлялы його зъ гарною промовою та зъ щаслывымъ послідкомъ їи, стыскалы йому руку. Саме въ цю мыть стала передъ имъ одна знайома панночка, симпатична, хочъ и занадто екзальтована людына, и вхопившы його за руки, почала ихъ стыскаты, тремтячымъ голосомъ кажучы:

— Спасыби вамъ! Спасыби вамъ, гарный, розумный, добрый, що такъ оступаетесь за безщасныхъ жинокъ. Лино! Лино!—вхопыла вона за руку свою подругу, та чомъ же ты не дякуешь?

И прытягла Лину бльжче. Горыновычъ глянувъ и побачывъ передъ себе високу струнку дивочу постать и молоде чепурне облычче, почервониле видъ тіеи несподиванкы, яку їй учыныла середъ натовпу и передъ незнайомымъ чоловікомъ подруга.

— Ольго, та ну бо! що ты робышь?—казала вона, зовсимъ збентежена.

— Не выгадуй!—не вгавала Ольга,—я жъ знаю дуже добре, якъ тоби сподобалась промова... Дсзвольте васъ познайомыты: се моя

подруга, Лина Гламчевська, а се... ну ты знаешь, кто се!—промовыла вона вже до подруги.

Горыновичъ поклонився, вони подали одне одному руки.

— Дуже радий познайомыться и чути, що мои немудри слова прыпали вамъ до вподобы,—промовывъ Горыновичъ.

— Ну-ну, немудри! Кажиты! Такъ говорить, що я ажъ заплакала! Линка не плакала, бо вона нечувствѣнна,—николы не плаче...

— Ольго, та ну бо!—спыняла Лина.

— А хыба жъ не правда? Тилькы вы не думайте,—озвалася знову до Горыновича,—що вона справди нечувствѣнна, ни, вона гарна, а тилькы на слъозы крипка... Вы идете вже зъ суду? Ну, дакъ и мы зъ вами.

И щебечучы, Ольга тягла за собою подругу, и вси трое выйшли зъ кам'яныци на вулицю. Ольга говорила не втыхаючы, Лина мовчала. Горыновичъ зридка видповидавъ балакучій дивчыни, а самъ прыдывлявся до њи подруги. Вона була чепурна: тонкый, прямой деликатный нись зъ нижненькымы низдрямы; прегарно вырысувани, хочъ може трохи велькы уста, трошечкы важке, але гарне пидборидѣ. Лобъ ховався теперъ пидъ солом'янымъ легенькымъ брылькомъ, та кари очи, променысти й ласкави, такъ прынадно часомъ осявали Горыновича короткымъ теплымъ поглядомъ зъ-пидъ довгыхъ вѣй. Вона йшла смилою легенькою ходою, трохи нахылившы напередъ голову и мовчала, иноди тилькы озываючысь на Ольжыне або Горыновичеве пытанне.

— Уже й дѣйшли... Я до тебе сьогодни йду, Лино,—промовыла Ольга, спыняючысь передъ велькою гарною кам'яницею, а тоди додала до Горыновича:—спасыби, що провели!

Подаючы Лини на прощанне руку, Горыновичъ промовывъ:

— Дуже радий, що зъ вами познайомывся... тилькы... простить... я не знаю, якъ...

— Михайловна!—пособыла Ольга.— њи звать Ангелиною, та вона не любыть свого им'я и просыть, щобъ уси звали њи Линою. Такъ и звить: Лина Михайловна.

Лина всмихнулася злехка и, стыснувшы Горыновичеви руку дужымъ смилымъ стысканнемъ, зныкла въ одчыненыхъ тымъ часомъ дверяхъ.

III.

Такъ познайомвся Горыновичъ зъ Линою и незабаромъ почавъ ходыты до Гламчевськихъ. Старого Гламчевського Горыновичъ знавъ и попереду, бо разъ, що мавъ зъ имъ невеличке дило, а друге—сього чоловіка скризъ у мисти знано и поважано середъ місцевого панства. Бувъ се чоловікъ немолодой, служывъ довго въ якійсь канцеляріи, потимъ килькы рокивъ бувъ миськымъ „головсю“, а теперъ жывъ безъ ніякои посады, видпочываючы видъ клопоту,—чоловикъ бувъ зъ достаткомъ. Горыновичеви щось не подобалось у його облыччу, хочъ на око було се зовсимъ звычайне й пристойне облычче: прѣсывый, трохы лысый, зъ чепурно пидстрыженою бородою, бувъ дуже поважный зъ себе и вельмы звычайный та ввичлывый зъ людмы. Тилькы його маленьки очи, безколирни, холодни, надавали всьому його облыччу той выразъ, що такъ не подобався адвокату. Жинка жъ його, Юлія Петровна, значно молодча за чоловіка, мала саме таки гарни очи, якъ и въ дочкы, тилькы що трохы вже прыгасли и надзвычайно смутни. Була дуже мовчазна, хочъ и звычайна зъ гостямы; Горыновичеви черезъ щось здавалося завсигды, що се блиде, мовъ застыгле въ одному нерухомому вырази, облычче никола не жывывъ смихъ; тилькы легенькый усмихъ ледви пробигавъ часомъ на іи блидыхъ стысненыхъ устахъ; уста всмихались, а гарне ще й доси облычче, а очи лышались й тоди такымы смутнымы... ни, здавалося, тоди ще мовъ смутнышымы. И вся іи худорлява постать завсигды була якась мовъ чымъ прыгничена.

Горыновичеви здавалося, що прыгничувавъ іи саме той холодный поглядъ Гламчевського, що вона тремтила передъ сымъ безколирнымъ тупымъ поглядомъ. Помалу-малу, зъ усякыхъ дрибныць, що не мыналы ока звыклого до надзвычайной уважности адвоката, Горыновичъ усе дужче й дужче розумивъ, що сей, такый кгречный у товаристви, панъ поводывся зъ жинкою цилкомъ деспотычно, а та ледви смила проты його словомъ озваться,—хочъ на око все було якъ годыться.

Сем'я була невелика: оприче Лины, ще тилькы сынъ—студентъ зъ медычнои академіи. Чувъ ще Горыновичъ за стару бабусю, господынну матирь, та вона була слипа и выхо-

дыла зъ свои свитлыци дуже не часто, чы й зовсимъ не выхыдыла,—прынаймни Горыновычъ доси ще ни разу ии на бачывъ.

Певне, що не стари Гламчевськи, та й не сынъ ихъ (його Горыновычъ мало й бачывъ) прываблювалы молодого адвоката. Лина—ось хто бравъ на себе всю його ввагу, и черезъ неи саму винъ бувавъ у цій сем'и, зовсимъ йому на цикавй. Доси ни одна дывчына не торкала йому серця такъ дуже, якъ ся—така чепурна и така багата на ту прынадну жиночистъ, що непереможно вабыть до себе мужчынъ, и зъ якою жинка повинна на свить народытыся, щобъ ии маты. И Горыновыча такъ швыдко захопыла вона, що винъ, уже закоханымъ бувшы, почавъ розважаты—щѡ воно за людына ся дывчына.

Горыновычъ бувъ саме тихъ литъ, колы здоровый тиломъ и духомъ чоловикъ шукае соби подружжя и мае якыйсь идеаль дружыны. И Горыновычъ його мавъ.

Перше його вымаганне було—краса. Лина була не тилькы чепурна, але гарна надзвычайно, мала вроду, достойну слова поета або хварбъ артыста. Але, оприче сього, у Горыновыча булы ще деяки вымагання, и винъ выявлявъ ихъ трьома пытаннямы.

Чы добра вона?

Здається... Прынаймни винъ николы не бачывъ, щобъ вона зъ кымъ сварылася, щобъ колы на кого гнивалася: завсигды однаково спокйна, однаково ласкава. Певне—добра... у всякому рази—не зла.

Чы правдыва?

Николы не помичавъ, щобъ вона казала неправду. И очы въ неи дывылыся такъ ясно и шыро. И черезъ те Горыновычъ завсигды впевнявъ себе, що вона дуже правдыва. Самъ не любывъ брехни и вѣлыко шанувавъ шыристь. Одного разу, проводчы ии ввечери зъ гостей додому, сказавъ ий се и додавъ:

— А вамъ я йму виру въ усьому, у найдрибнишыхъ дрибныцяхъ,—мени здається, що вы не можете сказаты неправды. Адже такъ? И вы мени все по шыроности кажете?

Облычча ии не бачывъ: було темно; але вона видказала певнымъ прыхыльнымъ голосомъ:

— Все. И я не люблю неправды.

— О, такъ! Я въ тому певень бувъ!—загомонивъ винъ, чомусь израдившы.—Бо я такый соби вдався: поky людыни вирю,—то вирю въ усьому, безъ вынятку; одному слову такой людыны

повирую дужче навить тоди, колы бѣ уси казали навпроты. Колы вирую, дакъ уже вирую. Та вже жѣ колы й піймаю ту людыну хочѣ разѣ єдыный тилькы на неправди,—перестаю їй вирыты зовсимѣ, и що выще вона въ мене стояла попереду, то ныжче теперь упаде. Тоди ся людына про мене вже пропаща, и тоди про мене вже нема.

— Еге, се зрозумило,—видповила вона просто, а Горыновичѣ, вертаючысь потимѣ додому, ажѣ самѣ соби дывувався: чого се винѣ такѣ израдывѣ зѣ ии видмовы и чого винѣ такѣ до неи говорывѣ, нибы перестерегавѣ, щобѣ вона не говорыла неправды? Аджѣ жѣ до такихѣ пересторогѣ винѣ не має нїякои раціи властыво...

Врешти, третѣ: чы вона розумна?

На дыво коло сього питання винѣ найбільше морочывся. Вывчывшысь у гимназіи, вона мала таку-сяку початкову освіту; щось тамѣ чытала, переважно беллетрыстыку; про те прочытала й килькы науково-популярныхѣ кныжокѣ, пошыреныхѣ тоди середѣ молодежи,—отѣ, подругы чытали, хвалылы, то й вона взяла. Се бувѣ ии освітний капиталѣ,—дуже малый. Горыновичѣ дбавѣ, щобѣ побильшыты його, дававѣ їй чытаты кныжки, розмовлявѣ зѣ нею про чытане. Що правда, сама вона такихѣ розмовѣ николы не знимала,—все винѣ почынавѣ. Говорывѣ їй багато, выяснявѣ, вона слухала добре, зридка щось пыталася. Надія Горыновичева довидатыся зѣ сихѣ розмовѣ про ии розумѣ—не справдылася: вона николы не сказала ни одной нисенитницы,—такѣ же й казала вона мало що, бильше слухала. Горыновичевы здавалось, що вона просто боиться говорыты про науку, пысьменство, бо сама не певна въ соби, бачучы, що знає дуже мало. Се ще не доводыть, що вона нерозумна, тилькы, що несмылива...

Се такѣ миркувавѣ Горыновичѣ пидѣ часѣ спокійнишыи, вильнишыи одѣ того почування, що обняло його до Лины. Здебильшого жѣ просто впывавѣ нею, ии красою. Дывытыся на неи, почуваты ии бия себе було йому безмирно любо.

— Чы такы жѣ може вона буты нерозумна!—думавѣ Горыновичѣ, дывлючысь на ии высокый, чудово зформований лобѣ. И сказавѣ їй якось:

— Якый у васѣ гарный лобѣ!

— Справди? Чого се такѣ—мени вже не разѣ казано, що въ мене гарный лобѣ?—одказала Лина.—Уси його хвалюгѣ.

Це не сподобалося Горыновычеви—перше, що въ їй не сподобалося йому. Черезъ вищо? Винъ завсигды бувъ тієї думкы, що красу треба скривъ, у всякихъ формахъ, шануваты й... хвалыты. Та на що жъ вона сама?.. „Уси його хвалють!“ Нерозумно!

Заспокоивъ себе тымъ, що властвыво жъ се вельмы невынна ричъ,—просто їй гарно було йому, найблыжчій до неї людныи, росказаты про те, якъ їи хвалють.

Бильше не сподобався йому другый випадокъ. Вона зфотографувалась и, даруючы йому свого портрета, спыталась: чы добрый?

— Еге, рысы вси такъ,—одказавъ,—одного тилькы нема: вашыхъ очей.

— Якъ то?—спыталася.

— Нема того проминня, що б'є зъ вашихъ очей и мовъ ажъ у душу засягае...

— А знаєте,—жваво перепынула вона,—мени й Лыповський казавъ: „Ну й очы у васъ: якъ глянете, то такъ и проймають!“ И все каже: „Не дывитесь на мене такъ!“

Це вразыло Горыновыча. Лыповський бувъ чепурный дурень, и Горыновычъ никола не думавъ, щобъ Лина могла дозволяты йому щось таке казаты соби. Винъ гостро, за малымъ не гнивно, выяснивъ їй, якъ се негарно.

Вона выслухала покирно й сказала, мовъ прохала простыты.

— Я така ще дурна! Иноди роблю щось и негарне, не знаючы до пуття, чы можно його робыты, чы ни. Вы мене вчить, роскауйте мени, щобъ я могла зробытыся кращю.

Якъ можно було гниватыся на сю ласкаву дытыну, що прохала сама науки й направи? Ся видповидь цилкомъ роззброила Горыновыча. И бильше вже ничего пидхожого въ ихъ никола не було. Безъ ніякои перешкоды винъ мигъ упыватыся їи красою и заслухуватыся їи писень. Вона добре спивала. Сившы въ куточокъ, винъ дывывся на їи облычче, на вузькы руки, що бигалы по клавишахъ, а кругъ його литалы спивучи згукы їи любого дорогого голосу... Якъ винъ любывъ таки хвылыны! Ще бильше, нижъ ти довги прохидкы въ вельчезному миському парку тилькы вдвохъ изъ нею, пидъ виттемъ старыхъ ряснолыстыхъ деревъ. Та плаванне човномъ—то було найкраще. Йидуть ричкою кудысь за мисто, въ веселому молодому товариствыи, середъ якого вони завсигды булы вдвохъ. Йидуть довго по-пидъ берегами,

ажъ помы оберуть десь гарну мисцыну, прыстануть, и тоди скилькы биганыны по квитчастій луци, або середъ невеликого гайка, скилькы крыку, писень, руху, свиту, пахощивъ и молодсты, и середъ усього цього—вона, його чудова, його дорога, його найкраща въ свити Лина... Вертаються додому пизно ввечери, за малымъ не вночи, не гребучы, пустывшы човенъ за водою... Легенька хвыля ледви плеще объ човенъ, мисяшне сяево срибнымъ пасмомъ лягае черезъ усю ричку... минуться й жахтуть на дрибненькихъ хвылькахъ... Хтось плеснувъ весломъ, повернувъ човенъ,—винъ ухавъ у те пасмо,—зъ пиднятого весла одна по одній падають, тремтучы й сяючы, блискучи крапли. Невидни доси въ темряви облычча стають виднымы, нижно матовымы, зъ мякымы, трохы невыразнымы рысамы... На мыть се, а дали зновъ усе зныкае въ темряви. Частына товариства спивае, и далеко несуть хвыли чудову писню... А воны, Лина й винъ, сыдятъ поручъ, и винъ чуе, якъ еднаються ихъ души...

Такъ промынула весна, лито, надходила осинь.

— Чого жъ я ще шукатому?—думавъ соби Горыновычъ.—Хыба жъ я не знайшовъ чого мени треба? Хыба моя повсякчасна мрія—гармонія души й тила, щобъ краса тила едналася зъ красою души,—хыба вона не здійстнылася теперъ у сій дивчынни? Чы не гарна жъ вона, якъ зоря пышного ранку, чы не чыста жъ, якъ краплина росы на билій лилеи? А цей спокій, ся добристь ии,—воны жъ вишуютъ йому ясне, спокійне, лагидне жытте зъ нею вдвохъ! И чого жъ ще дожыдаты, колы винъ ии кохае, колы винъ ии хоче, а жыты безъ неи не хоче, ни, вже й не може?

IV.

И Горыновычъ, и Лина хотили, щобъ весилле було швыдче. Та якись тамъ практычни перешкоды прымусылы старыхъ Гламчевськихъ одсунуты його на мисяць, и довелось пидождаты.

Покры мынавъ сей мисяць, Горыновычъ сылкувався яко мога липше влаштуваты кубельце за-для ихнього жыття вкупи. Найнявъ кватырю бильшу, накупывъ мебливъ и всього, чого треба, щобъ зробыты зъ голыхъ стинъ чепурне й прынадне гниздечко. Середъ того клопоту часъ помынувъ досыть швыдко, и за тыждень мало вже буты весилле.

У недилю Горыновычъ прыйшовъ до Гламчевськыхъ, якъ звычайно, зранку. Стари ще вчора выихалы на два-тры дни до Кыива. Винъ — за якымысь своимы справамы, а вона, — щобъ де-що покупыты дочки. Лина й соби замірылася була йихаты, та трошки занедужала й лышылася дома. Сьогодни Горыновычъ стривъ їи вже зовсимъ здоровою, тилькы трохи блидишою, нижъ звычайно.

Вона простягла до його руки, а винъ почавъ ихъ цилуваты. Думка про те, що ось-ось надходить день, колы винъ зиллеться зъ нею въ одну духсвну гармонію, пиднимала йому серце.

— Лино! Лино!.. якъ гарно!.. Швыдче, швыдче буты вдвохъ, тилькы вдвохъ...

— Хочешъ, щобъ мы завсигды буты *тільки вдвохъ?*—пошуткувала вона.

Винъ засміявся щаслывымъ, радиснымъ смихомъ.

— Ба ни, мое ясне щастє! Тилькы хочу, щобъ никто не перешкоджавъ намъ буты вдвохъ що-разу, якъ забажаемо. А жыты треба середъ людей. Щобъ боротысь и працоваты. Боротысь за кращи, ясниши идеалы, нижъ ти, яки панують теперъ середъ людей. Працоваты, щобъ побачыты липши, ясниши дни.

Воны вже ходылы вдвохъ по свитлыци, винъ обнимавъ їи за станъ и казавъ:

— Адже мы будемо боротысь и працкваты? Правда? Въ сьому жытте, безъ сього тилькы сиреньке истнуванне безъ меты. Тилькы высока мета робыть жытте розумнымъ и щаслывымъ. И мы пидемо до неи,—правда?

Вона слухала його й казала: „Еге, правда!.. Ты мій коханий... Правда!..“ А винъ, щаслывый и зворушений, зъ пиднесенымы почуваннями, все говорывъ до неи про те, чымъ палала й сяла теперъ його душа, дывлючысь у высокости...

Воны силы въ куточку—тамъ, де стояло килькы пышныхъ гиллястыхъ олеандръ та фікусивъ. Жартуючы, вони звалы се „своимъ садкомъ“ и любылы въ йому „ховатыся“. И теперъ силы тамъ на маненькый канапи, прытульшысь одне до одного. Воны стыхлы, очы имъ заплющылысь, ихъ головы схылылысь одна до одніи чдламы. И ледви Горыновычъ почувъ, якъ до його доторкнулось се кохане чоло людны, кращои й чыстишои за яку винъ не стривавъ на свити, видразу його обняло могуче й страшне почуванне:—мовъ зныкае все навкругы його, мовъ не-

має ни сього будынку, ни людей, що живуть у йому, що живуть у всьому цьому мисти, мовъ нема ничего,—тільки ихъ двое: Лина й винъ... И въ ихъ двохъ з'єдналося все—увесь свить шырокий и глыбокий... Почуванне обнімало його, пидносило выще й выще, прымушувало напружуватися всю його истоту... винъ чувъ, що дали такъ уже не може буты, що се мусыть якось, чымсь перепынытыся...

Видразу Горыновычъ почувъ у свитлыци якесь тыхе-тыхе шамотинне, мовъ хтось излехка йшовъ, ледви ступаючы. Росплющывъ очы й закам'янивъ.

Навпроты його, тамъ, у другому кинци свитлыци, де булы двери, стояла якась страшна истота и робыла щось надзвычайне. Выпроставшыся рывно, вона простягла напередъ свои руки, кощави руки зсохлого кистяка, и, держучы ихъ долонямы вынзъ, якось перебирала въ повитри пальцямы. Передъ очыма въ Горыновыча ворущылысь довги, закандзюблени якъ кихти хыжого птаха, нигти; обголени по ликти руки трусылысь... выще ликтивъ бруднымы клаптямы звысало щось,—воно колысь було одежеу... Голова держалася високо на брыдко-тонкій худій шыи, а блидо-земляного колиру облычче, си кисткы, обтягнени шкурою, було бъ облыччемъ выкопаного зъ земли трупy, колы бъ не ти шыроко расплющени нерухоми очы... Биле довге волоссе жиноче поплутанымы нечыстымы патламы падало на плечы, ледви прыкрыти чорнымъ дрантемъ. Се дранте высило навкругы стану, б'ючысь огыдно-бруднымы торочкамы объ страшно худы боси ногы.

Вона йшла напередъ, стыха й обережно ступаючы, и все мацала въ повитри рукамы, ворущыла пальцямы. Мижъ Горыновычемъ и нею стоявъ стиль, а бияя його канапа й крисла. Вона дійшла до ихъ, и лива рука торкнулась до одного. Вона спынылася и почала обмацуваты. Горыновычъ зрозумивъ, що вона слипа.

Въ сю мыть Лина расплющыла очы й скрыкнула стыха.

— Хто тутъ?—хрыпкымъ прыгниченымъ голосомъ спытала слипа, перестаючы обмацуваты мебель.

Сей голосъ мовъ очутывъ Горыновыча.

— Мабуть якась старчыха,—подумавъ соби и, покынувшы Лину на канапи, пидйшовъ блыжче до дывной гисти.

— Чого вамъ?—спытався.

— Хто зо мною говоритъ?—спытала вона, не видповидаючи.

— Та чого вамъ треба въ чужій господи?—сказавъ Горыновычъ.

— Не въ чужій... у свой,—казала слипа.—Моя господа... однявъ ии въ мене...

— Хто виднявъ?—пытавъ Горыновычъ, ничего не розуміючи.

— Зять мій... Гламчевський.

И видразу Горыновычъ зрозумивъ, що се мусыть бути та слипа бабуся, Гламчевської маты, що никола не выходыла зъ свои свитлыци.

А вона казала дали:

— Вы чужый? Правда?.. Поможить!.. колы Бога въ серци маете... Богъ вамъ заплатыть!.. Обрятуите мене!...

И вона благодаючи простягала руки въ той бикъ, видкиля чула його голосъ.

Горыновычеви почало здаватися, що вона божевильна. Винъ повернувся до Лины, хотивъ спытаться що се, щѡ тутъ треба робыты. Лина сыдила на канапи, якость прышульвшысь, зобгавшысь, зципывшы руки, била, якъ стина. Винъ хотивъ кынутыся до неи, але въ сю мыть слипа досягла до його, вхопылася своимы кощавымы пальцямы йому за руку и казала дали хрыпкымъ голосомъ, разъ-у-разъ урываючи мову, спыняючысь, мовъ ий важко було знаходыты слова:

— Зять пограбувавъ... усе мое... все... и домъ, и земля, и грошы... а винъ однявъ...

— Якъ однявъ?—спытавъ Горыновычъ, сылкуючыся зрозумиты, що се діється передъ имъ.

— Жыла зъ дочкою... Умерла дочка... Колы бъ не вмерла,—прышла бъ... Десять рокивъ не чула ии... И Лина... дивчына... онука... вси повмиралы... Ни, не повмиралы...—казала Параска,—жыви... А до мене —нихто... Десять рокивъ... Видколы виднявъ... Слипа, не бачыть... Каже: окладный лысть изъ земства... Пидпышитъ... Отутъ и тутъ... Я не бачу... Я пидпысала... А то не окладный лысть, то документъ... на все... щѡбъ йому все... Забравъ, мене замкнувъ... Щѡбъ никому не сказала... И нихто, нихто не... якъ се? не одвидавъ... десять рокивъ... Боже!... За що? Десять рокивъ!... нихто!... Ратуйте! Вы чужый... у васъ сердце... у моихъ дитей нема. Ратуйте!...

Вона скрыкнула й захыталася. Горыновычъ пидхопывъ їи, бильше донисъ, нижъ довивъ, до велькои канапы и положывъ на їй, пидсунувшы пидъ голову подушку.

Пидвившысь, побачывъ у дверяхъ наймычку.

— Ликаря!—скрыкнувъ.—Ликаря швыдче!

Наймычка выбигла.

Горыновычъ нахыльвся надъ слипою. Вона здригнулася килькы разивъ и стыхла. Горыновычъ прытульвъ руку їй до сердца,—воно не былося. Вона вмерла, вытратывшы всю сылу на останній выбухъ.

Тоди Горыновычъ повернувся до Лины. Вона вже стояла, блида, прыбыта. Передъ його поглядомъ вона спустила очы и стала нерухомо. Горыновычъ затремтивъ одъ страшного холоду, але перемигся.

— Правда?—спытався винъ и самъ злякався свого дывного голосу.

— Я... я не знаю... Я була тоди ще малою,—видказала ледви говорючы Лина.—Батько тилькы Параску пускавъ... Завсигды замыкавъ... Я не могла...

— Та вы жъ прохалы, вмовлялы, благалы батька, щобъ винъ выпустывъ, не мучывъ?... Кажить же!...

— Еге... я... еге...

— Неправда!

Вона мовчала.

Винъ рвонувъ їи за руку и прытягъ до мертвои.

На едвабній, шытій шовкомъ подушци спочыла страшна голова людны, що сталася трупомъ давно, ще передъ десятьма рокамы; брудне дранте, вмазани грязею кощави ногы лежалы на пышному червоному оксамыти.

— Сыдилы на сїй їи канапи, жылы въ їи будынкovi, закрашалы себе симы золотымы цяцькамы, за їи грошы добутымы, йилы й пылы сласно, а вона вмирала зъ голоду, замерзала въ дранти! И вы мовчали? Та кажить же!... Кажить же щось!... Вы правдайтесь!..

Вона стояла передъ имъ и тремтила.

А Горыновычъ почувавъ, що ще мыть, и винъ зробыть щось дыке, щось нелюдське—вдарыть їи, уб'е—сю зрадлыву га-

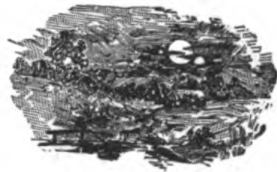
дыну, що могла спокійно спаты въ одній господи зъ катованою мученицею, жыты зъ іи мукъ и смила казаты слово: *люблю*.

Винъ чувъ, якъ огонь обнимае йому голову, груди...

Винъ кынувся зъ хаты, щобъ утекты видъ такой... щобъ не бачыты іи!...

Б. Гринчѣнко.

У Чернигови,
1901.

Бібліографичный покажчыкъ

пысаннивъ П. Кулиша.

Вьдаючы альманахъ на згадку про П. О. Кулиша, годь-лося податы въ йому й повну бібліографію його пысаннивъ та пысаннивъ про його й його творы.

Та на лыхо альманахъ лаштувався въ такому мисти, де нема не то вкраинськои, але й нїякои доброи, до науковыхъ студій здатной, бібліотеки.

Черезъ те, пїсля деякихъ початковыхъ заходивъ, замиръ що до покажчыка пысаннивъ *про* Кулиша зовсимъ довелося облышыты: занадто бувъ бы вже винъ не повный. Лекше було скласты покажчыкъ пысаннямъ самого Кулиша, але жъ и тутъ перешкода тая въ матерїялахъ не дала зробыты ричъ такою повною, якъ хотилося бъ. Та зважаючы на те, що покажчыка творама Кулишевымъ доси ще нема, а сей, що склався въ Чернигови, мабутъ такы мистыть $\frac{9}{10}$ усього матерїялу, друкуемо його тутъ, бо все жъ зъ його мусыть буты корысть за для исторыка литературы, та й за-для кожного, хто хотивъ бы довидатыся про Кулишеву діяльність, надто, що сю діяльність нихто ще доси всю цилкомъ не оглянувъ, хочъ мы вже й маемо дви поважни працы про Кулиша—д.д. Маковея й Шенрока.

Склавъ сей показчыкъ д. А. М. Балика; я жъ перевиравъ по змоси матерiаль зъ книжкамы, доточывъ трохы своихъ запысивъ и врешти зредактувавъ увесь матерiаль.

1901. XI. 15.

Б. Гринченно.

Кулишевы псевдонимы: Козакъ Белебень, Т. Вешнякъ, Гургурдядько, Петро Забоцень, Иродчукъ, Панько Казюка, П. К., Ломусъ, Николай М., Н. М., Н. Необачный, Панько Небреха, Опанасъ Прачь, Павло Ратай, Ратай, Денысь Федоренко, Хуторянынъ. Д. П. Хоречко, Даныло Юсь.

1840.

1. **Малороссійскіе разказы:** I. О томъ, отъ чего въ мѣстечкѣ Воронежѣ высохъ Пѣшевцовъ ставъ, II. О томъ, что случилось съ козакомъ Бурдюгомъ на Зеленой недѣлѣ. П. Кулишъ.—Кіевлянинъ, изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга I, боки 205—228.

1841.

2. **Огненный змѣй.** Повѣсть изъ народныхъ преданій. П. Кулѣша.—Кіевлянинъ. Изд. М. Максимовичъ. Кіевъ. Книга вторая 181—288.

3. **Цыганъ.** (Урывокъ зъ казкы). П. Кулишъ.—Ластивка. Сочиненія на малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е. Гребенка. Спб. Боки 362—370.

1843.

4. **Украина.** Зложывъ П. Кулишъ. Одъ початку Вкраины до батька Хмельницького. Кіевъ. Въ Университетской Типографіи. 100 бк. in. 8°. Цина 1 руб.

5. **Михайло Чарнышенко** или Малороссія восемьдесятъ лѣтъ назадъ. П. Кулѣша. Кіевъ. In 8°. ч. I: 1+206+1 бк. ч. II: 1+190+1 бк; ч. III: 1+221 бк.

1845.

6. **Черная Рада.** П. Кулишъ.—Современникъ. Спб. [Перши V главъ].

1846.

7. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** П. Кулишъ.—Звѣздочка. Спб.

8. **Повѣсть объ украинскомъ народѣ.** Написалъ для дѣтей старшаго возраста П. Кулѣшъ. С.-Петербургъ. Въ типографіи Императорской Академіи Наукъ. 2+114 бк. 16^о.

9. **Предисловіе къ Лѣтописи Самовидца о войнахъ Богдана Хмельницкаго и о междоусобіяхъ, бывшихъ въ Малой Россіи по его смерти.**—„Чтенія Императорскаго Общества Исторіи и Древностей Россійскихъ при Московскомъ Университетѣ“, Москва.

1847.

10. **Украинскія народныя преданія.** Собралъ П. Кулѣшъ. Книжка первая. Москва. 90 бк. 8^о. [Надруковано р. 1847, але вышло зъ початку 90-хъ рокивъ у „Чтеніяхъ Моск. Общ. Исторіи и Древностей“.]

1852.

11. **Исторія Ульяны Терентьевны.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. Спб.

12. **Исторія испанской литературы по Тикнору.**—Отечественныя Записки. Спб. [Вышла й окремою книгою].

1853.

13. **Яковъ Яковлевичъ.** Повѣсть Николая М.—Современникъ. С.-Петерб.

14. **Алексіѣ Однорогъ.** Повѣсть.

1854.

15. **Лѣто въ Малороссіи.** Николая М.—Современникъ, кн. I.

16. **Записки о жизни Гоголя.** Н. М.—Современникъ, Петербургъ.

17. **Опытъ біографіи Н. В. Гоголя, со включеніемъ до сорока его писемъ.** Сочиненіе Николая М. Спб. 206+II бк. 8^о.

18. **Запису** П. О. Кулишевого народни писни (зъ пидпысомъ: П. К.) надруковано въ кнѣзи: „Народныя южнорусскія пѣсни, изд. А. Метлинскаго“, Кіевъ. (Про те, що се Кулишивъ пидпысь дыв. „Записки о Южной Руси, I, 199—200).

1856.

19. **Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя**, составленныя изъ воспоминаній его друзей и знакомыхъ и изъ его собственныхъ писемъ. Съ портретомъ Н. В. Гоголя.—Николай М.—Петербургъ, т. I, стр. 6+333+1 и т. II, стр. 302+10, 8°.

20. **Разсказъ современника поляна о походахъ противъ гайдамакъ**. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. 4, стр. 68—101.

21. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ первый. Спб. XXVI+322+2 стр. 8°.

1857.

22. **Записки о Южной Руси**. Издалъ П. Кулишъ. Томъ второй. Спб. XIV+354+1 стр. 8°.

23. **Грамматка**. С.-Петербургъ. 149 бк. 12° Цина 50 к.

24. **Проповѣди на Малороссійскомъ языкѣ**, протоірея Василя Гречулевича. Изданіе второе, исправленное. Петербургъ. XIV+203+3 стр. 8° Ц. 1 р. [Кулишъ у цьому виданні поперероблявъ проповіди Гречулевича, а деяки й самъ понапысувавъ. Дыв. лысть Кулишивъ зъ дня 19 жовтня р. 1893-го въ львівській „Зори“ 1894 р., бикъ 44—45].

25. **Чорна Рада**, хроника 1663 року. Напысавъ П. Кулишъ. Санктпетербургъ. 428+1 бк. 8°.

26. **Черная Рада**, хроника 1663 г. П. Кулиша.—„Русская Бесѣда“, кн. II—IV, стр. 108 и 145.

27. **Черная Рада**. П. Кулиша. Москва. 263 стр. 16° Ц. 1 р. 50 к.

28. **Объ отношеніи Малороссійской словесности къ общерусской**. Эпилогъ къ „Черной Радѣ“.—„Русская Бесѣда“.

29. **Кіевскіе богомоуьцы**.—„Народное Чтеніе“ за февраль.

30. **Повѣсть о Борисѣ Годуновѣ и Димитріи Самозванцѣ**. П. Кулишъ. Петербургъ?

31. **Слово одъ издателя.** П. Кулишъ.—Въ книзи: „Народни оповидання Марка Вовчка. Издавъ П. А. Кулишъ. Спб. 1858“. [Книга ся, хочъ и датована рокомъ 1858, вышла вже 1857-го].

32. **Взглядъ на Малороссійскую словесность,** по случаю выхода въ свѣтъ книги: „Народни оповидання Марка Вовчка“. П. Кулишъ.— „Русскій Вѣстникъ“, № XII, стр. 227—234.

33. **Объ игрѣ г. Артемовскаго** въ малороссійской оперѣ: „Москаль чаривныкъ“. П. Кулишъ.—Русскій Вѣстникъ, № XII, кн. 2-я, стр. 224—227.

34. **Воспоминаніе Русскаго о польскомъ** археологѣ Константинѣ Свидзинскомъ. П. Кулишъ. „Русскій Вѣстникъ“, октябрь, книга 2-я.

1858.

35. **Грыгорій Квитка (Основьяненко) и ёго повисти.** Слово на новый выходъ Квитчныхъ повистей. Напысавъ П. Кулишъ. Спб. XXXVI бк. 12°. [На обгортци надруковано: „Эта брошюрка прилагается бесплатно при „Повистяхъ Квитки“, изданныхъ П. Кулишемъ. Всѣ, купившіе уже „Повисти Квитки“ получаютъ ее отъ книгопродавцевъ, которымъ издатель выдаетъ эту брошюрку съ такимъ условіемъ“].

36. **Записки о Южной Россіи** [по сочин. П. Кулиша] В. К.[овальскій].—„Отечественный Сборникъ.“ Видень. №№ 6 та 7.

37. **Переписка Н. В. Гоголя съ А. А. Ивановымъ.** [П. А. Кулишъ].—„Современникъ“, № XI.

1855 чы 1858?

38. **Өеклуша.** Повѣсть Николая М. „Русская Бесѣда“, кн. II.

1859.

39. **Климентій.** Украинскій стихотворецъ времянь гетмана Мазепы. П. А. Кулишъ.—„Русская Бесѣда“, стр. 79—140.

40. **Народныя пѣсни,** подобранныя П. Кулишемъ.—„Народное чтеніе“, № 2, стр. 204—212.

41. **Повѣсть о южной Руси.** П. Кулишъ. „Народное чтеніе“, № 36.

42. **Н. В. Гоголь.** [Біографія у книзи: „Лицей князя Безбородко“]. П. Кулишъ.

43. **Майоръ,** малороссійская повѣсть.—„Русскій Вѣстникъ“. №№ 1 и 2.

1860.

44. **Хатѣ.** Издавъ П. А. Кулишъ. Петербургъ. XXII+2+215 бк. 8^о. [Въ альманаси цьому належыть Кулишеви: Передне слово до громады. Поглядъ на Украинську словесность (бокы VII—XXII), „Слово одъ издателя“ до „Первоцвиту“ Щоголева и Кузьменка (1—24), „Одъ издателя“ — до „Прыказокъ“ Гребинки (39—57), „Сира кобыла“ Иродчука, зъ словомъ одъ издателя (59—70). Одъ издателя—до „Лыхо не безъ добра“ Ганны Барвинокъ (90—103), Тры слёзы дивочы [виршы] (105—111), Коліи. Украинська драма зъ останнього польского панування на Вкраини. Актъ первый (113—156), Одъ издателя—до „Въ осени лито“ Ганны Барвинокъ (157—172)].

45. **Сира Кобыла.** Оповиданне Иродчука. Петербургъ. Цина 3 коп.

46. **Повѣсти** П. А. Кулиша въ четырехъ томахъ. Петербургъ. Мал. 8^о. Томъ первый: Черная Рада 6+357 стр.—Томъ второй: Алексѣй Однорогъ. 6+357 стр. Томъ третій: Воспомянія дѣтства Николая М*. 8+412 стр. Томъ четвертый: Майоръ. Потомки заднѣпровскихъ гайдамакъ. 6+323+3 стр. Ц. 2 р. 50 к.

47. **Повѣсть о южной Руси.** П. Кулишъ.—Народное Чтеніе, № 1.

48. **На почтовой дорогѣ въ Малороссіи.** П. Кулишъ. „Искра“, № 49.

1861.

49. **Лысты съ хутора.** Хуторянына. Лысты I—V [Перши лысты пидпысано: Хуторянынь, останній: Козакъ Белебень]—„Основа“ I, 310—318; II, 227—232; III, 25—32; IV, 143—156; XI—XII, 122—128.

50. **Обзоръ украинской словесности.** П. Кулишъ. I. Климентій. II. Котляревскій.—Основа, I, 159—262; III. Артемовскій

Гулакъ. Ibid., III, 78—113; Гоголь. Ibid., IV, 67—90; V, 1—33; IX, 56—68; XI—XII, 1—11.

51. **Объ изданіи украинскаго словаря.** П. Кулишъ.—Оснсва, I, 333—334.

52. **Знайденый на дорози листь.** П. Необачный.—Основа, II, 233—238.

53. **Другой человекъ.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 56—104.

54. **Характеръ и задача украинской критики.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. II, 157—162.

55. **Литературныя извѣстія.** П. Кулишъ.—Оснсва, кн. II, 263.

56. **О публичныхъ чтеніяхъ профессора Костомарова изъ исторіи Украины, по смерти Богдана Хмельницкаго.** П. Казюка.—Основа, кн. II, 252—253.

57. **Объясненіе неудобопонятныхъ южнорусскихъ словъ, содержащихся во 2-й книжкѣ „Основы“.** Письмо къ редактору. П. Кулишъ.—Основа, II [на пры кинци книги, бк. 1—9].

58. **Хмельныщина.** П. А. Кулиша [частына].—Основа, кн. III, бк. 1—15.

59. **Старосвѣтское дворище.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 32—49.

60. **Слова надъ гробомъ Шевченка.** П. А. Кулиша [въ статьѣ Л. Жемчужникова: „Воспоминаніе о Шевченкѣ.“] Основа, кн. III, 5—6.

61. **Пивпивныка.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Основа, IV, 39—43.

62. **Липовыя пуци.** Д. П. Хоречко.—Основа, кн. V, 1—25.

63. **Плачь Россійскій** [Передмова й текстъ] П. А. Кулиша.—Основа, кн. V, 46.

64. **Народня слава, Солбныця, Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 25—34.

65. **Русалка.** Мицкевичова баллада. Ломусъ.—Оснсва, кн. IX, бк. 34—40.

66. **Съ того свиту.** Кумейкы. Дума (1637). П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. IX, бк. 49—55.

67. **Что есть мнѣ и тебѣ жено?** П. Кулишъ [Виршы]. Основа, кн. IX, бк. 108—109.

68. **Исторія Украины.** П. А. Кулишъ.—Основа, кн. IX, бк. 79—107.

69. **Українськія незабудни.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 1—48.

70. **Передовые жида.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 135—138.

71. **О повѣсти г. Кузьменка.** П. Кулишъ.—Основа, кн. IX, 139—141.

72. Частына поемы: Черныця Мар'яна. Т. Г. Шевченка [зъ переднимъ словомъ та ввагамы П. Кулиша].—Основа, кн. IX, бк. 1—12.

73. **Хымеры.** Мицкевичова баллада: *Romantyczność*. Ломусъ. Основа, кн. X, бк. 17—20.

74. **Самъ соби.** Люли-люли. Старецъ (Дума). Дунайська дума. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. X, бк. 20—43.

75. **Гоголь и ворона.** (Байка) П. Кулишъ.—Основа, кн. X, [останняя картка въ кнызи].

76. **Настуся.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. X, бк. 1—30, кн. XI и XII, бк. 1—16.

77. **Святыня.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI--XII, бк. 15—16.

78. **Давне горе, Дума.** П. Кулишъ.—**Чумацьни диты.** Мицкевичова баллада: *Powrót taty*. Ломусъ.—**Lago maggiore.**—До Данта, прочытавшы його поему Пекло. П. Кулишъ [Виршы].—Основа, XI и XII, бк. 1—9.

79. **До Маруси Т.** Родына едына. П. Кулишъ [Виршы]. Основа, XI—XII, бк. 11—14.

80. **Гордовыта пара.** (Бабусыне оповиданне). Петро Забоцень.—Основа, кн. XI и XII, бк. 49—56.

81. **Выговщына.** П. Кулишъ.—Основа, кн. XI—XII, бк. 1—15.

82. **Нѣсколько предварительныхъ словъ.** П. Кулишъ. [До оперетты Я. Г. Кухаренка:—„Чорноморський побытъ на Кубани“]. Основа, кн. XI—XII, бк. 1—5.

83. **Хмельныщына.** Историчне оповиданне. П. Кулишъ. Коштомъ Ѳ. И. Чорненка. Петербургъ. 128 бок. 12⁰, ц. 25 к.

84. **Орыся.** Идилля П. А. Кулиша. Петербургъ. 16 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

85. **Лысты съ хутора.** Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. Лысть I и II. Про города й села. 30 бк. 16⁰. Ц. 5 к. Лысть III. Чого стоить Шевченко яко поетъ народній. 17 бк. 16⁰. Ц. 5 коп. Лысть IV. Про злодія у сели Гакивыци. 29 бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

86. **Пивпивныка.** Гышпанська дитська казочка. По нашому розказавъ Панько Казюка. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 16 бк. 16⁰. Ц. 3 к.

87. **Бабуся съ того свиту.** Оповиданне про померши души. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 14 бк. 16⁰. Ц. 5 к.

88. **Очакивська бидз.** Козацьке оповиданне. Петербургъ. Въ друкарни П. А. Кулиша. 8 бк. 16⁰. Цина 2 коп.

89. **Граматка.** П. Кулиша. Петербургъ. 68 бк. 16⁰. [На окладынці надруковано: **До громады.** П. Кулишъ].

90. **Остання писня.** П. Кулишъ [Виршы].—Черниговскій Листокъ, № 11, стр. 83.

91. **Зъ за Дунаю.** П. Кулишъ. [Виршы].—Слово. Львिवъ. № 71.

92. Концертъ въ память Т. Шевченка. П. Кулишъ.—Съверная Пчела, № 95.

93. **Публичныя чтенія г. Костомарова объ Украинѣ,** во времена гетмана Выговскаго. П. Кулишъ.—Вѣкъ, № 7.

94. [Передмова П. О. Кулишева до кныжки: „Украинскы писни зъ голосамы. Д. Каменецкый. Десятокъ первый.“ Петербургъ. 28 бк. 16⁰].

95. **Исторія испанской литературы по Тикнору.** Составиль П. Кулишъ. С.-Петербургъ. Печатано въ типографіи П. А. Кулиша. IV+205 стр., 8⁰. Ц. 75 коп.

1862.

96. **Вельки проводы.** Поема (1648). П. Кулишъ.—Основа, кн. I, боки 17—70; кн. II, бк. 30—81.

97. **Людська память про старовыну.** Сичови гости. Панько Казюка.—Основа, кн. I, бк. 1—12.

98. **Простонародность въ украинской словесности.** П. Кулишъ.—Основа, I, 1—10.

99. **Переглядъ украинскыхъ кныжокъ.** П. Кулишъ.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 57—64; II, 48—53.

100. **Рецензія** (по велькоруському) на кыгу: „Гоголь предъ судомъ обличительной литературы, Н. Герсеванова“, безъ пидпысу.—Основа, кн. I, Библиографія, бк. 52—56.

101. **На добра-ничъ усимъ на ничъ.** Т. Вешнякъ. [Виршы].—Основа, II, бикъ 66.

102. **До землячкы.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Основа, II, боки 81—82.

103. **Полянамъ объ Украинцахъ.** (Отвѣтъ на безыменное письмо). П. Кулишъ.—Основа, II, 67—86.

104. **До бративъ на Вкраину.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, III, боки 29—32.

105. **Устня мова зъ науки.** Слово зъ боку. П. Кулишъ [Передмова до „Про дощъ“ В. Коховського].—Основа, кн. III, бк. 29—30.

106. **Отвѣтъ на письмо съ юга.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 41—45.

107. **Отвѣтъ московскому „Дню“.** П. Кулишъ.—Основа, кн. III, 31—40.

108. **П. О. Кулишева** промова въ допысови: „Извѣстіе объ обѣдѣ, 5 марта 1862 года, въ Петербургѣ, по случаю годовщины смерти Т. Г. Шевченка.—Основа, III, 27—28.

109. **Поѣздка въ Украину.** (1857). П. Кулишъ.—Основа, кн. IV, 92—110.

110. **Взглядъ южно-русскаго челоуѣка XVI в. на нѣмецко польскую цивилизацію.** П. Кулишъ.—Основа, VI, 12—16.

111. **Ридне слово.** П. Кулишъ [Виршы].—Основа, кн. VIII, бк. 40.

112. **Заспивъ.** П. Кулишъ [Виршы: „Кобзо, моя непорочна утихо“ зъ „Черниговск. Листка“].—Основа, VIII, бк. 51—52.

113. **Нѣсколько предварительныхъ словъ.** П. Кулишъ. [До комедіи В. Гоголя „Простакъ“].—Основа, IX, 19—23.

114. **Варооломееви Шевченкови.** П. Кулишъ. [Виршы].—Основа, X, бк. 30—32.

115. **Початокъ новой поемы (1648—1654) Заспивъ.** Писня перва. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ. № 10, боки 76—77.

116. **Реляція Демъяна Щербыны,** осаула пана кошового Кости Гордіенка. (Вывизъ изъ-за Дунаю Панько Казюка).—Черниговскій Листокъ, № 19, боки 148—149.

117. **Хуторъ Маювка** (Начало романа) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ. № 20, стр. 156—160; № 21, стр. 163—166.

118. **Офицерская пирушка у Иволгина** (отрывокъ изъ перваго тома „Украинскихъ Незабудокъ“). П. Кулишъ. — Черниговскій листокъ, № 22, стр. 170—174.

119. **Українські Незабудки** (другой, третій, четвертий, п'ятий, шестий, сьомий, восьмой, дев'ятий, десятый отрывки из первого тома) П. А. Кулиша.—Черниговский Листокъ, № 23, с. 179—181; № 24, с. 187—190; № 25, с. 195—199; № 26, с. 204—207; № 27, с. 212—215; № 28, с. 220—222; № 29, с. 227—231; № 30, с. 234—240; № 31, с. 242—245.

120. **Сонетъ**. П. А. Кулишъ.—Черниговский Листокъ, № 27, стр. 215.

121. **За те идъ чого у мисточку Воронежи высохъ Пишевиць ставъ**. Українське оповиданє. П. Кулиша. [Переклавъ зъ російського Климковичъ Ксенофонтъ].—Вечерници. Львівъ, № 19.

122. **Огняный змій**. Українська повість П. Кулиша. Переложивъ зъ російського Ксен. Кл.(ымковичъ).—Вечерници. Львівъ, №№ 20—26.

123. **Чого стоить Шевченко, яко поетъ народній**. Хуторянинъ.—Вечерници, Львівъ, № 21.

124. **Иный чоловікъ**. Оповиданє П. Кулиша. Переведене зъ російського.—Вечерници. №№ 27—33.

125. **Про города и села**. [Зъ Основы].—Вечерници. У Львови №№ 28, 29, 31.

126. **За те, що сталося зъ козкомъ Бурдюгомъ на зеленій неділи**. Народне оповиданє. П. Кулиша. Переведене зъ велькоруського. [Климковичъ Ксенофонтъ].—Вечерници. Львівъ, №№ 36—37.

127. **Дивоче серце**. Идилія. П. Кулиша.—Вечерници, №№ 39—42.

128. **Гордовыта пара**. Бабусине оповиданє. Петро Забоцень.—Вечерници, № 43.

129. **Самъ соби**. П. Кулишъ [Виршы].—Слово, № 7. Львівъ.

130. **Полкъмъ объ Украинцахъ**. Отвѣтъ на безыменное письмо. П. Кулишъ. Изъ „Основы“.—Слово, Львівъ. №№ 80—83.

131. **Паденіє шляхетскаго господства въ Украйнѣ обѣихъ береговъ Днѣпра**, въ XVII в. П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 1—6 (Іюль-Декабрь), стр. 30—49; 136—158; 190, 220.

132. **Встрѣча.—Братья.—Два стана**. [Три урывки зъ исторычного роману XVII в].—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи.

133. **Досвитки.** Думы и поемы П. Кулиша. Петербургъ. 254 + 2 боки малои 16°. Цина 80 коп.

134. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Передруковано зъ „Вечерныць“ коштомъ руськихъ семинарыстивъ. Львивъ. 31 бк. 16°.

135. **Гордовыта пара.** Оповиданне Петра Забоцня. Санкт-петербургъ. 15 бокивъ 16°. Цина 3 коп.

136. **Лысты зъ хутора.** Лысть V. Кто такой хуторянынъ. Петербургъ. 13 бк. 16°. Цина 3 коп.

137. **Сичови гости Чупрынѣ и Чортоусъ.** Оповиданне Панька Казюкы. Петербургъ. 27 бк. 16°. Цина 5 коп.

138. **Цыганъ.** Урывокъ изъ казкы. П. А. Кулиша. Петербургъ. 7 бк. 16°. Ц. 2 коп.

139. **Украинскія незабудки.** Повѣсть П. А. Кулиша. Петербургъ. 82 стр. 8°.

1863.

140. **До бративъ на Вкраину.** П. Кулишъ. [Виршы].—Вечерныци, № 2.

141. **До землячкы.** Т. Вешнякъ [Виршы].—Вечерныци. № 5.

142. **Кумейкы.** Дума 1637. Зъ „Досвиткивъ“. П. Кулишъ.—Вечерныци. № 6.

143. **Исторія Украины одъ найдавнѣйшыхъ часивъ.** Початокъ зъ обшырнѣшого дила. П. Кулишъ.—Вечерныци, №№ 7—11.

144. **Дума про Саву Кононенка.** П. Кулишъ. [Виршы].—Мета, томъ I, боки 9—13.

145. **Сонетъ** [Ще любо дывляться на мене кары очы]. П. Кулишъ. [Виршы].—Мета, т. I, бк. 13.

146. **Могыльни сходны.** Поема. Гургурдядько.—Мета, литературно-политычный вистныкъ. Томъ першый. № 1—4, за мисяць Вересень-Грудень, боки 18—34, 106—116.

147. **Мартынъ Ганъ.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, Львивъ, 35—44.

148. **Руина.** П. Кулишъ.—Мета, т. I, бк. 134—148.

149. **Кинець дунайськой дѣмы.** П. Кулишъ.—Галичанинъ. Книга I, выпускъ II, боки 7—8.

150. **Дивоче серце** (Идилія) П. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 1, боки 3—6; № 2, бк. 13—15; № 3, бк. 21—23; № 4, бк. 28—30.

151. **Дума про Саву Кононенка** (1637). [Зъ переднимъ словомъ]. П. Кулишъ.—Черниговскій Листокъ, № 3, боки 20—21.

152. **Битва подъ Кумейками**. (Отрывокъ изъ исторіи борьбы шляхты съ козаками) П. А. Кулиша.—Черниговскій Листокъ, № 9, стр. 66—72; № 10, с. 75—79.

153. **Борьба шляхты съ козаками за обладаніе Украйной обѣихъ сторонъ Днѣпра**. П. Кулишъ.—Библіотека для чтенія, №№ 7 и 9.

154. **Паденіе шляхетскаго господства въ Украйнѣ обѣихъ береговъ Днѣпра, въ XVIII в.** П. Кулишъ.—Вѣстникъ юго-западной и западной Россіи, № 7 (Январь), стр. 1—21.

1864.

155. **Браты**. Исторычній романъ початку XVII вѣку. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другый, № 5, за мѣсяць сичень, боки 21—45.

156. **Руина**. П. Кулишъ.—Мета. Томъ другый, № 5, за мѣсяць сичень, боки 50—67.

157. **Польско-козацкая война 1638 г.** П. Кулишъ.—Отечественныя Записки, №№ 9—11.

1865.

158. **До Счастливаго Саламона**, прочытавшы його „Коломыйкы и Шумкы.“ Допысь зъ Украйны. Даныло Юсь.—Мета, № 6, боки 173—176.

159. **Изъ „Записокъ о Южной Руси.“**—Золотая Грамота, иллюстр. письмо, въ Видни, №№ 5—8.

160. **Объ отношеніи малороссійской словесности къ общерусской.** Епilogъ къ „Черной Радѣ.“ П. Кулишъ.—Золотая Грамота. Иллюстр. письмо для поученія и забавы. Прилога до „Страхопуда,“ № 10.

161. **Холмскій греко-уніатскій календарь** (на 1866 г.). Варшава. [Дыв. Кіев. Стар. 1898, I, 134].

1867.

162. **Майоръ**. Повість П. Кулиша. Переложено зъ велькоруського [Лукашевичъ Лонгинъ].—„Правда,“ №№ 3—20.

163. **Отвертый листь**. П. Кулиша.—Правда. № 2, бк. 72.

164. **Громадський судъ** надъ Страхопудомъ.—Правда, бк. 143—144.

165. **Спиръ П. Кулиша** зъ московськымы газетами „Москва“ и „Московскія Вѣдомости.“—Правда, боки 167—168, 175—176 и 183—184.

166. **Письмо П. А. Кулиша** до Якова Головацького пидъ заголовкомъ—Отреченіе Кулиша отъ своей правописи.—Слово, № 44.

167. **Письмо П. Кулиша**, заявляющее его отреченіе отъ Кулишивки.—Боянъ, письмо для белетристики и науки. Львовъ, № 10.

168. **Письмо Наткову и Аксакову**. П. А. Кулиша.—С.-Петербургскія Вѣдомости, №№ 250—251.

1868.

169. **Потомны украинського гайдамацтва**. Оповиданнє. П. Кулишъ.—Правда, №№ 1—4.

170. **Первый перыодъ козацтва** одъ його початку до ворогування зъ ляхамы.—Правда, №№ 1—17, 25—35.

171. **Топирь гора**. Волянська дума. Переспивъ [3 „Слзвомъ одъ Редакціи“]. Денысь Федоренко.—Правда, №№ 26, 27.

172. **Товначь**. Оповиданнє [Перекладъ зъ Берт. Ауербаха].—Правда, №№ 29, 30.

173. **Чумацьки диты**. Зъ Мицькевича: Powrót taty.—Русалка. Мицькевичова балляда. [Виршы].—Чорна Рада. [Урывокъ]. П. Кулишъ.—Руская Читанка. Зложывъ А. Тороньскій. Львивъ, боки 382—419.

174. **Орыся**. Перекладъ на немецьку мову: Fliegende Blätter.

1869.

175. **Нарысь исторыи словесности русько-украиньскои**.—Правда №№ 1—3.

176. **Псальма XV та XVI.** Павло Ратай.—Правда №№ 1 та 5.

177. **Герценивъ Дзвинь.** Опанась Прачь.—Правда №№ 2—3.

178. **Иовъ.** Переспивъ Павла Ратая.—Правда №№ 6—11.

179. **Выкохування дитей.**—Правда, № 11.

180. **Выкохування дитей** за пидмогою школы. Опанась Прачь.—Правда, № 23.

181. **Иовъ,** переспивъ Павла Ратая. Печатано в-ви Львови коштомъ и заходомъ Правды. XV+96 бк. 16°.

182. **Святе Письмо.** Перша частына Быбліи. Пять книгъ Мусіевыхъ. П. А. Кулишъ. Додатокъ до Правды, Львिवъ.

183. **Сира кобыла.** Иродчукъ. „Календарь Народный“ товариства Просвита на рикъ 1870. Боки 61—64.

184. **Псаломъ I, V.** Павло Ратай.—Зоря—чытаночка для сельськихъ людей. Книжка перша. У Львови. Коштомъ и заходомъ товариства Просвита. Боки 9—12.

1860 чы 1861?

185. **Исторія Англіи Маколея.** [Перекладъ] П. А. Кулиша. [Дыв. Шенрока, К. С. 1901 кн. VII—VIII, 49, 56].

1870.

186. **Псальма СXXXIX.** Павло Ратай.—Правда, № 2.

187. **Спомыны молодыхъ литъ.** Мыколы М*: Теклюся. [Перекладъ зъ російського]. В. Барвинський.—Правда, боки 23—45, 73—82, 130—140, 173—181, 209—222, 241—253.

188. **Поглядъ на устню словеснисть украинську.** П. Кулишъ. [Передрукъ зъ Чытанкы Ол. Барвинського]. Правда, чысло 2, боки 68—73.

189. **Поглядъ на устню словеснисть украинську.** П. Кулишъ. [Зъ додаткомъ „Очакивської биды“ та иньшыхъ фольклорныхъ матеріяливъ зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Руска Чытанка для вышшой гимназіи. Уложывъ Алекс. Барвинський. Частына перша. У Львови, боки 1—4.

190. **Очакивська беда.** П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельськихъ людей. Улож. Ом. Партыцькый. Кн. третя. У Львови. Боки 51—57.

191. **Про померши души.** Оповиданне бабуси. П. Кулишъ.—Зоря. Чытаночка для сельск. людей. Уложывъ Ом. Партыцькый. Кныжка четверта. У Львови, боки 46—57.

1871.

192. **Псалтырь** або кныга хвалы Божои. Переспивъ украинскый Павла Гатая Львивъ. Накладомъ автора. Зъ друкарни К. Будвайсера, 4+329+1 бк. 160.

193. **Евангелія** по Св. Матееви, Маркови, Луци и Іоаннови. Коштомъ громадськымъ. Видень.

194. **Чумацьки диты.** За Мицкевычемъ.—Весна на хутори.—Псалмы Давыдовы (I, V, XV, XXIV та XCIII). П. Кулишъ. [Виршы].—Чытанка руска для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 391—392, 439—440, 452—455.

195. **Сира кобыла.** Иродчукъ.—Чытанка руска для нызшыхъ клясь середнихъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 17—19.

196. **Пивъ-Пивныка.** Гышпанська дитська казочка. Панько Казюка.—Чытанка руска для нызшыхъ клясь середныхъ шкиль. Часть I. Ви Львови. Боки 89—94.

197. **Казка о убытій сестри и о калыновій дудци.**—Казкы зъ усть народа на Украини: а) Перемина въ вовкулаку, б) Свырыдова могыла.—Бабуся съ того свиту. Казка нар. про померши души. [Зъ „Записокъ о Южной Руси“].—Чытанка Руска для нызш. клясь середн. шкиль. Ч. I. Львивъ. Боки 97—99, 120—124.

198. **Нападъ татаръ.** (Федоренко), бк. 6—7. Ничлигъ въ сели Гакивныци, бк. 3; Майорсвшына, бк. 19; Очаковська беда (зъ „Записокъ“ Кулиша) бк. 56. Хмарыще, бк. 72. Товкачъ, бк. 90. Турова круча, бк. 96. Чорна Рада запорозка, бк. 108. Опрощений сынъ, бк. 127. Способы узнаваты видьмъ (зъ „Записокъ“ Кулиша), бк. 179. Якъ видьмы клычуть до себе людей? (Зъ „Записокъ“), бк. 180. Якъ знахоръ управляє бурю (зъ „Записокъ“), бк. 180. О тимъ, якъ маты выдила мертвого сына (зъ „Записокъ“), бк. 181. Нема лучше, якъ жыты мижъ мурашкамы, бк. 182. Ключъ одъ вырея, бк. 182. Зъ видкы берутся писни?, бк. 183. Чорто-

вый млынъ, бк. 183. Свырыдова могила.—Урочыска въ Звенигородци, бк. 184. Переказы про татаръ, бк. 186. Про сына Хмельницького (Все зъ „Записокъ“) бк. 187. Кырыло Кожемяка, бк. 191—193.—Зъ поезій П. Кулиша: Бабуся, бк. 19. Дума про Саву Коненка 1637 р., бк. 31—32. Молодисть, бк. 69. Забута могила, бк. 79—80. Чужа маты, бк. 82. Нежата ныва, бк. 103—104. Думка о козаци Голоти (зъ „Записокъ“), бк. 114—116. Дума о бури на Чорнимъ мори (зъ „Записокъ“), бк. 118—120. Кырыкъ, бк. 122—123 (зъ „Записокъ“).—Передруку въ кнызи: Руска Чытанка для нызшыхъ клясъ середныхъ шкилѣ. Уложывъ Омелянъ Партыцкій. Часть II. У Львови.

199. **Заспивъ.**—Народня слава.—Самъ соби.—Люли-люли.—Lago Maggiore.—До Данта, прочытавшы його поему „Пекло.“—Русалка. Мицкевычова баллада.—Моя родына. П. Кулишъ [Виршы].—Руска Чытанка для высш. гимназ. А. Барвиньского, ч. III, Львивъ, боки 170—176.

200. **Чорна Рада.** Пант. Кулишъ. [Урывокъ].—Передрукъ у кнызи: Руска Чытанка для высшой гимнази. Уложывъ А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 185—218.

201. **Орыся.** Идилія. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимнази. Уложывъ А. Барвиньскій. Част. третя. Львивъ. Боки 176—185.

202. **Исторыя Украины.** Одъ найдавнійшыхъ часивъ. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для высш. гимн. Уложывъ А. Барвиньскій. Част. третя. Львивъ. Боки 245—259.

203. **Лысть III съ хутора.** Чого стоить Шевченко, яко поеть народній. П. Кулишъ. Руска Чытанка для высшой гимнази. Улож. А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 237—244.

204. **Грыгорій Квитка и його повисти.** Пант. Кулишъ.—Руска Чытанка для высшой гимн. Улож. А. Барвиньскій. Частына третя. Львивъ. Боки 218—237.

205. **Святе пысьмо.** Перва книга Мойсеева. Голова ХLI.—Руска Чытанка. Част. третя. Улож. А. Барвиньскій. Львивъ. Боки 525—527.

206. **Землячкѣ.**—[Перекладъ Кулишевыхъ виршивъ у кнызи „Поэзія Славянъ... въ переводахъ русскихъ писателей... Н. В. Гербеля.“]

1872.

207. **Значине руськихъ земель у давній Польщи.** П. Кулишъ.—
Основа. У Львови, №№ 43—45.

208. [**Фольклорни запысы Кулишевы надруковано у кнызи**]:
Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-рус-
скій край, снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный от-
дѣль. Матеріалы и изслѣдованія, собранныя д. член. П. П. Чу-
бинскимъ. Спб. Т. I, выпускъ первый и т. III.

1874.

209. **П. А. Кулишъ.** Исторія возсоединенія Руси. Изданіе то-
варищества Общественная польза. С.-Петербургъ. In 8°. Томъ
первый. Отъ начала колонизаціи опустошенной татарскимъ по-
громомъ Кіево-Галицкой Руси до начала столѣтней козацко-шля-
хетской войны. 8+IV+IV+363 стр.—Томъ второй. Отъ начала
столѣтней козацко-шляхетской войны до възстановленія въ Кіевѣ
православной іерархіи, въ 1620 году. 4+VIII+IV+156 ст.+1 ри-
сунокъ.

210. **Спомынки молодыхъ литъ Мыколы М*:** Яковъ Яковле-
вычъ, въ переклади В. Барвинського.—Правда, боки 330—337,
371—380, 417—425, 495—506, 534—544.

211. **Польская колонизація юго-западной Руси.** П. А. Ку-
лишъ.—Вѣстникъ Европы. Мартъ, 5—35, и апрѣль, 483—552.

212. **Козацкій судъ.** П. Кулишъ.—„Мотыль,“ Чытанка для
русского народу уложена Русынами Перемыскымы. У Львови. Бо-
кы 10—19.

213. [**Фольклорни запысы Кулишевы у кнызи**]: Труды этно-
графическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край,
снаряженной И. Р. Г. Обществомъ. Юго-западный отдѣль. Мате-
ріалы и изслѣдованія, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ V.
С.-Петербургъ.

1876.

214. **Дивоче сердце.** Идилія П. Кулиша. Коштомъ Наголки-
на. Кіевъ. Цина 20 коп. 35 бк. 16°.

215. **Мальована Гайдамащина.** Словесный забутокъ незнаного автора [П. Кулишъ].—Правда №№ 9—12, боки 349 и 384.

216. **Мятель въ степи.** Повѣсть. П. А. Кулишъ. „Газета Гатцука.“

217. **Солонця.**—Господы, хто буде жыты, псалмь П. Ратая.—Люли-люли...—Кумейкы.—Почуй глаголы мои, Боже, псалмь П. Ратая.—Заплакала Украина.—[Виршы; оприче псалмь, пидпысь: П. Кулишъ, а остання ричь пидпысана: Ганна Барвинокъ]. Сира кобыла. Иродчука.—Бабуся зъ того свиту. Народн. оповид.—„Чайка,“ украинск. альбомъ (Кіевъ), боки 1, 8, 11, 17, 24, 25, 29 и 38.

218. **Завирюха на степахъ.** Повість польська. [Михаила Грабовского], оповидана по руськи. П. Кулиша. Переложывъ зъ великоруського Ос. Б(арвинський).—Правда. У Львови, №№ 12—14.

219. **Предисловіе** П. Кулиша къ книгѣ: „Малорусскіе козаки между Россіей и Польшей въ 1659 году по взгляду на нихъ серба Юрія Крижанича.“—Чтенія Москв. Об—ва ист. и древн. росс. кн. 3, ст. 109—124.

1877.

220. **Хуторянна** або спивана хвала молодой передъ весильными гостымы. Антычня народня дывовыжа. Яко либретто. П. Кулишъ.—Руська хата. Буковынський Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци. Бикъ 25.

221. **Галыцьна Русь въ почынахъ козацько-шляхоцькой усобыци.** П. Кулишъ.—Руська хата. Буковинск. Альманахъ на рикъ 1877. Выдавъ Даныло Млака. Львивъ и Чернивци, Бикъ 179.

222. **Где-що про выхованє дитей.** П. Кулишъ.—Газета школьна, Рочныкъ III. Львивъ. №№ 14—16.

223. **[Фольклорни запысы П. Кулиша въ кнызи]:** Труды этнографическо-статистической экспедиции въ западно-русскій край, снаряженной И. Р. Геогр. Обществомъ. Юго-западный отдѣлъ. Матеріалы и изслѣдованія, собран. д. чл. П. П. Чубинскимъ. Томъ IV. Спб.

224. **Турецкая неволя.** П. А. Кулишъ.—„Русская Старина“, томъ XVIII, мартъ, стр. 385—401.

225. **Казакы въ отношеніи къ государству и обществу.** П. А. Кулишъ.—Русскій Архивъ, №№ 3 и 6.

226. **П. А. Кулишъ. Исторія возсоединенія Руси.** Томъ третій. Религіозное, соціальное и національное движеніе въ эпоху Іова Борецкаго. Изданіе товарищества „Общественная польза“. Москва. цѣна 2 руб. X+374 стр. 8^о.

227. **П. А. Кулишъ. Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси.** Томъ первый, 1578—1630. Москва. Ц. 2 р. XVIII+324 бк. 8^о.

1878.

228. **Досвітны.** Думы и поемы П. Кулиша. 2-е выданія. Коштомъ Іогансона. Кіевъ. Ц. 80 коп. 256 бок. 16^о (3000 пры-мирныкивъ).

229. **Олекса Товначъ.** Оповиданне. [Перекладъ зъ Ауербаха]. „Зоря“. Чытанка для селянъ и мищанъ. Уложывъ Ом. Партыцкій. У Львови. Бикъ 15.

1879.

230. **Чумацьки диты.** За Мицкевичемъ П. Кулишъ [Виршы].— Псалмы I, V, XV, XXIV, XCIII. П. Ратай.—Руска Чытанка для нызшыхъ клясъ серед. шкиль. Ч. I. Улож. Юліанъ Романчукъ. Боки 216, 247, 277. Львевъ.

231. **Сира кобыла.** Иродчукъ.—Руска Чытанка для нызш. клясъ середн. шкиль. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 8.

232. **Покута гайдамакы.** П. Кулишъ.—Руска Чытанка для ныз. кл. сер. шк. Ч. I. Улож. Юл. Романчукъ. Бикъ 47.

233. **Казка о убытій сестри и калыновій дудци.**—Свырыдсва могыла.—Вовкулака.—Бабуся съ того свиту. П. Кулишъ.—„Руска Чытанка для нызш. клясъ середн. шкиль. Частына I. Улож. Юл. Романчукъ. Выдане друге. Т. I. Боки 45, 47, 71 и 77. Львевъ.

1880.

234. **Святе Письхо Нозого Завиту.** Мовою русько-украинськю переклалы вкупы П. А. Кулишъ и д-ръ И. Пулюй. Печатано у еи Львови. 464+1 бк. 8^о.

235. **Русална.** Мицкевичова баляда. П. К.—Зоря, пысьмо ли-тературно-наукове. Вви Львови, № 17.

1881.

236. *Lago maggiore*.—До Данта.—До Маруси Т. П. Кулишъ.—До землячки на чужыни. Т. Вешнякъ.—[Виршы] „Антологія руська. Збирныкъ найзнаменитыхъ творивъ руськихъ поетивъ“. Львивъ. Боки: 15, 73, 146, 80.

237. *Поэтъ Шевченко въ полномъ расцвѣтѣ*. Изъ воспоминаній П. Кулиша.—Трудъ, газета, № 6.

238. *Изъ „Повѣсти о Борисѣ Годуновѣ и о Димитріи Самозванцѣ“*. Изъ „Исторіи возсоединенія Руси“.—П. Кулишъ.—Историческая хрестоматія по русской исторіи Я. Г. Гуревича и Б. А. Павловича. Часть вторая. Петербургъ. Стр. 135—141, 192—197 и 330—337.

1882.

239. П. А. Кулишъ. *Крашанка Русынамъ и Полякамъ на велькдень 1882 року*. Накладомъ автора. Уви Львови, зъ друкарни Товариства Имены Шевченка. 31 бк. 8⁰ Ц. 30 крейцаривъ.

240. П. А. Кулишъ. *Крашанка Русынамъ и Полякамъ на велькдень 1882 року*. Выдана тыпомъ другимъ зъ додаткомъ послислов'я. Накладомъ автора. Уви Львови. 40 бк. 16⁰ Ц. 50 кр. а. в.

241. П. А. Кулишъ. *Хуторна поезія*. Уви Львови. Накладомъ автора [Змистъ: а) Историчне оповидання 1847 року, б) Виршивъ—24, в) Лысть до украинської интелігенціи]. 137+1 бк. 8⁰ малои. Ц. 1 гульд.

242. *Шекспирови творы*. Зъ мовы брытанської мовою украинською поперекладавъ П. А. Кулишъ. Томъ первый. Отелло. Троильта Крессида. Комедія помылокъ. Накладомъ перекладчыка. Уви Львови, зъ друкарни Товариства имены Шевченка. 418 бк. 16⁰ Цина 3 гульдены.

243. *Vergevaltigung der Basilianer in Galizien durch Jesuiten*. Vien. Im Selbstverlage des Verfassers. Druck. von Ad. della Torre (A. Dorfmeister). 20 бк. 16⁰.

244. *Славянська ода*. П. Кулишъ.—Съвитъ, илюстр. литер.-политычно-наукова часопысь. Львивъ. № 14.

245. **Орыся.** Идилія. П. Кулиша. Друге виданя. Коштомъ Наголкина. Кієвъ.

246. **Бабуся съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кывъ.

247. **Пивпивныка.** Казочка. П. Казюка. Кывъ, друге видан. Коштомъ Наголкина.

248. **Цыганъ.** Урывокъ зъ казкы. П. Кулиша. Кывъ. Коштомъ Наголкина.

1883.

249. **П. А. Кулишъ. Магометъ и Хадыза.** Поема Печатано вви Львови, въ друкарни Кароля Будвейсера. Накладомъ автора. 46 бк. 8⁰.

250. **Поетъ.**—До кобзы та до музы.—На чужій чужыни. Поезиі П. Ратая.—Рада, украинський альманахъ на 1883 рокъ, частына перша. Выданя М. Старыцького. Боки 351—355.

251. **Орыся.** [Перекладъ на немецьку мову профес. Петра Левыцького].—Oesterreichische Rundschau. Видень. За грудень.

252. **Дви казны.** I. Пивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому розказавъ Панько Казюка. II Цыганъ. Урывокъ изъ казкы. П. Кулиша. Кывъ. 16 бокивъ 16⁰. Выданя кныжной торговли В. П. Наголкина.

253. **Сира кобыла.** Оповидан. Иродчука. Коштомъ Наголкина Кывъ. Ц. 10 коп.

1884—1885?

254. Предшественники „Козацкаго Батька“. П. Кулишъ.—Южный Край, № 1399 и № ? [Було друковано у двохъ нумерахъ].

1885.

255. **П. А. Кулишъ. Байда, князь Вышневецький.** Драма (1553—1564) у 5-ты актахъ. С.-Петербурзь. 158 бок. 8⁰.

256. **Прокыдъ одъ сну.**—До кобзы та до Музы.—Добродіямъ-ляхамъ. — Зъ Пидгирия. — Кобзарський заповіть. П. Кулишъ. [Виршы].—Альманахъ буковынський. Чернивци. Боки 37—40.

257. „Про зелени садкы, про пахучи квіткы“.—[Виршы П. Кулишъ].—Народный писенныкъ В. Александрова, Харьковъ.

258. Воспоминанія о Николаѣ Ивановичѣ Костомаровѣ. П. Кулиша.—Новъ, журналъ. Томъ IV, № 13, стр. 61—75.

259. Брошенный изъ за угла камень. П. Кулишъ.—Кіевская Старина. IX, стр. 184.

260. *Orysią. Jdylla P. Kulisza.* [Ярославъ Романчукъ] „Gazeta Narodowa,“ Lwów, № 164.

1886.

261. Дума про Ганджу Андыбера. Записалъ П. А. Кулишъ Харьковъ. Изданіе книжнаго магазина Б. Хавкина и Д. Полуехтова. Ц. 5 коп.

262. Сира кобыла. Иродчука.—Казка о убытій сестри и о калыновій дудци.—Свырыдова могила.—Покута гайдамакы. П. Кулишъ.—Чумацьки диты. За Мицкевычомъ.—Псалмы I, V, XV. П. Кулишъ.—Руска Чытанка. Ч. I. Уложывъ Юл. Романчукъ. Т. I боки 15, 52, 54, 231, 261. Львивъ.

263. Олексій [оповид].—Хмарыще. П. Кулишъ.—Руска Чытанка для III кл. шкиль середн. Ом. Партыцкого. Боки 102 та 247.

264. Прощанє зъ свитомъ.—Турова круча. П. Кулишъ.—Очакивська беда.—Руска Чытанка для IV кл. шкиль середнихъ. Боки 126, 208, 197. Львивъ.

1887.

265. Святе пысьмо Нового Завиту. Перекладъ П. А. Кулиша та И. Пулюя. Львивъ, накладомъ А. І. Пика.

266. Коло колодязя. — Степъ. — Чумаки ничлижане. — Гаданнє-вишуваннє. П. Кулишъ. [Виршы]. — Ватра, литературный збирныкъ. Выд. В. Лукычь. Стрый. Боки 60—62.

1888.

267. „Кырыло Методіевске Братство“ въ Кіеві 1843—1847 р. Розъяснене П. Кулиша члена того Братства. Вымокъ зъ его „Хуторной Поезії“.—Дило. Львивъ. №№ 47, 49, 50, 53 та 54.

1888—1889.

268. **Отпаденіе Малороссіи отъ Польши (1340—1654)** П. А. Кулиша. Три тома.—Чтенія Моск. Общ. Исторіи и Древн. 1888, кн. 2 и 4; 1889 кн. 1.

1890.

269. **Степъ о пивдни.**—Козацька хата. П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, боки 166—167.

270. **Весна й лито въ степу.** П. Кулишъ [Виршы].—Зоря, бик. 182.

271. **Степова синожать.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря. Бк. 213.

272. **Невыдимый спивецъ.** П. Кулишъ. [Виршы]. — Зоря, бк. 227.

273. **Привитанє зъ Дономъ.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря. Бк. 307.

274. **Чорна рада**, хроника 1663 року. Напысавъ П. Кулишъ. Выданє друге. Библиотека найзнамен. повистый „Дила“. Томъ XXVI. Львивъ. 239 бк. 8⁰.

275. **Дви казкы:** I Шивпивныка. Гышпанська дитська казочка, по нашому росказавъ Панько Казюха. II. Цыганъ. Урывокъ изъ казкы П. А. Кулиша. Выданья В. Наголкина. Кыивъ. 16 бок. 16⁰. Ц. 5 коп.

276. **Орыся.** Идиллія П. А. Кулиша. Изданіе В. Наголкина. Кіевъ. 16 бк. 16⁰ Ц. 5 коп.

277. **П. А. Кулишъ. Отпаденіе Малороссіи отъ Польши. (1340—1654).** Москва. Въ 3 томахъ. Т. I-ый, 283 с.; т. II, 399 с.; т. III, 415 с. 8⁰.

1891.

278. **Соловейко.** П. Кулишъ. [Виршы].—Зоря, бикъ 32.

279. **Донъ Жуанъ**, поема Лорда Байрона. Пересьпивъ Панька Олельковича Кулиша. Львивъ. 56 бк. 8⁰. Цина 20 кр. [Друкувалося спершу въ журналы „Правда“].

1892.

280. [Частина льстивъ П. А. Кулиша уривками].—Русскій Архивъ, № 11, боки 291—304.

1893.

281. Кулишъ Олельковичъ Панько. Дзвиниъ. Староруськи думы й спивы. Женева. Украинська друкарня. 239+1 нenum.+IV бк. 16⁰. Цина 13 р.

282. Кулишъ Олельковичъ Панько. Товытовы словеса, переказани старорусчыною. Коломыя. Выдавъ М. Павлыкъ. 27 бк. 16⁰. Ц. 10 кр.

283. Чуманы ночлижане. [Виршы].—Пролискы. Збирныкъ зъ виршивъ. Одесса. Бк. 15—16.

1894.

284. Чоломъ доземный мой таны знаній.—Шуканне-выкльканне П. А. Кулиша. [Виршы]. Зоря, бк. 434.

285. Чоломъ доземный мой таны знаній. П. Кулишъ. Дило, Львивъ. № 241.

286. [Зъ творивъ Кулишевыхъ дещо у кнызи:]—Выимкы зъ народной литературы украинско-русской XIX вику.—Для высш. клясъ середн. шкиль. Улож. Ол. Барвинський. Ч. II. У Львови.

287. Псалмы LXII и CIV, переспивъ Павла Ратая.—Орыся, идиля П. Кулиша.—Взоры поезыи и прозы для клясы пятои шкиль средн. Улож. Д-ръ Лучаковський. У Львови.

288. Иродчунъ. Сира кобыла. Оповиданне. Тыпомъ першымъ. Въ Одеси. 15 бок. 16⁰.

1895.

289. Выпыскы зъ „Позыченои Кобзы“. П. Кулиша.—Наша доля. Збирныкъ праць рижныхъ авторивъ [Жиноча библиотека. Выдае Н. Кобрынська. Кн. 2]. У Львови.

290. Выпыскы зъ „Позыченои Кобзы“. Кулишъ Олельковичъ Панько. [Передрукъ зъ Нашои Доли]. У Львови. 23 боки 8⁰.

291. **Лысть П. Кулиша до В. Ганкы.**—Жите и Слово. Кныжка IV, за лыпень и серпень.

292. **Украинскіе казаки и паны въ двадцатилѣтіе передъ бунтомъ Богдана Хмельницкаго.** П. Кулишъ.—Русское Обзорѣніе, кн. 1—V.

1896.

293. **Вечирь.—Бабуся.** П. Кулишъ [Виршы].—Крынычка. Зибравъ Б. Г.[ринченко] У Чернигови. Боки 8—9, 19—20.

1897.

294. **Позычена Кобза.** Переспивъ чужомовныхъ спививъ. Переспивувавъ же ихъ Кулишъ Олельковычъ Панько. Выступцемъ первымъ исъ кобзою. Печатано въ Женеви въ украинській друкарни. Цина 2 фр.

295. **Корчемня Кобза (Народный Домъ) [Виршы]** та лысты Кулишевы въ розвидци В. Щурата: „До исторіи останнього побуту П. Кулиша у Львови“.—Зоря, бк. 434—436.

296. **Омутъ.** П. А. Кулиша.—Русское Обзорѣніе. Кн. III—V.

297. **Иродчукъ. Сира Кобыла.** Оповидання. Тыпомъ першымъ. Одесса. 16, бк. 16⁰. Ц. 5 коп.

298. **Письма П. А. Кулиша къ О. М. Бодянскому (1846—1877 гг.)** А. Титова.—Кіевск. Старина. Кн. IX, ст. 394—408; кн. X, ст. 27—45; кн. XI, ст. 242—280; кн. XII, ст. 449—472.

299. **Письмо Кулиша къ Гилярову Платонову и къ кн. Н. В. Шаховскому.**—Русское Обзорѣніе, кн. III, ст. 194—202.

300. **Посмертна спомынка.** Якъ П. Кулишъ видносывся до нашихъ селянъ. [Коротенькый некрологъ Кулиша и лысть його до Вересая].—Правда, число 7., бк. 97—100.

301. **Лысть Кулиша до Остапа Вересая.**—Правда, ч. 7.

302. **Судьбы Кіевскаго великаго княжества и удѣльныхъ княжествъ въ Кіево-Днѣпровской Руси до татарскаго погрома.** П. А. Кулиша.—Живописная Россія. Подъ редакц. П. П. Семенова. Изд. М. О. Вольфъ. Спб. Т. V. Малороссія и Новороссія. Часть 1 я.

1898.

303. **Судьбы Малороссіи и Украины послѣ татарскаго погрома.** П. А. Кулишъ.—Живописная Россія. Подъ ред. П. П. Семенова. Изданіе М. О. Вольфъ. Спб. т. V. часть 2 я.

304. **Феклуша.** Повѣсть П. А. Кулиша. Изъ воспоминаній дѣтства (посвящается П. Е. Чуйкевичу).—Читатель, журналъ. Москва. Стр. 5—126.

305. **Чумацьки диты.** П. Кулиша [Виршы].—Батькове вищовання та инше. Выдавъ Б. Гринченко. № 30. У Чернигови, бскы 6—10.

306. **Бабуся съ того свиту.** Оповидання про померши души. Кіевъ.

307. **Письма П. А. Кулиша** къ И. Ф. Хильчевскому. 1858—1875.—Кіевская Старина. Кн. I, стр. 84—149.

308. **Письма П. А. Кулиша** къ О. М. Бодянскому.—Кіевская Старина, кн. II, ст. 283—313.

309. **Гисьма П. А. Кулиша** къ Шевченку.—Кіевская Старина, кн. II, стр. 229—239.

310. **Письма Кулиша** къ Д. С. Каменецкому 1857—65 гг.—Кіевская Старина, кн. V, 222—244; кн. VI, 366—394; кн. VIII, 132—144; кн. XII, 345—352.

311. **Переписна Кулиша** съ Володиміромъ Барвинскимъ въ первой половинѣ 1871 года.—Кіевская Старина, кн. X, 83—117.

312. **Гисьма Кулиша** къ В. В. Тарновскому. 1855—58 гг.—Кіевск. Стар., кн. IV, 107—131; кн. XII, 353—366.

313. **Изъ переписны П. Кулиша зъ Галычанами 1870—71. р.** Подав. Др. Ів. Франко.—Запыскы Науковаго Товариства имени Шевченка. Львивъ, т. XXVI, виддилъ Miscellanea, боки 6—16.

1899.

314. **Повнѣ выданнѣ творивъ Пантелеймона Олександровича Кулиша.**—Досвиткы, думы та поемы. Тыпомъ другимъ, зуповненымъ. Харькивъ. 254 бк. in 32°. Цина 75. коп.

315. **Маруся Богуславна,** поема П. А. Кулиша.—Литературно-наукowy Вистныкъ, кн. X, бк. 1—19; XI, 141—161; XII, 259—281.

316. **П. А. Кулишъ. Маруся Богуславна.** Поема (1620 р). Выд. редакціи „Литературно-наукового Вистныка“. У Львови. 67 бк. велик. 8^о. Цина 50 крейц.

317. **Уилліамъ Шекспиръ. Гамлетъ,** принць данський. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы Др. Ів. Франка. Накладомъ Украинсько-Руської Выдавничои Спилки. У Львови. XXIII+172 бк. Ц. 70 крейц.

318. **П. Кулишъ. Черная рада.** Хроника 1663 года. Сочиненіе П. А. Кулиша (Новая Библиотека Суворина). Спб. 370 с. 8^о.

319. **П. А. Кулишъ. Воспоминанія дѣтства.** Повѣсти. Съ портретомъ автора и предисловіемъ В. И. Шенрока. Бахмутъ. 2 нум.+2+490+2 с. 26^о. Ц. 1 р. 25 коп. [Змистъ: Предисловіе; Яковъ Яковлевичъ; Уляна Терентьевна; Феклуша.]

320. **Ворожиння.—Давне горе.—До Кобзы.—Коло колодизя.—Lago Maggiore.—Люли-люли.—Поетъ.—Соловейко.—Степъ.—Удосвита.—Чоломъ.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Чумаки-ночлижане.—Шуканне-выкыканне.** П. А. Кулиша.—Степови Квиткы.—Виршы. Упорядкувавъ и выдавъ Б. Гринченко. У Чернигови. Боки 8, 102, 66, 59, 157, 96, 91, 31, 26, 11, 61, 89, 123 та 148.

321. **Сира Кобыла.—Орыся.—Малороссійскій сборникъ повѣстей, сценъ, рассказовъ и водевилей извѣстныхъ малороссійскихъ писателей.** Москва.

322. **Письма П. А. Кулиша къ В. В. Тарновскому - сыну.—** Кіевск. Стар. кн. I, 81—100.

323. **Письма П. А. Кулиша къ М. В. Юзефовичу (1843—1861).**—Кіевск. Стар., кн. II, 185—208; кн. III, 303—324.

324. **Письмо П. А. Кулиша въ Буковину, 1861 года.—**Кіевск. Старина, кн. IV, 3—4 [Документы, извѣст. и замѣтки].

325. **Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892).**—Кіевская Старина, кн. IV, 8—31.

326. **Письмо П. А. Кулиша къ М. А. Максимовичу.—**Кіев. Стар., кн. VII, 6—8.

327. **Частная переписка Г. П. Галагана. 3) Письма П. А. Кулиша. (1856—1858 гг.).—**Кіев. Старина, кн. IX., 341—355.

328. **Письма П. А. Кулиша: 1. Къ В. В. Тарновскому-отцу, 2. Къ Д. С. Каменецкому. 3. Къ Тарновскому-сыну.—**Оттискъ изъ журн. Кіевск. Старина.

329. **Письма П. А. Кулиша къ И. Ф. Хильчевскому, Т. Г. Шевченку и д-ру С. Д. Носу.** Оттискъ изъ журнала *Кіевская Старина* Кіевъ. 2+77+24. с. 8⁰.

1900.

330. **Кулишъ Олельковичъ Панько. Дравована трылогія.** Байда князь Дм. Вышневецкій. Гетьманъ Петро Сагайдашный. Наказный Гетьманъ Северынъ Налывайко. Харьковъ. 150+316+3 бк. 8⁰. Ц. 2 руб.

331. **П. О. Кулишъ. Оповідання.** Зъ переднимъ словомъ М. Чернявського. Бахмутъ, 1900, 159+VIII бк. in 16⁰. Печатня М. Крамарева. Цина 40 к. Змистъ: Передне слово (1—VIII), Орыся (1—13), Сичови гости (14—34), Гордовыта пара (35—47), Дивоче сердце (48—75), Сира кобыла (76—81), Пивпивныка (82—88), Цыганъ (89—93), Лысты зъ хутора: I—V (94—149).

332. **П. О. Кулишъ. Чорна рада.** Хроника 1663 року. Выданне друге. (Зъ портретомъ автора). Одесса. Бк. 249+III (словарь) 8⁰. Ц. 50 коп. Тежъ выданне зъ 16 малюнками А. Ждахы: Ц. 1 р. 25 к. та 2 р.

333. **Молытва.** Прысвячена докторови Пулюеви на спомынъ зоряной ночи въ хутори на Вкраини. П. Кулишъ [Виршы].—Литературно-науковый Вистныкъ, кн. II, бикъ 113.

334. **Орыся** (зъ малюнками) П. А. Кулишъ. Благотворительное общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ. № 4. С.-Петербургъ. Бк. 16 in 32⁰. Цина 2 коп.

335. „**Про зелени садны, про пахучи квіткы**“.—Заспивъ.—До кобзы.—Муза.—Поетъ.—Невыдимый спивецъ.—На чужій чужыни.— На чужыни (Lago Maggiore).—Премудристь.—Псаломъ LXVII.—Что есть мнѣ и тебѣ жено?—Степъ.—Нагулялося по небу.—Квиты зъ сльозамы.—Козацька хата.—Заворожена крыныця.—Лилея.—Серце мое тыхе.—Шуканне-выкльканне. П. Кулишъ. [Виршы].—Викъ (Кыивъ), боки 3—4, 127—148.

336. **Уилліамъ Шекспиръ. Приборкана гоструха.** Комедія въ 5 діяхъ зъ передогрою. Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Накл. Укр.-руськ. выдавн. Спилкы у Львови. Бокивъ 16+117, 8⁰. Цина въ оправи 1 корона 40 сотыкивъ.

337. **Уилліамъ Шекспиръ. Манбетъ.** Перекладъ П. А. Кулиша, зъ передмовою И. Франка. Ч. 18. Львивъ. Бок. XX+118.

338. **Шекспиръ Уилліамъ. Кориоланъ.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передм. и поясн. д-ра Ив. Франка. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавн. Спилкы. У Львови. Бк. XII+170 in 8°. Цина въ оправы 1,80 кор.

339. **Письмо П. А. Кулиша къ М. Грабовскому.** 1856 г., іюня 12. Спб. П. Кулишъ.—Кіевск. Старина, Кн. XI, 71—74.

1901.

340. **Маруся Богуславна.** Друга половины. П. Кулиша.—Литературно-науковий Вистныкъ“ Львивъ, кн. II, бк. 117—139; кн. III, бк. 239—262.

341. **Уилліамъ Шекспиръ. Юлій Цезарь.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. Львивъ. Накладомъ Украинсько-руськои Выдавнычои Спилкы. Бок. XII+132, 8°. Цина 1.60 кор.

342. **Шекспиръ Уилліамъ. Антоній и Клеопатра.** Перекладъ П. А. Кулиша. Зъ передмовою и поясненямы Ив. Франка. Выдан. Укр.-Руськ. Выдавн. Спилкы. Ч. 32. Львивъ. Бокивъ XIV+180 Ц. 80 сот.

343. **Уилліамъ Шекспиръ. Багацько галаеу зъ нечевля.** Перекладъ П. А. Кулиша. Выданный зъ передмовою и поясненямы д-ра Ив. Франка. [Белетрыстычна Библиотека. Ч. 35]. У Львови. Накладомъ Укр.-рус. Выдавнычои Спилкы. XII+106 бк. 8°. Цина 1 кор. 60 сот.

344. **Уилліамъ Шекспиръ. Ромео и Джульета.** Перекладъ П. А. Кулиша. [Белетрыстычна Библиотека, № 38]. У Львови. Накладомъ Укр.-руськ. Выдавнычои Спилкы.

345. **П. О. Кулишъ. Про злодія въ сели Гакивныци.** Кіевъ. 21 бк. 16°. Цина 3 коп.

346. **Орыся.** Идылля II. Кулиша. Выдання Укр.-руськ. Выдавнычои Спилкы. Ч. 14. Львивъ. Бок. 17, 8°. Цина 6 сотк.

347. **Хмельныщина.** Исторычне оповиданне П. Кулиша. 116 бк. 16° [Зъ малюнками]. Цина 15 коп.

348. **Выговщина.** Исторычне оповиданне. Напысавъ П. О. Кулишъ. Зъ портретомъ Выговського. Благотворительное Общество изданія общеполезныхъ и дешевыхъ книгъ. № 11. С.-Петербургъ. 26 бк. 16°. Ц. 2 коп.

П. А. Кулишъ выдавъ своимъ заходомъ:

1857.

1. **Народни оповидання Марка Вовчка:** 179 бк. 8^о. У Петербурзі.
2. **Сочиненія и письма Н. В. Гоголя.** Шестъ томовъ. Спб. Ц. 12 руб.

1858.

3. **Повисти Грыгорья Квитны (Основьяненка).** Спб. 2 томы. Томъ I. XXXVI—264 бк. и т. II—335 бк.

1861.

4. **Повисти Квитны**—окремо кожна. Спб.
5. **Акты,** относящіяся къ исторіи южной и западной Россіи, собранные и изданные Археографической Коммиссією. Т. III, Спб. [вкупы зъ М. И. Костомаровымъ].

1862.

6. **Пысанія Котляревського.** Зъ патретомъ и малюнкомъ будыночка його въ Полтави. 5 выданне. Коштомъ П. А. Кулиша. Спб. Ц. 1 р. 452 бк. 16^о.
7. **Выргыліева Енеида.** На малорос. языкъ перелицёвано И Котляревськымъ. 5-е выданне. Спб. Ц. 25 коп.
8. **Наталка Полтавка.** И. Котляревського. 3 выданне. Спб. 80 бк. 16^о.
9. **Москаль Чаривныкъ.** Водевиль въ 1 д. Котляревського. 2-е выданне. Спб. 65 бк. 16^о.

Чернигивъ.
1901 р.
XII. 9.

А. Балака.

Що є въ книзи.

Портреты Кулишевы.

Боки.

- Портретъ за молодого вику. Фототыпія зъ малюнку олывцемъ самого
Кулиша. (Зъ музею В. Тарновського) 4—5
- Портретъ шестыдесятыхъ рокивъ. (Зменшено зъ выдання: „Портреты
украинскихъ писателей, изданные Д. Каменецкимъ, Вып. 1, Спб.
1861“. Гравюра, роблена въ Парыжи). (Поставлено зъ початку книгы).
- Портретъ такожь шестыдесятыхъ рокивъ (зъ фотографіи), зъ факсимиле 14—16
- Портретъ зъ 1867 р. 72—73

М а л ю н к ы.

- Кулишева хата. на х. Мотронивци, пидъ Борзною 80—81
- Похоронъ Кулишевъ 184—185
- Кулишева могыла (ливоручь—дерев'яный хрестъ надъ могылою В. Би-
лозерського) 200—201
-

	Боки.
Б. Гринченко. До чытачывъ	5
М. Лысенко. Ноты до „Удосвита вставъ я“.	17
П. Мырный. Середъ степивъ. Оповиданне.	21
Г. Грыгоренко. Вона пысьменна. Оповиданне.	44
Л. Яновська. Рукавычки. Оповиданне	55
Л. Украинка. Египетськи фантази. Виршы	67
И. Франко. Мій злочынь. Оповиданне.	73
А. Крымськый. На темы зъ Хейяма.—Зъ Абуль-Аля. Виршы.	81
В. Самійленко. Весна. Виршы	86
Н. Кобрынська. Очы. Оповиданне	94
М. Чернявськый. Поези	99
М. Коцюбынськый. Лялечка. Етюдь.	103
М. Вороний. Що зи мною таке. Виршы.	131
М. Чернявськый. Змій. Оповиданне.	132
Б. Гринченко. Якъ я вмеръ. Оповиданне.	141
О. Кобылянська. Бытва. Оповиданне	159
О. Маковой. Самота. Оповиданне.	176
О. Маковой. Думка.—Колы помремъ. Виршы	184
Л. Украинка. Робертъ Брюсъ. Виршы.	185
П. Грабовськый. Божый свить. Виршы	200
С. Ефремовъ. Мали люде,—мале й горе. Оповиданне	201
Б. Гринченко. Болотяна квитка. Оповиданне	226
А. Балика. Библиографичный покажчыкъ пысаннивъ П. Кулиша	245

